

ГОДИШНИКЪ НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТЪ

ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТЪ

КНИГА XXIII 1.

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITÉ DE SOFIA

FACULTÉ HISTORICO-PHILOLOGIQUE

TOME XXIII 1.

БЪЛГАРИ И РУМЪНИ

ВЪ ИСТОРИЯТА НА ДУНАВСКИТЪ ЗЕМИ

ОТЪ

ПЕТЪРЪ МУТАФЧИЕВЪ

BULGARES ET ROUMAINS

DANS L'HISTOIRE DES PAYS DANUBIENS

PAR

P. MOUTAFTCHIEV

СОФИЯ

ПЕЧАТНИЦА „ХУДОЖНИКЪ“

1927.

СЪДЪРЖАНИЕ.

I Историческата синтеза на Йорга.....	3
Характеристика, 4. — Столица и провинции, 5. — Източно-римската таласократия, 5. — Владѣнието на Дакия, 6. — Началната българска история. 6. 13. — Българското господство въ Мизия, 7,13,18.— Последници отъ кръщението, 8. — Западнo бълг. царство, 9. — Второ царство, 9. — Сръбската история у Йорга, 10.— Княжеството на Добрутица, 13, 21. — Власи въ българската история, 13. — Автономни Романии въ Дакия и на Балк. п-въ 14, 17. — Дунавътъ като търговски пъть. 15. — Румънски княжества въ Подунавето презъ XI в., 19	
II Византия	21
Провинции и столица, 21 — Сжщностъ на византизма, 23. — Цариградъ, центъръ на регенерираща сила, 24. — Характеръ и трайностъ на визант. морско господство, 24 — Владѣнието на Балк. п-въ, 26. — Значението на Ц-дъ за съхранение на Империята, 28 — Отношение на Юстиниана I къмъ балк. провинции, 29. — Етнични промѣни презъ епохата на Ираклия, 30. — Реставрационна дейностъ презъ VII и VIII в., 32. — Главнитѣ основания на теорията за континюитета, 34. — Казуистика и наученъ методъ, 35. — Черква и държава въ Източ. империя, 37.	
III Румънскиятъ въпросъ	40
1. Напущането на Дакия отъ римлянитѣ, 40. — Известия на изворитѣ. 41. — Досегашно гледище по въпроса, 43. — Аргументитѣ противъ него и стойността имъ, 45. — Федерати или завоеватели сж дакийскитѣ варвари въ III в.? 50. — Значение и Трайностъ на предмостовитѣ укрепления по Дунава, 52. — Обхватъ на Траянова Дакия; гранични линии преди и следъ Аврелиана, 55. — Положението отъ Константина до Юстиниана I, 57. — Характеръ на Юстиниановитѣ крепости по Дунава, 58.	
2. Сждбата на романския елементъ въ Дакия, 60 — варварски племена въ нея презъ III-IV в, 60 — Булевардитѣ при Сирмиумъ и дунавската делта, 61. — Готия, 63. — Гепидия, 64. — Славяни въ Дакия, 64 — Възгледътъ за румънския континюитетъ въ заддунав. равнини недопустимъ. 68. — Овчаритѣ-мокани и румънскитѣ рибари по Дунава. 69. — Румъни и романи, 71.	
3. Ширина и степенъ на романизацията въ Мизия и Малка Скития; етнич. отношения до срѣдата на IV в., 73. — Граница между латинска и елинска езикови области въ Балк. п-въ, 74. — Романска зона въ Мизия, 15. — Културно-езиковъ дуализъмъ въ Малка Скития, 76. — Варварски опустошения презъ III в. и последичитѣ имъ за тия две провинции, 77. — Области за поселението на дакийскитѣ провинциали, 80.	
4. Сждбата на роман. население въ Мизия и М. Скития презъ IV — VII в., 83. — Втори периодъ на готскитѣ нашествия, 84. — Остготи и хуни въ балк. земи, 85. — Нашествията на българи, славяни и авари, 87.	

5. Румънскиятъ Дунавъ , 95.— Тезата за вѣчнитъ Романи, 95. — Варваритъ и Дунавътъ, 96. — Атила и хунската държава, 97. — Форми и действителность. 102.
6. Автономнитъ Романи въ Мизия, 104.— Теза и доказателства, 104. — Автономнитъ мизийски градове, 105. — Случаятъ съ Асемусъ, 107. — Дребни факти и голѣми заключения, 111.
7. Селскитъ автономии въ Дакия, 113.— Културна цѣлость на дунавското румънство, 114. — Славянски заемки въ дакорумънския езикъ, 115. — Румънското име на Дунава, 117. — Въ първата половина на срѣдновѣковието румъни при Дунава нѣма, 118. — Обяснение на парадокситъ, 119.

IV Българи и румъни 121

1. Етнични отношения въ първонач. бълг държава . Иречекъ и новата българска школа. 121. — Даннитъ за наличността на романско население: надписи и договори, 124. — Лѣтописни известия, 125. — Романска топограф. номенклатура. 130.— Латински заемки въ българския езикъ, 132. — Писменость преди покръщението, 134. — Берегава и Славунъ, 135
2. Имена и раси, 137. — Паганъ, 139.— Сабинъ, 142.— Βοιλᾶν и Τζιγᾶτον, 147.
3. Териториаленъ элементъ въ старата българска държава, 149. — Граници и транични окопи, 150. — Тунджа или Тича? 153. — Добруджа въ първоначалната българска държава. 159. — Византийската флота въ Дунава, 164. — Българското владѣние на Дръстъръ (Дростолъ), 165.
4. Държавата на Самуила и Второто бълг. царство, 169. — Значението на наименованията „България“, „българи“, 170 — Македония при ПървоТО българско царство, 173. — Прабългарски елементи въ нея, 177 — Ролята на власитъ въ Охридска България, 180. — Ономастика и история, 181.— Характеръ на Самуиловитъ войни, 186. — Авторство на влашката теория за Самуиловата държава, 186. — Театъръ на Асѣневското възстание, 188 — И куманитъ румъни, 190. — Още еднажъ ономастика, 191. — Метаморфозитъ на Добротица. 195. — Куманитъ въ Второто българско царство. 197.

V Румъни или печенѣзи?199

Подунавето визант. погранична тема, 199. — Преселения и нашествия на печенѣзи и узи, 199. — Положение и етнична принадлежност на дунавското граничарско население, 201. — Възстанието въ 1074. г., 203. — Несторъ и Татушъ, 203. — „Скитското племе“, 204. — Сжщность на настѣпилитъ следъ това събития, 206. — Най-новото откритие на Йорга: печенѣзитъ-власи, 207. — „Първитъ румънски държавни кристализации“, 208. — Названията „скити“ и „печенѣзи“ у Ана Комнина, 211. — Култура на житото и просото. 213. — Народность и държавни форми, 214. — Името Татушъ. 215. — Саца, 220. — Всеславъ, 221.

VI Факти и измислици 222

VII Заключение 235

I

ИСТОРИЧЕСКАТА СИНТЕЗА НА ЙОРГА

Румънската наука през последното десетилѣтие отдѣля особено внимание върху историята на балканскитѣ земи и специално върху тая на българитѣ. Както обикновено, тъй и въ тоя случай, първенството, разбира се, принадлежи на букурещкия професоръ Йорга, който по методъ си остава най-типиченъ неинъ представителъ.

До сега миналото на византийско-славянския Балканъ е било разглеждано, било въ връзка съ историята на българитѣ и на сѣрбитѣ, или пъкъ като частъ отъ историята на Византийската империя. Историцитѣ на българи и сѣрби, поради естеството на своитѣ задачи, сж се задоволявали обикновено да се спиратъ върху общитѣ въпроси отъ миналото на балканскитѣ земи, само доколкото това е било необходимо за специалнитѣ имъ цели. За Византия пъкъ, чиито владѣния въ разни времена обхващаха изцѣло или отчасти Балканския полуостровъ, тоя последниятъ доби по-особено значение едва въ края на нейната история. До тогава изворъ на нейнитѣ духовни и материални сили бѣ азиатскиятъ изтокъ и само чрезъ срѣдствата, които получаваше отъ него, тя можа да устои срѣдъ всички превратности на хилядолѣтното си сществуване. Твърде естествено е прочее, загдето въ общитѣ съчинения по историята на Византия, на явленията или въпроситѣ изъ срѣдновѣковното минало на балканскитѣ земи се е отдѣляло твърде малко внимание, по-малко дори, отколкото въ общитѣ изследвания върху историята на българи и сѣрби.

При това положение обяснимъ е интересътъ, който могатъ да иматъ за специалиста и обикновения читателъ съчиненията на единъ „балкански“ ученъ, посветени общо на историята на балканскитѣ земи, на отношенията, културни и политически, между народитѣ, които въкове подъ редъ имаха да се борятъ тукъ за сществуване. Най-важната отъ работитѣ на

Йорга, засъгаща тоя кръгъ отъ въпроси, е безспорно книгата му „Formes byzantines et réalités balcaniques“, 1922. Интересъ къмъ себе си това съчинение буди не само съ малко необикновеното си заглавие и съ формата, въ която авторътъ излага мислитъ си, но и по неговитъ встъпителни думи. Книгата на Йорга съдържа шесть лекции, които той държалъ въ Сорбоната презъ 1922 г. При тържествената встъпителна речъ, предадена като уводъ въ книгата, Йорга увърилъ, че лекциитъ му представятъ синтеза, резултатъ на неговата „30-годишна учена дейность“ (стр. 8.). Той се решилъ на такова синтетично изложение не тъй съ леко сърдце, както това обикновено вършели ученитъ отъ новата генерация — още въ началото на своята кариера — но следъ дълга и упорита работа на грижливо аналитично изследване. Той щълъ да се чувствува щастливъ, ако тая негова синтеза „могла да предизвика издирвания и ако тия издирвания би достигнали до сжщитъ резултати, като тия, до които той билъ дошълъ“ (стр. 8.).

Какъ следъ тия горди и преизпълнени съ самоувъреностъ думи, французската аудитория на Сорбоната се е отнесла къмъ изложението на Йорга, разбира се, не можемъ да знаемъ. Очакването, обаче, което тѣ възбуждатъ у запознатия съ материята читателъ на това съчинение, това очакване се превръща, още следъ прочитането на първитъ страници, въ нѣщо повече отъ разочарование. Далечъ да бжде каквато и да било синтеза, книгата на румънския ученъ представя нѣкакво странно купище отъ мисли — разхвърлени и обикновено лишени отъ всѣкакви доказателства — и то върху всичко, което стои въ една или друга връзка съ историята на Византия или съ тая на българи и сърби. Разпръснатитъ тукъ или тамъ общи сжждения се губятъ въ хаоса отъ всевъзможни, но съвсемъ ненуждни подробности и отклонения. Авторътъ скача отъ единъ въпросъ на другъ, най-обикновено безъ да тегли едно ясно заключение. Белѣжки върху женидби, роднинства, войни, посолства и т. н. сж поставени редомъ едно до друго, но безъ всѣкаква връзка съ каквато и да била централна мисълъ. Критическиятъ апаратъ е даденъ само на видъ. Ако Йорга тукъ или тамъ отпраща къмъ нѣкои източници, то указанията му обикновено сж погрѣшни. И всичко това е изложено на

единъ езикъ тѣй претенциозенъ, забърканъ и измѣченъ, съ една тѣй праздна риторика, че човѣкъ е принуденъ да се спира почти на всѣка фраза, за да мисли, какво собствено авторътъ иска да каже.

Както изглежда, Йорга счита за сжществена чърта на византийската история противоположността между столицата — Цариградъ — и провинциитѣ. Докато първата, плуваща въ пороци, оставяла кръвта на императоритѣ ѝ да се лѣе по улицитѣ, „провинциитѣ живѣли единъ твърде чистъ животъ“ (стр. 13). Ако това не би било тѣй, т. е., ако „провинциитѣ би водили сжщия животъ, както столицата, Византийската империя не би живѣла десетъ вѣка“. Защото „нѣма на свѣта сила, способна да запази (*faire durer*) презъ течение на повече отъ хиляда години единъ политически организъмъ, който се опира на дезорганизацията, който се проявява чрезъ постоянни покушения срещу моралния редъ“ (стр. 13).

Премѣстването на столицата на римската империя отъ Римъ въ Цариградъ, споредъ Йорга, било причинено не само отъ необходимостта императорътъ да бждѣлъ по-близко до застрашената отъ варваритѣ дунавска граница. Главната целъ на Константина Велики била, чрезъ новия държавенъ центъръ да завладѣе морето, да създаде една „таласократия“: „той търсилъ морето“. Новата империя съ столица на Босфора „не била само една нова форма на континенталната Римска империя; тя била една таласократия, едно владичество надъ морето“ (стр. 22, 23).

Юстинианъ, който презъ VI вѣкъ води дълги войни на изтокъ и западъ, въ Европа, Азия и Африка, нѣмалъ, споредъ Йорга, нито амбицията, нито намѣрението да възстанови старата Римска империя: той билъ само единъ „морски императоръ, комуто пиратитѣ прѣчили да запази морето като свое владѣние и като защитникъ на свободното движение върху голѣмитѣ пѣтища на цивилизацията, открити за международната циркуляция“ (стр. 27).

За това именно, увѣрява Йорга, източно-римското господство на Балканския полуостровъ дори до VII—VIII вѣкове било само номинално, въпрѣки тамошнитѣ гарнизони, пѣтища, чиновници и т. н. Не трѣбва, обаче, да се мисли, обяснява той,

че Империята не могла да упражнява тамъ една действителна властъ. „Тя просто не търсила тамъ това господство, нѣмала интересъ отъ него, а скоро следъ това пъкъ не притежавала срѣдствата, за да установи тамъ една система на чиновници за властъ и експлуатация (стр. 28).

За византийската „таласократия“, говори по-нататъкъ той, било напълно достатъчно, ако тя владѣла морскитѣ брѣгове на полуострова, а свърхъ това — още и течението на Дунава. Тоя последниятъ „не билъ една гранична линия, но линия на вътрешно съобщение“ (стр. 30), т. е. вътрешенъ воденъ пътъ. Земитѣ, северно отъ рѣката, обяснява той (т. е. днешно Влашко съ части отъ Молдава и Трансилвания) — не били загубени за Империята презъ III вѣкъ — въ времето на императора Аврелиана, както историята до сега учеше, но оставали подъ източно-римска или византийска властъ до VII, даже и до IX вѣкъ (стр. 47). По севернитѣ брѣгове на Дунава, увѣрjava Йорга, ромейтѣ владѣли здраво отдѣлни пунктове, военни предмостови укрепления (têtes de pont). Тия последнитѣ обхващали цѣли територии — голѣми колкото днешнитѣ румънски окръзи, съ много села (р. 46). Населението отъ тия земи се грижело за снабдяването на съответнитѣ крепости. „Задъ тия области на снабдяване имало области на влияние, презъ които минавали не само отъ време на време солдатитѣ на императора, но сжщо тѣй, по единъ постояненъ начинъ, търговцитѣ на цѣлия източень свѣтъ“ (стр. 47).

Йорга счита, че понятието Византия било само една форма и външностъ, която покривала едно живо, но чуждо ней съдържание. Това съдържание образували народитѣ, които обитавали балканскитѣ земи. По численостъ и значение между тия народностни елементи, първо мѣсто заемали и най-голѣмо значение имали власитѣ, а следъ тѣхъ българитѣ и сърбитѣ. И затова, следъ като свършва въ книгата си своеобразния прегледъ и разяснение на тия „византийски форми“ той минава върху тѣхното съдържание — историята на самитѣ балкански народи.

Една тежка и твърде неблагоприятна задача е да се търси пътека средъ хаоса, който влашкиятъ професоръ е сътворилъ въ тая частъ на своето съчинение, както въобще е невъзможно да се опровергаватъ грамадитѣ отъ лъжливи представи

и невърни твърдения, които той съ една чудовищна липса на всъщностно чувство на отговорност е натрупал по всичките ѝ страници. Поради това ние сме принудени да се спремъ само надъ нѣкои по-важни въпроси и моменти.

Йорга обявява за напълно безосновни схващанията върху началото на българската история, които — увѣрява той — били разпространени преди да се яви „чудесната малка книга на Иречека“ (навѣрно *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876) и които днесъ били възкресени отъ „новата българска историческа школа“. Не било вѣрно, споредъ него, че прабългаритѣ, идещи отъ рускитѣ степи, спрѣли отначало на северъ отъ дунавскитѣ устия — изъ низинитѣ на Серетъ, Прутъ и Днестъръ, въ южна Басарабия, а следъ това — въ Добруджа и чакъ по-късно нахлули къмъ вътрешността на полуострова. Не било вѣрно, че тѣ тука образували държава съ помощта на далечъ по-многобройнитѣ славянски племена, отъ които били и асимилирани, като по такъвъ начинъ се образувала българската народност и националната българска държава. Земитѣ около дунавскитѣ устия, твърди той (стр. 55), били необитаеми и поради това прабългаритѣ не могли да спратъ тамъ; доказателство за това билъ фактътъ, че въ 1648 год., значи хиляда години по-късно, въ тия мѣста измрѣли конетѣ отъ армията на полския кралъ Янъ Собески, макаръ че той поискалъ да се задържи тамъ само за кжсо време. „Здравиятъ смисълъ“, комуто споредъ увѣрението на Йорга, пригласяли и „византийски надписи гравирани върху стълбове“, а сжщо така и „откъслечи отъ договори, съдържащи се въ византийскитѣ хроники“ (стр. 56) всичко това очъртавало за началната българска история една картина съвсемъ друга. Споредъ Йорга тя била следната:

Преди идването на прабългаритѣ, на полуострова имало славянски племена; тѣ образували населението около рѣкитѣ, но съвсемъ не били най-важниятъ народностенъ елементъ въ тукашнитѣ земи. Далечъ по-голѣмо било значението на „романското население“, което че било изчезнало, а обитавало, смѣсено съ гръцки елементи, градоветѣ. Това старо римско или романско население тукъ имало и своя аристокрация (стр. 57). Йорга увѣрява дори, че славянитѣ „се опирали“ върху това туземно романско население безъ да поясни по-точно, каква собствено била опората, що намирали въ него. Тѣй голѣмо

било значението на това старо население, даже и следъ като вече българската държава била основана, че следъ измирането на първата прабългарска династия, двама негови представители достигнали българския престолъ. Това били Сабинъ и Паганъ. „Азь вѣрвамъ, казва Йорга, че тѣзи имена сж достатъчно ясни, за да покажатъ, че тѣ сж принадлежали на туземното население, което продължавало да запазва въ тия земи известно числено, икономическо и културно значение“ (стр. 58).

Следъ като се настанили въ полуострова, българитѣ, продължава Йорга, представяли тукъ нѣщо много по-малко, отколкото напр. тѣхнитѣ съвременници франкитѣ въ провинциитѣ на Западната империя. „Беднитѣ“ български господари заповѣдвали само на своя войнишки народъ. За другото население, особено за романцитѣ, тѣ си оставали само едни непризнати началници и то ги наричало гослодари — κύριοι, domini — „титла отстѣпвана съ презрение томува, който разполага съ известна военна сила, на когото тая титла била дадена по необходимостъ, следъ като той не е могълъ да бжде изгоненъ, а билъ търпенъ съ надеждата да бжде използванъ като съюзникъ върху една частъ отъ територията на Империята“ (стр. 59). Все пакъ тия български ханове били достатъчно умни, за да разбератъ, че ако продължаватъ да си оставатъ езичници, „това би значило да могатъ да бждатъ изгонени всѣки моментъ“. Заради това идеята да се приеме християнството почнала да си пробива пътъ срѣдъ тѣхъ. Къмъ кого въ случая да обърнатъ — къмъ Римъ или къмъ Цариградъ, това споредъ Йорга „било за тѣхъ въ основата си нѣщо съвсемъ безразлично: ако тѣ приели православието, то било за да изтръгнатъ отъ императора отстѣпването на известни погранични мѣста, които се намиратъ означени въ византийската хроника отъ тая епоха. Тѣмъ било казано: станете ли православни, ще получите градоветѣ, които желаете; отидете ли при латинцитѣ, нѣма да получите нищо! И понеже тия хора (българитѣ, разбира се, М.) били твърде практични, тѣ станали православни, за да разширятъ границитѣ си“ (стр. 60).

Съ приемането на християнството обаче, разяснява Йорга, военната организация на прабългаритѣ, почиваща на езичеството, се разпаднала, военната сила, едничкото, що имали тѣ до тоя моментъ, изчезнала и съществуването на създадената

отъ тѣхъ държава вече трѣбвало да зависи отъ механическата смѣсь нз народитѣ — туранци, славяни, а сѣщо тѣй разбира се и власи, — които живѣли въ нейнитѣ граници (стр. 78). Това докарало нейния разгромъ. И тѣй като тия народи въ културно, расово и езиково отношение винаги оставали чужди единъ на други, то — споредъ реда на мислитѣ на румънския ученъ — ще трѣбва да се заключи, че презъ цѣлата епоха на Първото българско царство не е сѣществувалъ собствено никакъвъ български народъ, на който това царство да се е опирало. На държавата оставало само християнството, което замѣствало липсващата връзка на националността. По такъвъ начинъ, заключава Йорга, наредъ съ лишената отъ национална основа Византия, на Балканския полуостровъ се образувала една втора държава, сѣщо тѣй лишена отъ национална сѣщностъ. Тази държава само по име била българска. Първото българско царство следователно било само една форма, каквато била и Византия. По тая именно причина Йорга пише думитѣ България, Българско царство винаги въ кавички.

Що се отнася до Западното българско царство (държавата на Самуила), то въ него, споредъ Йорга, нѣмало абсолютно нищо българско. Доказателства за това билъ фактътъ, че то било създадено и крепено не отъ населението на градоветѣ и полетата, а отъ планинскитѣ пастири. Тия пастири по народностъ били обаче власи и албанци. Поради тая причина това царство било влашко и албанско. „Въ XI вѣкъ, може да се твърди, че тая Македония е била на първо мѣсто наследство на румънитѣ отъ Пиндъ, а сѣщо и на албанцитѣ, отколкото на славянскитѣ елементи“ (стр. 110); „Охридската държава не е била една българска държава, чието име би отговаряло на една реалност“. Ако тя носила името българска, това било, защото тя била издигната срещу Византия и защото съ името българска държава, балканскитѣ народи вече навикнали да означаватъ всѣка политическа формация, враждебна на Византия. Вътрешно, царството на Самуила било много по-малко българско, отколкото това на Бориса и Симеона.

Сѣщо тѣй, и даже въ много по-голѣма степенъ не българско било и основаното отъ Асѣневци Второ царство. Йорга увѣрява, че албански и „срѣбски славяни“ отъ западната частъ

на полуострова, а най-вече власи били елементитѣ, които го създали и крепѣли въ периода на най-голѣмия му разцвѣтъ (стр. 144 сл., 147, 151). Власи били и самитѣ Асѣневци. Българската народност, иска Йорга да убеди читателитѣ си, се формирала едва къмъ края на XIII в. Едва тогава българската държава престанала да бжде само една праздна форма и се превърнала въ истински националенъ организъмъ. За България „като единъ политически организъмъ (établissement) все по-вече националенъ“, могло да се говорисамо презъ епохата на Палеолозитѣ (стр. 165). Но тъкмо за това, извежда по нататъкъ заключенията си влашкиятъ ученъ, територията на тая българска държава трѣбвало да се ограничи само въ предѣлитѣ на Търновската област. Изглежда, че споредъ Йорга, само тя ще е била „сжщинска“ България. Освенъ нея имало още две — „неистински“: едната на изтокъ, гдето владѣлъ Добротичъ, чието име било „румънско“ (стр. 168), а другата на западъ. Тая последната — видинската област именно — Йорга нарича съ името „сръбска България“ (стр. 171), тъй като тя била „считана отъ етнографитѣ и до днесъ като междинна област между българи и сърби“ (стр. 167).

Тѣй е развита и съ такова заключение завършва ромънскиятъ ученъ „синтезата“ си върху българската история. Що се отнася до историята на сърбитѣ пъкъ, то смисъла на това, което той е разпилѣлъ върху десетки страници на своята книга, едва ли нѣкой, и при най-добра воля, би могълъ да разбере. За да се оцени въ случая характерътъ на неговитѣ „синтетични сжждения“, както и формата, въ която той ги предлага на читателитѣ си, ние ще приведемъ единъ образецъ. Не е наша вината, ако той е малко дълъгъ; наша е вината напротивъ, за гдето — отъ страхъ да не би да бждемъ обвинени, че предаваме неточно това, което авторътъ е казалъ или искалъ да каже, — не се решаваме да го дадемъ въ преводъ, а предлагаме на читателя самия оригиналъ. Като говори за опититѣ на сръбскитѣ владѣтели въ началото на XIII в. да стѣпятъ здраво на адриатическия брѣгъ, Йорга (стр. 140) разказва:

„Dans cette poussée de l'intérieur serbe, guerrier, plein d'initiative, le fils du grand-joupan de Ras, de Némania. Vlcan, que nous avons déjà rencontré, demandait du Pape le titre de

roi, et ce titre royal, pour la „Maritime“, il l’a obtenu, (vers 1195). Mais le Saint Siègle n’a accordé la couronne royale dans une forme solennelle qu’assez loin dans le XIII-e siècle, après avoir accordé le titre royal à un concurrent qui était arrivé beaucoup plus facilement à former son État.

Jusqu’alors Miroslav, frère de Némania, est dans le langage de sa chancellerie slave un „grand-cnèze“, dans l’intitulation latine coutumière un „comte de Zachlounie“, alors que le bourgeois de Cattaro ne connaissaient qu’un „grand-joupan de Rascie“. Si les croisés de Frédéric Barberousse, dont un parent portait le titre de marquis d’Istrie et duc de Croitie, traversant la Serbie, crurent y reconnaître un „roi“ (servianensis rex), d’autres sources contemporaines n’y connaissent que des „comptes“. Il y aura donc d’abord un État bulgare et ce ne sera qu’en 1217, après l’État bulgare dûment établi, que, pour le roi Étienne, qui s’appelle dans la tradition serbe, dans la longue série d’Étiennes, „le premier couronné“, donc pour cet époux d’Eudocie Ange, fille de l’empereur Alexis, pour ce prince élevé à la mode byzantine, que la couronne sera accordée dans les formes voulues par la tradition occidentale. Et c’est comme un membre de cette famille latine Qu’Étienne commence sa dynastie. Son nom accompagnera celui de ses successeurs, car Étienne aura joué pour les princes de Serbie le même rôle dans la nomenclature que Jean pour les princes de Bulgarie qui nous occuperont bientôt et dont le premier qui a porté le titre de Tzar s’appellait Joniřa (Jean), d’où vient: Johannice.

Cet Étienne dut rencontrer, non seulement le rivalité de Vlcian et de son fils Georges, du Ban de Bosnie Couline, plus les intrigues des Ragusans qui, pour échapper aux Serbes, se livrèrent tour a tour aux Normands, aux Byzantins, aux Vénitiens, et la malveillance des Vénitiens, qui disposaient de l’Albanie aussi de Durazzo, mais l’opposition de cette même royauté magyare, qui, chassée de Zara par les croisés de 1204, allait prendre bientôt sur elle-même la conduite d’une nouvelle croisade. Celui qui devait la conduire, le roi André II, commença, vers 1206, comme „duc de Dalmatie et de Croitie“, puis de Chlm. Le souverain arpadien prétendait que le roi de Serbie, le vrai roi, catholique, capable de recevoir la couronne, bénie par celui qui s’arrogeait seul le droit d’en disposer, c’était lui en sa qualité d’„apostolique“. Il cherchera (да не помисли нђкој, че Ўорга продђљава да говори за „le roi arpadien“

d’Hongrie? — Не, сега е думата отново за Стефана сръбски! M). il cherchera, après son divorce, des relations de famille avec l’Épire, devenue un refuge de la légitimité byzantine, avec Vénise, qui lui envoya sa seconde femme, une Dandolo. Cependant le „dominus“ de cette „Serbie ou Rascie“ devint un „roi par la grâce de Dieu, de la Serbie, de la Dioclée, de la Trabounie, de la Dalmatie et de la Chloumie“. Toutes les „Esclavonies“, s’étaient donc confondues sous le sceptre du nouveau roi“ (стр. 140—142).

Читателят вижда: тукъ въ единъ непостижимъ безпорядкъ румънскиятъ ученъ разказва за всичко — за титлитъ на Стефана и на Вълкана и за тия на Неманя и брата му Мирослава; за основанието на Второто българско царство и за коронацията на първия сръбски кралъ; за имената на сръбскитъ крале, както и за тия на българскитъ царе отъ Второто българско царство; за неприятелството между Стефана отъ една страна и Вълкана, бана Кулинъ, рагузанцитъ и маджаритъ отъ друга; за лавирането на Рагуза между сърби, венецианци и нормани; за неприятелството между венецианци и маджари и за кръстоноснитъ походи на Фридриха Барбароса и на Андрея II; за титлитъ на сжщия тоя унгарски кралъ и за претенциитъ му върху сръбската кралска корона; за женитбитъ на Стефана сръбски и за много друго още. Какъ следъ всичко това, обаче, Сърбия добива независимостта си и какъ „les Esclavonies“ биватъ обединени подъ скиптъра на първия сръбски кралъ, на това „синтезата“ на ромънския авторъ не дава никакъвъ отговоръ. Навърно, защото, черпещъ своитъ знания отъ книгата на Иречека (Gesch. der Serben) и обърканъ въ подробноститъ, що тя съдържа, той не е намърилъ тамъ тоя отговоръ и самъ го не знае.

Едничката опредѣлена мисль, която той има по многото въпроси на сръбската сръдновѣковна история е, че тя „не е история на една държава, но такава на една редица отъ стремежи да се създаде държава, чието окончателно основаване било невъзможно, поради известни географски фаталности“ (стр. 173).

Излъгали се бихме твърде много, ако помислимъ, че всички изложени до тукъ свои умувания върху „балканскитъ реалности“ румънскиятъ ученъ е изнесълъ за пръвъ пжтъ предъ френската аудитория на Сорбоната и че тѣ сж се оформили у него едва презъ

най-последно време. — Въ общи чърти тѣ сж набелѣзани, а при нѣкои случаи сж развити дори и по подробно, въ друга една негова по-раншна работа. Това е статията му „Белѣжки на единъ историкъ по поводъ на събитията върху Балканитѣ“, четена въ румънската академия на наукитѣ презъ декември 1912, публикувана въ нейнитѣ Анали презъ 1913, а следъ това и въ френския ѝ бюлетинъ¹). Както и самото ѝ заглавие показва, тя е била предизвикана отъ настроението, което бѣ обхванало румънскитѣ управляващи слоеве и мнозинството отъ румънската интелигенция въ началото на балканската война.

Въ тая си работа Йорга сжщо тѣй твърди, че славянитѣ, които презъ VI—VII вв. се настанили въ Мизия и изобщо на Балканския полуостровъ, били малобройни и неспособни да водятъ независимъ животъ. Седемтѣ славянски племена, които Исперихъ заварилъ въ Мизия, едва били достатъчни да образуватъ граничарското население по крайнинитѣ на новата държава (Notele стр. 119 сл.). Напротивъ, старото латинизирано население — т. е. прадѣдитѣ на днешнитѣ румъни — продължавало и следъ VII вѣкъ да си живѣе въ градоветѣ на Мизия (стр. 122). Въ войскитѣ на българския ханъ Телеца при войната му срещу Копронима имало твърде много власи. Власи по произходъ, Сабинъ и Паганъ били и първитѣ християнски владѣтели на България (стр. 122). Столицата на Първото българско царство била нѣкъде на р. Тунджа (стр. 123) и поради тая причина дѣсниятъ брѣгъ на Дунава, който не интересувалъ българитѣ въ миналото, не трѣбвало да ги интересува и днесъ (стр. 152). Добротичъ билъ нѣкакъвъ кондотиеръ, началникъ на нѣкаква военна банда и не е владѣлъ никаква по-значителна територия въ Добруджа, тѣй като Варна, Силистра, Каварна и Килия заедно съ крепоститѣ помежду тѣхъ били патриаршески владѣния и той „по религиозни съображения“ едва ли би посмѣлъ да тури рѣка на тѣхъ. Името на неговия братъ Баликъ било румънско, отъ което следва, че за

¹ Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani. Analele Acad. Române. Seria II, t. XXXV. București, 1913. p. 117—153; Notes d'un historien relatives aux evenements des Balkans. Acad. Roumaine. Bulletin de la sect. hist. I. 1913. p. 57—101.

Йорга навърно и самият Добротичъ ще е билъ румънинъ (стр. 148 сл.). Власи по родъ били Самуиловитъ войводи Несторица, Илица, Зарица (стр. 132), боляринътъ на Телеца, Чигатъ (или Цигатъ), а полувлахъ — понеже майка му произхождала отъ Тесалия — билъ и синътъ на Самуила, Гаврилъ-Радомиръ (стр. 133). Сръдновъковна България, прочее, не била нито туранска, нито славянска. Отъ всички разяснения, които Йорга дава, излиза, че по народността на населението си тя могла да бжде само румънска. „Националенъ характеръ не е имала“ впрочемъ и сръдновъковна Сърбия. Това се виждало, доказва Йорга, отъ гръцката титла „Дукасъ“ на краля Стефанъ Радославъ (стр. 136).

Увлечень, може би, отъ оригиналността на цѣлата тая своя теория и, както изглежда, повѣрвалъ въ възможността да ѝ извоюва признание, Йорга съ неуморно усърдие и на различень манеръ я разпространява средъ учения свѣтъ — въ брошури или въ статии изъ всевъзможни издания. Неговата дейность презъ последно време почти всецѣло е насочена въ това направление. Въ една своя статия напр., гдето разглежда въпроса за напущането на Дакия отъ римлянитъ, той се стреми да докаже, че известията на античнитъ автори, които рзказватъ за тоя фактъ, били една басня и че въ действителность дакийскитъ земи никога не били изгубвани отъ Римъ. Германскитъ племена, които още отъ III в. се явяватъ тамъ, не били дошли като завоеватели, а като съюзници на Империята, съ нейно съгласие и срещу задължението да пазятъ нейнитъ граници.¹⁾ Както на югъ, тѣй и на северъ отъ Дунава, римското или романизирано население си оставало непокѣтнато върху заеманитъ отъ него земи. Специално въ Мизия и Малка Скития (Добруджа) пѣкъ, прадѣдитъ на днешнитъ румъни продължавали да живѣятъ като лоялни поданници на Империята, а когато презъ V—VI вв. нейната власть тамъ почнала да опада, тѣ си образували „автономни Романии“, които съ собствени сили се бранѣли отъ варваритъ.²⁾ Областта южно отъ Дунава — отъ Singidunum (Бѣлградъ) до Черно море, представяща „една областъ Романия“ (un

¹ Le problème de l'abandon de la Dacie par l'empereur Aurélien. Revue hist. du Sud-est européen 1924. n 1—3. p. 47, 51, 55.

² Id. 55, 57.

pays de Romanie), била „абсолютно автономна, като се не смѣта призоваването на императора, призоваване повече теоритично“. Тя се опирала, говори той въ друга една своя работа, „върху линията на Дунава, гдето имало постоянни команданства въ името на императора“.¹⁾ Освенъ нея имало и други романски или румънски „локални автономии твърде чести (fréquentes) и то върху основа понѣкога чисто национална“. Империята ги търпѣла, защото ѝ били необходими като респектирала привилегиитѣ имъ, тя си осигурявала тѣхното преданно подчинение. Въ противенъ случай тя рискувала да предизвика възстанието на тия „автономни Романии“ и да ги загуби.²⁾ Какви сж били и до где сж се простирали границитѣ на тия романии, Йорга тукъ не опредѣля точно, но отговорѣтъ на тоя въпросъ читателѣтъ намира въ друга една негова работа. Прадѣдитѣ на днешнитѣ румъни, обяснява той въ нея, заемали не само цѣла Панония, но и „по-голѣмата частъ на Балканския полуостровъ, съ побрѣжието на Адриатическо море и на Егейското, гдето гърцитѣ не били измѣстени, само защото населението, занимаващо се съ земледѣлие и скотовѣдство (прадѣдитѣ на балканскитѣ румъни, М.) нѣмало нито интереса, нито качеството да измѣсти това гръцко градско население“.³⁾ „Автономнитѣ Романии“ значи заемали почти цѣлия Балкански полуостровъ.

Презъ епохата на великото преселение на народитѣ балканскитѣ земи и специално дунавскитѣ области не преживѣли никакви катаклизми. Доказателство за това били находкитѣ на монети „отъ почти всички римски императори и отъ много измежду византийскитѣ“.⁴⁾ Градоветѣ по дѣсния брѣгъ на Дунава сжщо тѣй чакъ до VII в. продължавали цвѣтущето си сжществуване, основа на което била търговията, която тукъ никога не прекъсвала. Освѣнъ това, допълва

¹ Les plus anciens États slavo-roumains sur la rive gauche du Danube. Revue des études slaves. V. (1925), p. 173.

² Serbes, Bulgares et Roumains dans la péninsule balcanique. Acad. roumaine. Buliet. de la Sect. hist. III (1916), № 3. p. 221.

³ Études roumaines. I. Influences étrangères sur la nation roumaine. Leçons faites à la Sorbonne. Paris 1923. p. 11—12.

⁴ Points de vue sur l'hist. du commerce de l'Orient au moyen-âge. Conférences données à la Sorbonne. Paris, 1924, p. 8.

Йорга, имало и „единъ другъ фактъ, който билъ пренебрѣгванъ до преди нѣколко години: това е, че присъствието на градове върху дѣсния брѣгъ на рѣката не предполага несъществуването (la non-existence) на други градове върху лѣвия брѣгъ. До известна дата се срещатъ нѣкои стари имена върху брѣга, който по-късно става румънски. Въ сѣщото време нѣма съмнение, че Дунавътъ никога не билъ една напусната рѣка“. „Тоя голѣмъ търговски пѣтъ не е билъ никога изоставянъ на варваритѣ, които не би знаели какво да правятъ съ него. Не е имало единъ Дунавъ готски, не е имало единъ Дунавъ хунски или, по-късно, единъ Дунавъ, принадлежащъ на аваритѣ, на българитѣ, когато българската държава се образувала въ Балканския полуостровъ къмъ края на VII в.“¹⁾ Самиятъ Атила даже не билъ единъ обикновенъ кралъ: „той е зависимъ отъ империята. Въ сѣщностъ, той е единъ чиновникъ на римската империя... това изглежда парадоксално, но то е истината“, увѣрява Йорга. „Той билъ считанъ отъ римлянитѣ като единъ *magister militiae*... Варваринътъ, когото си представятъ, че опустошава съседнитѣ страни, не съществува“.²⁾ По-опасни били аваритѣ, които не се явили по-късно въ Панония, както обикновено науката приема, а сѣ едно население останало чакъ отъ времето на Атила.³⁾ Тѣ наистина завладѣли нѣкои градове изъ дунавската областъ, вземали отъ тѣхъ откупъ, но градоветѣ продължавали да си съществува.⁴⁾ Връзката между източна и западна Европа по дунавския воденъ пѣтъ не била прочее прекъсната отъ тия авай и лоложението се промѣнило тамъ, едва когато въ началото на IX в. Каролингитѣ разрушили аварското царство.⁵⁾

Така, вади своето заключение Йорга, Дунавътъ, като се почне отъ III в. сл. Хр., „носилъ румънски флоти и, течещъ между румънски брѣгове... ималъ отъ дветѣ страни на своитѣ струи сѣщото румънство, живѣещо преди всичко отъ собственитѣ си сили“.⁶⁾

¹ Points de vue p 11 sq.

² Id. 19 sq.

³ Id. 38.

⁴ Id. 11.

⁵ Id. 39.

⁶ Le problème de l'abandon de la Dacie, p. 58.

На въпроса, какъ тия „автономни Романии“ сж, успѣли да се одържатъ срѣдъ пороитѣ отъ варвари, които презъ тая епоха едни следъ други заливали дунавскитѣ земи, и до кога румънството се запазило тамъ съ своята културна и политическа самобитность, Йорга отговаря въ една друга своя специална работа — „Le Danube d'Empire“.¹⁾

Въ извѣстни периоди, обяснява той, Източната империя успѣвала да одолѣе варваритѣ. Тогава — навѣрно освѣнъ вече споменатитѣ „постоянни командантства въ името на императора“ — нейнитѣ намѣстници, дуксове, се явявали въ земята между Дунава и Балкана и обединявали властѣта надъ тия „автономни романии“. Въ повечето случаи обаче покровителството си надъ тѣхъ Империята смогвала да упражнява само чрезъ своя дунавски флотъ. Подъ постоянната закрила на тоя флотъ градоветѣ по Дунава не изгубили своето значение като огнище на румънството „Народната Романия (la Romania populaire) укрепвала въ тия мѣста и византийскитѣ флотъ билъ тамъ, за да ѝ се притече на помощъ въ минути на опасность“²⁾. Въ времето на Юстиниана имало дори „командантъ на рѣката“. Това билъ стратегѣт на Тракия — Хилбудъ³⁾. Въ края на VI в., когато пълководцитѣ на Маврикия началствували голѣмитѣ експедиции срещу славянитѣ, „тия дунавски градове били широко автономни, съ свои светци-покровители, свои епископи, свои първенци, свои милиции, свои знамена“⁴⁾. „Когато Империята изчезва, допълва Йорга на друго мѣсто, това е народната Романия, съ своя езикъ, институции, традиции, съ цѣлото наследство, което тя дължеше на цивилизации по-стари отъ господството на Римъ (?), която остава и трансформира въ свой смисълъ (?) всичко, що я досѣга. Когато славянитѣ на свой редъ се явили въ Балканския полуостровъ, то тѣхното нашествие, което съвсемъ не било кротко, не измѣнило нормалнитѣ условия въ тия земи“⁵⁾. Когато пъкъ българитѣ дошли въ Малка Скития и Мизия, тѣ не сполучили да превзематъ нито единъ отъ градоветѣ

¹ Въ *Mélanges offerts à Schlumberger*. I. Paris, 1924, 13—22.

² *Id.* 15.

³ *Id.* 18.

⁴ *Id.* 20.

⁵ *Points de vue*, 26.

на сжщата „автономна и народна Романия“ и за това били принудени да си построят укрепени лагери на нови мѣста — при Плиска и Прѣславъ Йорга е увѣренъ дори (*sans doute*), че българитѣ били принудени да преговарятъ (*durent traiter*)¹⁾ тукъ съ тия „автономни Романии“, които представляли значителна и реална сила.

Следъ VII в., когато българитѣ вече се били настанили въ Мизия, за тамошнитѣ румъни, споредъ увѣрението на Йорга, настѣпилъ периодъ много по блѣскавъ,отколкото предишниятъ. Романскиятъ елементъ отъ градоветѣ на „дунавска Романия“ успѣлъ „да се наложи“ на варваритѣ; тѣй българитѣ получили двамата си латински господари — вече познатитѣ ни Сабинъ и Паганъ²⁾). На тоя подемъ на мизийскитѣ румъни изглежда да съдействувалъ не малко византийскиятъ флотъ, който, споредъ Йорга, при царуването на Копронима често се явявалъ въ дунавскитѣ води. Линията на Дунава продължавала да си остава все тѣй свободна и следъ тоя византийски императоръ, понеже усилията на българитѣ по това време били насочени къмъ черноморскитѣ брѣгове, а превземането на София отъ Крума отправило българския устремъ къмъ западъ. Едва следъ покръщението на Бориса, втората половина на IX в., въ надписа на една каменна колона въ Доростолъ се явявало името на нѣкакъвъ „български шефъ“. „Възможно е, обяснява по тоя случай Йорга, тогава и само тогава императорътъ... да е подарилъ тая крепостъ на своя духовенъ синъ и съюзникъ, българския князь“.³⁾

Съ падането на Първото българско царство, пѣтищата по Дунава били освободени отъ българската опасностъ⁴⁾ и старитѣ привилегии на градоветѣ по цѣлата негова линия били потвърдени. Но сега тукъ вече била настѣпила значителна промѣна: тия градове вече „били минали къмъ една национална грѣцко-славянска форма“ и старата *Romania* продължававала да сѣществува само въ полетата.⁵⁾

Съ това обаче нейното значение не намалѣло, а сѣдбинитѣ ѝ далечъ не били завършени. Напротивъ, тѣкмо сега

¹ *Le Danube d'Empire*, p. 21.

² *Id.* p. 21.

³ *Id.* p. 21.

⁴ *Points de vue* 51.

⁵ *Le Danube d'Empire*, 22.

настъпилъ периодътъ, когато тя развърнала силитѣ си и дала на румънството първата държавна организация. Ето какъ Йорга доказва това. — Споредъ византийската писателка Ана Комнина, къмъ 1086 г. нѣкакво „скитско племе“ (γένος σκυθικόν), за да се избави отъ „савроматитѣ“, които непрестанно го нападали и грабѣли, минало Дунава и се настанило въ днешна Добруджа, като предварително се споразумѣло съ първенцитѣ на тукашното население Тия първенци, които заповѣдвали надъ нѣкои отъ дунавскитѣ градове, между тѣхъ и Дръстъръ (Силистра), сж означени отъ сжщата византийска писателка съ имената Татусъ, Хали, Сеславъ и Сацасъ. За Йорга не сжществува никакво съмнение че тия имена — съ изключение само на Хали — сж румънски, че следователно и самото мѣстно население, надъ което казанитѣ първенци заповѣдвали, е било сжщо румънско. Това означавало, че презъ XI в. въ днешна Добруджа и въ Североизточна България били създадени нѣколко румънски княжества: именно съ тия княжества „трѣбвало да започва историята и организираниятъ политически животъ на румънската нация“.¹⁾

Тая румънска „национална концентрация“ въ Добруджа и Мизия, увѣрява Йорга, владѣла „необходимо и противоположния (т.е. днешния влашки) брѣгъ на рѣката“.²⁾ Какъ е било постигнато това владѣние, когато се знае, че въ влашката равнина разпореждали по онова време куманитѣ, Йорга не счита за нужно да обясни. Навѣрно и въ случая ще да е помогналъ византийскитѣ флотъ, който изглежда, че не е ималъ никаква друга работа, освенъ тая — да стои винаги на разположението на румънитѣ и да ги пази отъ най-различни неприятели. Тъкмо заради това, споредъ Йорга, Първото българско царство „нѣмало никога нито желанието, нито възможността да владѣ лѣвия брѣгъ на рѣката“³⁾: и тукъ византийскитѣ флотъ билъ готовъ да се намѣси, а неговитѣ действия били решаващи. Когато излиза съ това последно твърдение, Йорга ни най-малко не се стѣснява отъ обстоятелството,

¹ Les premières cristallisations d'État des Roumains. Acad. Roumaine. Bulletin de la sect. historique. Janvier, 1920, p. 46. Cf. Influences étrangères, p. 41; Les plus anciens États slavo-roumains, p. 175 sq.

² Influences, 49.

³ Influences, 45.

че за тая отвжддунавска България (Βουλγαρία ἐχϋϊθεν τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ) освѣнъ многото прѣки и косвени данни, имаме и категоричното известие на съвременни византийски извори¹). Думата ἐχϋϊθεν, заявява той, не означавала „отвждъ“, както всички до сега сж мислили, а „отсамъ“ и, следователно, въ горния изразъ се имало предъ видъ България не на северъ, а на югъ отъ Дунава.²)

Откритата отъ Йорга „първа политическа формация“ на румънитѣ върху дѣсния дунавски брѣгъ презъ XI в. не могла да се задържи. Причинитѣ за това той не съобщава, както не е въ състояние да каже нищо и върху това, кога и какъ тя е изчезнала. Още по-нешастни били начинанията на власитѣ въ срещуположния край на полуострова, изъ Тесалия, макаръ все споредъ разбиранията на Йорга, тѣ да сж били, които създали и крепѣли Самуиловата държава.³) Тѣ имали тамъ свои „естествени първенци“ (chefs naturels), но върпѣки всичко това, не успѣли да създадатъ никаква политическа формация, подобна на тая при брѣговетѣ на Дунава. Едва Второто българско царство оставило въ Тесалия „une fondation spéciale roumaine“.⁴) Тукъ Йорга обаче пропуска да увѣдоми читателитѣ си, коя собствено е била тя.

По-благоприятни условия настѣпили, споредъ него, за румънитѣ на Балканския полуостровъ къмъ срѣдата на XIV в. „Тогава имало основатели на румънски държави въ Балканитѣ върху двата края на полуострова: при Адриатическо, както и при Черно море. При Адриатическо, въ областъта, която (по-късно) трѣбваше да се нарече Черна гора... едно семейство, това на Балша, създадо едно княжество. Тѣй като това име — Иречекъ въ своята история на сърбитѣ го признавалъ! — не е нито славянско, нито албанско, то споредъ Йорга, трѣбва сигурно да се предположи, че Балшичитѣ сж били румъни“.⁵) А щомъ като това е „доказано“ по тоя начинъ

¹ Scriptor incertus, De Leone Bardae fillo. У L. Gramm. ed. Bonn. 345²³; Cp. L. Gramm. 231¹⁷ и G. Hamartolos, ed. Muralt Учен. зап. Имп. Акад. Наукъ VI. 724³⁴ сл.

² Notele unul istoric, 125.

³ Points de vue, 51; Serbes, Bulgares et Roumains. 214.

⁴ Influences, 48.

⁵ Influences, 50.

то нѣмало никакво съмнение, че и княжеството имъ било румънско, т. е. населено отъ румъни.

Тѣй било и съ второто княжество, на североизтокъ. „Въ сжщото време, казва той, къмъ Варна и на северъ, чакъ до Добруджа и въ дунавската делта, имало едно княжество, чиито господари се наричали Баликъ и Добротичъ, имена явно румънски (manifestement roumains). Тукъ имало кондотиери, които срѣдъ българската и византийската анархия успѣли да си откъснатъ една малка морска държавица; тамъ долу — въ околноститѣ на Шкодра — началницитѣ на румънскитѣ долини, чиято амбиция отивала даже до основаването на едно хилаво адриатическо кралство“.¹⁾

II ВИЗАНТИЯ

Съ всичко до тукъ казано вѣрваме, че сме изложили, ако не всичко, то поне най-сжщественото отъ възгледитѣ на прочутия румънски ученъ върху миналото на балканскитѣ земи и народи. Не може да се отрече, че въ неговитѣ построения има нѣщо съвсемъ необикновено и ново. Тѣ обаче сж не само несъгласни съ всичко, което се знае за характера на Източно-римската империя презъ първитѣ вѣкове отъ нейното сжществуване и на нейното господство въ дунавскитѣ и балканскитѣ земи: съ тѣхъ се отхвърля и цѣлата обща представа, която имаме за миналото на тия земи презъ дългия периодъ на срѣдновѣковието, отъ III та дори до XIV в.

Ние ще се спремъ отначало върху разбиранията, които Йорга има по византийската история.

Особено характерна за неговата историческа мисль е разликата, която той прави между порочната източна столица и добродѣтелнитѣ провинции. Въ случая той навѣрно иска да оправдае византинизма отъ обвиненията, издигнати срещу него отъ науката на XVIII в., обвинения, споредъ които византийското общество е било огнище на всички пороци, а цѣлата негова история — непрекъснатата верига отъ дворцови преврати и най-страшни престѣпления. Византия, това не била столицата Цариградъ, гдето всички тия работи били

¹ Id. 51.

вършени, иска да ни увѣри той; вънъ отъ нея сѣществували провинциитѣ, а тѣ оставали чужди на покварата, въ която билъ удавенъ имперскитѣ центъръ. Йорга не съзнава, че съ дѣлението, което той предлага, проблемата за характера и сѣщността на византинизма съвсемъ не се разрешава. Напротивъ, тя дори става по-трудна и заплетена.

На първо мѣсто възниква въпросътъ, какъ тия провинции, водещи животъ „твърде чистъ“, вѣкове подъ редъ могли да понасятъ господството на единъ центъръ „който се проявявалъ чрезъ постоянни покушения срещу моралния редъ и който нѣмалъ никакво уважение къмъ тия нравствени идеи, които сѣ винаги основата на всѣка обществена дейность“? Какъ, по-нататкъ, би могло да се обясни сѣществуванието, на тоя вѣтрешно прогнилъ и разяжданъ непрекъснато отъ порочността и прѣстѣпността центъръ, при единъ организъмъ, който самъ е билъ напълно здравъ? Нали столицата — както това е било винаги и навсѣкжде — е могла да живѣе само чрезъ срѣдствата, черпени отъ провинциитѣ? Нали отъ тѣхъ сѣ се стичали тамъ всички тия, които, търсейки широко поприще за своитѣ амбиции или таланти, достигаха найвисокитѣ стѣпала на държавната и обществената иерархия и като сановници или императори водѣха сѣдбинитѣ на Империята? Нали още изъ сѣщитѣ тия провинции бѣ се стекло и продължаваше притокътъ си всичко онова, което образуваше столичния плебсъ и което налагаше своя печать върху всѣкидневния животъ на източната столица? Нима ще трѣбва да се предположи, че византийскитѣ свѣтъ изпращаше въ нея изъ срѣдата си само това, което бѣ гнило или извратено и, изолирайки по тоя начинъ порочността, ѣ предоставяше привилегията тя да го управлява или ръководи?

Изглежда, че въпрѣки добрата си воля, да защити византинизма отъ обвиненията, които нѣкога сѣ били хвърляни или продължаватъ да бждатъ хвърляни върху него, румѣнскитѣ ученъ му е направилъ една твърде лоша услуга. Съ своето разграничение между столица и провинции той, безъ да освободи последнитѣ отъ отговорността, за дѣлата на първата, застава на схващанието, че историята на Източната империя наистина не е била нищо друго, освенъ нескончаема редица отъ интриги, преврати и най-отвратителни злодѣяния.

Ученитъ днесъ по тоя въпросъ сж малко на по друго мнение, може би, защото тѣ знаятъ това, което изглежда, е останало неизвестно на румънския професоръ. А то е, че сжщинската история на Източната империя далечъ не се изчерпва съ всички тия „покушения срещу моралния редъ“, както вѣрваха ученитъ отъ XVIII в. и както навѣрно самъ той продължава да вѣрва; че задъ и покрай тая всепозната Византия на интригитѣ, вѣроломството и необузданата жестокость, задъ Византия на куртизанитѣ и евнуситѣ, на калугеритѣ, на черковното лицемѣрие и на теологическото словоборство, стоеше друга една — на непреклонната воля и суровия дългъ, на широкитѣ социални и политически инициативи, Византия на действието, която накрай винаги намираше въ себе си сили, за да се издигне следъ всѣко падение и да излѣзе отъ изпитанията и напаститѣ, въ които времената или обстоятелствата я поставяха.¹⁾ Къмъ познанието на тая именно Византия сж насочени усилията на новото историческо изследване и на всички тия, които сериозно се отнасятъ къмъ научнитѣ си задачи.

Че раситѣ и народитѣ, които образуваха населението на византийскитѣ провинции, даваха на Империята здравитѣ мишци на своитѣ синове и само чрезъ тѣхъ тя одържаше напора на външнитѣ опасности, че благодарение на прѣсната кръвъ, която постоянно преливаше отъ тия раси и народи въ жилитѣ на старото гръцко-римско общество, това последното бѣ предвардено отъ вътрешно изтощение и неминуемо израждане — въ това днесъ никой не се съмнява. Но жизнеността на тоя удивителенъ организъмъ, който се наричаше Византия, далечъ не зависѣше едничко отъ тия сурови енергии: оставени сами на себе си, тѣ биха се изхарчили или самоунищожили въ разхвърлени усилия или въ безплодни съперничества. Тя бѣ намѣрила начина да примири противоречията, да съгласува поривитѣ за една обща целъ: осигуряване на възможноститѣ за мирно сжществуване, въ каквото всички бѣха заинтересувани; запазването на една вѣковна цивилизация, въ ползуването отъ чиито блага всички можеха да иматъ желаниа дълъ. Днесъ ние можемъ да ценимъ тая цивилизация, както щемъ, но единъ фактъ е безспоренъ: че тя бѣ най-доброто, което човѣчеството имаше презъ тъмната

¹ Гл. напр. С. Neumann, Die Weltstellung d. byzant. Reiches Lpz. 1894, Vorw. VII flg.

епоха на срѣдновѣковието, че тя дълги столѣтия оставаше ненадмината. Безспорно е и друго — че нейнъ центъръ и хранителъ бѣ именно тая източна столица, чиято хилядолѣтна история Йорга си представя само като „атентати срещу моралния редъ“. Не еднажъ чужди нашествия заливаха земитѣ на Империята, превръщаха ги въ пепелища и тя оставаше едничко съ своята столица. Тѣй бѣ при Ираклия, при възшествието на Льва Исавъръ, въ първитѣ години отъ царуването на Алексия Комнинъ. Но отъ тоя центъръ, несравнимъ по географското си положение, неизтощимъ по запаса си отъ морални сили и издържливостъ, по държавното съзнание, което тамъ никога не изчезваше, тя винаги намираше срѣдствата и възможноститѣ да поправи бедствията да възвърне изцѣло или отчасти загубеното. Безъ да бжде огнище на зараза или източникъ на слабостъ за империята, Цариградъ бѣ напротивъ изворъ на регенерираща сила.¹⁾

Не по-щастливъ е румънскиятъ ученъ и съ „откритието“ си, че главната целъ на Константина Велики при премѣшването на столицата е била — да завладѣе морето, да създаде една „таласократия“. Нѣма съмнение, че въпросътъ тука е за Срѣдиземното и за свързанитѣ съ него източни морета — Понтьтъ, Егеятъ и Мраморното море. Извѣстно е обаче, че още нѣколко вѣка преди Константина Срѣдиземното море, сжщо както Мраморното и Егейското, прѣдставляваха вътрешни римски езера и никаква сила не бѣ застрашила римското господство надъ тѣхъ. Вънъ отъ прѣката властъ на Римъ оставаха земитѣ на Босфорското царство около Азовското море и изобщо севернитѣ „скитски“ побрѣжия на Понта. Презъ третия вѣкъ сл. Хр. тамъ бѣха засѣднали готитѣ. Тѣхнитѣ тълпи на лекитѣ си кораби презъ сжщия III в. бѣха достигнали римскитѣ брѣгове на Понта, появили се бѣха и върху крайбрѣжията на Мраморно море. По времето на Константина обаче, както и при предшественика му Диоклетиана, тѣхнитѣ морски набѣзи бѣха отдавна забравени и най-малко откъмъ морето Империята можеше да се чувствува застрашена. Нейното господство тамъ сега бѣ тѣй безслорно, както и два вѣка порано. За каква „таласократия“ можеше да мечтае Константинъ, когато тя бѣше единъ отдавнашенъ фактъ?

¹ Ср. характеристиката на Diehl, *Byzance. Grandeur et décadence* p. 1919, стр. 105. Ако Йорга въ случая е билъ повлиянъ отъ думитѣ на видния французки ученъ, това показва, че той твърде зле ги е разбралъ.

Но и едно друго обстоятелство показва че, идеята за „таласократита“ у Константина е само една несполучлива измислица на румънския авторъ. Известно е — Йорга сам знае това — че при избора на мѣсто за новата си столица Константинъ дълго се колебае между Византионъ и Сердика¹). Какъ би могълъ той да взема въ съображение тоя последния градъ, разположенъ въ самия центъръ на Балканския полуостровъ, ако главната подбудителна причина, за да премѣсти столицата си, е било „господството върху морето“. А колко малко пъкъ наследниците на Константина се грижеха за това господство, показва фактътъ, гдето именно при тѣхъ то бѣ за пръвъ пжтъ загубено. При Теодосия Млади единъ вѣкъ следъ Константина, бѣ станало нужда Цариградъ да се ограда откъмъ морето съ високи стѣни, за да се запази отъ пиратскитѣ подвизи на вандалитѣ, заседнали върху картагенското крайбрѣжие.²) „Таласократията“ на Йорга, не само че не бѣ завладѣла морето, но бѣ тѣй много занемарила морското дѣло, че не бѣ въ състояние да осигури безопасността на собствената столица.

Въ въображението на Йорга Юстинианъ може да се явява като „императоръ на морето“, но истинската история ни дава съвсемъ друга представа за него. Той билъ последното ярко въплощение на идеята за единството на Империята и химерата на неговия животъ бѣ възвръщането подъ единъ скиптъръ на всичкитѣ ѝ нѣкогашни земи.³) Ако жертви на тоя неговъ стремежъ станаха кралствата на вандали и готи, това далечъ не бѣ, защото еднитѣ или другитѣ прѣчеха на Юстиниана да бжде господаръ на морето. Вандалитѣ въ негово

¹ Formes byz., 29; cp. Bury. A history of the later Roman empire I. 1899. 51. Споредъ Zosim. II 30, (ed. Bonn. 95₁₇ сл.), той установилъ избора си и върху едно мѣсто изъ околноститѣ на Троя, гдето даже била започната постройката на крепостни стени.

² Theoph. ed. De Boor, 95₃₃ сл., 101₁₈, 103₂₉, сл., 115₂₂, 118₁₄ Chron. pasch. ed Bonn. 583₃. Cp. Кулаковскій, Ист. Византии I. 266, 315. Güldenpenning, Gesch. d. oström. Reiches unter d. Kaisern Arcad. und Theod. II. Halle. 1885. 337 flg. L. Schmidt, Gesch. der Wandalen. Lpz. 1901. 78 flg. 85, 90.

³ Cp. Diehl. Justinien et la civilisation byzantine au VI s. P. 1901 p. 32 sq.; Bury, id. 381; Herzberg, Gesch. d. Byzantines (Onkens Allg. Gesch.) Berl. 1883. 11; Кулаковскій, II 329 сл.

време бѣха изгубили предишната си воинствена дързостъ, тѣхнитѣ пирати вече не безпокояха моретата, както по-рано. Що се отнася пѣкъ до готитѣ въ Италия, морска опасностъ отъ тѣхъ никога не се яви. Завоюването на Африка и Италия бѣ прочее за Юстиниана само единъ етапъ въ грандиозния му планъ за възстановяването на държавната римска цѣлостъ. Подъ влиянието на тая върховна идея и на представитѣ си за величието на императорската власть Юстинианъ бѣ увлеченъ и въ дълга, подновявана нѣколко пѣти, изтощителна война срещу Персия. Йорга навѣрно знае за нея. Интересно би било да обяснѣше той, какви интереси на „таласократията“ Юстинианъ е трѣбвало да брани въ тая война изъ пустинитѣ на Месопотамия и планинитѣ на Армения, — отдалечени съ стотици километри отъ морскитѣ брѣгове?

Развиващъ основната си мисль, че Източната империя се интересувала само отъ голѣмитѣ водни пѣтища, румѣнскиятъ авторъ сериозно иска да убеди читателитѣ си, че господството ѝ върху Балкански полуостровъ презъ цѣлия периодъ до VIII в. било само номинално, че тя не желаела това господство, тѣй като нѣмала никакъвъ интересъ отъ него. Нещастieto обаче е тамъ, че за подкрепа на това свое твърдение Йорга не е въ състояние да приведе абсолютно никакви доказателства. А сведенията, съ които днешната наука разполага, говорятъ тѣкмо противното. И поради това за ученитѣ, чиито изследвания не сж повлияни отъ никакви предвзети идеи, поожкението на Източната империя презъ дадената епоха се представя въ единъ видъ съвсемъ различенъ отъ тоя, въ който румѣнския професоръ го вижда. Както Константинъ, тѣй и неговитѣ приемници полагаха всички усилия, на които бѣха способни, да поддържатъ по единъ действителенъ начинъ своята власть и звторитета си въ всички земи, подчинени на тѣхния скиптъръ. Балканскиятъ полуостровъ въ това отношение не правѣше никакво изключение. И ако, следъ обособяването на Източната империя, нейното господство бѣ изложено тукъ на колебания, а въ извѣстни моменти фактически даже не сжществуаше, това бѣ не защото тя бѣ се дезинтересирала отъ тия си земи, а защото, измежду всичкитѣ ѝ владѣния, именно тѣ бѣха най-вече изложени на варварскитѣ нахлувания и защото тя не всѣкога бѣ въ състояние победоносно да ги отразява. Прѣчеше ѝ било вѣтрешната слабостъ, отъ която

тя често имаше да страда, или пъкъ обстоятелството, че въ едно или друго време нейнитѣ сили биваха ангажирани другаде. Най-добритѣ умове на източно римското общество обаче и неговитѣ политически ръководители имаха по-вече държавнически смисълъ, отколкото румънскиятъ ученъ предполага. Тѣ знаеха, че „таласократията“ имъ може действително да владѣе моретата и крайбрѣжията, само когато разполага съ здрава властъ въ земитѣ задъ тѣхъ. Тѣ разбираха освѣнь това и нѣщо по-вече: че владѣнието на тия вѣтрешни земи, наймалко поне, е толкова важно, колкото и това на съседнитѣ имъ морета. И тѣ ги бранѣха. Презъ втората половина на IV в. единъ Източно-римски императоръ, Валентъ, бѣ падналъ самъ въ борбата срещу готитѣ и, за да възстанови авторитета на римската държавна властъ въ залѣнитѣ отъ варваритѣ балкански провинции, Теодосий Велики трѣбваше да развърне колосални усилия, да направи тежки жертви. Наистина, при неговитѣ наследници готската опасност отново израстна и Аларихъ, а следъ него двамата Теодориховци бѣха дълги години фактически разпоредители въ тия земи. Това обаче далечъ не значеше, че Империята бѣ се дезинтересирала отъ тѣхъ: тя само бѣ безсилна да преодолѣе своитѣ противници тукъ, както бѣ безсилна да се справи съ тѣхъ и въ Мала Азия, напримѣръ. Остготитѣ на Трибигилда, а следъ тѣхъ исавритѣ на Илла и Конона не еднажъ създаваха тамъ положение, еднакво съ това, отъ което имаха тѣй много да страдатъ Мизия и Тракия. И ако, за да запази реда и спокойствието на балканскитѣ си владѣния, Империята бѣ длъжна подъ една или друга форма да плаща истински трибутъ на готитѣ, считани за нейни съюзници, такъвъ тя известно време плащаше и на исавритѣ въ Мала Азия, които бѣха нейни поданници.¹⁾ Може би Йорга вижда тъкмо въ явленията отъ тоя родъ доказателство за тезата си, че Империята не обръщала особено внимание на вѣтрешнитѣ си провинции, и се грижела само за моретата? — Бедата обаче е тамъ, че той въ случая взема следствието за причина. Ако Империята не еднажъ и то за дълги периоди виждаше успорено владението на вѣтрешнитѣ си земи, това бѣ именно защото въ тѣхъ се явяваха неприятели, които не

¹ Jordanis Romana et Getica ed. Th. Mommsen. Monum. Germ. hist. V, 1. p. 465; Ср. Кулаковскій, Ист. Византии, I, 430 и 463.

тъй лесно можеха да бждатъ преодолѣни. Варваритѣ — германци, хуни, славяни и авари — които идѣха отъ северъ, за да залѣятъ съ пълчищата си Балканския полуостровъ и Италия, бѣхе деца на степитѣ или на лесоветѣ изъ срѣдня и източна Европа и на Азия. По сухо стигаха тѣ до нейнитѣ граници и въ борби по сухо тя трѣбваше да отбива тѣхнитѣ нападения. Нейнитѣ усилия не всѣкога свършваха успѣшно и за това тя бѣ принудена често пѣти да гледа, какъ тия варвари се разпореждаха въ тия нейни земи като пълни господари. Ако презъ тоя периодъ нейнитѣ крайбрѣжия и островитѣ ѝ оставаха обикновено запазени, а „воднитѣ пѣтища“ — свободни, то бѣ защото сжщитѣ варвари, въпрѣки случайнитѣ си морски набѣзи, си оставаха по море напълно безпомощни: не защото тя бѣ решила да се превърне въ „таласократия“, а защото примитивнитѣ варварски салове и едродрѣвки не можеха да се мѣрятъ съ триремитѣ и дромонитѣ, съ които още стариятъ Римъ бѣ завладѣлъ моретата. Византия само наследи това господство и успѣ въ продължение на три вѣка да го запази, само защото тамъ тя не бѣ срещнала сериозни неприятели, а не защото Константинъ бѣ установилъ нейната столица върху брѣговетѣ на Босфора. Значението на Цариградъ несъмнено бѣ колосално, но за съхранението на Империята изобщо, а не за установяване и запазване на „таласократията“. Тая таласократия презъ дадения периодъ би продължавала да остава фактъ, даже ако Константинъ би спрѣлъ избора си на Сердика, Нишъ, Троя или нѣкои градъ изъ вжтрешността на Мала Азия. И обратното: на наследеното отъ Римъ владичество върху моретата би билъ туренъ край още твърде рано, ако напр. мощта на вандалското кралство не бѣ тѣй скоро изчерпана, или ако арабитѣ, вмѣсто презъ VII, биха се явили като готитѣ или хунитѣ презъ IV или V вѣкове. Вѣрното при всички тия случаи е само едно — че Цариградъ бѣ не само столица на Империята, а означаваше самата Империя, сжщо тѣй, както въ древността това бѣ съ Римъ. И еднажъ центърътъ на тая империя пренесенъ при Босфора, на морския брѣгъ, тя бѣ принудена сега повече отколкото Римъ, да поддържа откъмъ море сигурността, която последниятъ бѣ създалъ. И тукъ следователно грижата на Източната империя да запази наследеното положение, бѣ последица, а далечъ не първопричина. Таласократия обаче

тя въ всѣки случай не стана. Защото таласократията предполага стремежъ съ всички срѣдства и на всѣка цена да се поддържа морското господство срещу всички, които го успорватъ. А Империята се радваше на това господство, докато нѣмаше още кой да го успори. Когато се явиха вандалитѣ, следъ тѣхъ арабитѣ и най-сетне венецианцитѣ, съ него бѣ свършено.

Събитията презъ VI и VII вѣкове още по-малко би могли да бждатъ използвани отъ румънския ученъ за тезата му, че Византия не желаела никакво реално господство въ Балканския полуостровъ и че нѣмала никакъвъ интересъ отъ него.

Обикновено държатъ Юстиниана отговоренъ за катаклизмитѣ, които постигнаха Империята презъ тоя периодъ. Увлеченъ отъ блѣна си за възстановлението на нейния интегритетъ, той заради ефимернитѣ си завоевания на западъ, бѣ довелъ силитѣ ѝ до напрежение, което не можеше дълго време да бжде издържано. Следъ него необходимо трѣбваше да настѣпи състояние на вътрешна немощъ, при което тя не щѣше да бжде способна да запази и старитѣ си провинции. Най-рано, още презъ самото царуване на Юстиниана, тия последици се почувствуваха въ нейнитѣ европейски владѣния и специално, въ Балканския полуостровъ, защото той най-много бѣ изложенъ и защото именно по неговитѣ граници вече бѣха се струпали неприятелитѣ, съ които на Империята предстоеше тежка борба.

Дезинтересиралъ ли се бѣше Юстинианъ отъ Балканския полуостровъ и доброволно ли Империята следъ него презъ VI и VII вѣкове бѣ допуснала да се извършатъ голѣмитѣ промѣни въ политическото му положение и етнически съставъ?

Ако румънскиятъ ученъ строеше своитѣ обобщения върху историческитѣ факти, а не ги извеждаше отъ предвзети и тенденциозни схващания, той самъ би видѣлъ, колко малко малко тия негови обобщения отговарятъ на действителното положение въ тогавашно време. Макаръ и ангажиранъ тѣй много въ войни изъ Азия и Италия, Юстинианъ правѣше всичко възможно, за да защити балканскитѣ земи отъ варваритѣ и да въдвори въ тѣхъ една здрава властъ. Не еднажъ армиитѣ, предназначени за Италия, спираха тукъ, за да се справятъ съ проникналитѣ дълбоко на югъ отъ Дунава

българи и славяни.¹⁾ Борбата срещу тях бѣ възложена на префектигѣ на Илирикѣ и Тракия и единѣ измежду тяхѣ, прочутиятѣ Хилбудѣ, намѣри въ нея смъртъта си.²⁾ Съзнаващѣ, че военнитѣ сили, съ които тукѣ разполагалѣ, далечѣ не сѣ достатѣчни, Юстинианѣ бѣ се решилѣ на друга мѣрка: стотица крепости били издигнати въ нѣколко пояса — по Дунава, изѣ областѣта на Хемусѣ и Родопитѣ, други стотици трѣбвало да пазятѣ пѣтищата и проходите на Илирикѣ. Всички тия съорѣжения сѣ изисквали колосални разходи, още по-чувствителни, поради тежкото финансово положение на Империята по онова време. Интересно би било Йорга да обяснѣше, какви сѣ могли да бѣдат мотивитѣ на това прахосничество, щомѣ като Юстинианѣ не е билѣ нищо друго, освенѣ единѣ „морски императорѣ“, и щомѣ като Византия, „въпрѣки владѣнието на пѣтищата, присѣтствието на гарнизони, усѣвършенствуването на създадения отѣ Константина иерархически редѣ“, не е имала никакво намѣрение да поддѣржа тамѣ една истинска властѣ?

Дѣлбоки промѣни въ свѣтовното положение на Източната империя настѣпиха отѣ началото на VII вѣкѣ. Следѣ смъртъта на Маврикия и последвалата я тирания на Фока източно-римското общество потѣна въ хаосѣ, който напълно го бѣ парализиралѣ. А външнитѣ опасности, съ които то сега имаше да се справя, бѣха станали многократно по-голѣми. Славяни и авари разоряваха на длѣжѣ и ширѣ балканскитѣ области. Още по-опасно бѣ положението на изтокѣ: перситѣ бѣха завладѣли ефратскитѣ провинции, а следѣ това едно подирѣ друго подѣ властѣта имѣ паднаха Сирия, Палестина и Египетѣ. Тѣхнитѣ армии, пребродили Мала Азия, вече се бѣха явили на брѣговетѣ на Босфора. Цѣлиятѣ Изтокѣ, отѣ

¹ Напр. случаятѣ съ армията, която събиралѣ Германѣ въ 550 г. Procop. De bello Goth. ed. Haury — 473₁₉ сл. (III. 40. 1—4). По-късно Нарзесѣ, на пѣтя за Италия, трѣбвало съ войскитѣ си да спре въ Пловдивѣ, тѣй като пѣтя му билѣ преграденѣ: στρατεύμα γὰρ Οὐννικὸν ἐπισκῆψαν τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ ἅπαντα ἡγόν τε καὶ ἔφερον, οὐδενὸς σφίσιιν ἀντιστατοῦντος. Id. 603₅ (IV. 22, 21); у Theophanes, de Boor. 233, гдето навѣрно е дума за сѣщото нашествие, се разказва за „хуни и славяни“.

² Procop., Id., 353₂₁ сл. (III. 14. 2—5), Хилбудѣ, стратегѣ на Тракия.

който Империята предимно черпеше сръдствата на материалната и духовната си мощ, бѣ загубенъ; на косъмъ висѣше и самото ѝ сществуване.

На гения на Ираклия се удаде да възстанови загубеното, но едва бѣ изпълнилъ той колосалния си подвигъ, когато вмѣсто перситѣ, тамъ се появи единъ новъ неприятелъ, пострашенъ отъ всички дотогавашни — арабитѣ. Въ течение на десетина години всички земи, изтръгнати отъ перситѣ, бѣха загубени и тоя пѣтъ за винаги. Две десетилѣтия по-късно и арабскитѣ пълчища шумѣха подъ самитѣ стени на източната столица. Нуждни бѣха нови десетилѣтия на тежки борби, докато най-сетне, цѣлъ вѣкъ следъ Ираклия, на Льва III бѣ сждено да сломи напълно завоевателния поривъ на децата на пустинята.

Тая епоха е най-суровото време въ византийската история, тя е най-бедна и отъ исторически извори. Особено гжста е тъмата, която забулва сждбинитѣ на балканскитѣ земи. И когато тя почва да се разсѣйва, тия последнитѣ се явяватъ напълно промѣнени: една нова етнична маса — славянитѣ — вече образува тѣхното население. Новитѣ изследвания приематъ, че тѣхното окончагелно настаняване бива завършено къмъ сръдата на VII вѣкъ.¹⁾ Нѣколко десетилѣтия по-късно, въ източната половина на Мизия бѣха положени основитѣ на българската държава. За Балканитѣ започва съ това една нова епоха. Върху нейното значение, положителното и отрицателното, което тя носѣше въ себе си, могатъ днесъ да сществуваатъ различни мнения. Несъмнено е само едно — че промѣната, която бѣ настѣпила тукъ, не бѣ допустната доброволно отъ Византия. Въ тежкитѣ години на борби срещу перси и араби, нейната власть въ балканскитѣ провинции фактически бѣ пометена. Но не защото „тя не я желаше“ или „защото нѣмаше интересъ да я поддържа“, а защото бѣ принудена да затвори очи предъ загубата на по-малко ценното, за да може да спаси това, което бѣ ѝ безусловно необходимо — Изтокътъ. Трансформацията, извършена въ Балканитѣ презъ VII вѣкъ, бѣ станала възможна, следователно, само поради събитияте, които презъ сщщото време се разиграваха на Изтокъ.

¹ Ср. L. Niederle, Manuel d'antiquité slave, I, 1923, 65 сл.; Jireček, Gesch. der Serben. I, 100 сл.; Станојевић, Византија и Срби, I, 1906, 176.

Славянитѣ се настаниха въ Балканския полуостровъ като завоеватели. Тѣ заеха земитѣ на старитѣ негови жители. Доколкото тия последнитѣ още не бѣха изтрѣбени, тѣ трѣбваше да търсятъ сега сигурни убѣжища. житието на св. Димитрия разказва за масовото бѣгство на останкитѣ на това старо население къмъ югъ.¹⁾ Съ истински флоти славянитѣ не разполагаха, и изглежда, че освенъ отдѣлни голѣми центрове изъ вътрешността, като напр. Одринъ и Пловдивъ и нѣкои крепости по голѣмитѣ пѣтища, източноримското господство върху Балканитѣ бѣ се запазило тогава главно въ нѣкои прибрѣжни укрепени мѣста.

Ако Йорга има предъ видъ именно това състояние на Балканския полуостровъ презъ VII в., за да твърди, че за Източната империя господството върху вътрешнитѣ му земи нѣмало никакво значение, това показва, колко малко той разбира смисъла на събитията отъ онова време и колко несъстоятелна е тая негова научна метода, при която следствието заема мѣстото на основната първопричина.

Че Империята нито тогава, нито пъкъ по-късно бѣ се отказала отъ реално господство надъ Балканския полуостровъ — доказва отъ цѣлата негова срѣдновѣковна история, изпълнена съ борбитѣ ѝ срещу българитѣ, а освѣнъ тѣхъ и срещу печенѣзи, кумани, маджари и сърби. Още презъ VII в. императоритѣ използваша всѣки моментъ на затишие въ войната съ арабитѣ, за да поправятъ положението на Западъ. Въ 649 императорътъ Константъ II бѣ предприелъ походъ срещу славянитѣ, обитаващи областта между Струма и Вардара и бѣ сполучилъ да ги подчини.²⁾ Единъ отъ неговитѣ приемници, Юстинианъ II, четиридесетъ години по-късно отново води борби за подчинението на сѣшитѣ южномакедонски славяни³⁾. Оскѣдността на историческитѣ известия отъ тая епоха не позволява да се проследи отчетливо процесътъ за въстановяването на византийската власть изъ балканския югъ, но изглежда, че Империята упорито се стремѣла да се справи съ поставената си задача. Политическата разпокѣсаностъ на славянитѣ я улеснявала. Презъ първата половина на VIII в. южномакедонскитѣ славянски племена били въ значителна

¹ AA. SS. Oct. IV, p. 167; Patrol. gr. t. 116, col. 1337, cap. 171.

² Theophanes, 347; Станојевитѣ, II, 41.

³ Theoph. 364₃.

степенъ укротени, нѣкои отъ тѣхнитѣ князе навѣрно ще сж признавали върховенството на императора.¹⁾ Обратниятъ процесъ на завоеванието напредвалъ и на северъ. Отъ черноморското крайбрѣжие той обхващалъ все по-широки зони на Мизия и Тракия. Разбира се, че и тукъ фактичката власть на императоритѣ дълго време се е ограничавала върху крайбрѣжнитѣ крепости и тѣхнитѣ непосредствени околности. Вече къмъ края на VII в. Северо-източна Тракия е била безспорно византийска,²⁾ а императорската власть, макаръ може би номинално, ще да сж признали преди това и долномизийскитѣ славяни.³⁾ По голѣмия воененъ пѣтъ Одринъ — Бѣлградъ, по долината на Струма и Вардара, настѣпленieto къмъ центра на полуострова следвало съ сжщото постоянство, макаръ неговитѣ резултати и да не сж достатъчно познати, а навѣрно и успѣхитѣ, поради планинския характеръ на тамошнитѣ земи, да не сж били тѣй голѣми. Въ всѣки случай несъмнено е, че въ края на VIII в. Империята вече е възстановила напълно господството си въ Софийската областъ, сжщо както и въ земитѣ по течението на Струма.⁴⁾ Подобенъ натискъ билъ упражняванъ върху славянството и въ западната частъ на полуострова, гдето за база сж служили адриатическитѣ крайбрѣжия. И навѣрно цѣлиятъ тоя процесъ на обратно завладѣване би повърналъ на Империята всички загубени балкански земи, а заедно съ това би затвърдилъ властта ѝ върху новото имъ население, ако новообразуваната българска държава не бѣ изстѣпила презъ втората половина на VIII в. като съперникъ на византийското господство тукъ, и ако не

¹ Само тѣй може да се обясни случая съ арестуването на Прежда, князь на ринхинитѣ, Гл. АА. SS. Okt. IV стр. 173 сл. сар. IV §185 сл. и Patrol. Gr. t. 116 col. 1399. За тия събития и Златарски, История на Бѣлг. държава. I, 394 сл.

² Вече въ 705 г. Юстинианъ II отстѣпва на бѣлг. ханъ Тервеля, областъта Загоре, на югъ отъ Източния Балканъ, гл. G. Hamartolos ed. Murait 622¹⁹. Ср. Златарски, id. 170.

³ Гл. моята работа „Сждбинитѣ на срѣдновѣковния Дръстъръ“. Сборникъ Добруджа и Силистра, София, 1927, стр. 109.

⁴ Вече въ 809 г. Крумъ превзелъ отъ византийцитѣ добре укрепената Сердика и я разрушилъ (Theoph. 485⁵ сл.), а преди това българскитѣ нападения се били разпространили чакъ до Стримонската тема (Id. 463³⁸, сл., 484²⁹). Ср. Златарски, Id. 242, 251 сл.

бъ успѣла да стане центъръ на тежненята на по-голѣмата частъ отъ балканското славянство.

Йорга, вземайки и тука следствието за причина, може би гради своята теория върху факта, че възстановяването на византийската власт презъ VII и VIII в. фактически е било постигнато главно въ балканскитѣ крайбрѣжия, когато изъ вътрешнитѣ земи тя въ едни случаи е била само номинална, а въ други — дори никакъ не се е чувствувала?

Но значи ли това, както той иска да убеди читателитѣ си, че Империята напълно се е била дезинтересирала отъ тия вътрешни земи? И разполагаше ли тя презъ дадената епоха съ необходимитѣ срѣдства за една решителна офанзива, чрезъ която би сломила съпротивлението на враждебнитѣ славянски племена, заседнали по цѣлото широко пространство между устията на Дунава и Тайгетъ, между Истрия и Тракийския Херсонесъ?

Но парадоксалното въ построенията на румънския ученъ настѣпва, когато той съ всичката си сериозностъ се мъчи да увѣри своитѣ читатели, че презъ сѣщата тая епоха, когато Империята напълно се била дезинтересирала отъ земитѣ южно отъ Дунава, тя съ най-голѣма упоритостъ се стремѣла да запази господството си върху областитѣ северно отъ рѣката, т. е. въ днешнитѣ Банатъ, Трансилвания, Влашко и Молдава. За четеца, който има що-годе ясна представа върху географията на Юго-източна Европа, твърдението на румънския ученъ въ случая значи сѣщото, каквото би значило да се твърди, че въ времето на императора Августа напр. римското господство въ Галия и Сев. Италия било само привидно, но че Римъ, който се билъ напълно дезинтересиралъ отъ него, съ всички сили се мъчилъ да затвърди властѣта си източно отъ Рейнъ и северно отъ Горни Дунавъ, въ широкитѣ области на днешна Германия.

Ние ще се повърнемъ по-нататкъ върху въпроса за тоя мнимъ континуитетъ на римско-византийското владичество върху странитѣ на северъ отъ Дунава и ще видимъ истинскитѣ мотиви, които сѣ вдъхновявали румънския ученъ, за да изкове той тази своя теория. Тукъ ще се задоволимъ само да посочимъ доводитѣ, съ които той я подкрепя.

Странно е да се каже, но такъвъ доводъ Йорга е открилъ главно въ „здравия смисълъ“ (*le bon sens*), „опирайки се

върху материалнитѣ следи, които сж предѣ очитѣ на всѣкиго: не се напуцатъ дакийскитѣ солници, когато на Балканския полуостровъ имало само солъта, добивана при Анхиало и другаде отъ морската вода“ (Formes, стр. 47).

Друго доказателство той вижда въ обстоятелството, че „върху всички точки на тая територия (т. е. изъ днешнитѣ заддунавски румънски земи) се намиратъ антични и византийски монети“ (стр. 47). Това означавало „безъ всѣко съмнение, постоянство на търговията и, понеже търговията предполага въ сжщото време отворенъ пжтъ и известна политическа организация, които позволяватъ на търговцитѣ да пжтуватъ въ пълна сигурность“ (стр. 47—48), то „тия материални факти, обяснени по логически начинъ“ показвали, че тая „политическа организация“ не могла да бжде друга, освенъ римска, а следъ това — византийска.

За да си позволи една такава казуистика, румънскиятъ професоръ трѣбва да е ималъ твърде лошо мнение за своитѣ читатели. — Знае се напр., че египетското жито, съ което до VII в. се е прехранвалъ Цариградъ, не е било по-малко необходимо, отколкото солъта, добивана въ влашкитѣ солници. Поради това особено интересно би било той да обяснѣше, какъ въ случая Византия бѣ си позволила да „напустне“ владението на Египетъ? Що се отнася пжкъ до монетитѣ отъ римскитѣ и византийски императори, като „материални доказателства“ за континуитета на римско-византийската власть въ днешнитѣ румънски земи, желателно би било Йорга да спре вниманието си на другъ единъ фактъ. — Известно е напр., че арабски монети се намиратъ изъ Русия чакъ до Новгородъ и границитѣ на Полша. Дали румънскиятъ ученъ не ще поиска да обясни тоя фактъ съ това, че царството на халифитѣ нѣкога се е простирало дълбоко изъ руския северъ?

Но самоувѣреностъта, съ която Йорга пилѣе учени нелепости по голѣмитѣ въпроси отъ византийската история, едва ли е само плодъ на неуважението, което той храни къмъ читателитѣ си. Сжщата тая чърта издава у него преди всичко едно лекомислие, наистина удивително за човѣкъ, който се позовава на своята „30-годишна“ учена дейность. Че въ науката догми нѣма, това е всеизвестно. Това, което днесъ е считано за вѣрно, утре може да не бжде. Много разбирания, съ които хората сж живѣли, и много научни възгледи сж били съборени, за да бждатъ замѣнени

съ нови. Да се излъже по дадени въпроси съ схващания, които отричатъ старитѣ, не е, само по себе си, нито нѣщо необикновено, нито пъкъ осждително. Всички тия обаче, които сж успѣвали да се добератъ до нови истини или които търсятъ нови пѣтища, сж знаели и знаятъ винаги едно: че старитѣ разбирания не могатъ да бждатъ просто отречени, безъ заедно съ това несъстоятелността имъ да бжде доказана, че новото не може да замѣсти старото, безъ отъ своя страна да издържи изпитанието, предъ което това последното се е оказало несъстоятелно. Най-малкото поне, което единъ, не само ученъ, но и обикновено сериозенъ човѣкъ знае, е — че не може да говори по какъвто и да било въпросъ, безъ да му бжде познато това, което други сж казали преди него. А тъкмо това съзнание липсва у прочутия влашки професоръ. Съ наивността на дете той счита че безъ особени мъчнотии, съ нѣколко думи само може да отсѣче единъ въпросъ, чието изучаване е струвало на други дълъгъ трудъ и по който е създадена цѣла литература. Да проучва тая последната е работа, която той навѣрно счита недостойна за себе си. Какво значение може да има за него мравешката работа на всички тия, които най-старателно сж събирали фактитѣ, за да изградятъ въз основа тѣмъ провѣренитѣ си заключения? Методата на румънския авторъ е съвсемъ друга. Той се ржководи отъ своето вдѣхновение, отъ интуицията си и за това не го интересуватъ нито известията на историческитѣ извори, които той може би и не познава, нито пъкъ учената литература, чието съществуване навѣрно му е неизвестно. По тази причина, дори и въ случаитѣ, когато една грижливо спотаена тенденция не ржководи неговата мисль, той си позволява твърдения, които поразяватъ не само съ своята несъстоятелность, но и прямо съ абсурдността си. И когато читателтъ попадне на тѣхъ, той не знае, на що повече да се удивлява — на дързостта ли на автора, който не се стѣснява да твърди нѣща несъвмѣстими съ безусловно установенитѣ и провѣрени научни схващания, или пъкъ — на неговата безпечность, която му позволява да оставя своитѣ тѣй странни твърдения абсолютно безъ всѣкакви доказателства.

За да се види по-ясно, отъ какъвъ характеръ въобщо е научната работа на Йорга, ще приведемъ единъ примѣръ, макаръ съ него и да излеземъ за моментъ отъ редицата

въпроси, които тукъ ни занимаватъ. — Общо и основано на редица специални изследвания е схващането, че черквата на Изтокъ се намираще въ пълна зависимостъ отъ държавата, че бѣ се развила подъ нейната закрила. Тая зависимостъ не е била само външна и формална, но и вътрешна. Въ самата Византия, както и изобщо въ земитѣ, повлияни отъ нейната култура и спечелени за православието, свѣтскитѣ владѣтели качваха и сваляха патриарситѣ. Но не само въ това се изразяваше властѣта имъ надъ черквата: тѣ се считаха призвани да законодателствуватъ и въ догмата, да предписватъ на своитѣ поданници, въ какво трѣбва да вѣрватъ и въ какво не. Тѣй се формира въ византийския изтокъ цезаропапизмътъ, явление толкова странно за западния католически свѣтъ¹⁾. Известно е, че най-типиченъ представителъ на византийския цезаропапизъмъ бѣ Юстинианъ. Презъ цѣлия си животъ той не престана да се занимава съ религиознитѣ въпроси на времето си и да търси възможността за възстановление на изгубеното вѣроизповѣдно единство. Той съ декрети искаше да наложи своитѣ религиозни схващания сжщо тѣй, както декретираше нормитѣ на свѣтското право. По-късно императоритѣ иконоборци бѣха счели, че тѣхенъ дългъ е да очистятъ религията отъ идолопоклонството, защото тѣ гледаха на себе си едновременно като на императори и на патриарси: βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς εἶμι — „царь и священникъ съмъ“, бѣха думитѣ, съ които Левъ III бѣ отговорилъ на папата Григория II, когато той бѣ протестиралъ срещу преследването на иконитѣ и бѣ успорилъ правото на свѣтската властъ да се мѣси въ въпроситѣ на вѣрата.

Това отношение между държава и черква не бѣ създадено въ VI в. То бѣ дори по-старо отъ Източната империя.

¹ Литературата по тоя въпросъ е твърде голѣма. Освѣнъ общитѣ съчинения по историята на черквата, гл. напр. Gfrörer, Der Cäsaropapismus. Byz. Gesch. II 296 сл. и Kampf der Regierung gegen den Klerus Id. III 64 сл.; Diehl, Justinien etc., ch. VII, 315 сл.; Pfannmüller. Die kirchliche Gesetzgebung Justinians, Berl. 1902; Alivisatos, Die kirchliche Gesetzgebung d. Kaisers Justinian I, Berl. 1913; Gelzer, Das Verhältnis von Staat und Kirche in Byzanz. Ausgew. kleine Schriften. Lpz. 1907, 57 flg.; Н. Поповъ, Императоръ Левъ VI Мудрый и его царствование съ церковно-историч. отношеніи. М. 1892. Сжщо така работитѣ на Доброклонскій, Schneider и Gardner за Теодоръ Студита, на Bréhier и Schwarzlöse върху иконоборството.

Тържеството на православието (хомусианство) надъ арианството въ първия Никейски съборъ (325 г.) се дължеше не малко на подкрепата, която то бѣ намѣрило у Константина, тогава още езичникъ. На неговия синъ Констанса принадлежеше прочутиятъ изразъ — „моего желание трѣбва да бѣде считано за канонъ“. На арианството, засилило своитѣ позиции по-късно, поради покровителството, което му бѣ оказалъ императорътъ Валентъ, бѣ нанесенъ последниятъ и решителенъ ударъ отъ Теодосия Велики, който се счита за истински основателъ не само на Източната империя, но и на православната черква.¹⁾ Изграждането на православната догма обаче далечъ не бѣ завършено въ края на IV в.; то имаше да продължи за въ бѣдаще и винаги при близкото участие и надзоръ на императорската властъ. Ефескиятъ съборъ въ 449 г. свърши съ победата на монофизитизма, главно защото страната на последния държеше императорътъ Теодосий II. Две години по-късно, въ 451 г., Халкедонскиятъ съборъ доведе до осъждането на тоя монофизитизъмъ, защото срещу него бѣ новиятъ императоръ Маркианъ, когото приветствуваха като „свѣтило на православието, възстановителъ на черквата, учителъ на вѣрата“. Иконоборството, което въ продължение на повече отъ 100 години оставаше официално изповѣдание на Изтокъ, бѣ наложено отъ свѣтската властъ. То не успѣ да се задържи, не защото черквата бѣ способна до край да остане въ решителна опозиция срещу му: възстановяването си иконопочитанието дължеше все на сѣщата свѣтска властъ. Ако законодателството въ догматичната областъ на единъ Зенонъ напр., или на единъ Юстинианъ, бѣ осъдено на неуспѣхъ, това бѣ сѣщо тъй, не защото източната черква знаеше ревниво да пази своята вътрешна самостоятелностъ отъ намѣсата на свѣтската сила, а защото въроизповѣднитѣ противоречия, които тия императори искаха да изгладятъ, изразяваха културната раздвоеностъ, а съ това и непреодолимия антагонизъмъ между дветѣ голѣми половини на тогавашното източно-християнско общество.

Изграждането на православната християнска догма прочее, завършено къмъ IX в., бѣ станало, ако не всецѣло подъ влиянието, то поне при близкото участие на свѣтската, държавната властъ.

¹⁾ Гл. Athanasiades, Die Begründung des orthodoxen Staates durch Kais. Theod. d. Grossen. Lpz. 1902.

Въ още по-голям размър императоритѣ бѣха използвали своя авторитетъ за изграждането на черковната организация. Споредъ Евсевия още Константинъ се считалъ за поставенъ отъ Бога епископъ по външнитѣ работи на черквата. За угода на Теодосия I, тѣй много заслужилъ на православието, Цариградскитѣ съборъ (381 г.) бѣ призналъ първенството на Цариградскитѣ епископъ надъ всички негови източни събрата. Това решение, което бѣ срещнало опозицията на Римъ, бѣ потвърдено и на Халкедонскитѣ съборъ въ 451 г. и отъ тогава представителятъ на цариградската черква зае на Изтокъ почтеното положение, което е запазилъ и до днесъ. Той го дължеше следователно на главата на свѣтската власть, въ чиято столица резидиралъ, чието значение и авторитетъ отразявалъ. Въ лишената отъ национална основа Източна империя религията при това бѣ повикана да замѣсти народността. Тѣй черквата трѣбваше да се превърне отъ своя страна въ органъ на държавното управление. Такъвъ тя остана за винаги. За това именно императоритѣ се считаха за длъжни да устройватъ нейния животъ, тѣй както такива грижи полагаха изобщо за разнитѣ отрасли на държавната организация. Цѣла редица новели на Юстиниана и на Лъва VI сж посветени на уредбата на черковнитѣ отношения; византийскитѣ самодържеци се считаха компетентни да се разпорежда въ всичко — права и задължения на черковнитѣ служители, начинъ на живота имъ, условията, отъ които зависи тѣхнитѣ изборъ, редътъ въ манастиритѣ и т. н. Създаването на нови черковни провинции или унищожението на старитѣ, опредѣляне на задълженията и привилегиитѣ, съ които се ползуваха мѣстнитѣ черкви, опредѣлянето на ранга на тѣхнитѣ представители — всичко това ставаше, ако не всѣкога по инициативата на свѣтската власть, то винаги отъ нейно име. Тия отношения между черква и държава сж тѣй добре познати, че върху тѣхъ поне до сега не е сществувало никакво съмнение. И най-характерната разлика въ историята на източната и западната черкви се състои именно въ това, че докато последната бѣ се създавала и се развивала независимо отъ държавната власть, а често пѣти и въ противоречие съ нея, черквата на Изтокъ дължеше всичко на държавата. Черковниятѣ глава тукъ бѣ единъ придворенъ епископъ или най-вече

въроизповѣденъ министъръ на свѣтския господарь,¹⁾ когато пъкъ черковнитѣ събори не бѣха нищо друго, освѣнъ имперски парламенти.²⁾

На тия безспорни, основани на редица минали проучвания и затвърдени въ науката схващания за историческитѣ отношения между черква и държава на Изтокъ, какво собствено противопоставя Йорга? Нищо друго, освенъ голото твърдение, че държавата „намѣрила“ черквата на Изтокъ вече формирана, че „не ѝ помогнала да се създаде, а само се приспособила къмъ нея“.³⁾ Ще помисли нѣкой, че румънскиятъ ученъ е стигналъ до това заключение въз основа на собствени издирвания и следъ свой собственъ анализъ на отношенията между черква и държава на Изтокъ, или пъкъ че привежда нѣкои нови факти и свображения, останали до сега неизвестни на другитѣ? — Нищо подобно. Йорга изказва своето мнение, като че то е всепризнато, като че неговата достовѣрность е очевидна и не се нуждае отъ никакви доказателства. Той се задоволява да добави само, че тукъ, на Изтокъ, арменската литургия, както и сирийската, не могли да бждатъ замѣстени съ гръцката, нито пъкъ тая последната съ латинската. Като че православната черква на Изтокъ, това бѣ преди всичко литургичниятъ езикъ, като че за космополитичната Римска империя въпросътъ надъ въпроситѣ въ черковната организация е билъ — да замѣни арменския и сирийския езици съ гръцкия, или тоя последния съ латинския!

III

РУМЪНСКИЯТЪ ВЪПРОСЪ

1. Напущането на Дакия отъ римлянитѣ.

Интересното въ разглежданитѣ работи на румънския ученъ не е това, което той пише за Византия. Той е убеденъ, че тя давала само формитѣ. Съдържанието, което тия форми покривали, било друго: животътъ на народитѣ, населяващи

¹ Cp. Heisenberg Staat und Gesellschaft d. byz. Reiches (Staat u. Gesell. d. Griech. u. Römer. 2 A. 1923). S. 368; Gelzer, Byz. Kulturgeschichte, Tübingen 1909. S. 88 сл.

² Gelzer. Die Konzilien als Reichsparlamente. Ausgewählte kleine Schriften. Leipzig, 1907, стр. 142 сл.

³ Formes byzantines, 33.

нейнитѣ провинции. И тука вече неговитѣ построения се явяватъ проникнати отъ една основна тенденция, която се чете подъ всѣки редъ. Ние ще видимъ по-нататкъ, че ней дължи произходътъ си и шумната теория за „таласократията“. Целта на Йорга не е само да изтъкне решаващата роль която неговитѣ прадѣди, балканскитѣ и дунавски власи, имали въ историята на тукашнитѣ земи. Споредъ него сжщитѣ власи били тукъ не само политически активниятъ и държавностроителниятъ елементъ: тѣ образували даже масата на населението въ много отъ областитѣ, които — когато и да било — влизали въ предѣлитѣ на българската, а отчасти и на сръбската държави. И изтъквайки голѣмото значение на тия румъни, Йорга отрича чисто и просто сжществуването на българската, а донѣгде и на сръбската народности и националния характеръ на създаденитѣ отъ тѣхъ държави почти презъ цѣлия периодъ на срѣдновѣковието. Това, което се наричало българска държава, съ изключение на рѣдки моменти, било дѣло на власитѣ: тѣ творили най-голѣмитѣ събития въ нейната история. Върху държавно-историческото наследство на стара България прочее днешнитѣ румъни иматъ много по-голѣмо право отколкото самитѣ българи. Тази е основната мисль на румънския професоръ и тя го вдъхновява при всичкитѣ му лутаници изъ миналото на балканскитѣ земи, ней дължатъ произхода си и всички изумителни заключения, които той съ такава настойчивость се мжчи да втълпи на своитѣ читатели.

Базата, на която почива цѣлата тази явно тенденциозна теория за миналото на балканскитѣ земи, е твърдението, че романскиятъ елементъ, още отъ последнитѣ вѣкове на римската епоха, образувалъ болшинството отъ населението не само на Мизия и изобщо на балканскитѣ провинции, но и на земитѣ, които лежатъ непосредствено на северъ отъ Долния Дунавъ — т. е. днешниятъ Банатъ, Влашко, та и Трансилвания — и нѣкога изцѣло или отчасти влизали въ предѣлитѣ на римската провинция Дакия.

Нека разгледаме първомъ, до колко това гледище може да бжде прието относно тия именно дакийски земи.

Flavius Vopiscus, биографъ на императоръ Аврелиана, съобщава, че тоя последниятъ, като видѣлъ Илирикъ опустошенъ отъ варваритѣ-готи, а Мизия съвсемъ разорена, изоставилъ

създадената от Траяна провинция Дакия, като извелъ от нея войскитѣ и провинциалитѣ. Причината за напушането на Дакия било обстоятелството, че Аврелианъ се отчаялъ въ възможността да я задържи. Изведеното от нея население той настанилъ въ Мизия, която нарекълъ своя, (т. е. Аврелианова) Дакия. Тая новоучредена провинция, добавя *Vopiscus*, раздѣляла дветѣ Мизии¹). Биографията на Аврелиана е съставена въ началото на IV в., т. е. нѣколко десетилѣтия следъ събитието, за което се разказва въ гореприведения пасажъ²).

Сжщото известие, само че въ по-разширена форма, е предадено отъ другъ единъ латински авторъ, *Eutropius* все отъ IV в.³). Причината за напушането на Дакия и споредъ Евтропия била невъзможността тя да бжде задържана Изведеното население отъ напуснатата провинция било „отъ градоветѣ и полетата“⁴). На друго мѣсто сжщиятъ Евтропий разказва, че фактически била загубена Дакия още въ времето на императора Галиенъ, предшественикъ на Аврелиана⁵). Това последно съобщение намираме и у трети авторъ отъ IV в. — *Sextus Rufus*: Дакия била изпусната фактически още отъ Галиена; Аврелианъ само извелъ отъ нея — навѣрно остатъцитѣ — отъ романското население, като на името на загубената провинция били създадени две други⁶) Това

¹ Fl. Vopisci, Vita Aureliani, c. 39, 7. (Script, hist. Augustae ed. H. Peter II, p. 1771): Cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam Transdanuviam Daciam a Traiano constitutam sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri, abductosque ex ea populos in Moesia conlocavit appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.

² Cp. Homo, Essai sur le règne de l'empereur Aurélien. Paris 1904 p. 4.

³ Id. 18.

⁴ Eutropi, Breviarium, rec. Fr. Rühl, 9. 15,1: Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastato omni Illyrico et Moesia desperans eam posse retineri, abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit et est in dextra Danubio in mare fluenti, cum antea fuerit in laeva.

⁵ Id. 9. 8. 2. Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, tum amissa.

⁶ Breviarium ed. Christ. Celleri. 1679. c. 8 p. 11. Dacia... sub Gallieno imperatore amissa est; et per Aurelianum, translatis exinde Romanis, duae Daciae in regionibus Moesiae ac Dardaniae factae sunt.

били по-къснитѣ *Dacia ripensis* и *Dacia mediterranea*. Интересуващото ни известие за мѣрката на Аврелиана се среща въ редица по-късни автори, гръцки и латински¹), които сж го зели било отъ Вописка, било отъ Евтропия.

Мненията върху отношението между тия двама автори при интересуващия ни случай не сж еднакви. Докато едни (напр. Rössler, *Romän. Stud.* 67) предполагатъ, че тѣ сж черпили отъ единъ по-старъ общъ изворъ, други (Tamm, *Ueb. den Urspr. der Rum.* 71) считатъ, че извѣстието на Евтропия чисто и просто е заето отъ Флавия Вопискъ и произволно е разширено. На сжщото мнение разбира се е и Йорга.

По въпроса за напущането на Дакия отъ римлянитѣ и изселването на тамошното римско или романизирано население е създадена вече цѣла литература. Въ разглеждането му се е влагало твърде много страсть, тъй като се е считало, че отъ него зависятъ „историческитѣ права“ на днешнитѣ румъни върху Трансилвания: дали тѣ сж потомци на траяновитѣ легионери и на дакитѣ на Децебала, преживѣли всички напасти и всички превратности на вѣковетѣ, или пъкъ сж население, което се е явило тукъ презъ една епоха много по-късна.

Спорътъ, който не е още напълно заглъхналъ, до сега не бѣ върху това, дали при Аврелиана провинцията Дакия била напусната отъ римлянитѣ или не. Че тя фактически е била загубена за Римъ още преди Аврелиана и че тоя последниятъ, примирявайки се съ свършения фактъ, се е видѣлъ принуденъ да изтегли гарнизонитѣ и населението ѝ изъ тия пунктове, които още сж се държали, — върху това, до сега поне, никой не се е съмнявалъ. Независимо отъ приведенитѣ съобщения на авторитѣ отъ IV в., най-неопровержимото доказателство за напущането на Дакия е наличността на една нова провинция съ името на изгубената, но вече южно отъ Дунава. „Нуждно било, говори по тоя поводъ единъ ученъ, комуто дължимъ най-доброто изследване върху епохата на Аврелиана, нужно било да се пощади националната гордостъ и да се прикрие отстъпването, извършено отъ Империята.

¹ Jordanis *Romana*, ed. Mommsen, 2727; Malalas, ed. Bonn. p. 3015; G. Syncellus, ed. Bonn, 72122; Suidas, *Lexicon*, s. v. *Δακία χώρα*.

Дакия се оказва пренесена от единия бръг на Дунава върху другия, но не изчезва от списъка на римскитѣ провинции¹). Че съ римската власт надъ дакийскитѣ земи задъ Дунава е било окончателно свършено, показва и обстоятелството, гдето легионитѣ, квартируващи нѣкога тамъ, били изтеглени и следъ Аврелиана тѣхнитѣ лагери вече се явяватъ на югъ отъ рѣката и то именно върху територията на новата провинция Дакия²).

Признавайки несъмнения фактъ за напущането на Дакия отъ римлянитѣ, ученитѣ днесъ се различаватъ само по схващанията си върху последицитѣ, които той могълъ да има за бѣдацитѣ етнични отношения на тая областъ. Докато едни считатъ, че изъ нея било изведено всичкото или почти всичкото римско и романизирано население, че незначителнитѣ останки, които сж могли да се задържатъ тамъ, сж били удавени и безследно изчезватъ срѣдъ вълнитѣ на варварскитѣ нашествия и че, следователно, днешнитѣ румъни на северъ отъ Дунава сж късни преселници въ тамошнитѣ земи, привърженицитѣ на теорията за континуитета стоятъ на противно гледище: споредъ тѣхъ, изведени сж били римскитѣ гарнизони, чиновничеството, тѣхъ ги последвала и значителна частъ отъ градското население; що се отнася пъкъ до простия народъ отъ градоветѣ и, главно, отъ полетата, той останалъ въ дакийскитѣ земи. Поради варварскитѣ вилнежи, това романизирано население се оттеглило въ планинскитѣ и мжчно достѣпни мѣста, предало се на пастирски животъ и тѣй преживѣло вѣковетѣ. Когато вече настѣпили по-спокойни времена, тия планинци власи-овчари почватъ да слизатъ въ трансилванскитѣ долини, които постепенно изпълнили, за да се разпростиратъ следъ това и въ равнинитѣ на днешно Влашко и Молдава.

Колкото и различни прочее и да сж въ основата си тия две схващания относно първоначалната родина на румънитѣ, тѣ въ две нѣща напълно се схождатъ. — 1. Че Дакия е била загубена, и то безповратно за римската империя презъ III в. и 2. че — ако не въ планинската областъ на Банатъ, — то

¹ Homo, o. c. 318.

² Filow, Die Legionen der Provinz Moesia. (Klio, Beiheft VI) 81 sq. Homo, o. c. 209.

поне въ равнинитѣ на северъ отъ Долния Дунавъ, т. е. въ днешната Влахия, а още по-вече въ Молдава, презъ дългия периодъ отъ III, та до XI—XII вв. романско население не е имало и не е могло да има.

Йорга отрича и дветѣ тия заключения. Той съзнава много добре, че запазването на старото романско население въ дакийскитѣ равнини не би могло по никакъвъ начинъ да се допусне, ако тѣ още отъ III в. сж били напълно предоставени на варваритѣ и ако тия последнитѣ оставатъ господари въ тѣхъ презъ всичкото време до XIII—XIV в., когато тамъ, задъ Дунава, се явяватъ първитѣ румънски княжества. И поради това, за да възбуди довѣрие къмъ своята предвзета теза, че румънството отъ изхода на древността непрекъснато обитавало брѣговетѣ на Дунава и полетата северно отъ тѣхъ, той застава на гледището, че сжщитѣ тия области никога не били напущани отъ римската а следъ това и отъ византийската империя и че подъ нейната закрила прадѣдитѣ на днешнитѣ румъни могли непрекъснато да водятъ единъ необезпокояванъ животъ.

Какви доказателства има Йорга за подкрепа на това свое твърдение, което изъ основа превръща всички досегашни представи за политическитѣ сждбини на отвѣддунавскитѣ земи?

Почти никакви. Това, съ което той занимава читателитѣ си, сж или съображения, които не издържатъ сериозна критика, или пъкъ отрицания на съобщения и факти, които не подлежатъ на съмнение. Съобщението на Вописка напр. за изпразването на Дакия той нарича „късно, неясно и тѣй да се каже пристрастно (intéressé)“. Ако възъ основа на тая обща присжда трѣбва да се отхвърлятъ исторически извѣстия, защото произхождатъ отъ време едва съ нѣколко десетилѣтия по-късно отъ това на съответнитѣ събития, то едва ли отъ историята би останало нѣщо. Защо пъкъ интересуващото ни съобщение на Вописка трѣбва да се счита за „неяно и пристрастно“, това Йорга не счита за нужно добре да обясни. Въ горещото си желание обаче да отхвърли неприятното му съобщение на латинския авторъ, той пропуска друго обстоятелство. Ако Вопискъ е писалъ „късно“ следъ Аврелиана, то все пакъ остава фактътъ, че въ времето, когато той живѣлъ, отвѣддунавска Дакия не е била

римска: съ името Дакия се наричала вече областта на югъ отъ Дунава, която, изрично казва той, „сега, т. е. въ негово време, раздѣля дветѣ Мизии“ (*quae nunc duas Moesias dividit*). Може ли Йорга да докаже, че тия думи на *Vopiscus* не се отнасятъ къмъ неговото време и че не е вѣрно, какво тогава, въ първитѣ десетилѣтия на IV в., вмѣсто Траянова Дакия презъ Дунава е съществувала друга една — на югъ отъ рѣката? Ако най-сетне Йорга тѣй настоява, — то може да му се направи тази отстъпка и за моментъ да се приеме, че Дакия не била загубена при Аврелиана, тѣй като съобщението на *Вописка* за това било „късно“. Доказва ли обаче съ това той че тя въобще никога не била загубвана и че въ времето на *Вописка*, т. е. началото на IV в., още се намирала въ предѣлитѣ и Империята?

Както видѣхме, сжщиятъ *Вопискъ* говори, че следъ като колониститѣ били изведени отъ напуснатата провинция и настанени въ областта между дветѣ Мизии, Аврелианъ нарекълъ тая последната „своя Дакия“ (*appellavit suam Daciam*). Това значи, че той далъ на новоучредената провинция своето име, т. е. че тя била наречена Аврелианова Дакия, сжщо тѣй както и Траянъ нѣкога бѣ нарекълъ на своето име — Траянова Дакия — загубената. Въпрѣки това Йорга счита за възможно да заяви следното: „Имало е не една Аврелианова Дакия, — това название се дължи на нашитѣ историци — но една *Dacia ripensis*, тая, която византийцитѣ наричаха, *Παραποταμία*, *Ῥιπενσία* и течението на Дунава ѝ принадлежеше заедно съ двата брѣга“.¹⁾ Че „е имало“ една *Dacia ripensis*, това е много добре извѣстно; но че сжщата тая *Dacia ripensis* не е напълно идентична, а границитѣ ѝ далечъ не сж съвпадатъ съ тия на Аврелиановата Дакия, това се вижда и отъ обстоятелството, гдето освѣнъ първата, „имало е“ и една *Dacia mediterranea*, за която Йорга благоразумно мълчи. Тия дветѣ провинции се явяватъ едва 50 години следъ Аврелиана и то следъ като била раздѣлена на двѣ „неговата“ т. е. Аврелианова Дакия²⁾. Интересното въ случая е, че Йорга, който

¹ Le problème de l'abandon etc. 45 sq.

² Not. dignitatum, ed. Ed. Böcking. Bonn. 1839, I.136. Cp. Hieroclis synecdemus ed. G. Parthey, Berl. 1866. p. 16, 654 и 655. За раздѣлата на първоначалната Аврелианова Дакия на две по-малки провинции — *Ripensis* и *Mediterranea*, гл. Böcking, id. и Preuss, Kaiser Diokletian und seine Zeit Lpz. 1869. стр. 94. За тия две Дакии въ областитѣ на Мизия и Дардания, както вече видѣхме, говори и приведеното мѣсто на S. Rufus (гл. по-горе стр. 42 бел. 6)

не довървява на Вописка за това, че той бил единъ „късенъ“ авторъ, мисли, че може да обори неговото съобщение съ даннитѣ на *Notitia dignitatum* — единъ паметникъ, който е почти два вѣка по късенъ отъ времето на Аврелиана и най-малко вѣкъ и половина по-късенъ отъ това на Вописка¹).

Но Йорга отхвърля известието на сжщия Вопискъ още и за това, понеже то „противоречало на останалитѣ известия“, които се намирали въ написаната отъ тоя авторъ биография на Аврелиана²). Още преди напушането на Дакия, къмъ 271 г.,³) Аврелианъ, разказва се тамъ, разбилъ готитѣ, които грабѣли Тракия и Илирикъ и преследвайки ги задъ Дунава, избилъ петъ хиляди варвари заедно съ тѣхния вождъ *Cannabas* или *Cannabaudes*⁴). Какъ, пита Йорга, може да се допусне, че Аврелианъ ще изостави Дакия, щомъ като неговитѣ действия срещу Готитѣ били тѣй успѣшни? На тоя въпросъ читателтъ би могълъ да отговори съ други: счита ли румънскиятъ ученъ, че смъртта на 5 хиляди готи е била за варваритѣ такъвъ страшенъ ударъ, та следъ него тѣ вече изгубили всѣкаква охота да безпокоятъ римскитѣ земи? При голѣмото си нашествие въ 269 г. тѣ, ако трѣбва да се вѣрва на думитѣ на другъ единъ старъ авторъ, изгубили въ сражението при Нишъ 50 хиляди души⁵) и при все това тѣ не бѣха се устрашили две години по-късно да нахълтатъ въ Тракия и Илирикъ и да предизвикатъ въпросния походъ на Аврелиана на северъ отъ Дунава.

¹ Впрочемъ Йорга привежда за подкрепа на гледището си и думитѣ на *Amm. Marc.* за отстъпването на гр. Низибисъ на перситѣ въ 363 г.: *numquam enim ab urbis ortu inveniri potest, annalibus replicatiis, terrarum pars ulla nostrarum ab imperatore vel consule hosti concessa.* XXV. 9. 9. Отговорътъ на подобно възражение е даденъ още отъ *Номо*, 318 и Йорга би трѣбвало добре да го знае.

² *Le problème*, 43.

³ Датата у *Номо* 89, 314; ср. сжщо *Rapport, Die Einälle der Goten in das röm. Reich.* Lpz. 1899. p. 96.

⁴ *Vopiscus, v. Aurel. c. 22.2.* (Peter II. p. 164₂₁).

⁵ *Zosimus. ed. Bonn. 40.* За размѣра на понесеното отъ готитѣ поражение и писмото на Клавдия въ *v. Claudii, 8. 4.* (Peter II. 139a).

Вопискъ разказва, че Аврелианъ се решилъ да изостави Дакия не само защото съседнитѣ ѝ Мизия и Илирикъ били разорени отъ варваритѣ, но и защото още той се убедилъ въ невъзможността да я запази — *desperans eam posse retineri*. Като се има предъ видъ изолираното положение на тая провинция, която —обемаща цѣлата планинска областъ на днешна Трансилвания — се е врѣзвала дълбоко въ земи, вече завзети отъ варваритѣ, съобщението на Вописка за съображенията, поради които Аврелианъ решилъ да се откаже отъ нея, не може да буди никакво недоумение. Опасността застрашавала владѣнията на Империята въ самия Балкански полуостровъ и за Аврелиана практически въпросътъ се е свеждалъ къмъ това — да предпочете запазването на земитѣ, които сж били по-близки и, следователно, по-ценни, отколкото, да си постави несигурната целъ да отвоюва една провинция, която е била по-далечна и, поради самото това обстоятелствои не тѣй необходима. По тоя начинъ, чрезъ изведенитѣ остатъци отъ нейнитѣ жители, той се надѣвалъ да попълни загубитѣ отъ население въ Мизия и Илирикъ, опустошени отъ сжщитѣ варвари, на които трѣбало да бжде преодоставена самата Дакия. Всичко това е твърде ясно, но Йорга не иска да го разбере. И за това счита, че доказва невѣрността на тѣй неудобното мѣсто у Вописка съ следното възражение: „Значи дакийскитѣ провинциали сж били вдигнати не поради готската опасностъ и за тѣхно добро, но само за да не останатъ пусти Мизия и Илирикъ. Въ такъвъ случай човѣкъ се пита, да ли Дакия, първа станция на нашественицитѣ, не ще е била опустошена още по-жестоко и то много по-отдавна: защото не е обичай отъ единъ изложенъ булевардъ да се взематъ сили за защита на последнитѣ окопи“¹).

Да, Дакия не ще е била по-малко опустошена отъ варваритѣ и съобщението на Вописка не отрича това. *Sextus Rufus* даже говори, че тя била загубена фактичестки още при Галиена. Това, което Аврелианъ се е видѣлъ принуденъ да направи, е било да изведе отъ тамъ това, което още било останало и могло да се изведе, и да го настани въ Мизия и Илирикъ. Тѣ сжщо сж били опустошени — и може би тъкмо

¹ Le problème, 44 сл.

за това новата колонизация била тъй умѣстна, — но тѣ още не били загубени, още могли да бждатъ защищавани. Именно когато единъ „булевардъ“ е почти съвършено загубенъ — а не само „изложенъ“ — именно тогава отъ него се прибиратъ оцѣлѣлитѣ защитници, за да се прибавятъ къмъ тия, които защищаватъ „последнитѣ окопи“.

Търсейки аргументи за тезата си, че Дакия не е могла да бжде изоставена отъ Аврелиана, Йорга мисли, че може да използва за цѣльта си, разказа на Евтропия за смъртта на Проба, единъ отъ приемниците на Аврелиана „Лозята насадени по заповѣдъ на императора, предава Йорга казаното отъ Евтропия, били дадени на провинциалитѣ и Пробъ билъ убитъ въ Сирмиумъ отъ солдатитѣ си, защото тѣ се бояли, че защитата на границитѣ ще бжде повѣрена едничко на колониститѣ. Това тегли Йорга заключението си, не отговаря никакъ на опасното положение на една нова граница, едва установена предъ лицето на варвари, пълни съ увѣреността, че сж победили и завоювали за себе си“¹).

Въ случая не е достатъчно ясно, кое счита Йорга, че не „отговаряло на опасното положение“. — Може би повѣрването на граничната отбрана на мѣстното население? Та нали той счита, — върху това ние ще се спремъ по-нататкъ — „че милициитѣ“ на това сжщо население край Дунава нѣколко вѣка подъ редъ сж били едничкитѣ постоянни защитници на сжщата тая, застрашена отъ варваритѣ, дунавска граница? — Или пъкъ, може би, неотговарящъ на „опасното положение“ той счита бунта, чиято жертва станаль Пробъ? Въ такъвъ случай въ главитѣ на необузданата римска солдатеска, — за която презъ III в. убийствата на императоритѣ, тѣхното сваляне и качване, бѣха станали обикновенъ занаятъ, — Йорга поставя съображения и страхове твърде модерни. Нали дори и въ началото на VII в. една източно-римска армия на Дунава бѣ се разбунтувала, напуснала бѣ границата, която трѣбваше да пази, за да се запжти къмъ Цариградъ и постави на трона императора, когото сама бѣ избрала²) — и то безъ да иска да знае, да ли това „отговаря на опасното положение“, въ което тогава се намираше тая граница?

¹ Le problème, 48 сл.

² Случаятъ съ свалянето на Маврикия. Гл. Theophyl. Simocata, ed. De Boor. 296₁₁. сл.

Това, което при царуването на Аврелиана станало въ дунавскитѣ провинции и за което разказватъ Вопискъ, Евтропий и др., за Йорга има съвсемъ другъ смисълъ. „Аврелианъ, обяснява той, не направилъ друго, освѣнъ да ограничи защитимия въ военно отношение районъ на старата Дакия, — който той разширилъ и консолидиралъ, вмѣсто да намали и напусне — като заедно съ това разпространилъ товб име и върху Западна Мизия, за да почете паметъта на Траяна“¹⁾ „Да изпълни всичкия си дългъ къмъ паметъта на Траяна, това е за него главната цель“, заявява той все тамъ²⁾, съ увѣреностъта на човѣкъ, комуто — кой знае отгде и какъ! — сж станали известни интимнитѣ и скрити за останалия свѣтъ побуждения на Аврелиана.

Ученитѣ съ данни взети отъ епиграфиката и отъ разказвателнитѣ извори³⁾, въ чиято достовѣрность не може да сжществува никакакво съмнение, доказватъ, че римскитѣ легиони, на които била повѣрена защитата на Траянова Дакия, били извадени отъ нея и настанени на югъ отъ Дунава и че самата Дакия била напълно предоставена на варваритѣ. На Йорга несъмнено е извѣстна литературата по тоя въпросъ, но тя не го интересува: може би защото да опровергава това, което тамъ е документално установено, е задача, която той и сега счита недостойна за себе си. Срещу изнесенитѣ тамъ аргументи той има вътрешното си убеждение. своя „здравъ смисълъ“ и поради това, безъ да се нуждае отъ каквото и било реално доказателство, той отсича чисто и просто, че Аврелианъ не само се отказалъ отъ защитата на Старата Дакия, но дори я „консолидиралъ“, че „нищо, абсолютно нищо въ известията на историческитѣ извори не напомняло загубата на Дакия“⁴⁾. При такъвъ родъ „учено“ строителство, разбира се, всѣко възражение е съвършено безполезно.

Въпрѣки всичко това, Йорга не може да отрече, че въ нѣкогашната Дакия не всичко останало по старому. Промѣната обаче споредъ него била тѣй незначителна, че отъ това неговата теза не страда ни най-малко. Тамъ, задъ Дунава, наистина разпореждали варваритѣ, но тѣхното настаняване не означавало създаването на „една държава, която замѣстила друга“. „Тамъ

¹ Le problème, 46.

² Id. 45.

³ Homo, 205, гдето е посочена и литературата; Filow, 81.

⁴ Le problème, 42.

имало само работни земи, територия за земледѣлие (*territoire de culture*), каквато обикновено варваритѣ търсили... Да се каже, че тѣ иматъ тая земя, не значи, че тѣ представляватъ, тамъ единъ политически редъ, който би билъ противоположенъ на тоя на Империята. Имало само федерати, настанени по лѣвия брѣгъ на Дунава“.¹⁾ „Не трѣбва да се счита, че готитѣ образували една държава“, съ която се преговаря. Самитѣ готи не претендирали на това: при своитѣ набѣзи, „които били такива на бунтовници“, тѣ искали само да имъ се плащатъ редовно субсидиитѣ, а сѣщо и да имъ се осигурятъ по-удобни пазарища — *empori*²⁾. Даже и тогава, когато готи и римляни стояли на брѣговетѣ на Дунава, въоръжени и готови да се нахвърлятъ едни срещу други, това споредъ Йорга не означавало нищо друго, освѣнъ, че Римъ, безъ да признава готската държава, „билъ приелъ само, щото неговитѣ стари съюзници да пренебрегнатъ своитѣ военни длѣжности“³⁾.

Колко малко уважение трѣбва да има Йорга къмъ читателитѣ си, за да имъ поднася доказателната сила на подобни сѣждения⁴⁾, това може да се види отъ единъ обикновенъ паралелъ. — Късно следъ Аврелиана Империята се видѣ лишена отъ владѣнията си въ Испания, Галия и Британия. Варваритѣ, вестготи, бургунди, франки, англи и сакси, които заеха тия земи, сѣщо тѣй и поне отначало не представяха „единъ политически редъ, който би билъ противоположенъ на тоя на Империята“; тѣ сѣщо тѣй не образуваха държави по образа, който Йорга има за такива случаи. Значи ли това обаче, че Империята не бѣ загубила тия свои провинции и че германцитѣ, които съ орѣжие бѣха се настанали тамъ, оставаха прости „съюзници“, чието присѣствие съ нищо не бѣ нарушило интегритета на римско владичество на Западъ? Известно е, какъ Византия вѣкове подъ редъ живѣеше съ фикцията за своята универсалностъ, какъ считаше за свои земитѣ, които нѣкога Римъ бѣ владѣлъ, но въ които бѣха се създали варварски политически формации. Че изгнченото

¹ Id. 46, 47.

² Id. 45.

³ Id. 50.

⁴ Интересното е, че статията му *Le problème de l'abandon de la Dacie par l'empereur Aurélien*, гдето сѣ изложени тия негови мисли, представя, както въ една белѣжка подъ заглавието е казано, докладъ до френската академия!

източно-римско общество въ единъ или другъ моментъ търсѣше да се отвърне отъ неприятната действителностъ и намираще удоволствие да се приспива съ подобни илюзии или пъкъ да убеждава другитѣ въ действителността имъ, въ всичко това нѣма нищо чудно. Такъвъ е билъ тогава свѣтътъ. Но смѣта ли Йорга, че и единъ съвремененъ ученъ може да разсѣждава тъй, както е разсѣждавалъ единъ византиецъ преди хилядолѣтие? И, което е още по-важно, — вѣрва ли той, че може да убеди и другитѣ да сподѣлятъ тия негови сѣждения?

Сигурно не. И навѣрно поради това Йорга се вижда принуденъ да търси опора за своитѣ построения въ нѣщо пореално. На помощъ му идатъ тукъ градоветѣ и „предмостовитѣ укрепления“ (têtes de pont), които Римъ, а по-късно и Византия, владѣли по лѣвия дунавски брѣгъ и чрезъ които тѣ заповѣдвали надъ широки области отъ днешна Румѣния. Странното е само, че Йорга, който придава тъй голѣмо значение на тия прездунавски твърдини, не е въ състояние да докаже тѣхното сѣществуване съ друго, освѣнъ съ единъ силлогизъмъ, който е най-типиченъ образецъ за неговия мисловенъ процесъ: „наличността на градове върху дѣсния брѣгъ не предполага несѣществуването на други градове върху лѣвия брѣгъ“

Вѣрно е, че въ времето преди, както и въ това следъ Аврелиана, Империята владѣла укрепени пунктове върху лѣвия брѣгъ на Дунава, въ днешната Влахия. За да се оцени правилно тѣхното значение обаче, нужно е да се установи, колко сж били тѣ, какво сж представляли и до кога сж се запазили.

Сведенията, съ които днесъ науката разполага за тия заддунавски укрепени пунктове, далечъ не оправдаватъ значението, което румѣнскитѣ ученъ имъ приписва. Тѣй напр. срещу мизийския Oescus (дн. Гигенъ), на лѣвия брѣгъ на Дунава, при Celei се е намирало римско селище; предполага се, че то представляло главата на моста, построенъ отъ Константина Велики, при военнитѣ му действията срещу готитѣ.¹⁾ Данни отъ археологически характеръ

¹ Schuchhardt, Wälle und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien. Arch.-epigraph. Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn IX (1885) 230.; Rappaport, 113.

показватъ, че Империята е задържала тоя пунктъ не по-късно отъ последната четвъртъ на IV в., когато новото движение на готитѣ и катастрофата съ Валента при Одринъ пометоха римската власть не само по дунавскитѣ крайбрѣжия, но и по цѣлия балкански северъ. Поради това, даже и да се предположи, че при Константина готитѣ на северъ отъ Дунава били принудени да признаятъ римското върховенство¹⁾, това състояние е било само временно и следъ него варварството на северъ отъ Дунава се е подело съ нова сила.

Не по-щастлива е била сѣдбата на друго едно укрепление, Дафни, което лежало срещу Трансмариска (Тутраканъ). То било сѣщо тѣй построено отъ Константина Велики,²⁾ навѣрно все заради войната съ готитѣ. Изглежда, че за сѣщото това укрепление говори и Amm. Marcellinus, когато разказва за похода на императора Валентъ срещу тия варвари.³⁾ Следъ това обаче, т. е. още отъ третата четвъртъ на IV в., за въпросната крепостъ сѣщо тѣй изчезва всѣкакъвъ поменъ. Прокопий съобщава, че тя била съвършено разрушена отъ варваритѣ, та два вѣка по-късно Юстинианъ трѣбвало изъ основа да я възстанови.⁴⁾

Следъ Константина Велики, Юстинианъ билъ първиятъ източно-римски владѣтель, който, за да осигури спокойствието на балканскитѣ си земи, предприелъ систематично укрепяване на дунавската граница, издигайки старитѣ разрушени укрепления и по лѣвия брѣгъ на рѣката. Освѣнъ споменатата Дафни Прокопий разказва, че била възстановена още и крепостъта Литерата, която представляла по-вече една проста кула.⁵⁾

¹ Rappaport, 116.

² Procopius, De aedificiis, ed. Hauriy. 132₁.

³ За тоя походъ и Zosimus, 184₁₇ сл. Споредъ Amm. Marcell. XXVII. 5.2, edit. C. Clarcк, Berl. 1895 (p. 428₁₆) Валентъ спрѣлъ на лагеръ при Дафни и като построилъ мостъ върху кораби, миналъ Дунава безъ да срещне съпротива. Отъ тия думи може да се заключи, че Дафни се е намирала не на лѣвия, а на дѣсния брѣгъ на рѣката.

⁴ Procop., id. 132₅: ὁ δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου βάρβαροι μὲν ἀφανίζουσι τὸ παράπαν, Ἰουστινιανὸς δὲ ἀνωκοδομήσατο βασιλεὺς ἐκ θεμελίων ἀρξάμενος.

⁵ De aedificiis, 126₂₃: Λιτερὰτὰ или Ледѣрата... πύργος ἐκ παλαιοῦ ἀπημελημένος. Другитѣ укрепления по лѣвия брѣгъ на Дунава до Юстиниана лежали въ развалини и за това той ги построилъ отъ основи (ἐκ θεμελίων τῶν ἐσχάτων ἐδείματο, 127₃).

Но, известно е, че увлѣченъ отъ широки завоевателни планове на Западъ, ангажиранъ и въ изтощителни войни на Изтокъ, Юстинианъ не бѣ въ състояние да защити отъ варварскитѣ опустошения дори и непосредственитѣ околности на своята столица. И ако издигнатитѣ отъ него стотици крепости изъ вѣтрешнитѣ земи на Балканския полуостровъ не преживѣха своя създателъ и бѣха сринати отъ варваритѣ още презъ живота на самия Юстинианъ, толкова по-малко той е могълъ да запази изолиранитѣ укрепления по лѣвия дунавски брѣгъ. Половинъ вѣкъ следъ него тѣ вече изчезватъ и то за винаги. При войнитѣ на Маврикия срещу славянитѣ, върху влашкия брѣгъ на Дунава се споменува — и то за сетенъ пѣтъ — крепостъта Горни Нови,¹⁾ може би въ днешна Малка Влахия, ако не и още по на западъ, къмъ Банатъ. Както и много други, тя по това време навѣрно сѣщо ще е лежала въ развалини.²⁾ Още по-рано, може би при готскитѣ нашествия, е билъ разрушенъ основания отъ Траяна *Turris*. Въ времето на Юстиниана той билъ отдавна запустѣлъ.³⁾

Дафни, крепостъта при *Celei*, Горни Нови, Турисъ и едно-две още — това сж били значи всички „предмостови укрепления“ по лѣвия дунавски брѣгъ, за които имаме що-годе сведения, и на които Йорга приписва съхранението на романския елементъ въ отвѣд дунавскитѣ земи. Както при това читателтъ

¹ Theophyl. Simoc., p. 256₁₄ (VII. 7.3) εἰς Νόβας τὰς ἄνω... παραγίνεται.

² Ср. Кулаковскій, Исторія Византии, II. 464.

³ Procop., De bello gothico, 359₇ (III. 14.32). Крепостъта Паластолонъ се е намирала не на северъ отъ Дунава, както изглежда че Йорга вѣрва (Gesch. des rom. Volkes I 107), а на югъ отъ него. Тая крепостъ у Theoph. Simocatta се поменува два пѣти. Братътъ на импер. Маврикия Петъръ при похода си въ 601 г. се запѣтилъ къмъ Дунава и стигналъ въ Паластолонъ (292₁₀). За минаване на Дунава въ случая Симоката не говори. На следната 602 г. една армия подъ началството на ипостратега Гудуинъ минала Дунава, избила много славяни и събрала голѣма плячка. Следъ това войницитѣ поискали да минатъ обратно рѣката, но Гудуинъ не позволилъ (293₁₃). При настѣпването на есента Маврикийъ заповѣдалъ експедиционната армия да презимува задъ Дунава. Войницитѣ, на които било съобщено това нареждане. се разбунтували, минали рѣката и въ страшно възбуждение стигнали въ Паластолонъ (διὸ τὸν ποταμὸν παροδικῶς διενήξαντο. ἐλεῖ δὲ τοῦτο ἐγένετο, ἀφικνοῦνται ἐν Παλαστόλῳ, μεγίστῳ θυμῷ τὰς ψυχὰς μεθυσθέντες 294₅). Явно е значи, че крепостъта е била на дѣсния брѣгъ на рѣката, а въ Мизия, нѣгде източно отъ *Asemus*. Това последното се разбира отъ обстоятелството, че разбунтуванитѣ войски отъ Паластолонъ покрай *Asemus* стигнали *Κουρίσκα* т. е. Секуриска (източно отъ Никополь). Срещу Паластолонъ на лѣвия брѣгъ на Дунава се е намирала *Συκίβιδα* (Proc. De aedif. 130₂₃), която Юстинианъ издигналъ отъ развалинитѣ. Jireček, Gesch. d. Serben, I. 70, поставя Паластолонъ (Палатиолонъ) при устието на Искъръ.

Между *Viminacium* (днесъ Костолацъ при Пожареваць), въ Сърбия и *Sigidunum* (Бѣлградъ), а не на северъ отъ Дунава, се е намирала и крепостъта *Ostavum*, възстановена отъ Юстиниана (Proc. De aedif. 126₁₁).

вижда, тия „têtes de pont“, за които според Йорга разказвали „лѣтописцитѣ отъ VII в.“¹⁾, сж били още при самия прагъ на тоя VII в. превърнати въ развалини, повечето отъ тѣхъ даже и много по-рано — още презъ втората половина на VI в.. За това именно войниците на Маврикия бѣха готови да отвърнатъ съ бунтъ на всѣка заповѣдь за презимуване въ отвѣддунавскитѣ земи: за тѣхъ, пъкъ и за цѣлото тогавашно византийско общество, тия земи вече отдавна били една варварска страна, „Славиния“, обитавана само отъ неприятели.²⁾

Ясно е, следователно, следъ казаното, колко малко трайни сж били укрепленията, които Империята се опитвала да издигне върху лѣвия брѣгъ на Долния Дунавъ. Нужно е сега да видимъ, какво е могло да бжде значението на тия укрепени пунктове презъ времето, когато тя действително е била въ състояние да ги пази и се държи въ тѣхъ.

Йорга иска да ни увѣри, че тѣ били центрове на ширски области, „голѣми колкото днешнитѣ румънски окръзи“, които ги снабдявали съ припаси и чието население, споредъ случая, се намирало подъ зависимостъта или покровителството на Империята. Това твърдение на влашкия ученъ може сжщо тъй малко да бжде доказано, както и всички други.

Днесъ е вече напълно установено, че сжщинската римска провинция Дакия презъ II и III в. далечъ не обхващала всички земи, които днесъ се намиратъ въ предѣлитѣ на Румъния, а само частъ отъ тѣхъ. Формално подъ римско господство се е считала наистина цѣлата областъ на изтокъ до устието на Прутъ, а може би и до това на Днестъръ, но нейнитѣ източни и южни части сж представляли само зони, които Римъ е държалъ подъ наблюдение, безъ да е упражнявалъ

¹ Formes byzantines, 46.

² Theophyl., Simoc. 293₂, 293₃₄ сл. Гл. по-долу стр. 64 сл.

въ тѣхъ фактическа властъ. Провинциално усюйство получила само страната отъ Алута на западъ до къмъ долното течение на р. Темешъ (Tibiscus) и Бихарскитѣ планини. На северъ тя достигала до областъта около горното течение на Самешъ, а на изтокъ и югъ била ограничена отъ гребена на трансилванскитѣ карпати, отъ гдето границата се спущала по течението на Алута до устието ѝ въ Дунава. Цѣлата днешна Молдава следователно, както и цѣлата тѣй наречена Голѣма Влахия, източно отъ р. Алута, сж били вѣнъ отъ предѣлитѣ на сжщинската провинция Дакия. Отъ къмъ влашката равнина тая последната е била защитена съ цѣла редица кастели по линията на р. Алута, отъ устието ѝ чакъ до Карпатитѣ. Наблюдението, а евентуално и защитата на дн. Влахия източно отъ Алута е било повѣрено не на легионитѣ, които квартирували въ самата Дакия, а на военитѣ части въ Долна Мизия.¹⁾ Истинската граница на Империята тукъ следователно образувалъ Дунавътъ отъ устието на Алута до Черно море. За това свидетелствуватъ и мѣстата на военнитѣ лагери въ Долна Мизия, надлъжъ по дунавския брѣгъ²⁾.

Ефикасната защита на тая граница изисквала, щото римлянитѣ да иматъ въ всѣко време осигуренн преходитѣ презъ рѣката. За това било нужно да се създадатъ по насрѣщния и лѣвъ брѣгъ укрепени пунктове, това, което Йорга нарича „têtes de pont“. При война тѣ осигурявали тамъ, ако не операциялна база, то поне дебаркационни пунктове за войскитѣ, които трѣбвало да минаватъ Дунава. Презъ периоди на миръ пѣкъ, опрѣни на тѣхъ, части отъ мизийскитѣ войски сж се явявали отъ време на време низъ влашката равнина, за да напомнятъ на туземното варварско население бдителностъта на Римъ и неговитѣ права върху отвѣддунавскитѣ земи.³⁾

Такова било положението до появата на готитѣ. Следъ загубването на Дакия отбраната на дунавската линия,

¹ Гл. Domaszewski, Studien zur Gesch. der Donauprovinzen. Arch.-epigraph. Mitteil, aus Österr.-Ungarn XIII. 1890, p 136 сл.; Filow., 4 Homo, 208 сл.; Schuchhardt, 227 сл.

² Filow, 63.

³ Въ тоя смисълъ римскитѣ лагери, чиито следи се срещатъ тукъ-тамъ изъ днешна Влахия, като напр. при Campolung (Schuchhardt, 229) и Букурещъ (Xénopol, Hist des Roumains I. 86), сж били само временни.

която вече не могла да разчита на фланкиращото положение на трансилванското плато, трѣбало да бѣде засилена. На първо мѣсю това станало чрезъ увеличението на тамошнитѣ войски. Тамъ били настанени легионитѣ на изоставената провинция и, вследствие на това, намалени били секторитѣ, които всѣки единъ отъ тѣхъ ималъ да пази¹). Отцѣлянето на Малка Скития (дн. Добруджа) като особена провинция, гдето били настанени два легиони, навѣрно било с,жщо тѣй резултатъ на промѣненитѣ обстоятелства. Сега нарастнало значението и на сжществуващитѣ укрепления по лѣвия брѣгъ на рѣката, а явила се може би и нуждата да се създадатъ нови, съобразно съ увеличението на лагеритѣ южно отъ Дунава, въ Аврелианова Дакия, Долна Мизия и Скития. Съ това Империята не само засилвала бариерата срещу напора на варваритѣ, но осигурявала възможността при благоприятни моменти да води активна отбрана, като застрашава фланговетѣ и тила на неприятелитѣ, които биха минали рѣката, и като пренася войната въ собственитѣ имъ земи.

Изглежда, че мѣрки отъ тоя характеръ били взети още при Константина. Отъ негово време, както отбелѣзахме, ще трѣбва да е укреплението при Сеіеі, а сжщо и Дафни, срещу Трансмариска²).

Отъ времето на Аврелиана следователно, та и презъ цѣлото сръдновѣковие, стремезътъ на Империята е билъ не да възстановява властта си върху отвѣддунавскитѣ земи, тѣй като тя имала друга, много по-голѣма грижа: да запази и закрепи владѣнието си надъ земитѣ отсамъ Дунава. Отъ рамкитѣ на тая непосредствена задача тя не смѣла да излѣзе даже и тогава, когато щастието спжтствувало римскитѣ знамена. Въ времето на Константина и неговитѣ близки приемници борбата съ германскитѣ племена не еднажъ била пренасяна на северъ отъ Дунава, но както справедливо белѣжи Schuchhardt,³) римскитѣ войски се явявали тукъ, единствено за да осигурятъ дунавската граница, а не да я измѣстватъ подалечъ на северъ. Сжщото било и близу три вѣка по-късно,

¹ Filow 81.

² Гл. по-горе стр. 52 сл. Филовъ, 82, сжщо счита, че създаването на укреплението при Сеіеі не може да бѣде отнесено къмъ времето, когато Дакия още е принадлежала на римлянитѣ.

³ Ц. м. 223.

когато — за да сломят дивата воинственост на славянитѣ,— пълководцитѣ на Маврикия проникват дълбоко низъ тѣхнитѣ земи въ днешна Влахия. „Варваритѣ нѣма да се умирятъ, казвалъ Маврикий, ако Дунавътъ не бѣде добре запазенъ отъ римскитѣ войски“.¹⁾ При тая обстановка кастелитѣ по лѣвия брѣгъ, твърде издадени аванпостове въ една вече неприятелска земя, сж могли да считатъ изпълнено своето предназначение, ако успѣвали да затруднятъ преходитѣ на варваритѣ презъ рѣката и ако смогвали сами да се удържатъ срещу тѣхния напоръ. Тѣй щастливъ обаче не билъ никой отъ тѣхъ: както вече споменахме, готската инвазия презъ последната четвъртъ на IV в. помела всички; поне нѣмаме известие, че нѣкой отъ тѣхъ е успѣлъ да преживѣе буритѣ, които тогава се разразяватъ по Долния Дунавъ. За това именно, когато вѣкъ и половина по-късно Юстинианъ поискалъ все съ сжщата целъ да възстанови нѣкои отъ тѣхъ, той трѣбвало да ги издига изъ развалинитѣ и пепелищата имъ.

Съобразно съ това свое твърде скромно предназначение по-вечето, ако не всички, тия укрепления по влашкия брѣгъ на рѣката сж били, както самъ Прокопий изрично белѣжи, обикновени кули (πύργοι), издигнати въ неприятелска земя блокхаузи, чието население навѣрно се състояло само отъ настаненитѣ въ тѣхъ гарнизони.²⁾ Дали ще трѣбва да се вѣрва на Прокопия, че Юстинианъ ги възстановилъ въ много по-широки размѣри, е въпросъ, на който би се поколебалъ да отговори утвърдително всѣки, който познава хвалебния характеръ на неговото съчинение „За постройкитѣ“. Но даже и буквално да се приеме казаното отъ Прокопия за размѣритѣ, въ които Юстинианъ ги въздигналъ, все пакъ остава на лице фактътъ, че възстановени сж били отъ Юстиниана далечъ не всички стари укрепления тамъ и че тия нови „юстинианови градове“ сж имали само едно ефимерно съществувание.

¹ Theophyl. Simoc. 230₁, (VI. 6).

² Procop. De aediff. 125₃: τὰ πολλὰ τῶν ἐρυμάτων αὐτοῖς ἀμέλει ἀπεκέρκрито ἐς πύργον ἓνα, μονοπύργιά τε, ὡς τὸ εἶκός, ἐπεκαλεῖτο, ἄνθρωποι τε ὀλίγοι κομιδῆ ἐν αὐτοῖς ἴδρυντο. Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel. Prag 1877. стр. 61, счита, че такива обикновени и „изолирани стражеви кули“ (alleinstehende Wachtürme, μονοπύργια) сж били много отъ възстановенитѣ при Юстиниана крепости и въ вжтрешността на самия Балкански полуостровъ.

Отъ казаното се вижда, колко пресилено е заключението на Йорга, че тия „предмостови укрепления означавали, както и въ турската епоха, това, което турцитѣ наричали рая, т. е. цѣла една територия съставена отъ група отъ села, равна на единъ румънски окръгъ отъ нашата епоха, територия, служеща за апровизиониране на крепостъта“, че задъ тия райони на снабдяване имало райони на влияние, които били кръстосвани „не само отъ солдатитѣ на Империята, но и отъ търговцитѣ на цѣлия източень свѣтъ“.¹⁾ „Рая“ въ Отоманската империя се наричаше християнското население на завоюванитѣ земи. Чрезъ самото завоювание нему бѣ наложено да работи и издържа своитѣ господари. Отоманскитѣ крепости, които се снабдяваха отъ тая рая, се издигаха върѣдъ области, които бѣха вече подчинени на султанския скиптъръ. А въпрѣкитѣ си всички усилия, Йорга не може никого да убеди, че чрезъ кастелитѣ си по лѣвия брѣгъ на Дунава Империята следъ III в. оставала господарь на отвѣддунавскитѣ земи. Защото нужно е въ такъвъ случай да се докаже, че сѣшитѣ тия варвари — ние ще видимъ това по-подробно, — които тъкмо презъ епохата отъ III до VII в. разнасяха опустошение и смъртъ въ истински нейнитѣ провинции южно отъ Дунава и рушаха тамошнитѣ ѝ крепости, тукъ, на северъ отъ рѣката — т. е. въ земитѣ, които сами обитаваха и отгдето изхождаха тѣхнитѣ нашествия — тѣ презъ сѣщото време си оставали кротки селяни, които търпеливо снабдявали съ припаси укрепленията на сѣщата Империя, внимателно съблюдавали нейнитѣ „rayons d'influence“ и оставяли войницитѣ ѝ свободно да се разхождатъ изъ тѣхъ.

Несправедливо би било наистина да се отрече, че Йорга не си е послужилъ съ всички срѣдства, за да направи приемлива тезата си, какво Империята, както при Аврелиана, тѣй и вѣкове следъ него, оставала владѣтель на дакийскитѣ земи. За нещастие, прѣки и достатъчно убедителни доказателства — той самъ чувствува това — не могатъ нигде и по никой начинъ да се намѣрятъ. И по тази причина той се вижда накрай принуденъ да прибѣгне къмъ „здравия смисълъ“, който не позволявалъ да се допустне, че Римъ се отказалъ отъ дакийскитѣ солници, и къмъ находкитѣ на римски

¹ Formes byzantines, 46.

и византийски монети, които доказвали континуитета на римската власт въ дакийскитѣ земи. Каква стойностъ има тоя „здравъ смисълъ“ и тия „материални следи, изтълкувани по логически начинъ“, ние вече имахме възможността да видимъ¹⁾.

2. Сждбата на романския елементъ въ Дакия.

Заклучението, че Римъ още презъ II в. загубилъ владѣнието на Дакия и никога следъ това нито той, нито пъкъ наследилата го Византия не успѣватъ да го възвърнатъ, това заключение, установено отдавна въ науката, си остава, въпрѣки всичкитѣ усилия на Йорга, и сега все тъй непоколебано, както и преди. И ако неговата теория за румънския континуитетъ, не само въ карпатската областъ, но и въ влашката равнина, би почивала едничко върху предположението, че старото романско население се е запазило тамъ само поради въоръженото покровителство, което Империята му оказвала, — то тая теория може да се счита за безусловно пропаднала.

Но Йорга търси и други аргументи, за да я защити.

Неприятелитѣ, предъ които Римъ билъ принуденъ да отдръпне своитѣ граници и ги установи върху линията на Дунава, бѣха готитѣ и движещитѣ се заедно съ тѣхъ германски или пъкъ „скитски“ племена — тайфали, виктофали, гепиди, бастарни, карпи и т. н. Следъ тѣхъ се явяватъ хуни, славяни и авари. Всѣки, който знае това и комуто е известна борбата за съществувание презъ суровата епоха на великото преселение на народитѣ, ще дойде безъ всѣкакви предварителни справки до естественото заключение, че едни или други отъ тия народи сж се настанили въ оставенитѣ безъ защита дакийски земи, задържайки се тамъ, докато не бивали привлѣчени отъ други по-богати или удобни страни, или пъкъ докато нови и по-дивни тѣхни събрата не ги принуждавали да търсятъ други поселища.

Йорга е принуденъ да признае, че следъ Аврелиана въ Дакия вече живѣели виктофали, тервинги и тайфали. Но считащъ, че тѣ сж се явили тамъ като „съюзници“, *foederati*, той вѣрва, че отъ Империята тѣ получили тамъ само „*agri*“, земи за поселение срѣдъ старитѣ колонисти и романизирани даки. Тия последнитѣ значи нѣмало защо да се чувствуватъ стѣснени отъ присѣтствието

¹ Гл. по-горе стр. 34, сл.

на чужденцитѣ помежду имѣ. Тамѣ всичко било мирно и тихо. Мѣстата пѣкъ, гдето варваритѣ презѣ цѣлата епоха на преселението напирали срещу източно-римскиѣ предѣли, били, споредѣ увѣрението на Йорга, само „два пункта“, лежещи далечѣ отѣ тая област. Тия „два пункта, които могатѣ да бждатѣ ясно опредѣлени, обяснява той — и тѣ били сжщитѣ за всички варвари, които замѣстятѣ пѣрвитѣ пристигнали, — сж областѣта между Долни Дунавѣ, Днестѣръ и Прутѣ отѣ една страна, и отѣ друга — „островѣтъ“ Сирмиумѣ и Син гидунумѣ между рѣкитѣ Дунавѣ и Сава“.¹⁾ На страна отѣ тия „булеварди“ на постояннитѣ варварски нашествия и въ непосредствено съседство съ рѣкитѣ владѣния на Империята въ полуострова, румѣнитѣ живѣели спокойни въ дакийскитѣ си земи и нѣмали никаква причина да ги напушатѣ. Въ крайни случаи тѣ се отървали съ нѣкакѣвъ трибутѣ.

Положението, което ни е представеко въ току що приведеното разяснение, е горе-долу следното. — На изтокѣ, около устиѣта на Дунава и по единѣ тѣсенѣ коридорѣ, варваритѣ едни презѣ други налитатѣ върху дунавската граница, биватѣ отблѣсквани отѣ нея или успѣватѣ да разкжсатѣ отбраната ѣ, но никои отѣ тия варвари не се сѣщатѣ или пѣкъ не пожелаватѣ да нахѣлтатѣ къмѣ сжщата дунавска линия презѣ Влахия или презѣ Трансилвания и Банатѣ. Сжщото било и на западѣ, гдето — за да запази дакийскитѣ румѣни — провидението опредѣлило за такѣвъ „булевардѣ“ само зоната между Sirmium и Singidunum. Йорга вѣроятно не разбира, че тая идилична повестѣ може да бжде тѣврде интересна за известенѣ родѣ публика, но че, най-малко, неумѣстно е да се предлага тя въ едно съчинение, което има претенцията да бжде нѣщо повече отѣ една приказка за деца. На пѣрво мѣсто само затова, защото е известно, че варваритѣ, които бѣха се настанили въ дакийскитѣ земи, бѣха сжщитѣ, които налитаха въ балканскитѣ провинции и борбата срещу които струваше на Римѣ толкова скжпи жертви. Споменатитѣ отѣ Евтропия като жители на Дакия Taifali²⁾ сж сжщитѣ, които готскиѣтъ краљ Острогота водилѣ заедно съ астинги

¹ Le problѣme, 55.

² Brev. VIII. 2.2 (ed. Rühl. 54₂₇).

срещу Мизия¹). Въ царуването на Валента, значи тъкмо през епохата, къмъ която се отнася горното известие на Евтропия, тайфалитѣ въ сѣюзъ съ готитѣ се явяватъ на грабежъ въ Мизия²) Нѣколко десетилѣтия преди това отъ единъ тѣхенъ коненъ отрядъ трѣбвало да бѣга дори самия Константинъ Велики³). Що се отнася до тервингитѣ, това име сж носили сжщитѣ вестготи, часть отъ които въ 378 г. масово бѣха минали Дунава, за да приготвятъ на римлянитѣ страшната катастрофа при Одринъ.⁴)

Но споменуванитѣ отъ Евтропия тайфали, виктофали, и тервинги далечъ не сж били всички племена, които се настаняватъ въ днешно Влашко и Трансилвания. Още преди Аврелианъ да се откаже формално отъ владѣнието на Дакия, въ нея сж се били настанили и карпитѣ, часть отъ които заедно съ готи, подъ началството на готския кралъ Книва, нахлули въ Мизия. Тѣй катастрофално свършилиятъ походъ на Деция въ 251 г. ималъ за цель прогонването на тия варвари отъ тия две провинции.⁵) Ако карпи и готи, заели еднажъ Дакия, налитатъ следъ това и върху Мизия и единъ римски императоръ пада отъ тѣхния мечъ, трудно би било за влашкия ученъ да убеди когото и да било, че въ Дакия тѣ ще да сж „били приети“ като сѣюзници, каквито си и останали, че именно като на сѣюзници имъ били отстъпени „agri“ за поселение и че когато решавали да минатъ Дунава, за да поразграбятъ източно-римскитѣ провинции, то за бродове тѣ не смѣли да избераатъ други мѣста, освѣнъ „пунктоветѣ“ около Сирмиумъ и дунавската делта.

¹ Jordanis, Get. XVI. 90 (ed. Mommsen, p 81₅ сл.)

² Amm. Marc. XXXI. 9. 3. (p. 578₁₂).

³ Zosim. 97₂₁ (II. 31).

⁴ Amm. Marc. XXXI. 3, 4—8 (p. 563₆ сл.). Тѣхното поселение въ дакийскитѣ земи, може би се отнася къмъ събитията, за които Amm. Marc. говори въ края на сжщата глава. За племенното име на Тервингитѣ гл. Zeuss, Die Deutschen und die Nachbarstämme, 406 сл., сжщо и Wietersheim-Dahn, Gesch. d. Völkerwanderung, I. 250 sq II. 5.

⁵ Lactantius. Liber de mortibus persecutorum IV. (Patrol. lat. t. 7. col. 201: (Decius) profectus adversus Carpos qui tum Daciam Moesiamque occupaverant. За похода на Cniva, Jordan, Get. XVIII, 101 (p. 83₂₃ сл.).

Презъ цѣлия стогодишенъ периодъ отъ Аврелиана (270 г.) до смъртъта на Валента при Одринъ (378 г.) тѣй голѣмо е било струпването на варваритѣ въ заддунавскитѣ земи, че тѣ се оказали недостатъчни да ги побератъ. Въ времето на императора Пробъ (276-282 г.) вестготитѣ, както изглежда, прогонили отъ тамъ бастарнитѣ, които заедно съ тѣлпи отъ гепиди, грутунги и вандали били принудени да търсятъ мѣсто за поселение въ предѣлитѣ на Империята.¹⁾ Следъ тѣхъ дошълъ редътъ на карпитѣ.²⁾ Вече презъ втората четвъртъ на IV в. готскитѣ владѣния се простирани къмъ земитѣ на Срѣдни Дунавъ и Тиса. Къмъ 332 г. Константинъ имъ нанесълъ тежко поражение, което обаче не имъ попрѣчило наскоро следъ това да завзематъ земитѣ на съседнитѣ си вандали, които обитавали Западна Трансилвания, около р. Марошъ (Marisia).³⁾ Масата на вестготитѣ оставала обаче въ днешното Влашко и именно тамъ съ тѣхъ ималъ да се разправя императоръ Валентъ при походитѣ си задъ Дунава.⁴⁾ Изъ западната частъ на влашката равнина⁵⁾ живѣели тайфалитѣ. Въ тия земи споредъ преданието, записано у готския историкъ Йордана, надъ готитѣ 40 години царувалъ кралятъ Кориль.⁶⁾ Старата Дакия отъ тѣхъ получила вече друго име — Готия.⁷⁾

Хунскиятъ натискъ презъ първата половина на IV в. увеличилъ струпването на варварскитѣ племена въ заддунавскитѣ земи. Докато частъ отъ вестготитѣ съ Фридигерна намѣрили убѣжище въ Мизия, другъ единъ дѣлъ отъ тѣхъ съ краля си Атанарихъ се оттеглилъ въ високитѣ области на Трансилвания, която Амианъ Марцелинъ нарича „мѣстность недостѣпна поради високитѣ си планини, обрасли съ гори“.

¹ Script, hist. aug., vita Probi 214₁₉ (с. 18. 1); Zosim. 61₁₉ (с. 71).

² Rappaport, 105.

³ Iordanes, Get. XXII. 114 (р. 87₁₇).

⁴ Amm. Marcell. XXVII. 5. 2—7 (р. 428₁₄ сл.). По-точно опредѣление на мѣстата, гдето действувалъ Валентъ гл. Wietersheim-Dahn II 8.

⁵ Amm. Marcell. XXXI. 3. 7 (р. 563₁₉ сл.).

⁶ Iord. Get., XII. 73 (р. 75₅).

⁷ Id. X.I. 74 (р. 75₉): haec Gotia, quam Daciam appellavere maiores.

За да могат да се заселят тука обаче тѣ трѣбвало да прогонятъ сарматитѣ.¹⁾

Следъ разпадането на хунската държава, господари на цѣлата Траянова Дакия до карпатскитѣ гребени на изтокъ и югоизтокъ, Тиса на западъ и Дунава отъ Бѣлградъ до Оршова на югъ, останали гепидитѣ.²⁾ Като тѣхни съседи на изтокъ, изъ Влашко и Молдава, изстѣпватъ славянитѣ, които следъ разгромиването на гепидската държава вече се явяватъ като преобладаващо население и по низинитѣ на Тиса и Срѣдни Дунавъ, гдето тѣ не липсватъ още презъ времето на хунското владичество, а може би и по-рано.³⁾ Шестиятъ вѣкъ открива за нападенията имъ Балканския полуостровъ.

Една арменска географія приписвана на Мойсея Хоренски, съобщава, че Дакия била обитавана отъ 25 славянски племена, които, притиснати отъ готитѣ, минали Дунава и се заселили въ Тракия и Македония.⁴⁾ Хронологическата несъобразностъ на това известие не е достатъченъ поводъ, за да се отхвърли то изцѣло, както правятъ това нѣкои учени, а въ това число и Йорга. Топографската номенклатура на днешната Трансилвания, а също на Банатъ и Влашко свидетелствува, че тѣ сж били обитавани отъ старо славянско население, чието появяване тукъ нѣкои историци отнасятъ къмъ времето на римското господство изъ тия мѣста, а даже и преди него.⁵⁾ Независимо отъ това, цѣла редица други съобщения, които не подлежатъ на съмнение, установяватъ, че всички земи на северъ отъ Дунава презъ VI в., особено

¹ Amm. Marc. XXXI 4. 13 (p 567₂): ad Caucaladensem locum altitudine siluarum inaccessum et montium cum suis omnibus declinavit, Sarmatis inde extrusis. За Caucaladensem locum — Nauhaland, Hochland гл. Zeuss. Die Deutschen und die Nachbarstämme. 410.

² Iordanes, Get. V. 34 (62₁₀ сл.); XII. 74 (75₇).

³ Niederle, Manuel d'antiquité slave I. Paris 1903. p. 52₃₉; Дриновъ, Заселение Балканскаго полуострова славянами. Съчинения I. 210 сл.; Гротъ, Моравія и Мадыяры. Спб. 1881, 35 сл.; Fischer, Die Herkunft der Rumänen 58.

⁴ Паткановъ, Изъ новаго списка географіи приписв. Моис. Хоренскому. ЖМНПр. 1883, мартъ, стр. 26.

⁵ Дриновъ, Съчинения I. 216; Niederle, 57. Иречекъ, Исторія болгаръ, прев. Брунь, 93 сл.; Bury, A history of the later Roman empire II 16.

презъ втората му половина, сж били плътно заети отъ славяни съ разпръснати между тѣхъ групи отъ прабългарикутургури.¹⁾ На западъ, къмъ равнинитѣ на Тиса, срѣдъ тѣхъ се врѣзвали аваритѣ, които успѣли да наложатъ върховенството си надъ еднитѣ и другитѣ.

Изходенъ пунктъ на българославянскитѣ нападения срещу Империята били земитѣ на днешно Влашко и Молдава. Изглежда, че тукъ били струпани и най-голѣмитѣ славянски маси. Колко многобройно е било славянското население тукъ, се вижда напр. отъ нападението презъ 577 г.: въ него участвували, споредъ свидетелствата на съвременници, до 100 х. души. Обиталищата на тия последнитѣ сж били въ Източно Влашко, гдето тѣ признавали властта на единъ свой князь — Давритасъ, Даврентасъ или Добретасъ.²⁾

Къмъ края на VI в. известията за това славянско население отвъдъ Дунава се увеличаватъ. При това става явно, че то населявало и западнитѣ части на влашката равнина. Тогавя надъ тия отъ славянитѣ, които обитавали земитѣ срещу Дръстъръ (Силистра) заповѣдвалъ Ардагастъ,³⁾ а още по на северъ, къмъ Япомница или Бузеу — „крзльтъ“ Μουσωκίος.⁴⁾ Следъ него като племененъ началникъ, „филархъ“, на тамошнитѣ славяни се споменува Пирогостъ.⁵⁾ Последниятъ

¹ Com. Marcell., ed Mommsen (Chron. minora, saec IV—VII p. 96) съобщава презъ 502 г. за нападение на българи въ Тракия. Въ 530 г. Мундъ нанесълъ тежко поражение на други бълг. тълпи, които плячкосвали тамъ (id. 103). Въ 535 г. Marcell. споменува отново българитѣ, тоя пжть грабеци изъ Мизия (id. 104). Това не сж всички нападения на българи презъ тая епоха. Най-голѣмото било това на Забергана въ 558 г. (Agathias, Hist., ed. Dindorf, Hist. gr. min. II. 366₅). Изобщо за походитѣ и нашествията на българитѣ въ балканскитѣ земи по това време гл. Златарски, Ист. на бълг. държава I. 47 сл. докато поселенията на тия българи, които се явяватъ въ Мизия и Тракия, сж се намирили изъ равнината на северъ отъ Долни Дунавъ, тия, които били прашани отъ аварския хаганъ да грабятъ Илирикъ и Далмация, навѣрно сж имали лагеритѣ си около Срѣдния Дунавъ.

² Menander, Fragm. ed. Dindorf, Hist. gr. min. II 99₃₀ и 100_{2,5}.

³ Theophyl. Simoc.. 53₃, 232₁₂ сл. (I. 7. 5; VI. 7. 1).

⁴ Id. 236₂₁ (VI. 9. 1).

⁵ Id. 252₂₆ сл. (VII. 4. 13; VII. 5. 5). ср, 254₂ (VII 5. 6). Περάγαστος.

походъ на византийскитѣ войски задъ Дунава билъ срещу тая „Славиния“, която лежала около р. Олта.¹⁾

Всички тия известия сж тѣй достовѣрни, категорични и ясни, че не търпятъ никакво съмнение или тълкувание. — Отъ третия вѣкъ, когато римлянитѣ биватъ принудени да напуснатъ Дакия, тамъ едно следъ друго се настаняватъ готи, тайфали, виктофали, гепиди. На мѣстото на Траянова Дакия се явява Готия, а следъ това Гепидия.²⁾ Въ началото на VII в. пѣкъ днешното Влашко е славянска земя — Славиния.³⁾ На западъ отъ нея е Авария.⁴⁾ Колкото и различни по битъ и произходъ, всички тия народи сж си оставали неукротени варвари, за които войната и грабежитѣ били занаятъ. Не като „федерати“, а като завоеватели заематъ тѣ пространството отъ севернитѣ крайбрѣжия на Черно море до Алпитѣ. И, сами притискани отъ нуждата или пѣкъ примамвани отъ изгледитѣ за богата плячка, сжщитѣ тѣ сж, които, съ рѣдки прекъсвания, въ продължение на три вѣка и половина, налитатъ върху балканскитѣ владѣния на Империята по цѣлата линия — отъ дунавскитѣ устия, та чакъ до върховетѣ на Сава. Това е картината, която безпристрастнитѣ исторически факти рисуватъ и която е твърде различна отъ тая на Йорга, гдето, — за да бждатъ запазени отъ беди румънитѣ въ Дакия, — всички тия варвари сж изпратени да натискатъ върху „дветѣ точки“, източно и западно отъ нея.

Състоянието, настъпило въ придунавскитѣ земи, бѣ предизвикало значи не само унищожението на римското господство въ Дакия, но още и пълна промѣна въ тамошнитѣ народностни отношения.

Какво е станало съ старото романско или романизирано население тамъ, — на това отговарятъ авторитѣ, на които длѣжимъ известията за напушането на Дакия. И Вопискъ, и Евтропий, и Секстъ Руфъ говорятъ, че то било изведено отъ

¹ За областта, въ която действувалъ Гудуинъ, се сжди отъ обстоятелството, че разбунтуванитѣ му войници, минавайки обратно Дунава, стигнали мизийската крепостъ Паластолонъ, Theoph. Simoc., 294₆ (VIII. 6. 3), която лежала западно отъ Осъмъ. Гл. по-горе, стр. 54 бел. 3.

² Jordan. Get. XII. 74 (p. 75): haec Gotia, quam Daciam appellavere maiores, quae nunc, ut diximus, Gepidia dicitur.

³ Theophyl. Simoc., 293_{2,24} (VIII. 5. 2; 6. 2).

⁴ Theophanes, 357₂₄, 359₁₆.

тамъ и настанено въ новата провинция, която Аврелианъ основалъ на югъ отъ Дунава, между дветѣ Мизии. Незагълъхналиятъ още споръ, дали „всичкото“ дакийско романско население е било изведено, или тамъ е останало нѣщо отъ него, за насъ е безпредметенъ. Следъ вихритѣ на преселението, които се развърщатъ надъ ония земи още преди напушането имъ отъ Римъ, тия романи не ще сж били многочислени. Преди още Аврелианъ да се реши да изведе отъ тамъ римскитѣ провинциали или романизиранитѣ туземци, мнозина отъ тѣхъ вече сами сж били принудени да се погрижатъ за безопасността си и сж напуснали изложената провинция. Известно е, че между тия бѣжанци е била и майката на посетнешния императоръ Галерия.¹⁾ Следъ като пѣкъ Дакия била формално и окончателно жертвувана, то — ако въ нея все още сж останали елементи отъ романското ѝ население, — тѣхното етнично запазване е било възможно само при едно условие: ако тѣ сж потърсили убѣжище въ най-отдалеченитѣ и непристъпни области на Карпатитѣ. До това, едничко възможно въ случая, заключение сж били принудени да идватъ до сега всички учени, които поддържатъ теорията за континуитета.²⁾ Споредъ тѣхъ, потомцитѣ на Траяновитѣ колонисти, откъснати отъ цѣлия свѣтъ и затворени изъ планинитѣ, трѣбвало да се занимаватъ съ пастирство, когато въ полетата и долинитѣ на старата Дакия се разпореждали варваритѣ. И едва когато къмъ XII — XIII в. всички варвари, — на последно мѣсто печенѣзи и кумани — се отливатъ отъ тѣхъ и тамъ настѣпва миръ, едва тогава румѣнскитѣ пастири почнали да се спущатъ отъ карпатскитѣ си убѣжища, за да заематъ опразненитѣ полета на Влашко и Молдава.

До колко е вѣроятно единъ цѣлъ народъ да бжде въ състояние да проживѣе хилядилѣтие по недостѣпнитѣ планини и изъ гориститѣ пуцинаци въ обществото на звѣроветѣ и до колко следователно е приемлива тази теория за континуитета на румѣнитѣ въ отвѣддунавскитѣ земи, — е въпросъ, надъ който ние сега не можемъ да се спираме. Това,

¹ Lactantius, Id. IX. col. 208: mater eius Transdanuviana, infestantibus Carpis in Daciam novam translecto amne confugerat.

² Гл. напр. Xénopol, Une énigme historique. Les Roumains au moyen-âge P. 1885. p. 33 сл.; Tamm, Über den Ursprung der Rumänen. Bonn 1891. p. 76 сл.; Pič, Über die Abstammung der Rumänen Lpz. 1880 p. 198 сл.

което тукъ трѣбва да се констатира, е фактътъ, че и най-убеденитѣ привърженици на тая теория сж намирали за невъзможно да допуснатъ запазването на романско население не само въ полетата на днешно Западно Влашко, но дори и въ плодороднитѣ долини на Трансилвания. Ако, следъ напушането на Дакия отъ римлянитѣ, такова е могло да остане тамъ, то неговитѣ останки сж станали жертва на варварския мечъ, прѣснати сж били, принудени да търсятъ подслонъ въ други страни или най-сетне сж изчезнали, смлѣни и претопени всрѣдъ варварската стихия.

Но къмъ тоя изводъ водятъ и други съображения. Ние видѣхме¹⁾, че римската провинция Дакия е обхващала не всички днешни румѣнски земи, а само зоната между рѣкитѣ Алута и Темешъ съ Трансилвания на северъ. Само тая областъ следователно е получила римско провинциално устройство, само въ нея сж били настанени колонисти изъ широкия римски свѣтъ. Ако римското господство въ земитѣ на северъ отъ Дунава е имало за последица романизацията на части отъ туземното население, тази последната е могла да се извърши само тукъ. Полетата на изтокъ отъ Алута, — следователно по-голѣмата частъ отъ днешно Влашко, — сж останали незасегнати отъ тая романизация и тѣхното население отъ гети или даки до края на римското господство задъ Дунава ще е живѣло съ своя езикъ и битъ. Това значи, че ако следъ третия вѣкъ, когато римлянитѣ загубватъ отвѣддунавскитѣ си влания, тамъ сж останали романски елементи, такива е могло да има само въ границитѣ на гореочертаната областъ, но въ никой случай не въ Влашко източно отъ Алута.

Но едва ли тѣ и тамъ сж се задържало. — Ако, за да избѣгне изтрѣбление, при започването на варварскитѣ нашествия романското население въ Дакия е трѣбвало да се отдрѣпва къмъ природно укрепенитѣ и защитени мѣста, гори и планини, то наложително е заключението, че най-рано — още преди формалното напушане на Дакия отъ Аврелиана, — е било прогонено, пометено или изтрѣбено отъ варваритѣ романското население въ Западно Влашко, т. е. въ страната между Алута и Югозападнитѣ Карпати. Понеже първитѣ вълни на готската инвазия сж идѣли отъ изтокъ, то тая именно частъ отъ римска Дакия

¹ Гл. по-горе, стр. 55 сл.

най-напредъ е била сполетена отъ варварскитѣ опустошения. И поради своя равниненъ характеръ, тя най-малко е била въ състояние да даде на своитѣ жители естествени убѣжища. Такива тѣ сж могли да намѣрятъ само бѣгайки задъ Дунава, или на западъ, къмъ планинитѣ на днешната Югозападна Трансилвания.

Ако, следователно, въ по-голѣмата частъ отъ Влашко, въ днешната Голѣма Влахия, романско или романизирано мѣстно население никога презъ древността не е имало и ако пъкъ, отъ друга страна, западната частъ на влашката равнина, Малка Влахия, е загубила своитѣ романски жители още при първитѣ бури на варварското преселение, къмъ срѣдата на III в. — какъ е могло такова романско население да има тамъ презъ дългата епоха отъ III до VII в., когато лагеритѣ или поселенията на смѣняващитѣ се варвари сж покривали тия равнини и когато отъ тѣхнитѣ жестокости и грабежи не е билъ щаденъ нито живота, нито имота на старото население дори въ най-далечнитѣ земи на Балканския полуостровъ, отъ чието владѣние Римъ, а следъ това и Византия още не бѣха се отказали?

Йорга съзнава навѣрно много добре, какви безмислици поднася на читателитѣ си, когато иска да ги убеди, че подъ защитата на „предмостовитѣ укрепления“ потомцитѣ на романизиранитѣ даки проживѣли изъ северно-дунавскитѣ равнини цѣлата епоха на варварскитѣ преселения. Но попадналъ веднажъ въ изкушение да доказва по „наученъ пжтъ“, че неговитѣ прадѣди никога не изчезвали изъ тия мѣста, той губи всѣко чувство на мѣрка, а заедно съ това, и всѣко уважение къмъ тия, за които сж предназначени неговитѣ писания. Въ едно отъ тѣхъ той разказва напр. „за далечнитѣ прадѣди на днешнитѣ мокани“, румънски овчари изъ Карпатитѣ, които, „за да търсятъ въ покритата съ блата дунавска равнина необходимитѣ пасбища за овцетѣ си“, „още отъ най-дълбока древность“ — значи въ времената на готи, славяни, прабългари печенѣзи и кумани — предприемали съ стадата си периодични странствования отъ Карпатитѣ, та чакъ до брѣговетѣ на Дунава и Черно море презъ Добруджа и обратно.¹⁾ Чудно е, наистина, да си предостави

¹ Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea. Jassy, 1917 p. 13.

човѣкъ тия влашки овчари съ стадата си, които пѣплятъ необезпокоявани отъ никого и нищо презъ страната на сѣщитѣ тия варвари, които предприемаха далечни и опасни походи къмъ Мизия и Тракия, за да отвличатъ добитѣка и стадата на тамошнитѣ жители. Сѣщо тамъ (стр. 14) Йорга разказва и за „румѣнски“ рибари, които търпеливо се криели въ „колибитѣ си“ изъ блатата край Дунава и тѣй — откъснати отъ свѣта, подивѣли, както блатнитѣ птици, заедно съ които били принудени да живѣятъ, — търпѣливо чакали да настѣпятъ по-добри вѣкове. Теорията за „предмостовитѣ укрепления“ и за непрекъснатото римско-византийско покровителство надъ дакийското румѣнство е изоставена прочее отъ самия ѣ авторъ, а задачата за спасението на автохтонството и континуитета на румѣнската народностъ въ долнодунавскитѣ земи е възложена на скитницитѣ мокани и на хероичнитѣ рибари изъ блатата... Да бѣше се опиталъ Йорга да удостовѣри тия свои открития поне съ единъ исторически текстъ, или даже, поне съ каквато и да било археологическа находка!

Ясно е отъ изложеното, че всички данни, съ които днесъ науката разполага, всички съображения, които могатъ да се взематъ предъ видъ, говорятъ едно и сѣщо. — Че презъ цѣлата епоха, която тука ни занимава (отъ последнята четвъртъ на III до края на VII в.) романско население въ равнинитѣ задъ Долни Дунавъ — т е. въ днешно Влашко и Молдава — е нѣмало и не е могло да има. И не само това: румѣни е нѣмало тамъ и презъ последващата епоха, която обхваща цѣли шестъ вѣка, отъ VII та до XII, защото не е имало, отъ кжде да дойдатъ тѣ тамъ. Първото известие, което м о ж е да се изтълкува въ смисълъ, че тѣ вече обитавали долнодунавскитѣ земи, е отъ 1164 г.¹⁾ Дали обаче то се отнася наистина до румѣни, които сѣ живѣли отвѣждъ Дунава, или пъкъ до такива отъ Балканския полуостровъ—е въпросъ, още нерешенъ.²⁾

¹ Nicetas, ed. Bonn. 1719.

² Гл. напр. Успенскій, Образование втораго болг. царства, Одесса 1877, стр. 99; К. Гротъ, Изъ исторіи Угрии и славянства, Варшава 1899, 332 сл., бел. 3; Kalužniacki, при Miklosich, Ueber d. Wand, der Rumänen. Denkschr. d. Wien. Akad. XXX. стр. 39 и 50; Васильевскій, рец. на Успенскій „Образование“ и пр. ЖМНПр. 1880, ч., 204, стр. 171 сл.; Tomaschek, Zur wal. Frage Ztschr. d. österr. Gymm. 1876, стр. 342; Sturdza, La terre et la race roumaines. P. 1904 стр. 241; Hunfalvy, Ethnographie von Ungarn, Budapest 1877, стр. 348; Pič, Zur rum.-ungar. Streitfrage. Leipzig 1886, стр. 71, бел. 39; Tamm, Ueber den

Опредѣлени известия за румънитѣ като жители на Трансилванскитѣ планини, а следъ това и на равнинитѣ северно отъ Долния Дунавъ, се явяватъ едва презъ първата половина на XIII в., когато татарското нашествие изчиства отъ тамъ куманитѣ.¹⁾

Въпрѣки всичко това, Йорга намира за възможно да пише специаленъ етюдъ на тема: „Най-старитѣ славяно-румънски държави върху лѣвия брѣгъ на Дунава презъ VII в.“²⁾ Помислилъ би нѣкой, че въ нея той е събралъ доказателства за сществуването на румъни въ ония земи презъ тая ранна епоха? — Далечъ не. Той привежда тукъ известията за опустошенията на авари въ Мизия, за походитѣ на византийцитѣ задъ Дунава, гдето армиитѣ имъ имали да се разправятъ съ вече известнитѣ ни славянски князе Ардагастъ, Пирогостъ и Музокиосъ, но не представя абсолютно нито едно свидетелство, дори нито единъ идещъ отъ историческитѣ извори намекъ за това, че въ тия славяно-“румънски“ княжества действително е живѣлъ поне единъ румънинъ. И обяснението въ случая е твърде просто: Теофилактъ Симоката, едничкиятъ непосредственъ изворъ, отъ който днесъ черпимъ сведенията си за тия княжества, разказва тамъ само за славяни, страната северно отъ Долни Дунавъ той нарича „варварска земя“, „Славиния“, и въ разказа му за ония земи не само за „румъни“, но и за „романи“ нѣма никакъвъ поменъ³⁾.

Ние нарочно подчъртаваме разликата, която трѣбва да се прави между тия две понятия, които Йорга често пжти умишлено идентифицира. Тия отъ жителитѣ на европейския юго-изтокъ презъ времето на III до VII, та даже и до IX в.,

Ursprung der Rumänen. Bonn 1891, стр. 138 сл.; Fischer, Die Herkunft der Rumänen, Bamberg 1904, стр. 123, бел. 16.

¹ Отъ где и кога се явяватъ румънитѣ въ отвѣддунавскитѣ земи е въпросъ, по който се надѣваме на друго мѣсто да се изкажемъ.

² Les plus anciens États slavo-roumains sur la rive gauche du Danube pendant le VII siècle. Revue des études slaves V (1925) p. 171—176.

³ Theophyl. Simoc. 239₁₀, 295₁₁, 293_{1,24} (VI. 10. 2; VIII. 6. 10; VIII. 5.10; 6. 2.)

които били потомци на римски колонисти или романизирани туземци, сж говорѣли едно провинциално латинско наречие, били сж следователно това, което днесъ общо се означава съ термина „романи“. Това старо романско нзселение става румънско само следъ смѣсането си съ славянитѣ, само следъ като въ него прелива славянска кръвь, както, отъ друга страна, и неговиятъ романски езикъ се трансформира въ румънски само следъ като изпитва върху себе си силното влияние на славянската речъ. Ако тая истина е неприятна на Йорга, или ако той не иска да я признае, само защото е поддържана отъ славиститѣ или отъ Рьослера и неговитѣ последователи,¹⁾ той би могълъ да я заеме отъ Jung'a или даже отъ своя сънародникъ Densusianu.²⁾

Йорга предполага твърде голѣмо невежество у читателитѣ си, когато имъ разказва, че въ румънския езикъ имало „нѣколко славянски думи“ (quelques mots slaves), а въ жилитѣ на румънитѣ — „нѣколко капки славянска кръвь“ (quelques gouttes de sang slave).³⁾ Ученитѣ, които нѣматъ интересъ да прикриватъ действителността, за да щадятъ чрезъ това „римскитѣ“ амбиции на днешнитѣ румъни, сж на съвсемъ друго мнение. Споредъ тѣхъ славянскитѣ елементи въ румънския езикъ сж далечъ по-многобройни отъ старолатинскитѣ,⁴⁾ а това показва, че славянската кръвь, консумирана за създаването на влашката народность, сигурно не ще е била само „нѣколко капки“, както Йорга е готовъ да признае.

Ако следователно презъ епохата на IV—VII в. за

¹ Miklosich, Die slavischen Elemente im Rumunischen. Denkschriften d. Wien. Akademie XII. 1862; Rössler, Romänische Studien. Lpz. 1871. 127 сл.; Fischer, ц. с. стр. 84 сл., 100 сл., 129 сл.

² Jung, Römer und Romanen in den Donauländern, Innsbruck 1807, стр. 325, 353 сл. Densusianu, Hist. de la langue roumaine. Paris 1902, p. 240 сл.

³ Serbes, Bulgares et Roumains, 222.

⁴ Fischer, 132. Jensen, Die nichtlateinischen Bestandteile im Roumänischen. Grundriss der romanischen Philologie, hsg. v. G. Gröber Strasb. 1904, p. 530 сл.; Б. Цоневъ, Езикови взаимности между българи и румъни, Год. на Соф. унив. XV—XVI, 1 сл., 148 сл.; Сiнас. Dictionnaire d'étymologie dako-romane. Éléments slaves, magyars etc. Francf. s. M. 1879, préface p. VIII: „L'élément latin de la langue roumaine ne représente guère aujourd'hui qu'un cinquième de son vocabulaire, tandis que l'élément slave y entre pour le double ou pour 2/5“.

романи въ равнинитѣ задъ Долни Дунавъ не може и дума да става, то преди пъкъ славянитѣ да залѣятъ дунавскитѣ земи и провинциитѣ на Балканския полуостровъ, румъни е нѣмало не само гдето и да било около брѣговетѣ на Дунава, но гдето и да било по свѣта. И ако по-късно, презъ X или XI в. такива се явяватъ на едно или друго мѣсто въ Югоизточна Европа,¹⁾ тѣ сж толкова потомци на старитѣ романи, колкото (а може би и повече!) на старитѣ славяни.²⁾ Нужно е това да бжде подчъртано, за да се избѣгне спекулацията съ думи и понятия за цѣли, които нѣматъ нищо общо съ науката.

3. Ширина и степенъ на романизацията въ Мизия и Малка Скития. Етнични отношения до срѣдата на IV в.

Ние видѣхме, че тезата за непрекъснато сѣществуване на романи и румъни въ Влахия до XI-XII в. не може да бжде доказана. Самъ Йорга е принуденъ да признае, че въ историческитѣ извори отъ VII в. — когато, поради походитѣ на източно-римскитѣ войски въ отвѣддунавскитѣ земи, за тия последнитѣ имаме сравнително най-много известия — за руманско население тамъ липсва абсолютно всѣкакъвъ поменъ.³⁾ Обстоятелството, че той въпрѣки това се мжчи да убеди читателитѣ си, какво румънитѣ никога не изчезвали тамъ, това обстоятелство показва само, отъ какъвъ характеръ е неговата наука, въ която вътрешното убеждение замѣства историческитѣ факти, а тенденцията — обективното заключение.

Остава да рзгледаме втората основна мисълъ на румънския ученъ — за румънството, което сѣществувало въ земитѣ на югъ отъ Дунава едва ли не презъ цѣлото срѣдновѣковие.

¹ Първото споменуване на власи т. е. румъни, а не романи, е отъ 976 г. За едно селище, което носи влашко име, се говори презъ 1014 г. И двата случая се отнасятъ до Юж. Македония. *Sedg.* II 435₁₅, 457₁₅ ed. Bonn. Вече изобилни сведения за власи въ Тесалия презъ XI в. дава *Cescaumenos, Strategicon*, ed. Wassiljewski et Jernstedt. Psb. 1896, особ. стр. 66 сл.

² Jung 353: „Jene Slaven gehören eben zu den Stammvätern der heutigen Rumänen, in deren Sprache sich mehr slavische als romanische Worte vorfinden“.

³ *Influences*, 28.

За да се справимъ съ тоя въпросъ, нужно е той да бжде поставенъ на една по-широка основа. Видѣхме, че споредъ Йорга романизираното старо население заемало цѣлото пространство отъ Истрия и Черно море до Егейско и Адриатика, т. е. почти цѣлия Балкански полуостровъ, и че ако гърцитѣ успѣли да се запазятъ въ нѣкои отъ градоветѣ, по крайбрѣжията, това било, защото тия многочислени романи „нѣмали нито интереса, нито качеството, за да ги измѣстятъ“.

По въпроса за романизацията на Балканския полуостровъ и областитѣ, които тя обхванала, науката днесъ разполага съ достатъчно и твърде сигурни данни, предимно отъ епиграфски характеръ. Възъ основа на тѣхъ Иречекъ още преди 25 години бѣ дошълъ до следното точно опредѣление на границата, която при изхода на древността дѣлѣла тукъ гръцката отъ латинската езикова области. Тази граница почвала отъ Адриатическо море при Lissus (днесъ Алесио, Лешъ) минавала презъ планинитѣ на Мирдититѣ и Дебърско, за да пресѣче Северна Македония и Вардара между Скопие и Стоби; следъ това тя завивала на северъ, раздѣляла Ремесияна (дн. Бѣла Паланка) съ Нишъ, отъ една страна, и София съ Пиротъ, отъ друга, достигала севернитѣ склонове на Хемусъ и по тѣхъ продължавала до брѣговетѣ на Черно море. Гръцката езикова област оставала на югъ отъ тая линия, латинската — на северъ.¹⁾ Въ гръцката езикова област се намирали тукътамъ градски латински колонии (Stobi, Philippi и др.). Тѣхното значение въ тия земи, гдето гръцката култура имала вѣковно сѣществуване, не може да се преувеличава и тѣ си оставали само изолирани латински огнища. Въ латинската област имало пѣкъ нѣколко зони, гдето гръцкиятъ езикъ напълно преобладавалъ. Това била преди всичко ивицата по черноморското крайбрѣжие, въ днешна Източна България и въ Добруджа. Гръцки колонии сѣществували и гръцката култура се разпространявала тукъ още въ предримската епоха.²⁾

Твърдението на Йорга следователно, че въ древността латинството заемало едва ли не цѣлия Балкански полуостровъ,

¹ Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters. Denkschriften der Wien. Akad. Bd. 48 (1902) p. 13. Сжщо въ Gesch. der Serben I 38 сл.

² Mommsen, Röm. Gesch. 3 A. Bd. V, 193. сл.

не само че е лишено отъ всѣкакво основание, но е и прямо абсурдно. Навѣрно за това той не се опитва и да го доказва.

Въ днешна Дунавска България, като се има предъ видъ казаната граница, латинскиятъ елементъ е заемалъ не особено голѣмо пространство и не ще е билъ твърде многоброенъ. Както Иречекъ справедливо бележи,¹⁾ отъ Ratiaria (днесъ Арчаръ, до Видинъ) на долу тя била само нѣколко часа широка. Севернитѣ склонове на Хемусъ, макаръ отъ III в. въ административно отношение и да принадлежали къмъ Мизия,²⁾ сж били, споредъ Момсена, въввлѣчени въ елинизацията.³⁾ Цѣлата тази планинска зона следователно, отъ днешната сръбско-българска граница, та до брѣга на Черно море, представляла областъ, въ която се е говорило предимно гръцки. Археологическитѣ находки отъ последно време потвърдяватъ това мнение. Намѣренитѣ антични надписи въ района на гр. Вратца, споредъ Иречека, сж почти всички гръцки.⁴⁾ Низко подъ севернитѣ склонове на Балкана, при изворотѣ на Панега бѣ открито не много отдавна едно антично светилище. Отъ изровенитѣ въ него и пазени днесъ въ Народния музей въ София вотивни плочи — барелефи на Асклепия, Хигия, Телесфора, Силвана и т. н. 73— сж съ гръцки надписи и само 17 съ латински.⁵⁾ Това означава, че населението, което се стичало при въпросното светилище отъ цѣлата околна областъ, спадаща географски къмъ Мизия, е говорѣло предимно гръцки, а не латински. Построениятъ отъ императоръ Траяна градъ *Nikropolis ad Iatrum* (пр. дн. с. Никюпъ), въ сърцето на Мизия и едва 40—50 клм. далеко отъ Дунава, е билъ устроенъ по гръцки образецъ и отначало може би принадлежалъ въ административно отношение къмъ Тракия, а не къмъ Мизия.⁶⁾ Измежду издаденитѣ надписи, намѣрени

¹ Die Romanen 13—14; Gesch. der Serben, 39.

² Filow, 4.

³ Röm. Gesch. id. 194.

⁴ Jireček, Die Romanen, 13.

⁵ Добруски, тракийското светилище на Асклепия до Глава Панега, Археолог. известия на Народ. музей въ Софии, I, 1907, 33 сл.

⁶ Mommsen, id. 194; Filow, 4.

въ него, четири пети сж гръцки и само една пета латински.¹⁾ Вторият голѣмъ градъ на провинцията Мизия — Маркианополь, се е намиралъ сжщо подъ влиянието на гръцката култура. Деветъ десети отъ намѣренитѣ въ него надписи сж гръцки и само една десета латински.²⁾

Всички тия данни говорятъ, че романизацията на Мизия далечъ не е била тѣй широка и пълна, както обикновено се вѣрва. Въ нея сж били вѣвлѣчени главно непосредственитѣ околности на градоветѣ и крепоститѣ по дунавската граница, гдето квартирували и военнитѣ гарнизони.

Що се отнася пѣкъ до днешната Добруджа, която при Диоклетиана въ 297 г. била отдѣлена като особена провинция, Малка Скития, тамъ разпространението на романския елементъ било още по-ограничено. Съ рѣдки изключения надписитѣ отъ Истрось и Томи оставатъ гръцки до самото изчезване на тия градове.³⁾ Както тия последнитѣ тѣй Kallatis (при Мангалия), Visone (при Каварна), Dionisopolis (при Балчикъ), сж били гръцки колонии, основани тукъ далеко преди римската епоха.⁴⁾ Въ сферата на елинската колонизация е влѣзло тукъ и побрѣжието на Дунава. Отъ гръцки произходъ сж били навѣрно Dinogetia, срещу Галаць⁵⁾, и Axiopolis, при Черна вода.⁶⁾ Всички тия гръцки градове, безпокоени отъ варваритѣ, посрещнали като съюзници римлянитѣ, които завоюватъ областъта презъ първия вѣкъ пр. Хр.

¹ Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien, Schriften d. Balkan-Kommission IV. N-o 9, 10, 311, 412; гл. сжщо Дяковичъ, Археолог. излѣтъ въ Крайдунавска България. Мсб. XX, стр. 50 сл., гдето измежду 10 надписа, произходящи отъ Никополь, само два сж латински; ср. с. Domaszewski, Griechische Inschriften aus Moesien und Thrakien. Arch.epigr. Mitteilungen aus Oesterr.-Ungarn X, 1886, S. 241 сл.; Škorpil, Antike Inschriften aus Bulgarien, Arch.-epigr. Mitt. XVII, 1894. S. 180 сл., 187 сл.

² Kalinka, Id. гръцки N-o N-o 58, 154, 222, 308, 327, 331, 345; лат. N-o N-o 376, 389; Ср. и Škorpil, id. 200 сл. N-o 73, 78, 81, 82—94.

³ V. Pârvan, Histria, Inscriptii găsite in 1914—1915, 1916—1922. București 1916, 1923; Ср. Škorpil, id. 95—106.

⁴ Гл. J. Weiss, Die Dobrudscha im Altertum. Sarajewo 1911, p. 27 сл.

⁵ Schhuchhard, Arch.-epigr. Mitteil. IX (1885) 228. Авторътъ съ Mommsen'а и Kierpert'а поставя Dinogetia на лѣвия брѣгъ на Дунава. Шкорпилъ, сборникъ Добруджа, стр. 220 гл. и приложената карта III — на дѣсния брѣгъ.

⁶ Weiss, 29.

Римското владичество обаче, оставало тукъ несигурно, а по времето на Домициана границата била оттеглена на линията Черна вода — Кюстенджа. Едва Трзянь отново я премѣстиль къмъ дунавската делта и едва отъ негово време станала възможна по-интензивната романизация на тая страна.¹⁾ Процесътъ на тая романизация, следователно, поне за северната частъ на Малка Скития, е почналь едновременно съ тоя въ покорената отъ Траяна Дакия. Но ако тамъ, поради особенитѣ мѣрки, които сж били приложени отъ тоя императоръ, пъкъ и поради по-низката култура на дакийското население, тоя процесъ могълъ да се развива бързо и да прави по-голѣми успѣхи, тукъ, въ Малка Скития, той е срѣщаль силното противодействие на гръцката култура въ градоветѣ по черноморския брѣгъ и на влиянието, което тя имала и продължавала да упражнява надъ околното население изъ полетата. Това противодействие се засилило даже отъ II в. нататъкъ, тѣй като спокойствието и сигурността, установени тука, привлѣкли въ тукашнитѣ градски центрове нови гръцки поселници отъ побрѣжията на Тракия и Мала Азия.¹⁾ Макарь въ тѣхъ да сж се настанили и римски или романизиранни провинциали, все пакъ тия градове продължавали да си оставатъ гръцки културни и езикови огнища.

Презъ епохата на най-голѣмия разцвѣтъ на римското владичество въ дунавскитѣ земи, Добруджа следователно си оставала областъ на културно-етниченъ и езиковъ дуализъмъ. На изтокъ, покрай Черно море, господствуваль гръцкиятъ езикъ; на западъ, край Дунава — латинскиятъ. Тия двѣ влияния сж си раздѣляли и полетата въ вжтрешността. Може би, поради поселенията на ветерани, латинската зона тукъ да е била по-значителна, отколкото гръцката, но абсолютно взето, тя все пакъ представляла ивица много по-тѣсна, отколкото съответната ѝ въ Мизия Латинското или романизираното население въ Добруджа презъ тая епоха било следователно, и абсолютно и относително, много по-малко, отколкото въ която и да било друга областъ на балканския северъ.

При такава обстановка започватъ презъ първата половина на III в. нападенията на готитѣ. Известно е че, отъ тѣхъ не

¹ Id. 36.

били пощадени и най-южнитѣ краища на полуострова. Каква е била участъта на населението отъ мѣстата, въ които тѣ успѣвали да проникнатъ, се вижда отъ случая съ Пловдивъ, гдето презъ 250 г. потърсили убѣжище и жителитѣ на непосредствената му околностъ: следъ превземзнето на тоя градъ варваритѣ избили сто хиляди души; останалитѣ отвлѣкли въ робство.¹⁾ Че тоя случай е билъ нѣщо твърде обикновено за начина, по който готитѣ воювали, се вижда и отъ съобщенията за тѣхнитѣ набѣзи въ Мала Азия. Сжщата участь напр. имали тамъ Трапезундъ, Никомидия, Никея.²⁾

Ако такава била сждбата на земитѣ, които лежали далечъ отъ застрашената дунавска граница, всѣки може да си представи, какво е ставало въ областъта между Дунава и Балкана, която първа изпитала варварскитѣ опустошения и и която лежала по пѣтищата на готскитѣ набѣзи къмъ останалитѣ балкански земи. Още при първото нападение на готи и карпи въ 238 г. билъ превзетъ и разрушенъ отъ тѣхъ гр. Истрось³⁾. Презъ следното десетилѣтие тѣхнитѣ многочислени тѣпи продължавали да вилнѣятъ изъ Мизия и Малка скития, гдето въ сражението съ тѣхъ при Абритусъ намѣрилъ по-късно смъртъта си и самия императоръ Деций. И най-добре защитенитѣ градове не се считали въ безопасностъ отъ хищницитѣ. Въ 251. г. тѣ обсаждали Никополъ при Янтра и остѣпили отъ него само поради приближавнето на императорската армия.⁴⁾ Преди това, обсадениятъ отъ тѣхъ Маркианополъ длѣжалъ своето спасение на подновенитѣ си укрепления, а може би и на откупа, който гражданитѣ му платили.⁵⁾ Въ 258 г. готитѣ отново били предъ стенитъ му.

Разбира се, че при всички тия вилнѣжи на варваритѣ най-голѣми сж били опустошенията на открититѣ селища, наймного страдало и най-голѣми жертви давало селското население изъ полетата. При вестъта за всѣко приближаване

¹ Amm. Marcel. XXXI 5. 17 (p. 559₃₄): Zosim, I. 24 (25₂₁). Dexippus, fr. 16. a, y Dindorf. Hist. Gr. min., I 177₂₆.

² Гл. Rapport, 56 сл.

³ Dexippus, fragm. 14. (Dindorf, I 176₁₃); v. Maximi et Balbini c. 16, 3; (Peter II 69₁₉); Rapport обяснява p. 28₁, че по погрѣшка стои Histria вмѣсто Istros. За сжщото и Weiss, 36.

⁴ Iordanes, Get. 83₂₆ (cap. XVIII. 101).

⁵ Id. c. XVI. 92 (p. 81₂₆). Dexippus, fragm. 17 a. (Dindorf, I 179₁ сл.)

на варварскитѣ орди то напушало домѣ и имотѣ, за да търси спасение въ съседнитѣ крепости, При обсадата на Никополѣ отъ готитѣ въ 251 г. тамъ били събрани много отъ жителитѣ на околността.¹⁾ Участиа на тия, които не успѣвали да прибѣгнатъ подъ защитата на нѣкоя крепостъ, била плѣнъ и и смъртъ. Тия пъкъ, които преживѣвали бедствието, за да се върнатъ въ разрушенитѣ си селища и опустошени полета, били децимирани отъ глада и епидемиитѣ, постоянни спътници на варваскитѣ нашествия. Знае се, че самъ императорѣтъ Клавдий станалъ жертва на чумата, която бѣ се появила следъ голѣмия готски походъ въ 269 г.

Измежду севернитѣ покрайнини на Балканския полуостровъ, тѣй често налитани отъ варваритѣ, най-тежко било положението на Малка Скития — днешната Добруджа. Не само защото тя се вдавала дълбоко въ заддунавскитѣ земи, вече заети отъ варваритѣ, и защото най-рано върху нея се струпали напаститѣ, но още поради особеното си географско устройство. Нейнитѣ открити полета не могли да дадатъ никаква естествена закрила на населението ѣ, а нейнитѣ градове и крепости едва ли сж били достатѣчни да побератъ всички тия, които дирѣли убѣжище въ тѣхъ. Въ Долня Мизия, която била подложена на сжщитѣ разорения, резултатитѣ навѣрно сж били малко по други. Докато населението изъ Хемусъ и непосредственитѣ му околности — предимно въ грѣцката зона, следователно, — могло, поради планинския характеръ на тамошнитѣ земи, да бѣде по-защитено, особено голѣми ще сж били жертвитѣ, понесени отъ жителитѣ на равнинитѣ, областѣта на латинската асимилация.

Тридесетъ-годишниятъ периодъ на варварски вилнѣжи изъ областѣта между Дунава и Балкана ималъ прочее за резултатъ пълното орѣдяване на нейното население, особено на латинския елементъ въ него.

Бедата е била и въ това, че отъ опустошението били засегнати и земитѣ по на западъ — изъ Горна Мизия и Илирикъ. Съ извеждането на римскитѣ жители отъ напуснатата Дакия, Аврелианъ между другото искалъ да попълни загубитѣ отъ население, които балканскитѣ северъ

¹ Dexipus, Fragm 16. a (Dindorf I 177₁₇): οὗτοι τοὺς Μυσοὺς φεύγοντας εἰς Νικόπολιν περιέσχον.

билъ понесълъ. Съ настаняването на новитѣ колонисти обаче, абсолютната численостъ на романския елементъ тукъ едва ли се е увеличила въ сравнение съ това, което той представлялъ преди епохата на инвазията. Ясно е защо. — Дакия била сполетена отъ варварскитѣ нападения по-рано отъ Мизия и Малка Скития. Още преди времето на Аврелиана нейнитѣ северни покрайнини, — а навѣрно и източната ѝ частъ, въ равнината къмъ Алута — сж били загубени. Още презъ тоя раненъ периодъ, следователно, е почнало бѣгството на населението ѝ къмъ югъ. Еднажъ откъснато отъ своитѣ огнища, инстинктътъ за самосъхранение го тласкалъ все по-далечъ, за да го доведе въ странитѣ южно отъ Дунава. Че потокътъ на бѣжанци отъ Дакия къмъ балканскитѣ земи е започналъ рано преди напушането ѝ отъ Аврелиана, — се вижда отъ вече приведеното известие за майката на императора Галерия: тя била измежду тия, които били принудени да се простятъ съ дакийското си отечество много години преди то да бжде предоставено на варваритѣ.¹⁾

Мѣстата обаче, въ които преселниците вѣрвали, че ще намѣрятъ търсената сигурностъ и спокойствие, на свой редъ бивать сполетени отъ нашествията на сжщитѣ варвари. И тия отъ дакийскитѣ бѣжанци, които не могли и сега да търсятъ спасение въ ново странствуване къмъ по-далечни земи, трѣбвало вече да сподѣлятъ всички нещастия съ мѣстното население. Ако прочее въ времето, когато Дакия е трѣбвало да бжде напусната, Мизия и Илирикъ вече сж били обезлюдени (*vastato omni Illyrico et Moesia*, Eutrop. IX. 15; *cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret*, Vopiscus, v. Aurel. 39), то жертви на това обезлюдяване сж станали еднакво и старитѣ жители на тия провинции и едва що настаненитѣ въ тѣхъ дакийски бѣжанци. Щомъ пъкъ, отъ друга страна, преселението на дакийскитѣ провинциали почнало тѣй рано, — то несъмнено е, че числото на тия отъ тѣхъ, които сж останали тамъ до времето на Аврелиана и могли да бждатъ изведени изъ отечеството си, не ще е било тѣй значително, че да попълни загубитѣ, които балканския северъ

¹ Гл. по-горе стр. 67, бел. 1. Ср. сжщо Homo, 316: работата на Jung, Zur Gesch. d. Pässe Siebenbürgens ни е недостъпна. По въпроса гл. и Rössler, Romänische Studien, 69.

понесълъ и да му възвърне прежния видъ. По тая причина и следъ изпразването на Дакия и превеждането на остатъка отъ нейното романско население на югъ, общата численостъ на говорещитѣ романски жители на Балканския полуостровъ едва ли ще е било увеличено. Специално пъкъ за Долна Мизия и Малка Скития мѣрката на Аврелиана не е наваксала загубитѣ дори и въ тая степенъ, както това е било за нѣкои други области.

Това заключение не е пресилено. Макаръ отъ варварскитѣ нашествия да сж пострадали всички провинции въ северната часть на Балканския полуостровъ, преселницитѣ, доведени отъ Аврелиана, не били заселени навсѣкжде изъ тѣхъ. Флавий Вопискъ съобщава, че тѣ били събрани въ тая часть на Мизия, която отъ тогава била наречена Аврелианова Дакия и раздѣляла дветѣ Мизии.¹⁾ Евтропий пояснява, че тая область била „Срѣдна Мизия“, която вече съ преименуването си въ Дакия раздѣляла дветѣ Мизии,²⁾ а споредъ Секста Руфъ и Йордана,³⁾ тя обхващала и Дардания и отъ нея били образувани дветѣ Дакии — *Ripensis* и *Mediterranea*. Известно е, че *Dacia Mediterranea* заемала земитѣ около Софя, Нишъ и Кюстендилъ (*Pautalia*). *Dacia Ripensis* пъкъ съ главенъ градъ *Ratiaria* (днесъ с. Арчаръ) се простирала между р. Витъ и р. Порѣчка въ Сев.-източна Сърбия. На западъ тя граничала съ Горня, а на изтокъ съ Долня Мизия.

Отъ тия известия се вижда следователно, че дакийскитѣ провинциали били настанени не изъ цѣлата страна между Дунава и Балкана, а само въ нейната по-малка, западна часть. Цѣлата Долня Мизия, т. е. областъта отъ р. Витъ до Черно море и цѣлата Малка Скития — дн. Добруджа — макаръ и

¹ V. Aureliani: C. 39.7 (Peter II 1774): *abductosque ex ea populos in Moesia conlocavit appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.*

² Brev. IX. 15.1 (Rühl 6524): *abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.*

³ Sextus Rufus, *Breviarium*, p. 11, c. 8: *duae Daciae in regionibus Moesiae ac Dardaniae factae sunt. Iordanes, Rom. p. 2728: in Moesia conlocavit ibique aliquam partem Daciam mediterraneam Daciamque ripensem constituit et Dardaniam iunxit.*

да били най-много опустошени, не получили романски колонисти.

Това нееднакво отношение на римското правителство към пострадалият придунавски земи не е трудно да се обясни. Новата Аврелианова Дакия лежала на югъ отъ Дунава, тъкмо срещу изоставената провинция на северния брѣгъ на рѣката¹⁾ и, следователно, най-лесно било именно тукъ да се настанятъ преселниците. Отъ друга страна Долна Мизия и Малка Скития,—отъ тоя моментъ вече най-изложени провинции по дунавската граница, — сж се нуждаели не толкова отъ население за мирна стопанска дейность въ градоветъ и полетата, колкото отъ военни колонисти, каквито дакийскитъ преселници не сж могли да бждатъ.²⁾ Императоритъ следъ Аврелиана нѣколко пжти давали гостоприемство на варвари, които търсѣли мѣста за поселение. Така напр. императоръ Пробъ следъ войната си съ перситъ настанилъ на римска земя сто хиляди Бастарни, а следъ тѣхъ и мнозина гепиди, грутунги (остготи) и вандали.³⁾ Въ времето на Константина Велики въ „римско поданство“ били приети многобройни сармати.⁴⁾ Още преди напуцането на Дакия Аврелианъ следъ една победа надъ карпитъ заселилъ мнозина отъ тѣхъ въ римскитъ провинции. Известията не опредѣлятъ, предимно изъ кои мѣста сж били настанявани всички тия варвари, които, като федерати, доставяли най-добрия войнишки материалъ на римскитъ армии.⁵⁾ Едно е само несъмнено, че такива колонисти

¹ Номо, 318, 320.

² Неизминали още три години отъ изпразването на Траянова Дакия, когато научаваме за нови нападения на варваритъ въ земитъ южно отъ Дунава. Vita Probi c. 16. 2 сл. (Peter II. 213₁₅).

³ Vita Probi c. 18. 1. (Peter II. 214₁₉): ad Thracias redit et centum milia Basternarum in solo Romano constituit, qui omnes fidem servarunt... et ex aliis gentibus plerosque pariter transtulisset, id est ex Gipedis, Grauthungis et Vandulis. Cp. Zosim. cap. 71 (61₁₉).

⁴ Euseb. Pamph. Vita Konstantini, lib. IV cap. 6. (Patrol Gr. t. 10. col. 1153 sq.).

⁵ Думитъ на Zosim, че Пробъ заселилъ Бастарнитъ въ Тракия (κατὰ τὴν θροακίαν χωρίον) означаватъ тракийския диоцезъ, въ който влизали Долня Мизия и Малка Скития. Cp. напр. Priscus, fragm. 5, 7 (Dindorf, 284₉₋₁₁, 287₁₋₂), Zosimus 4. 10; 4. 40 (184₂₁₋₂₂, 221₁₃); изразътъ въ биографията на Проба, че императорътъ ad Thracias redit не се отнасятъ до мѣстото, гдето сж били настанени варваритъ, както навѣрно е счелъ Rapport, 105.

на първо място сж получили Долна Мизия и Малка Скития и че въ даденото време само чрезъ тѣхъ Империята е могла да попълва тамъ загубитѣ, причинени отъ опустошенията на тѣхнитѣ събратя. Амиянъ Марцелинъ споменува едно село на Карпи (*Carporum vicus*) навѣрно въ източната частъ на Долна Мизия или въ Малка Скития; при него императорътъ Валентъ стоялъ дълго време на лагеръ презъ есеньта 367 г.¹⁾ Когато презъ срѣдата на IV в. готитѣ-християни, начело съ епископа си Улфила, били прогонени отъ своитѣ сънародници езичници, тѣ сжщо намѣрили прибѣжище въ предѣлитѣ из Империята и били поселени въ Долна Мизия, около *Nicopolis ad Istrum* и съседнитѣ покрайнини на Хемусъ, гдето се поменуватъ и въ началото на VI в. Готскиятъ историкъ *Iordanes* ги нарича „голѣмъ народъ“.²⁾ Ако тѣмъ, седемдесетъ и петъ години следъ опразването на Дакия, сж могли да бждатъ намѣрени свободни земи въ центъра на Мизия, то значи, че тая областъ и тогава още е продължавала да бжде пуста.

4. Сждбата на романското население въ Мизия и Малка Скития презъ епохата на варварскитѣ преселения (IV — VII в.).

Презъ периода отъ Диоклетиана до Валентиниана Югоизточна Европа се радвала на сравнително спокойствие. Германцитѣ рѣдко се явявали на югъ отъ Дунава. Константинъ даже билъ въ състояние да пренесе войната въ собственитѣ имъ земи. Презъ цѣлия тоя почти сто-годишенъ периодъ много отъ разрушенията на предишнитѣ нахлувания тукъ сж били поправени, но едва ли източната частъ на страната между Дунава и Балкана е могла да достигне състоянието, въ което се намирала по-рано. Мжчно е отъ друга страна да се предположи, че асимилацията на настаненитѣ тукъ варвари, живѣещи въ непосредствено съседство съ сънародницитѣ си задъ рѣката, ще да е направила нѣкакви особени успѣхи. Още повече, че тия далечъ неукротени колонисти си оставали ненадежни

¹ *Amm. Marcell. XXVII. 5.5.* (p. 429₄ сл.)

² *Iordanes, Get., c. LI* (p. 127₆): *hodieque sunt in Moesia regionem incolentes Nicopolitanam ad pedes Emimonti gens multa etc.*

поданници, които не се нуждаели отъ особени поводи, да грабнатъ оржията — не срещу неприятелитѣ на Империята, а заедно съ тѣхъ срещу нея.¹⁾

Тѣй биватъ заварени дунзвскитѣ земи отъ вюрото голѣмо нашествие на Готитѣ. Съ разрешението на императора Валента, 378 г., отстъпващитѣ предъ хунския натискъ тервинги или вестъ-готи били приети на римска територия. Тѣ минали Дунава нѣгде въ Източна България или Добруджа. Указание за това дава обстоятелството, че ядрото на тѣхнитѣ сили било събрано въ околността на Маркианополъ (днесъ Девня).²⁾ Императорѣтъ Валентъ възнамѣрявалъ да настани варваритѣ въ Мизия,³⁾ обстоятелство, което сжщо тѣй показва, че въ тази провинция имало още твърде много праздни полета. А върху нея сжщо тѣй първомъ налетѣли готитѣ, следъ като алчността и коварството на представителитѣ на римската властъ ги предизвиква на отмъщение и разврѣзва тѣхнитѣ инстинкти за разрушение и грабежъ. Въ Мизия и Малка Скития оставали тѣхнитѣ главни лагери и тогава, когато вече и най-южнитѣ земи на полуострова не били запазени отъ опустошенията имъ.⁴⁾ Тамъ, при гр. Салицесъ въ Малка Скития, станало преди това и първото голѣмо сблъскване между тѣхъ и римскитѣ войски, които отъ тоя моментъ били принудени да се затворятъ въ крепоститѣ и да предоставятъ на варваритѣ цѣлата страна.⁵⁾ Катастрофата при Одринъ ги направя фактически господари на всички балкански земи. Ужасѣтъ, на който били изложени областитѣ, налетени отъ тѣхъ, е предаденъ отъ писателя-съвременикъ на събитията. Незасегнати

¹ Такъвъ е билъ случая съ споменатитѣ бастарни, гепиди, грутунги и вандали. Възползувани отъ случая, когато императорѣтъ Пробъ билъ заетъ съ усмиряването на междуособицитѣ, „*illi omnes fidem fregerunt et... per totum paene orbem pedibus et navigando vagati sunt nec parum molestiae Romanae gloriae inlulerunt*“. Vita Probi 18. 2. (Peter II 214₂₃).

² Amm. Marcell. XXXI. 5.4 (p. 567₁₆).

³ Iord., Get. XXV. 132 (p. 92₁₂): *susceptosque in partibus Moesiae Getas quasi murum regni sui contra ceteras statuit gentes*.

⁴ Amm. Marcell. XXXI. 11.2 сл. (584₂₂); Theophanes, ed de Boor 65₁.

⁵ Amm. Marcell. XXXI. 7. 5. сл.; 8. I. (572₂₀ сл.; 575₁₀, сл.)

отъ тѣхнитѣ вилнѣжи останали само мѣстата, които били недостѣпни или лежали на страна отъ посокитѣ на тѣхнитѣ набѣзи. Тѣ унищожавали безразборно, безъ да гледатъ ни възраст, ни полъ, и пожарища отбелѣзвали тѣхнитѣ пѣтища. Тѣ отвличали майкитѣ, като откъсвали отъ гърдитѣ имъ тѣхнитѣ деца и ги убивали, отвеждали женитѣ, като предъ очитѣ имъ избивали тѣхнитѣ мъже, отвличали и младежитѣ презъ труповетѣ на тѣхнитѣ родители.¹⁾

Готитѣ още не познавали обсадното изкуство и Am. Magcellin (XXXI. 8.1.) съобщава, че преди битката при Одринъ крепоститѣ въ Мизия и Скития се държали и въ тѣхъ били събрани хранителнитѣ припаси отъ околноститѣ имъ. Малко за вѣрване обаче е, че тѣ сж успѣли да се запазятъ невредими и презъ цѣлия периодъ отъ смъртъта на Валента до времето, когато Теодосий I съ тежки отстъпки смогналъ да укроти варваритѣ и да възстанови властѣта на Империята върху дунавскитѣ покрайнини. Но даже и да се допусне противното, даже и да се предположи при това, че всичкото мирно население отъ полетата намѣрило убѣжищи въ укрепенитѣ градове, явява се въпросътъ, колцина сж били тия, които успѣли да преживѣятъ бедствието и какво е било положението на селскитѣ жители, чиито земи сж били разорени, чиито жилища, оржжия и работенъ добитъкъ сж били унищожени и които, следъ стихване на разразилата се буря, трѣбвало да се справятъ съ епидемиитѣ и глада?

Югоизточна Европа имаше презъ началото на срѣдновѣковието злата сѣдба, никога да не си отдѣхне отъ нашествията на варваритѣ. Незаличени били още следитѣ на вестготскитѣ разорения, когато тя бива сполетена отъ други единъ бичъ — хунитѣ. Нападенията имъ въ 447 г. покриватъ съ трупове и пепелища цѣлата страна отъ долината на съединена Морава, до крайбрѣжията на Черно Море.²⁾ Взети били Ratiaria и Marcianopolis, главни градове на Прибрѣжна Дакия и Долна

¹ Amm. Marc., XXXI. 6.7. (571₁₇). Описанието се отнася до жестокоститѣ на готитѣ още преди смъртъта на Валента. Ср. още Zosim. 4.20 (195₁₃). Georg. Hamartolos. 459₇, 468₁₅. Следъ това тѣ сж били още по-голъми.

² Гл. Guldenpenning, Gesch. d. oström Reiches unter den Kaisern Arcadius und Theodosius. Halle 1885, стр. 339 сл.. 349 сл. Wietersheim—Dahn, II 224 сл.

Мизия. Въ едно сражение при р. Витъ (Utus) падналъ убитъ и началникътъ на войскитѣ въ *Dacia Ripensis*, опитвайки се напраздно да спре варваритѣ.¹⁾ Едничкото мѣсто тукъ, за което има известие, че победоносно устояло на хунскитѣ пристѣпи, била малката крепостъ *Aemus*,²⁾ нѣгде около долното течение на р. Осъмъ, не далечъ отъ днешния Никополъ. За сѣдбата на другитѣ може да се сѣди по състоянието, въ което Прискъ една година по-късно заварилъ Нишъ: градътъ билъ разрушенъ и пустъ; само въ „светитѣ страноприемници“ имало нѣколко болни, околноститѣ били осѣяни съ коститѣ на избититѣ.³⁾

Четири десетилѣтия по-късно Прибрѣжна Дакия и Мизия бѣха заети отъ остготитѣ на Теодориха, чиято столица станалъ гр. Нови на Дунава.⁴⁾ Тѣ не живѣели само отъ война и грабежъ. Известно е, че наскоро следъ това, при звоюването на Италия, Теодорихъ отнелъ $\frac{1}{3}$ отъ земитѣ на нейното население, за да ги раздаде на своитѣ сънародници. Тия последнитѣ следователно вече сѣ били народъ, комуто занятията съ земледѣлието не били чужди. Ако това било тѣй и ако цѣлиятъ народъ на остъ-готитѣ е могълъ въ продължение на десетилѣтие и половина (474—489) да остане между Дунава и Балкана, това значи, че следъ вестъ-готскитѣ безчинства и следъ хунскитѣ разорения, голѣмата частъ отъ тая областъ вече представляла пустиня. Инакъ тя не би могла да побере стотицитѣ хиляди готи. Такава тя е останала и следъ изтеглянето имъ за Италия. Възстановенъ навѣрно е билъ животътъ само въ нѣкои отъ крепоститѣ по Дунава и въ по-значителнитѣ центрове изъ вътрешността. Но и тѣ вече съ порутенитѣ си стени и за винаги унищожено благосъстояние, сѣ представляли само тѣжни паметници на преживѣнитѣ стихийни нещастия.

Единъ отъ съвременнитѣ историци на Византия, описвайки състоянието, въ което тогава сѣ се намирали покрайнинитѣ,

¹ Priscus, fragm. 3 (Dindorf 281₂₃). Chron. pasch. ed. Bonn. 586₄. Cp. Marcell. comes, Chronicon (Chron. minora saec. IV—VI ed. Mommsen) II. 1. p. 82₃₀ Theophanes, 102₂₀. Плѣнници отъ *Ratiaria* Прискъ намѣрилъ у хунитѣ въ време на посолството си. Dind. I 318₃₀ сл.

² Priscus, fr. 5 (Dind. 284₉).

³ Id., fragm. 8 (Dind. 291₉).

⁴ Marcell. com. 92₂₆, 93₂₀.

изложени на варварскитѣ нашествия,¹⁾ привеж да съдържанието на единъ декретъ на императора Анастасий: провинцията Тракия била освободена отъ задължението да доставя храни при извънредни случаи; даже и обикновенитѣ данъци тамъ не могли да се събиратъ поради това, че произвежданитѣ въ нея храни не били достатъчни за нуждитѣ на мѣстнитѣ жители. Декретътъ се отнася за цѣлата провинция Тракия, въ която, както вече знаемъ, влизали Долна Мизия и Малка Скития. Какво е било положението именно на тия двѣ области, на които по-вече отъ всички други е било сждено да понесатъ толкова непоправими нещастия?

Заминаването на остъ-готитѣ, — тия все пакъ цивилизувани варвари, — отъ брѣговетѣ на Дунава, далечъ обаче не означавало, че периодътъ на варварскитѣ нашествия тукъ билъ привършенъ. Напротивъ, тѣ сега започнали съ една нарастнала сила, съ крайности, които надминавали преживѣното, и съ една продължителность, която трѣбваше да стане сждбоносна за балканскитѣ земи. Новитѣ неприятели били българи, славяни и авари.

Вече три години следъ като Теодорихъ бѣ заминалъ за Италия (492 г.), Тракия е налетена отъ „скити“.²⁾ Това били българитѣ, които презъ следващото десетилѣтие още два пѣти стигатъ тамъ.³⁾ На северъ отъ Балкана тѣ не спирали: Мизия и Скития нѣмали какво да имъ предложатъ. Тамъ подъ името хуни вилнѣли други тѣхни сънародници, образуващи главната съставна частъ на сбирщината отъ федерати, едничката армия, на която Византия тогава бѣ намѣрила за възможно да възложи защитата на дунавската линия. Бунтътъ на единъ отъ тѣхнитѣ началници, Виталианъ, ги насочилъ срещу столицата на Империята.

Следъ първигѣ нападения на българитѣ, а по-късно — заедно съ тѣхъ, започватъ и тия на славянитѣ. Отъ втората половина на VI в. въ тѣхъ се намѣсватъ и аваритѣ. Поменникътъ на тѣхнитѣ опустошения е твърде дълъгъ, за да можемъ да го приведемъ на това мѣсто. Империята се мжчила

¹ Кулаковскій, Исторія Византии, I, 490.

² Marcell. com. 94₁₆.

³ Id. 95₁₄, 96₁. Гл. по-горе стр. 65, бел. 1.

да отбранява дунавската линия, но безуспѣшно. За да намали или спре натиска на варваритѣ, Юстинианъ възобновилъ старитѣ крепости по нея и изъ вжтрешността на полуострова. Цѣлата тая колосална строителна дейность отишла обаче напраздно. Много отъ възобновенитѣ крепости не преживѣватъ своя създателъ, и варваритѣ кръстосвали полуострова свободно и по всички направления. Прокопий, съвременникъ на Юстиниана, рисува характера и размѣритѣ на бедствията, които балканскитѣ провинции търпѣли, съ следнитѣ думи: „Отъ времето, когато Юстинианъ пое властта надъ ромеите, хуни, славяни и анти (източни славяни), нападайки римската земя, почти всѣка година вършеха ужасни работи надъ нейнитѣ жители. При всѣко нашествие по-вече отъ двестѣ хиляди души биваха избивани или отвличани въ плѣнъ тѣй, че цѣлата тая земя навсѣкжде се превърна въ скитска пустиня“.¹⁾ Отъ нападенията имъ не сж се считали обезопасени и добре укрепенитѣ градове. А каква е била участъта на тия отъ тѣхъ, които падали подъ ударитѣ имъ, се вижда отъ разказа на сжщия Прокопий за гр. Топиръ, на югъ отъ Родопитѣ: всички мъже на брой до 15 хиляди души били избити, а женитѣ и децата поробени. Цѣла Тракия и Илирикъ били покрити съ труповетѣ на непогребанитѣ мъртви²⁾. Въ „Чудесата на св. Димитрия“ се разказва, какъ въ началото на VII в. населението на дунавскитѣ земи, Дакия (Аврелианова), Панония и Дардания „и отъ останалитѣ области и градове“ търсило въ далечния Солунъ убѣжище отъ варваритѣ.³⁾

Йорга иска да представи, че славянскитѣ нашествия презъ тая епоха изхождали отъ земитѣ около Срѣдни Дунавъ и Панония и че на тѣхъ били изложени най-вече западнитѣ области на полуострова — Илирикъ, когато пъкъ Добруджа и Долна Мизия били пощадени. Вѣрно е тъкмо обратното.

¹ Procopius, Hist. arcana, ed. Haury 114₁₉.

² Proc., De bello goth, ed. Haury, 469₂₅ сл.

³ Miracula S. Demetrii AA. SS. oct. t. IV p. 167; Patrol. gr. t. 115 col. 1137: δι' ὅτι ὑπ' αὐτὴν (Θεσσαλονικίην) πάσας πόλεις καὶ ἐπαρχίας ἐξ αὐτῶν (Σκλαβηνῶν) ἀοικήτους γενέσθαι, ταύτην θέ μόνην, καθῶς εἴρηται ἐν μέσφ αὐτῶν ὑπαρχεῖν καὶ αὐτὴν ὑποδέχεσθαι παντὰς τοὺς ἀποφύγους τῶν ἐκ τοῦ Δανουβίου μερῶν Πανονίας τε καὶ Δακίας καὶ Δαρδανίας δανίας καὶ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τε καὶ πόλιν καὶ ἐν αὐτῇ ἐπερείδεσθαι.

отъ закона за неотчуждаемостта на черковнитѣ имоти: съ указъ до стратега на Мизия разрешено било тѣ да се продаватъ, за да се откупватъ плѣнниците, взети отъ варваритѣ.¹⁾ Презъ сжщата година многобройни пълчища българи нахлули въ Скития и Мизия, прѣснали мѣстнитѣ войски, които се опитали да ги спратъ, и се прехвърлили въ Тракия.²⁾ Колко малко крепоститѣ, които Юстинианъ тукъ построилъ, сж били въ състояние да възпратъ неприятелитѣ и колко недостатъчни сж били срѣдствата за откупване на заробеното население, се вижда отъ известието за похода на българитѣкутургури въ 558 г. подъ предводителството на Забергана. Миналъ Дунава и „намѣрилъ пусти тракийскитѣ земи“, той бързо пребродилъ Скития и Мизия и се отправилъ къмъ Тракия.³⁾

Че не само западната половина на Балканския северъ видѣла да го напушатъ оцѣлѣлитѣ останки на неговото старо население и че не само градътъ на св. Димитрия билъ центърътъ, който прибиралъ въ стениитѣ си прокуденитѣ отъ роднитѣ си огнища придунавски жители, — за това говорятъ и други известия. Инстинктътъ за самосъхранение гонилъ бѣжанцитѣ все по-далечъ, презъ планини и морета, тѣхнитѣ подплашени тълпи достигали чакъ Южна Италия. Въ съборната черква на гр. Анкона и днесъ се намиратъ мощитѣ на доростолския мжченикъ св. Дазий. Въ гръцкия надписъ на саркофага имъ се казва, че тѣ били пренесени тукъ отъ Доростолъ.⁴⁾ Ако се сжди по палеографията на надписа, тѣ били донесени презъ VI в., епохата, следователно, когато славянскитѣ нашествия върлували изъ дунавскитѣ земи, съ стихийна сила. Жителитѣ на Доростолъ, навѣрно отчаени въ надеждата за закрила и спасение отъ светеца си, на свой редъ трѣбвало да се погрижатъ за спасението на неговитѣ мощи. Като се има предъ видъ, съ каква привързаностъ се отнасяли въ ония времена градоветѣ къмъ почитанитѣ реликвии

¹ Новела 65, споредъ Кулаковскій II.219.

² Theophanes, 217₂₆. Malalas 437₁₉.

³ Agathias, ed Dindorf. Hist gr. min. II, 366s: ἤρημά τε εὐρὼν τὰ ἐκείνη χωρία καὶ μηδενὸς αὐτῷ κωλύματος γιγνομένου ἀνα πρόσω πορευομένῳ καὶ αὐτίκα ὄγε Μυσίαν τε καὶ Σκυθίαν παραμειψάμενος κτλ.

⁴ Ἐνταῦθα κατακεῖται ὁ ἅγιος μάρτυς Δάσιος ἐνεχθεὶς ἀπὸ Δωροστόλου. Гл. J. Zeiller, Les origines chrétiennes dans les provinces Danubiennes. P. 1918. стр. 112.

на светитѣ си закрилници и какъ ревниво сж ги пазили въ стениѣ си, всѣки може да си представи, колко безнадеждно ще е било положението на Доростолъ, за да бждатъ изнесени отъ него мощитѣ на Дазия и въ какво положение отъ друга страна сж се намирали полетата и не тѣй добре укрепенитѣ селища на Малка Скития и Източна Мизия.

Виждаме прочее, че историческитѣ факти, тѣй както сж засвидетелствувани отъ текстоветѣ, навеждатъ на заключения съвсемъ различни отъ тия, що Йорга препоръчва. Несъмнено Илирикъ сжщо не е билъ пощаденъ отъ варваритѣ. Найчести и най-страшни сж били обаче тѣхнитѣ нашествия тогава въ източната половина на Балканския полуостровъ: Прибрѣжна Дакия, Мизия и Малка Скития не само че не останали пощадени отъ тѣхъ, но трѣбвало най-много да страдатъ. Тѣй било не само при Юстиниана, но и при неговитѣ наследници. Аваритѣ, макаръ и настанени въ днешната унгарска равнина, избирали за своитѣ походи срещу Византия не найкъсия пѣть презъ Нишъ—София. За тѣхната многобройна конница били много по-удобни полетата между Дунава и Хемусъ, отгдето презъ низкитѣ проходи на Източ. Балканъ се прехвърляли въ Тракия.¹⁾ При единъ отъ тия походи, когато много отъ открититѣ селища на Мизия и Скития били разорени, аваритѣ превзели освѣнъ това най-важнитѣ и здраво укрепени тамошни градове — Ratiaria, Bononia, Akys, Dorostolon, Zaldapa, Panassa, Marcianopolis и Tropaеum Traiani.²⁾ Дори и презъ последното десетилѣтие на Маврикиевото царуване, когато Империята минава въ офанзива по цѣлата линия на Дунава, — Прибрѣжна Дакия, Мизия и Скития не били освободени отъ варварскитѣ шайки. Въ 594 г. византийскитѣ пълководецъ Прискъ отъ Доростолъ миналь рѣката и навлѣзълъ въ славянскитѣ земи на днешно Влашко. Награбената плячка той отъ тукъ изпратилъ за Цариградъ, като назначилъ подъ началството на Татимера и единъ въоръженъ отредъ да я придружава. На шестия день тоя транспортъ билъ нападнатъ отъ славяни, които едва що не отнели

¹ Ср. Jireček, Geschichte der Serben, I, 85.

² Theophyl. Simoc. 54₂₄; Theophanes 257₁₁. За аварскитѣ войни гл. и Станојевић, Византија и Срби, I, 183 сл.

всичкия плѣнъ.¹⁾ Сблъскването станало нѣгде изъ днешна Североизточна България или Източния Балканъ, и това обстоятелство показва, че славянитѣ свободно бродѣли на югъ отъ Дунава, когато императорскитѣ войски дирѣли да ги поразятъ въ собственитѣ имъ земи. На следната 595 г., когато другъ единъ византийски пълководецъ отъ Варна се запжтилъ за Маркианополъ, гдето трѣбвало да бждатъ довършени приготовленията за новъ походъ презъ Дунава, византийскитѣ авангардъ се натъкналъ тамъ, изъ източна Мизия, на нѣколко стотинъ души славяни, които вече били успѣли да разграбятъ нѣкои отъ тамошнитѣ градове, и съ голѣмъ плѣнъ се връщали назадъ. Нападнати отъ византийцитѣ, тѣ избили всички плѣнници мжже.²⁾ По-нататкъ, западно отъ р. Осъмъ, императорскитѣ войски имали да се разправятъ съ единъ отредъ отъ хиляда българи. Тѣ, както изглежда, били поданници на аварския хаганъ и безгрижно се разхождали върху византийска територия, считайки, че мирътъ на хагана съ Империята имъ давалъ пълно право за това.³⁾

При Маврикия Империята бѣ направила сетния опитъ да спре славянскитѣ нашествия и да осигури дунавската си граница. И обстоятелството, че офанзивата, която тогава тя бѣ предприела, се води по цѣлата линия на Долния Дунавъ — отъ областъта около Осъмъ и Витъ⁴⁾, та до Noviodunum (при Исакча, въ сев. Добруджа), — показва, че тъкмо Долна Мизия и Малка Скития представляли най-застрашения секторъ на тая граница, мѣстото, гдето славянскитѣ нападения били найчести и страшни.

Знае се, че всички опити да се отразятъ варваритѣ, бѣха останали напрасни и че Маврикий самъ трѣбваше да стане жертва на усилията си да спаси балканскитѣ провинции отъ тѣхъ. Последнитѣ години на неговото царуване, края на VI и началото на VII в., сж времето, когато за сетенъ пжтъ се споменува Маркианополъ, столицата на Долна Мизия.⁵⁾ Въ тъмитѣ, които се спущатъ надъ дунавскитѣ земи отъ самото начало на VII в., той изчезва за винаги, както изчезва и вториятъ

¹ Theophyl. Sim. 234₃₀ сл.

² Id. 247₁₄. Theophanes 274₁₈.

³ Simoc. 251₁₀. Theoph. 275₁₃.

⁴ При Паластолонъ, гл. по горе стр. 54 и 65.

⁵ Theop. Simoc. 247₁₂.

по значение градъ на нѣкогашната цвѣтуща Мизия, *Novae*,¹⁾ а заедно съ него и повечето отъ старитѣ градове изъ вътрешността, дунавското и черноморското крайбрѣжия на тия земи — *Zaldara*, *Securiska*, *Palastolon*, *Asemus*, *Troesmis*, *Tomi*, *Tropaeum Traiani*, *Akys*, *Panassa* и т. н. Всрѣдъ развалинитѣ на други пѣкъ, презъ следнитѣ десетилѣтия се настаняватъ новитѣ жители славяни и, когаТо мракътъ надъ тия земи отново се вдига, то на мѣстото на старитѣ и може би отчасти оцѣлѣли *Bononia*, *Doroston*, се явяватъ славянобългарскитѣ Бдинъ, Дръстъръ. На североизтокъ, въ Добруджа, краятъ настѣпилъ още по-рано. Последниятъ поменъ за нейнитѣ градове и крепости е отъ времето на Юстиниана, и сетнята четвъртъ на VI в.,²⁾ а нѣкои отъ тѣхъ сж изчезнали още при готскитѣ опустошения.

Ние се занимахме по-нашироко съ събитията, чиито театъръ презъ III—VII вѣкове е балканскиятъ северъ, далечъ не съ намѣрението да пишемъ пълната имъ история, а само да нахвърлимъ въ общи черти картината на това, което му било сждено да преживѣе. И ако тоя очеркъ все пакъ излѣзе твърде дълъгъ, то е защото катаклизмитѣ тукъ се редуватъ въ една безкрайна върволица, не години и десетилѣтия, а вѣкове. Когато безпристрастниятъ ученъ се вчита въ, често пѣти, сухитѣ описания на текстоветѣ отъ тогавашно време за всичко преживѣно, първиятъ въпросъ, който се явява въ него е — какъ животътъ тука още е могълъ да мѣждѣе и какъ тия земи не сж се били превърнали въ напълно необитаема пустиня? Обяснението е може би само тамъ, че бедствията сж засѣгали не едновременно всички тукашни покрайнини и не всичко сж успѣвали едновременно да унищожатъ. Прѣснато, изтрѣбено или най-много разрѣдено е било населението въ полетата и следъ него — това на граדותѣ. При това, най-рано и най-често била налетявана източната частъ на тази областъ и, вече къмъ началото на VII в., обезлюдяването е било най-пълно именно тамъ. Земитѣ на днешната

¹ За сетенъ пѣтъ се споменува при обратния пѣтъ на Коментиола отъ Дунава за Тракия къмъ 601 г. *Theoph. Simoc.* 289₂₃ сл. *Theophanes* 282₂₈.

² *Procop.*, *De aediff.* 148₃₀ сл.; ср. и по-горе стр. 89 сл.

Северозападна България и, по-нататък — планинските области на Сърбия, сж били, поне до времето на последните славянски нашествия, по-вече пощадени. Дългият поменик на възстановените от Юстиниана градове и крепости е най-доброто свидетелство за страшната картина на разорение, каквато е представял балканският север, а особено неговата източна половина.¹⁾ Старото романско население, обитаващо, както видяхме, една тъсна ивица между Балкана и Дунава до неговите устия, е било стопено. И поради това, че Западната империя със своите романски жители вече е била откъсвана от Източната и че романският Илирик сжщо тъй имал своите беди, то възстановяването на загубите, понесени от романския елемент в Мизия и Скития е било невъзможно. Оставало е само — на опразнените тукашни земи да бждат настанени варвари. Както видяхме, първите тѣхни поселения се явяват тук още към края на III в., след който асимилацията им вече сжщо е била невъзможна. Преживяните външни и вътрешни сътресения бѣха разстроили римския държавен организъм, Рим бѣ изгубил силата, чрез която приобщаваше към своя език и култура народите на далечните земи. При това срещу него, още през втората половина на IV в. бѣ се възйела изтъканата от римско-елинистични и азиатски елементи култура на византизма, който идеше да го измѣсти. Варварите, които в дунавските провинции заемаха мѣстата на изчезналите романи, си оставаха и там варвари по своя бит и език. Още при Анастасия (491—518) войските по Долния Дунавъ представяха пъстра сбирщина от най-различни раси и племена, на първо мѣсто — хуни. Споменахме, че вмѣсто да пазят от своите сънародници или събрата земите, в които сами били настанени, тѣ подъ предводителството на един метежник — Виталиана, бѣха предпочели да обърнат оржжието си срещу Империята. В армиите на Юстиниана, три десетилѣтия покъсно, вече се явяват и славяни. Земите по дѣсния брѣг на Долния Дунавъ бѣха почнали да се превръщат в варварска страна още вѣкове преди Империята формално да ги загуби. Откъслните градове, в които романският елемент още се е крепѣл поради прибраните в тѣх остатъци на селското население, биват сринати в началото на VII в.

¹ Ср. за това Кулаковскій, II 211 сл.

5. „Румънскиятъ Дунавъ.“

Всички приведени по-горе факти, ако не сж известни на Йорга, той при добра воля би могълъ да ги научи И ако, пишейки „синтезата“ си върху миналото на балканскитѣ земи, той не само ги е пренебрегналъ, но излиза съ твърдения, които сж решително несъвмѣстими съ тѣхъ, — това може да се обясни само по единъ нзчинъ: че неговата задача съвсемъ не е да дири и излага историческата истина и че неговитѣ писания сж вдѣхновени отъ желанія, които едвали иматъ нѣщо общо съ науката.

Цельта, която той предварително си е поставилъ, е — на всѣка цена да докаже, че старото романско население въпрѣки всичко се е запазило непожтнато въ всички балкански земи и на първо мѣсто въ Мизия и Малка Скития и че тия последнитѣ, даже до късното срѣдновѣковие, не преставатъ да бждатъ „румънски страни“. И понеже простото пренебрегване на фактитѣ не е достатъчно, за да се обоснове тая теза, той съ логика, която наистина е забележителна, наглася нѣкои отъ тѣхъ тѣй, както това му е нужно. Въ Мизия, разсждава Йорга, романството заемало и градоветѣ и полетата; заради това той, както видѣхме, запазва отъ варваритѣ и еднитѣ и другитѣ; стопанскиятъ животъ тукъ непрежсвалъ, Дунавътъ не билъ напушанъ отъ „румънскитѣ“ търговски флоти.¹⁾ Въ Малка Скития обаче тезата, която има да се защити, е малко по-друга. Ние вече видѣхме, а и на всички е известно, че до края на древността градоветѣ въ тая областъ сж били предимно грѣцки. Поради това именно Йорга спокойно жертвува тия градове съ цѣлото имъ население: „старитѣ грѣцкї елементи, които колонизирали крайбрѣжието, разказва той, се прѣснали въ голѣмитѣ разрушителни бури, що изпитали тия земи“. Но, бърза той да добави, „друго било (въ сжщата Малка Скития!) съ многобройнитѣ потомци на тия, които представяли политическата цивилизация на римлянитѣ. Тия войници селяни, не чувствували, както грѣцитѣ, нуждата да напуснатъ една земя, чиято търговия съвършено западнала и не могла вече да храни своитѣ посрѣдници. Както и въ други мѣста (вѣроятно въ

¹ Гл. по-горе, стр. 15—16.

Дакия? М.) тѣ упорствували тукъ въ своята изоставеностъ и въ бедността си.¹⁾

Оказва се прочее, че „търговията“, която иначе непрекъснато продължавала да си цвѣти изъ дунавскитѣ градове, населени съ „румъни“, тукъ, при гърцитѣ, изъ черноморскитѣ градове на Добруджа била „свършено западнала“. А и самитѣ гърци, въпрѣки че се намирали подъ закрилата на градскитѣ си стени, сжщо не могли да бждатъ спасени. Но забележителното и чудното не е само това. — Бурята, която съ рѣдки прекъсвания вѣкове подъ редъ бѣ свирепствувала изъ открититѣ полета на Малка Скития, изкъртила, отнесла или пкъкъ превърнала въ развалини всичко, даже вѣковнитѣ гръцки колонии. И само здраво заловенитѣ о земята римски селяни останали непокътнати, пазени отъ провидението въ тѣхнитѣ незащитени селища, навѣрно като живи паметници за вѣчността на Римъ, който ги билъ изпратилъ тукъ. Тѣй като, увѣрява румънскитъ ученъ, „нашествията, които разрушили градоветѣ, вземали само мимоходомъ своя десетъкъ и откупъ отъ тия села — вѣчни, защото могли винаги да се подновяватъ.“²⁾

Сжщо, както въ елинския митъ за феникса, който винаги се ражда изъ пепельта си...

Но въпрѣки всичката безогледностъ, съ която строи своитѣ теории и въпрѣки всичкото пренебрежение къмъ исторически възможности и факти, влашкиятъ професоръ чувствува, че има между тѣхъ и такива, които не могатъ да се отрекатъ. Да се настоява напр., че икономическиятъ животъ въ земитѣ отъ дветѣ страни на Дунава и „периодичнитѣ пътувания на търговцитѣ“ не били „никога спирани отъ катаклизмитѣ“,³⁾ че линията на градоветѣ по дѣсния дунавски брѣгъ „се била запазила до VII в.“⁴⁾, че „Дунавътъ не билъ никога изоставянъ на варваритѣ“, че гражданитѣ въ тия дунавски градове си оставали спокойни, имайки винаги възможността

¹ Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea стр. 5 сл.

² Id. p. 9.

³ Points de vue sur l'hist. du commerce se l'Orient p. 8 sq.

⁴ Id. 10.

„да се занимаватъ съ известна търговия“, и то именно когато тѣхнитѣ непосредствени съседи-гърци по черноморското крайбрѣжие на днешна Добруджа били пометени заедно съ самитѣ тамошни градове, — да се твърди всичко това е не само твърде смѣло, но и смѣшно е даже, особено когато се знае, че десетилѣтия подъ редъ, презъ едно или друго време, тия дунавски брѣгове и прилежащитѣ имъ страни бѣха обиталища на готи, хуни, авари. За да отстрани възражения отъ подобенъ характеръ и да докаже, че „не е имало единъ Дунавъ готски, хунски“ и т. н., Йорга излиза съ твърдения, които надминаватъ всичко по своята абсурдностъ и лъжливостъ. Излиза, споредъ него, че владичеството на хуни, готи и авари по тия мѣста не е съществувало, че държавитѣ, — малки или голѣми, — които тия варвари основавали, сж били фикция, тѣхнитѣ крале — нѣкакви опереточни фигури, а това, което до сега изобщо се знаеше за тѣхъ, е само едно недоразумѣние. За да се види по какъвъ начинъ и съ какви срѣдства обосновава Йорга своето гледище, ще разгледаме това, което той говори за хунитѣ.

Споредъ него „Атила не е царь... Той е зависимъ отъ Империята, отъ дветѣ империи. Неговитѣ нападения се дължатъ на факта, че има две империи, които го ласкаятъ, които търсятъ да го спечелятъ всѣка за себе си. Въ сжщностъ, той е само чиновникъ на Римската империя... Царьтъ на хунитѣ, чиновникъ на Римската империя, това звучи парадоксално, но то е истина. Има ясни съобщения, че той билъ считанъ отъ римлянитѣ като единъ *magister militiae*... И Прискъ направо казва, че той се стремѣлъ да стане царь, ималъ намѣрението да предприеме походъ срещу Персия и ако се върнѣлъ победителъ... щѣлъ да се провъзгласи за царь и щѣлъ да поиска отъ Империята да не го титулува вече началникъ на войската. Варвариньтъ, когото си представятъ, че опустошава всички съседни земи, не съществува: той правѣлъ това само, за да ги получи“¹(?)

Тия си думи Йорга подкрепя съ редица отпращания и цитати отъ Приска, единъ измежду участницитѣ въ посолството,

¹ Points de vue, 19 сл. Курсивьтъ е мой.

изпратено отъ Теодосия II въ хунския дворъ презъ 448 год.

Ние ще си позволимъ да предадемъ цѣлия съответенъ разказъ на тоя гръцки авторъ, за да видятъ читателитѣ какъ бележитиятъ влашки ученъ използва историческитѣ извори, за да обосновава своитѣ схващания.

При двора на Атила, разказва Прискъ, се срещнали две посолства — едното отъ Римъ, другото отъ Цариградъ. Посолството на Източната империя било изпратено, за да примири хунския владѣтель, който заплашвалъ съ нова война, ако не му бждѣли предадени нѣкакви бѣгълци и ако не му бждѣла отстъпена областъта на югъ отъ Дунава до Нови и Нишъ.¹⁾ Посолството на Западната империя било предизвикано пѣкъ отъ съвсемъ друга причина. — Когато хунитѣ обсаждали Сирмиумъ, мѣстниятъ епископъ предаль скъпоценнитѣ свещени сѣдове отъ черквата си на нѣкой Констанций, писаръ при хунския дворъ и, както изглежда, християнинъ, съ молба, ако градътъ паднѣлъ, да бждатъ употребени за откупуване на жителитѣ му — плѣнници. Следъ като Сирмиумъ билъ взетъ и оплѣненъ, Констанций забравилъ задължението си и, изпратенъ по нѣкаква работа въ Римъ, заложилъ повѣренитѣ му ценности у единъ тамошенъ търговецъ, Силванъ. Подозрѣнъ покъсно въ предателство, Констанций билъ разпнать на кръсть и Атила поискалъ отъ римското правителство да му бжде предаденъ Силванъ, като крадецъ на негови собствени вещи.²⁾ Посланницитѣ на Римъ били дошли сега, за да убедятъ Атила, че въпросниятъ римски гражданинъ не билъ извършилъ никакво престѣпление и да го молятъ да се откаже отъ искането си.

Очаквайки отговора на варварина, дветѣ посолства трѣбвало да престоятъ дълго време при неговия дворъ, да го следватъ въ пѣтуванията му изъ равнинитѣ по Срѣдния Дунавъ и да треператъ предъ капризитѣ му. Еднажъ посланницитѣ на дветѣ империи разговаряли помежду си относно състоянието на работитѣ, за които били изпратени. Римскитѣ представители, угрижени, съобщили на колегитѣ си, че Атила си оставалъ все тѣй непреклоненъ и че заплашвалъ съ война,

¹ Priscus, fragm. 7. (Dind. Hist. gr. min. I 286₂₇ сл.).

² Id. 302₁₄ сл.

ако Силванъ не му бжде предаденъ, или не му бждатъ изпратени взетитѣ отъ Сирмиумъ ценности. Говорещъ по тоя поводъ за безграничната самонадѣяностъ и колосалното могѣщество на Атила, който владѣлъ „островитѣ на океана, цѣла Скития, а сврѣхъ това вземалъ данѣци отъ римлянитѣ“,¹⁾ водачътъ на римското посолство съобщилъ, че хунскиятъ повелителъ възнамѣрявалъ да предприеме завоюването на Персия. Това известие, естествено, разтревожило цариградскитѣ посланници, — които знаели, че пътятъ отъ Срѣдния Дунавъ за Персия водѣлъ презъ Балканския полуостровъ, Цариградъ и Мала Азия, — но имъ било обяснено, че хунитѣ могли най-лесно да нахълтатъ въ персийскитѣ земи презъ областитѣ около Каспийско море и Кавказъ. Отвлечането на хунскитѣ сили тѣй далеко изъ Азия значило, Източната империя да отдѣхне отъ терора, подъ който цѣло десетилѣтие се намирала. Радостната надежда, която блѣснала по тоя случай въ сърдцата на цариградскитѣ посланници, била, обаче, разпрѣсната отъ думитѣ на другъ единъ отъ присѣтстваващитѣ — Константиолъ. „Той казалъ, че се бои, да не би, следъ като подчини лесно мидитѣ, партитѣ и перситѣ, Атила да се върне отъ тамъ вече не като приятелъ, а като господаръ. Той сега вземалъ отъ тѣхъ (т. е. Източната империя) злато заради чина (достоинството) си. Ако ли пъкъ подчини парти, миди и перси, той вече нѣма да търпи, щото римлянитѣ да не признаватъ неговата властъ, а считайки ги за свои служители, ще имъ наложи непоносими условия“. Чинътъ, за който Константиолъ спомнялъ, разказва Прискъ, билъ тоя на римски стратегъ. Чрезъ него се прикривалъ трибута, който Атила получавалъ отъ императора: тоя данѣкъ му се плащалъ като възнаграждение, което обикновено се давало на стратегитѣ. Константиолъ казалъ, че следъ като победѣлъ миди, парти и перси, Атила щѣлъ да отхвърли името стратегъ, съ което римлянитѣ искатъ да го зоватъ, а сѣщо и достоинството (чина), съ което мислятъ, че сѣ го почели, и „ще ги принуди да го приветствуватъ като царъ, а не като стратегъ“.²⁾

¹ Id. 312₁₉.

² Id. 313₂₃—314₅. Текстътъ на бонското издание, отъ което Йорга се е ползувалъ, се различава отъ тоя у Dindorf'а. Вмѣсто ἐδέδεκτο τὸ τοῦ φόρου ἐπικαλύπτοντος ὄνομα, ὥστε αὐτῷ, σιτηρεσίου προφάσει τοῦ τοῖς στρατηγοῖς χορηγουμένου, τὰς συντάξεις ἐκπέμπεσθαι, въ Бон. издание 201₃, стои: ἐδέδεκτο τοῦ τοῖς στρατηγοῖς χορηγουμένου τὰς

За да се извади отъ цѣлия тоя разказъ, и особено отъ последната му часть, заключението, което Йорга поднася на читателитѣ си, се изисква наистина твърде много и твърде голѣмо старание. Единъ варварски вождъ, предъ когото две империи се надпреварятъ въ унижения, чиито посланници чакатъ съ седмици, за да бждатъ удостоени съ милостивия му отговоръ, и който иска да му бждатъ отстъпени цѣли области, не може да бжде „чиновникъ“ на която и да било отъ тѣхъ. Ако, въпрѣки изричното обяснение на Приска, че титлата стратегъ била дадена на Атила отъ правителството на Теодосия II, само за да се прикрие или облѣче въ една по-благовидна форма данѣкътъ, който то било длѣжно да плаща на хунския повелителъ, ако, въпрѣки това, Йорга увѣрява, че той не билъ царъ на хунитѣ, а единъ източноримски чиновникъ, то неговото твърдение е не само „парадоксално“, но и прямо извращение на истината. Йорга решително преиначава смисъла на казаното отъ Константиола, че Атила тепърва, следъ победитѣ си надъ перситѣ, възнамѣрявалъ да се откаже отъ положението и титлата си „началникъ на войската“, а щѣлъ да се прогласи за царъ. Смисълътъ на въпроснитѣ думи на Константиола е, че Атила, титулуванъ отъ римлянитѣ като тѣхенъ военачалникъ, щѣлъ и тогава да ги принуди (ἀναγκάσειν σφᾶς) да го признаятъ за свой царъ, т. е. че ще наложи и тѣмъ властѣта си. Това се вижда съвсемъ ясно отъ думитѣ, казани отъ сжщия Константиоль по рано: че следъ успѣхитѣ си срещу миди, парти и перси, Атила щѣлъ да се отнася къмъ римлянитѣ не вече като приятель, а като господарь (ἀντὶ φίλου δεσπότης ἐπανήξει), че той нѣмало вече да търпи тѣ да отбѣгватъ или да не признаватъ неговата властъ (οὐκέτι Ῥωμαίων ἀνέξεσθαι τὴν αὐτοῦ νοσφιζομένων ἀρχήν), но че ще ги счита явно — а не прикрито, значи, както било до тогава! — за свои поданници или служители (ἀλλὰ θεράποντας περιφανῶς ἡγησάμενον).

Въпросътъ следователно, който въ даденото време занимавалъ посланниците и предъ който навѣрно сж треперѣли правителствата на дветѣ империи, не е билъ, дали

Атила ще се провъзгласи за царь на хунитѣ, и дали ще поиска отъ Цариградъ и Римъ да му признаятъ тая титла, но — дали той нѣма направо да поиска да бжде признатъ за върховенъ повелитель на римския Изтокъ и Западъ.

А че Атила е билъ царь на своитѣ хуни, а не нѣкакъвъ обикновенъ римски стратегъ, и че за царь, въпрѣки желанието на Йорга, сж го считали и тѣй сж го наричали неговитѣ съвременници и отъ Източната и отъ Западната империи, за това свидетелствуватъ многобройни мѣста отъ тогавашнитѣ текстове и, на първо мѣсто — запазенитѣ откъслечи отъ самия Прискъ.¹⁾ Какъвъ пъкъ „чиновникъ“ и „началникъ на войската“ на дветѣ империи е билъ необузданиятъ хунски повелитель, ни показва единъ пасажъ отъ хрониката на Малала. При царуването на Теодосия II и на Валентиниана, разказва се тамъ, Атила повдигналъ война срещу Цариградъ и Римъ. Единъ неговъ посланикъ-готъ се явилъ при Валентиниана, западно-римски императоръ, съ тия думи: „Атила, мой и твой господарь, ти заповѣдва да му приготвишъ двореца си!“, „Сжщото, добавя лѣтописецътъ, чрезъ единъ посланикъ-готъ той съобщилъ и на императора Теодосия въ

¹ Така напр. у Dindorf, p. 281 : “Ὅτι ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ βασιλέως Ἀττίλας ὁ τῶν Οὐννων βασιλεὺς τὸν οἰκεῖον στρατὸν ἀγείρας etc.; 285₁₈: τῷ τε Σκυθῶν βασιλεῖ καὶ τοῖς Ῥωμαίοις ἄρχουσιν; на пирѣтъ, който Атила устроилъ въ честь на посланницитѣ, хунскиятъ велможа Ὀνηγήσιος ἐπὶ δίφρου ἦστο ἐν δεξιᾷ τῆς τοῦ βασιλέως κλίνης 315₂₉. Черковниятъ историкъ Evagrius, заемащъ отъ Приска извѣстията си за събитията презъ царуването на Атила, сжщо тѣй говори за Ἀττίλα τοῦ τῶν Σκυθῶν βασιλέως (Dindorf, I 275₇). Не само Руа, както Йорга мисли (Points de vue 19. note 1), но царска титла е носилъ и Бледа, когато управлявалъ съ брата си Атила. Гл. у Dindorf, I 276₂₄: καὶ περιστάσης τῆς Οὐννων βασιλείας ἐς Ἀττίλαν [καὶ Βλήδαν]. За Атила, следъ смъртъта на Бледа, μόνος ἄρχων τὸ τῶν Σκύλων βασιλείον говори и Theophanes, ed. de Boor 102₁₆. Jordanes, Get., cap. 34 (p. 104₁₃) нарича Атила Hunnorum omnium dominus et paene totius Scythiae gentium solus in mundo regnator. Предавайки съобщението на Приска за пжтуването на последния до хунския дворъ, той говори отъ негово име; ... in quo (vico) rex Attila morabatur, accessimus ... Haec sedes erant Attilae regis barbariae tota tenenti; haec captis civitatibus habitacula praeponebat (Cap. 34, p. 104₁₉, 105₂). Comes Marcellinus (ed. Mommsen, Chronminora) навсѣкжде нарича Атила rex. Ср. 82₂₁, 82₃₁, 84₁₈, 86₁. — Съ титлата краль означава Marcellin. и брата на Атила, Бледа. Ср. 81₁₉, 81₃₃.

Цариградъ“. ¹⁾ Атила не бѣ чакалъ прочее да се върне победителъ отъ Персія, та тогава да се прокламира царъ и да бжде признатъ за такъвъ отъ двамата императори, за да почувствува, че може да имъ говори като на свои подчинени.

Какъ най сетне е разбиралъ самъ „чиновникътъ“ Атила своитѣ отношения къмъ Теодосия II и съ какъвъ езикъ му е говорилъ още презъ сжщата година, когато е било изпратено посолството на Максимиана и Приска, се вижда отъ друго извѣстие на последния. — Научилъ, че евнухътъ Хризафий, министъръ на Теодосия, чрезъ подкупъ нагласилъ едно отъ близкитѣ му лица да го убие, Атила изпратилъ при Теодосия единъ посланикъ да му каже следното: „Теодосий е синъ на благороденъ баща; отъ благороденъ произхожда и Атила. Но докато Атила достойно е запазилъ благородството на баща си, Мундиухъ, Теодосий е загубилъ своето и е станалъ слуга на Атила чрезъ данъка, който склонилъ да му плаща. Не постъпва право съ по-добрия и съ тогова, когото самата сждба му е отредила за господаръ, тоя, който, като лошъ слуга скрито го напада“. ²⁾

Принудена презъ течение на дългото си сжществуване да се мирѣ съ много загуби, да понася много горчевини и унижения, Империята — и това е много добре извѣстно — търсѣше да си ги представи въ форми, които наймалко би уронили нейното достоинство, най-малко би уязвили самолюбието на нейнитѣ самодържци. Новитѣ времена създаваха близко или далечъ отъ нея нови и могъщи политически образувания, чиито представители обличаха съзнатата си мощъ въ подходящи форми. Империята, безсилна да измѣни фактическото състояние на нѣщата, се задоволяваше да търси утѣха въ мира на безплътнитѣ и безсдържателни формули: само тя бѣ легитимната държава, само нейнитѣ самодържци

¹ Malalas, ed. Bonn. 358₅ сл.

² Pricus, fragmt. 12 (Dindorf I 326₆) λέγειν ἀπὸ στόματος εὖ μὲν γεγονότος εἶναι πατρὸς τὸν Θεοδόσιον παῖδα, εὖ δὲ καὶ αὐτὸν φύντα καὶ τὸν πατέρα Μουνδίουχον διαδεξάμενον διαφυλάξαι τὴν εὐγένειαν· ταύτης δὲ τὸν Θεοδόσιον ἐκπεπτωκότα δουλεύειν αὐτῷ τὴν τοῦ φόρου ἀπαγωγὴν ὑφιστάμενον, οὐ δίκαιον οὖν ποιεῖ τῷ βελτίονι καὶ ὄν αὐτῷ ἢ τύχῃ δεσπότην ἀνέδειξεν, ὡς πονηρὸς οἰκέτης λαθριδίως ἐπιτιθέμενος.

бѣха богоизбрани и богохраними земни владѣтели. Всички други бѣха „узурпатори“, „тирани“ или владѣтели отъ понизка степенъ и тѣхната власть можеше да получи легитимность и да бѣде действителна само следъ признаването ѝ отъ наследниците на Константина — еднички представители и едничкъкъ изворъ на всѣка земна сила. За да примири варварскитѣ господари или да ги спечели за политическитѣ си разчети, да ги неутрализира или пъкъ просто да имъ напомни за себе си, тя отъ друга страна имъ оказваше почести или имъ даруваше сановнически титли, които ги ласкаеха тѣй, както силниятъ парвеню винаги е билъ поласкаванъ отъ вниманието даже и на единъ банкрутиралъ аристократъ. Какво важеше, че тя бѣ принудена често пжти да трепери предъ тия, които наричаше свои консули, патриции или стратежи, а по-късно кесари и севастократори, че тѣ ѝ отнемаха провинциитѣ, на които тя считаше, че има безспорни права, че тѣ въпрѣки нея вземаха титли и атрибути, които само нейнитѣ самодържци се считаха избрани да носятъ? Нали тя можеше да не признава всичко това, нали накрай формата бѣ останала за нея всичко и нали чрезъ нея тя можеше да живѣе съ илюзията, че нищо не е промѣнено и всичко върви по старому?

Въ началото на VI в. едно посолство на източния императоръ Анастасий бѣ поднесло на Хлодвига, кралъ на франкитѣ, грамота, съ която той се назначаваше за римски консулъ. Значи ли това за Йорга, че сжщиятъ Хлодвигъ, когото всички считатъ за основателъ на Франкската монархия, не е билъ никакъвъ държавенъ владѣтель, а само единъ римски сановникъ или „чиновникъ“? Известное сжщо тѣй, че въ самото начало на IX в. Източната империя отказваше да признае римската императорска титла на Карла Велики, както и по-късно тая на Отона I, считайки ги за „варварски крале“. Значи ли това, че империята на Карла Велики и тая на Отонидитѣ не сж сжществували? Значи ли още, че Фридрихъ Барбароса не бѣ германски императоръ, само защото неговиятъ съвременникъ Никита Акоминатъ, вѣренъ на официалната византийска традиция, го наричаше просто ῥῆξ τῶν Ἀλαμανῶν (кралъ на германцитѣ)?¹

¹ Nié., ed. Bonn. 260₂₄ 525₄.

Че за византийската канцелария и за идеолозите на византийската държавност думата и формата бѣха всичко, че тѣ тѣй много държаха на тѣхъ и си закриваха съзнателно очитѣ предъ сѣщинското състояние на нѣщата, — това е обяснимо и ние днесъ знаемъ да го простимъ. Но ако единъ ученъ днесъ излиза да твърди, че тия условности и форми сѣ изразявали реалнитѣ отношения въ тогавашния животъ, не значи ли това, че или самъ той твърде малко ги познава, или пъкъ че умишлено заблуждава другитѣ?

б. „Автономнитѣ Романии въ Мизия.“

Но ние вече знаемъ, че ученитѣ комбинации на Йорга не спиратъ само съ констатацията за континуитета на „румънството“ въ полята на Мизия, Малка Скития и Влахия, за „румънскитѣ флоти“, носени непрекъснато и дълги вѣкове подъ редъ отъ дунавскитѣ води. Йорга е далечъ отъ мисълта, че „румънитѣ“, „запазени“ въ тия земи въпрѣки всички бури на варварскитѣ нашествия, сѣ били тамъ само една безправна и пригнетена маса, която безучастно гледала, какъ се смѣнятъ нейнитѣ господари или съ тѣпо равнодушие плащала данъци, безъ да иска да знае, кой ги събира. Напротивъ. Той е увѣренъ, че тия „румъни“ не преставали никога да живѣятъ съ високото съзнание за своитѣ права и съ гордитѣ традиции на римската гражданственостъ. Тѣкмо заради това, дори и когато „Империята изчезнала“, въ балканскитѣ земи останала тая „безсмъртна“ „народна Романия“, „съ своя езикъ, съ институциитѣ и традициитѣ си“¹). Тая „народна Романия“, родила изъ себе си редица „локални автономии, понѣкога на строго национална основа“ (*à base strictement nationale parfois*)²), когато пъкъ специално земитѣ между Дунава и Балкана, т. е. Мизия и Малка Скития, още много по-рано, образували една областъ, сѣщо тѣй „Романия“, но „абсолютно автономна, като се не смѣта почитѣта къмъ императора, почитъ къмъ тоя господарь, по-скоро теоритиченъ.“³)

¹ Points de vue 26.

² Serbes, Bulgares et Roumains, 221.

³ Les plus anciens États slavo-roumains. Revue des études slaves. V. 173.

На тая „Дунавска Романия“ Йорга е посветилъ и една специална статия.¹⁾ Читателътъ би се излъгалъ обаче и тоя пжтъ, ако би помислилъ, че влашкиятъ ученъ представя тамъ доказателствата за нейната автономия. Нищо подобно тамъ нѣма. Възъ основа на житието на Св. Северинъ той разказва въ нея за състоянието на областъта Норикъ презъ първитѣ вѣкове на варварскитѣ нашествия, за тракийскитѣ имена, които се срещали въ топографската номенклатура на балканскитѣ земи и които били предимно имена на села, за сждитѣ „у вестготитѣ, които безъ съмнение не ще сж създали сами тоя институтъ“ (стр. 44), за магистратитѣ въ Венеция и трибунитѣ въ Римъ, за сждитѣ въ Сардиния, които се споменували въ „единъ съмнителенъ ордонансъ на Юстинианъ II“, — за да скочи отеднажъ върху извода, че „точно такава е положението“, при което — въ страницитѣ на Теофана и на Теофилакта Симоката — сме намирали населението (румънско, разбира се, М.) отъ брѣговетѣ на Дунава (стр. 46). Основание за такъвъ паралелъ той, както изглежда, е открилъ въ обстоятелството, че тукъ, при Дунава, мѣстното население имало епископи и разполагало съ своя милиция, която отказвала да се присъедини къмъ императорскитѣ войски (р. 46). По-прецизенъ е Йорга по тоя въпросъ другаде. „Походитѣ на генералитѣ на Маврикия срещу славянитѣ, разказва той въ статията си *Le Danube d'Empire* (стр. 20), показватъ, че тия градове (по дѣсния брѣгъ на Дунава) сж били широко автономни (к. м.), съ свои светци-покровители, свои епископи, първенци, съ свои милиции, знамена“. „Въ VI и VII в., допълва той на друго мѣсто, охраната на Дунава била повѣрена едничко на жителитѣ на градоветѣ, по дѣсния брѣгъ на рѣката, които, — разполагащи съ милиция, не желаеща да се присъедини къмъ почти чуждитѣ войски на императора, признаванъ при все това като господарь — се управлявали като автономни, съ свои епископи и съ свои сенати отъ благородници“.²⁾

Излиза, следователно, че главното, а може би и едничкото доказателство за съществуването на тая „автономна Романия“

¹ La „Romania“ danubienne et les barbares au VI siècle (Revue belge de philol. et d'histoire III. 1. 1924) p. 35—50.

² Le problème 54.

или за редицата „локални автономии въ Мизия и Малка Скития“ (за другитѣ Йорга не счита за нужно да приведе никакви доказателства) сж градоветѣ по дѣсния дунавски брѣгъ, на които било повѣрено пазенето на границата и които имали свои магистрати и войска.

Кои сж тия градове и какво въ сжщностъ сж представляли тѣ?

Единъ тогавашенъ авторъ, Теофилактъ Симокать, разказва следния епизодъ изъ последнитѣ години отъ царуването на императора Маврикий. Следъ успѣшния походъ на пълководеца Прискъ противъ славянитѣ, които обитавали днешно Влашко, императорътъ решилъ да продължи операциитѣ задъ Дунава и назначилъ брата си Петъръ за началникъ на експедиционната армия. Отъ Одесосъ (Варна) Петъръ потеглилъ къмъ Маркианополъ, гдето войскитѣ му имали сблъскване съ единъ малъкъ отредъ отъ славяни, които разорили градоветѣ Залдапа, Акисъ и Скописъ и се връщали съ награбена плячка; следъ четири прехода армията навлѣзла въ мѣстата, гдето се намирали славянскитѣ обиталища (διатρῶς 248₃₁). Изглежда, че въ случая не се касае до минаване на Дунава, тъй като за това не става дума. Авторътъ навѣрно има предъ видъ нѣкои области на югъ отъ рѣката, — може би днешна Добруджа — които въ тоя моментъ варваритѣ вече били заели.¹⁾ Това се потвърждава и отъ обстоятелството, че Петъръ, следъ като излѣзълъ отъ Маркианополъ, получилъ отъ Маврикия заповѣдь да не напуща Тракия, тъй като имало извѣстие, че славянитѣ възнамѣрявали съ голѣми сили да се насочатъ срещу Цариградъ.²⁾ Тогава Петъръ се отправилъ къмъ крепостта Пистосъ, а отъ тамъ презъ Залдапа, Ятросъ и Латаркионъ стигналъ до Нови (с. Стъкленъ, при Свищовъ). Гражданитѣ на тоя последенъ градъ, продължава разказа си византийскиятъ авторъ, „като чули че стратегътъ иде къмъ крепостта, излѣзли вѣнъ отъ нея, устроили му твърде тържествено посрѣщане и го молили да отпразднува

¹ Ср. по-горе стр. 89.

² Въ случая съ названието Тракия е означенъ тракийския диоцезъ, който тогава включвалъ Долна Мизия и Малка Скития. Ср. Bury, *Hist. of the Later Roman Empire*. 1889. II. 132. Къмъ провинцията Тракия причисляватъ Мизия. Гл. Priscus, fragm. 5, 7 (Dind. I 284₉ сл., 287₂) и Chron. pasch., ed. Bonn. 586₅.

заедно съ тѣхъ празника на мъченика Лупусъ на следния день. Стратегътъ отклонилъ поканата, казвайки че е нужно да отпътува и че не може да се забави тамъ тъй дълго време, но съ много настоявания и молби, жителитѣ на крепостта го склонили да участвува въ народното праздненство (πανηγύρεως 249¹⁷). Следъ като престоялъ два дни при града, той се вдигналъ отъ тамъ и спрѣлъ на лагеръ при Теодорополь, а на следния день стигналъ до Куриска (правилно Секуриска, между *Novae* и *Oescus*, при днешния Никополь). На третия день той се установилъ на лагеръ при градеца Асемусъ. Когато жителитѣ му се научили, че се очаква пристигането на стратега, тѣ излѣзли вънъ отъ крепостта, посрещнали го и му устроили тържествено влизане. „Въ това градче, разказва Симокатъ, отъ нѣкои по-отдавнашни времена била образувана войска за пазене на градскитѣ стени, тъй като варваритѣ, прониквайки често около него, вършели неочаквани нападения“¹). Когато намирацитѣ се въ града войници узнали, че стратегътъ вече е близко, „тѣ като вдигнали знамената, които ромеитѣ наричатъ банди (βάνδα), излѣзли вънъ отъ града и, така стѣкмени съ оржията, го приели съ твърде голѣма почитъ. Петъръ, като видѣлъ великолѣпния видъ на войницитѣ отъ града (τῶν περὶ τὴν πόλιν στρατιωτῶν 250³), поискалъ да му ги отнеме и да ги присъедини къмъ своята войска, но гражданитѣ му показали за тѣхъ единъ декретъ на императора Юстинъ, който дарувалъ на града правото да има приемствено такава въоръжена закрила.²) На другия день военачалникътъ, настоявайки на своето, побързалъ да отнеме на градчето (τῆς πολίχνης) учреденитѣ му за гарнизонъ войници.³) По тая причина тѣ прибѣгнаха въ градската черква. Стратегътъ, като чулъ за това, заповѣдалъ на епископа да ги изведе отъ светилището. И понеже архиереятъ отказалъ да изпълни заповѣдта, стратегътъ, изпратилъ таксиарха

¹ Theophyl. Simoc., 249²⁴: ἐν τῷ πολιίσματι τούτῳ ἀπὸ πρεσβυτέρων χρόνων τινῶν ὀπλιτικὸν συνετέτακτο ἐπὶ διαφρουρᾷ τῶν τῆς πόλεως· πυκνότερον γὰρ περὶ ταύτην τὴν πόλιν οἷα διάττοντες οἱ βάρβαροι χυτεύοντες.

² Id. 250⁵: Οἱ μὲν οὖν ἄστοι τό τε περὶ τὴν πόλιν ὀπλιτικὸν Ἰουστίνου τοῦ αὐτοκράτορος ὑπεδείκνυον νόμον χαριζόμενον τῇ πόλει τὴν ἔνοπλον ταύτην διάδοχον πρόνοιαν.

³ Id. 250⁹: τοὺς συνεταγμένους ἐπὶ τῇ ταύτης φρουρᾷ.

Генционъ съ достатъчно число войници, та на сила да изтласка прибѣгналитѣ въ храма. Като научили за това, тия последнитѣ, вземайки оржжията, заприщили отвсѣкжде вратитѣ на светилището. Виждайки съпротивлението въ свещената ограда и разбирайки неумѣстността на цѣлата работа, при това, чувствувайки срамъ предъ божия домъ, Генционъ се върналъ безъ да свърши нищо. Разгнѣвенъ поради това, стратегътъ отнелъ на Генциона командуването: той билъ началникъ на пехотата. На следния день, като повикалъ въ палатката си едного отъ царскитѣ тѣлохранители, които на римски се наричали скрибони, заповѣдалъ му да извърши безстидно дѣло. Заповѣдта била — съ безчестие да бѣде довлѣченъ въ лагера епископътъ на града. Гражданитѣ, които били свидетели из насилието, се събрали всички, изблъскали изъ града изпратениятъ да откара иерея и, като затворили градскитѣ врати, почнали да пѣятъ многолѣтие на императора, а стратега да обсипватъ съ обиди. Петъръ заповѣдалъ да се обкръжи града и останалъ около него, но понеже цѣлото предприятие му се видѣло срамно, оставилъ го и продължилъ похода, изпращанъ отъ хулитѣ на гражданитѣ.¹⁾

Освѣнъ тоя разказъ на Теофилакта въ цѣлата историческа литература и въ всички извѣстни днесъ паметници изъ епохата не само на V — VII в., но дори и до края на сръдновѣковието нѣма нито едно извѣстие, което да засѣга вътрешното устройство и изобщо отношенията въ градоветѣ и земитѣ не само покрай Дунава, но изобщо въ цѣлата Мизия и Малка Скития. Едничко тоя разказъ на Теофилакта следователно е послужилъ на Йорга, за да създаде своята тѣй шумна теория за народнитѣ „Романии“ тукъ и за тѣхната „абсолютна автономия“.²⁾

Кое собствено въ тоя разказъ може да послужи за предпоставка на едно подобно заключение? — Че малкото градче (πόλιςμα, πόλιςμη) Асемусъ разполагало съ свой гарнизонъ,

¹ Theoph. Simoc. 249₈—251₃. Theophanes, 274₃₀ сл. отнася разказа за сжщата случка къмъ гр. Novae, а не къмъ Asemus.

² У Priscus 280₁₁ се разказва и за епископа на Margus, при устието на Морава, гл. Jireček, Die Heerstrasse, 14 и 57, когото гражданитѣ, за да избѣгнатъ отмъщението на хунитѣ, искали да имъ предадатъ, но които предугадили замисъла имъ и самъ предалъ града. Не вѣрваме, че и отъ тоя случай Йорга ще вади заключение за „автономнитѣ градове“ при Дунава.

образуванъ или издържанъ отъ самитѣ му жители, и че тая малка локална войска отказала да се присъедини къмъ армията, която случайно минавала тамъ? — Още отъ времето на Юстиниана балканскитѣ земи, а особено страната между Дунава и Балкана, не еднажъ бѣха предоставяни на себе си. Славянскитѣ тълпи бродѣха непрестанно изъ нея, грабежи и унищожавали всичко, което имъ попадне. Запазени отъ тѣхъ се чувствуваха само градоветѣ, когато разполагаха съ достатъчно сръдства или съоръжения за отбрана. Всички други ставаха плячка на варваритѣ. Тия последнитѣ се разхождаха свободно тукъ даже и презъ времето, когато при Маврикия Империята бѣ минала въ офанзива и пренесла войната на северъ отъ Дунава. Намъ вече е известенъ случаятъ съ нападението върху транспорта на Татимера.¹⁾ Знаемъ сжщо тѣй отъ гореприведения разказъ, че частъ отъ армията на Петра при Маркианополъ трѣбваше да се разправя съ единъ славянски отредъ, който отнасялъ плячката отъ разоренитѣ градове Залдапа, Акисъ и Сколисъ, а следъ описаната случка при Асемусъ сжщата армия на Петра, въ движението си къмъ западъ, бѣ се натъкнала на другъ отредъ, вече отъ българи.²⁾ Въпрѣки решителнитѣ мѣрки на Маврикия значи и въпрѣки обстоятелството, че презъ дадения периодъ 593—602 г. въ дунавскитѣ земи винаги имаше струпани значителни военни сили, варваритѣ се чувствуваха въ Мизия и Малка Скития като у дома си. За да могатъ по-бърже и по-лесно да се движатъ, тѣ действували на малки групи. Разбититѣ при Маркианополъ славяни били едва 600 души; срещнатитѣ на западъ отъ Асемусъ българи не надминавали 1000.³⁾ Въпрѣки това, тѣй като отдѣлнитѣ градове и крепости тукъ били дегарнирани, пакоститѣ, които варваритѣ причинявали, били твърде голѣми.

Какво необикновено има въ това, че при таково положение, едно градче като Асемусъ, за да избѣгне разорение и плѣнъ, си създадо малкъ въоръженъ отредъ, който въ случай на нужда би могълъ да поеме защитата му? Въ това отношение Асемунтци имали задъ себе си една хубава традиция.

¹ Гл. по-горе, стр. 91 сл.

² Симос. 247₁₄.

³ Id. 251₁₀.

Презь време на голѣмото хунско нашествие въ 447 г., когато и най-добре укрепенитѣ градове на Илирикѣ, Тракия и Мизия, а въ това число и столицата на тая последна провинция, Маркианополь,¹⁾ — били превзети и разорени, само жителитѣ на тая малка крепостъ бѣха отразили хунскитѣ пълчища и бѣха се запазили невредими.²⁾ Сега, когато тукашнитѣ земи ставали плячка на нови варвари, Асемунтци отново потърсили спасение въ самозащитата си. Тоя пѣтъ, обаче, опасността била постоянна и поради това необходимо било охраната да бѣде непрекъснатата. За да узаконятъ едно състояние, което имъ било наложено отъ нуждата, тѣ издействували разрешение отъ централното правителство: Симокать изрично бележи, че правото да иматъ постоянна въоръжена войска за защита на града било дадено на Асемунтци съ императорски указъ. И въ случая, пълководецътъ, който по свое усмотрение искалъ да ги лиши отъ гарнизона имъ, действувалъ противозаконно, престѣпвалъ царската воля. За това тѣ му затварятъ вратитѣ на крепостъта си и го изпращатъ съ ругатни. За да не бѣде изтълкувана, обаче, тѣхната постѣпка като актъ на неуважение спрямо императора, тѣ счели за нужно да му пѣятъ многолѣтие.

Кое доказва, че жителитѣ на Асемусъ се ползували съ правото на „абсолютна автономия“? — Че имали епископъ, който се застъпилъ за тѣхъ? Та навсѣкъде презь ония времена пѣкъ и покъсно епископитѣ бѣха първи представители на мѣстното население и негови застъпници предъ всѣка властъ. Презь XI в. охридскитъ архиепископъ Теофилакть въ едно отъ своитѣ писма се застъпва да се освободи Охридската областъ отъ задължението да дава пехотни войници за императорскитѣ армии, тѣй като вече била разорена.³⁾ Ще трѣбва ли, споредъ критерия на румѣнския професоръ, да се предположи, че тогава, когато следъ Самуила цѣла България бѣ загубила самостоятелността си, а дветѣ несполучливи възстания презь 1040 и 1072 бѣха засилили византийския гнетъ, Охридската областъ начело съ своя архиепископъ е представяла нѣкаква „локална автономия“?

¹ Chronicon paschale, 5864; гл. по-горе, стр. 85 сл.

² Priscus, 2849 сл.

³ Patrol. Graeca, t. 126, col. 532. Ср. моята работа „Войнишки земи“, стр. 54.

Йорга отдава, както изглежда, особено значение на обстоятелството, че войниците на Асемусъ имали свои знамена — βάνδα. Но такива знамена, βάνδα или σημεῖα, имаха въ дадената епоха всички отдѣлни войскови части на Империята¹⁾ и Йорга не може съ нищо да докаже, че знамената на асемунтското опълчение сж били различни отъ тия, употребявани въ цѣлата императорска армия по онова време. Що се отнася пъкъ до това, че дунавскитѣ градове имали тогава „свои сенати и свои благородни първенци“, то неговото твърдение тукъ е пълна измислица: нигде и никой текстъ не съдържа ни най-малъкъ намекъ за учреждения или лица, които непредвзетиятъ изследвачъ би могълъ да счете за представители на каквато и да било „мѣстна автономия“.

Най-сетне що се отнася до „светцитѣ-покровители“, които дунавскитѣ градове имали, сериозно ли смѣта Йорга, че това обстоятелство е сигуренъ белегъ за тѣхната автономия? Наистина, по-късно, Венеция напр. имаше таквъ светецъ-покровителъ — св. Марко, чиято емблема се развѣвваше върху знамената на нейнитѣ флоти, господари на моретата. Но Йорга навѣрно знае, че сжщо тѣй свой светецъ-покровителъ имаше напимѣръ и Солунъ. Това бѣ св. Димитрий, комуто легендата приписваше не еднократното спасение на града отъ сжщитѣ славяни: подъ негово водителство, разказва тя, самитѣ солунски граждани не еднажъ — и то тъкмо презъ сжщата епоха на VI—VII в. — вземали оржжието, за да отбиватъ отъ стениѣ си атакитѣ на тия варвари. ²⁾ Никой до сега не е мислилъ, че именно заради това Солунъ е билъ единъ „автономенъ“ градъ и е признавалъ „само номинално“ властѣта на императоритѣ. Или Йорга ще поиска да докаже противното?

Но удивителното въ случая е не толкова логическия процесъ, който позволява на румънския ученъ отъ нѣколко най-прости и обикновени нѣща да вади невъзможни заключения Това, което изумява, то е оная чудовищна лекота и липсата на чувство за отговорностъ и мѣрка, поради които едно дребно, случайно и изолирано по-време и мѣсто явление у него се превръща въ единъ повсемѣстенъ и голѣмъ исторически

¹ Гл. Grosse, Römische Militärgeschichte. 310 сл.

² Miracula S. Demetrii. AA. SS. Oct. IV. p. 164, 168 сл., 174 сл.

фактъ. — Крепостъта Асемусъ имала милиция за собствена защита. Въ съответния текстъ изрично е казано, че това е било една специална привилегия, която ѝ била дадена едва преди двѣ десетилѣтия.¹⁾ Светецъ-покровителъ пъкъ ималъ не Асемусъ, а Нови. Нито за гражданитѣ на Асемусъ, нито за тия на Нови не е казано, отъ каква народностъ сж били: романи, гърци или пъкъ варвари, запазени тукъ отъ предишни колонизации и придобили навицитѣ на оседналия и културенъ животъ. За останалитѣ градове въ Мизия пъкъ даже и тия оскждни данни липсватъ. Всичко това не смущава румънския ученъ, не буди у него никакви колебания и съмнения. Казаното за Асемусъ той събира съ извѣстието за Нови, прибавя измисленитѣ „сенати и благородни първенци“ и го пренася изцѣло не само върху цѣла Мизия и Скития, но и върху цѣлия Балкански полуостровъ. Не само Асемусъ, но и цѣлата областъ между Дунава и Балкана представлява „една страна Романия абсолютно автономна“ и не само тя, но и „румънитѣ“ въ цѣлия Балкански полуостровъ образували „локални автономии“, твърде чести и „понѣкога на чисто национална основа“.²⁾

Въ разказа на Симоката се казва, че милицията, която Асемусъ ималъ, била предназначена за пазенето на градеца (ἐπὶ τῆ ταύτης φρουρᾷ 25010, ἐπὶ διαφρουρᾷ τῶν τῆς πόλεως 24925), тѣй като „варваритѣ често се явявали въ неговитѣ околности и вършили неочаквани нападения“ (πικρότερον γὰρ περὶ ταύτην τὴν πόλιν οἷα διάττοντες οἱ βάρβαροι κατεσπίλαζον 24926); тия градски войници били при това толкова незначителни на брой, че, както видѣхме, сж могли да се побератъ въ мѣстната черква. За никой отъ другитѣ градове не се знае да е ималъ такава милиция или мѣстни войници. За Йорга всички тия ограничения не сжществуватъ и той излиза съ грандиозното обобщение, че презъ VI и VII в. охраната на Дунава била

¹ Асемунтци получили тая привилегия, както Симокатъ казва, отъ императора Юстина. Това е билъ Юстинъ II (564—578). Експедицията, за която е дума въ приведения текстъ отъ Симоката, пъкъ се отнася къмъ 595 г., следователно, само 20 години следъ царуването на Юстина.

² Serbes, Bulgares et Roumains, 221.

повърнена на жителитѣ на градоветѣ върху дѣсния брѣгъ на рѣката.“¹⁾ Да, и въ VII в., макаръ че презъ тоя последния отъ самия Асемусъ, както и отъ повечето дунавски градове, да не остава даже и помень...

7. „Селскитѣ автономии“ въ Дакия.

Но Йорга би оставилъ дѣлото си недовършено, ако се ограничи да открие съществуването на своитѣ „автономни Романии“ само на Балканския полуостровъ. Та нали той „доказва“, че румънството и на северъ отъ Дунава никога не отстъпвало предъ варваритѣ и че тия последнитѣ се трупали само на два пункта по дунавската граница — при Сирмиумъ и устията на Дунава? И ето че между тия два пункта той съ магическия си жезълъ създава една друга „Романия, автономна, макаръ и понѣкога длѣжна да плаща данѣкъ (tributaire.)“²⁾ Но нейната особеностъ не се заключавала само въ това последно обстоятелство, — че тя трѣбвало да бжде „понѣкога данѣчна“. Йорга е успѣлъ открие въ нея и друго едно интересно отличие. Докато въ Мизия, както видѣхме, неговитѣ „автономни Романии“ били градски, тукъ, въ земитѣ на старата римска провинция Дакия, та и далечъ задъ тѣхъ, въ Влахия и Молдава, тѣ били напълно селски. Това било, защото почти всички селища отвѣдъ Дунава се развивали върху дакийска основа, „а всѣко дакийско поселение (établissement) било селско.“³⁾ Едно голѣмо село била и самата столица на Дакия — Сармизагетуза. „Селски Романии“ се формиратъ по тоя начинъ отъ тогава една до друга, напълно разположени да станатъ сами Романии (?!), следъ като митрополията (?) била изчезнала подъ удара на нашественицитѣ.“⁴⁾ Възъ основа на що е повѣрвалъ Йорга въ „автономията“ на тия измислени отъ него „дакийски Романии“, това остава тайна, която той не счита за нужно да сподѣли съ читателитѣ си. Види се, той смѣта за напълно достатѣчни доказателствата, които е представилъ за „автономията“ на „мизийскитѣ Романии“, оставяйки да се подразбира мисълта му, че гдето е имало „Романии“, тѣ непременно трѣбва да сж

¹ Le problème 54.

² Id. 55.

³ Id. 56.

⁴ Id. 57.

били автономни. Очарованъ навърно отъ собственитѣ си измислици, той пропуца да обясни и другъ единъ въпросъ, който се поражда въ главата на обикновения читателъ — какво е било отношението на тия „селски Романи“ къмъ градоветѣ „предмостови укрѣпления“, които, споредъ увѣренията му, Империята чакъ до VII—VIII в. владѣла върху влашкия брѣгъ на Дунава? Това обяснение е толкова по-необходимо, защото Йорга, не държещъ смѣтка даже и за „установенитѣ“ отъ самия него „факти“ и забравещъ често пжти, при писането на една своя работа, това, което по-рано въ друга е казалъ, поставя своитѣ читатели срѣдъ хаосъ, изъ който тѣ безъ негова помощъ мжчно биха могли да излѣзатъ.

Тѣй напримѣръ, споредъ извѣстната негова теория за „дунавския търговски пжтъ“, който оставалъ непрѣкъснатъ чакъ до IX в., „румънскитѣ“ градове по южия брѣгъ на рѣката живѣли отъ търговия.¹⁾ Предмостовитѣ укрепления пжкъ върху срещния лѣвъ брѣгъ сж се намирали въ тѣсна връзка съ тѣхъ и въ тия предмостови укрепления подъ закрилата на имперскитѣ гарнизони живѣло „сжщото румънство“, което изпълвало на северъ и полетата на Влахия. Това значи, че предполагаемитѣ румъни — отъ Карпатитѣ до Хемусъ, та и още по далечъ, — сж образували едно не само етнично, но още и културно цѣло, „живѣещо, споредъ думитѣ на самия Йорга, винаги отъ собственитѣ си сили.“²⁾ Какъ и защо тогава това румънство, въпрѣки че било едно и сжщо, имало еднаква традиция и цивилизация, образувало тѣй различни „автономии“ — селски, на северъ отъ рѣката и градски, на югъ отъ нея? За Йорга тоя въпросъ не сжществува и той го отминава мълкомъ. Но съ това всички недоумѣния не се изчерпватъ. Йорга знае, че въ румънския езикъ сжществува маса славянски заемки и самъ повдига въпроса за тѣхъ. И оказва се, че имената на повечето земеделски инструменти у днешнитѣ дакийски румъни сж отъ славянски произходъ. — Какъ е било възможно, щото тия румъни, които тукъ, въ дунавскитѣ земи, живѣли „съ традициитѣ на цивилизации дори по-стари отъ римската“ и отъ памтивѣка се занимавали съ земедѣлие и търговия, да

¹ Points de vue, 11.

² Le problème, 58.

потърсятъ тъкмо у варваритѣ-славяни думи за означение именно на понятия отъ земеделското стопанство?

За изобретателния влашки професоръ и тоя въпросъ не представя никакво задруднение. Въ дунавскитѣ градове, обяснява той, се били настанили търговци-славяни. Тѣ продавали на румънскитѣ селяни земеделски инструменти. „Тоя, който купува единъ предметъ, заема често пжти за него и името, що търговецътъ му дава. По дължината на Дунава имало тържища (*emporía*) за вътрешното румънско население. Търговцитѣ въ тия тържища отначало били латинци; латинскиятъ търговецъ билъ замѣстенъ отъ търговеца-грѣкъ, а тоя — отъ търговеца-славянинъ. И, напушайки едно орждие, което си изработвалъ самъ, заради друго, поусвършенствувано, което отивалъ да търси у търговеца, румънскиятъ селянинъ въ Дакия употрѣбвалъ следователно името, което търговецътъ самъ давалъ на тоя предметъ. Безъ търговскитѣ сношения тия имена не би могли да се обяснятъ“¹⁾

Излиза значи, че търговията съ земеделски орждия, която въ цѣла западна и срѣдна Европа е явление едва на новото време, въ дунавскитѣ земи — и частно въ днешно Влашко—цвѣтѣла още презъ дълбокото срѣдновѣковие и ней се дължало, загдето румънскитѣ селяни на старата Дакия забравили латинскитѣ имена на предметитѣ отъ земеделския инвентаръ. Ако днесъ румънскиятъ селянинъ за означение не само на плуга употрѣбва славянското *plug*, но и примитивното рало нарича съ славянското име *ráliță*, ако за означение на копраля, гребло, дрѣжка за коса и други, той употрѣбва заетитѣ отъ славянския езикъ *coreală*, *greblă dîrjală*,²⁾ това било, защото още преди едно хилядилѣтие той предпочиталъ да си доставя всички тия съвсемъ прости инструменти отъ пазаря, вмѣсто да си ги приготвя самъ, както това правили тогава селянитѣ на всички народи.

Не може да се отрече, че това обяснение е доста оригинално. За да го направи и убедително обаче, Йорга би

¹ *Influences étrangères*, 34 сл.

² Гл. Н. Dumke, *Die Terminologie des Ackerbaus im Dakorumänischen. Jahresbericht des rum. Instituts. XIX—XX. 1913*, стр. 80 и Б. Цоневъ, *Езикови взаимности между българи и румъни. Годишникъ на Соф. университетъ XV—XVI. 1919—1920*, 69 сл.

трѣбвало на първо мѣсто да обясни, какъ тѣй латинскитѣ търговци отъ градоветѣ на Дунава отстѣпили мѣстото си на грѣцкитѣ и на край — на славянскитѣ и защо отъ грѣцкитѣ търговци не миналъ срѣдъ румѣнитѣ нито единъ подобенъ терминъ, а всички тѣ били заети отъ славянитѣ. А следъ това и друго. — Славянскитѣ заемки въ румѣнския езикъ не се ограничаватъ само съ терминитѣ изъ земедѣлския инвентаръ. Отъ славянски произходъ сж и имената на редица земедѣлски продукти и растения: рѣжъ (рум. rîjnița,) бобъ (рум. boabă), овесъ (рум. ovăș), морковъ (рум. morcov), цвѣкло (рум. svescIa), тиква (рум. ticva), празъ (рум. praj), любеница (рум. lubenița) и мн. др. Ако, съгласно съ мнението на Йорга, „безъ търговскитѣ сношения тия имена не биха могли да се обяснятъ“, дали това не значи, че румѣнскитѣ селяни въ Дакия, вмѣсто сами да произвеждатъ всички тия продукти, сж предпочитали и тѣхъ да купуватъ отъ „славянскитѣ търговци“ въ дунавскитѣ тържища? Твърде лениви ще сж били въ такъвъ случай жителитѣ на тамошнитѣ „селски Романии“.

Но въпросътъ не е само за тѣхъ. Видѣхме, че споредъ Йорга, брѣговетѣ на Дунава и блатата изъ делтата му, отъ дълбоката древностъ, та до днесъ, били непрекъснато обитавани отъ рибарско население „отъ тракийски, а следъ това — отъ трако-румѣнски произходъ“. То живѣло тамъ „въ колибитѣ си“, незасегнато отъ буритѣ на преселението и отъ никакви превратности на сѣдбата.¹⁾ Осланяйки се на това увѣрение на румѣнския ученъ, очаквали бихме да намѣримъ запазена въ румѣнския езикъ старинската терминология, тракийска или латинска, поне за продуктитѣ, предметитѣ и понятията на риболовството и рѣчния пейзажъ. Въ действителностъ, обаче, явява се тъкмо противното. Въ днешния дакорумѣнски езикъ тъкмо терминитѣ изъ тая областъ сж изключително или съ рѣдки изключения отъ славянски, респ. български произходъ.²⁾ Дали и въ случая вината не ще е у

¹ Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea. p. 14 сл. Гл. по-горе, стр. 70.

² Привеждаме и примѣри: 1. *Рибѣ* — моруна, рум. morun, слав. мороуна; несетра, рум. nisetru, слав. ъсетрѣ; шаранъ, рум. Șeran; косатъ (trigla), рум. cosac, слав. косатъ; клѣнъ, рум. clean; пѣстърва, рум. păstrăv; бѣла риба, рум. gonac, слав. гон-; сомъ, рум. som; сурпинусъ goblo, рум. plevuică, бѣлг. плавушка; мрѣна, рум. mreană; щука, рум. știuca; 2)

сжщитѣ славянски търговци, които открили тия румънски рибари, — въпрѣки че тѣ били „напълно отдѣлени отъ свѣта“, — за за имъ продаватъ не само най-обикновенитѣ уреди на риболовството, но и разнитѣ видове риби, които се въдѣли изъ ржкавитѣ и блатата на Дунава, а заедно съ това да ги учатъ, какъ се наричатъ блатнитѣ птици и елементитѣ на пейзажа, всрѣдъ който тия рибари „отъ вѣкове“ живѣели?

Въ едно отъ своитѣ многобройни съчинения Йорга говори, че името Dunăre, съ което днесъ означаватъ Дунава, румънитѣ „били заели отъ своитѣ най-далечни прадѣди, туземци по неговитѣ брѣгове.“¹) Какво значи у него тоя изразъ, мжчно е да се разбере. Ако въпросътъ е за старитѣ даки, днесъ никой не знае, какъ се е наричала рѣката на тѣхния езикъ. Навѣрно, подъ израза „далечни прадѣди“ Йорга има въ случая предъ видъ римлянитѣ или мѣстното романизирано население. Известно е, че у римлянитѣ рѣката се е наричала Danubius, име, за което се предполага да е отъ келтски произходъ. Румънската форма Dunăre, обаче, въ никой случай не може да бжде изведена отъ келтско-латинската Danubius. Превръщането на Danubъ Dunae необяснимо съ никакъвъ законъ или вжтрешно свойство на румънския езикъ. За Йорга, може би, въ случая се касае за една филологическа

Рѣчни птици: лебедъ, рум. lebădă; рум. ribar, бълг. рибарь; гжска, рум. găscar 3) *Риболовни орждия и понятия:* вждица, рум. undiță, слав., ждица; сакъ за риба, румън. cîșnic, слав. крѣст-; кошъ за риба, рум. vișa, бълг. върша; неводъ (мрежа) за риба, румън. năvod руски неводъ; пазва въ мрежата за риба, рум. mațită, слав. матица, тризбець за риба, рум. ostie, слав. ось; слав. ловице рум. loviște; уредъ за плашене на рибата, рум. plașila, бълг. плашило. Кошъ за риба, румън. jivelnic, бълг. живелникъ. 4) *Рѣченъ пейзажъ:* лжка, рум. luncă, слав. лжка; рум. iezer, бълг. езеро; рибникъ, рум. rîmpic, слав. рыбникъ; блато, рум. mocirlă, бълг. мочуръ; пѣсчливо мѣсто, морски брѣгъ, рум. grund, слав. прѣдъ; кално мѣсто, рум. mlaștina слав. млашина; изворъ, рум. cârnița, слав. криница; тиха вода, румън. bolboacă, бълг. дълбока; бързо течение, бързей, румън. preval de apă, бълг. превалъ; ржкавъ на рѣка, рум. gărlă, бълг. гърло, легло на рѣка, румън. matcă, бълг. матка; бродъ на рѣка, румън. brod, слав. бродъ и мн. др. Ср. Цоневъ, ц. м Гл. сжщо и А. Яцимирскій, Славянскія заимствования въ румынскомъ языкѣ, какъ данныя для вопроса о родинѣ румынскаго племени. Сборникъ въ честь на Ламанскій. Спб. 1908, т. II, стр. 798 сл.

¹ Histoire des Roumains et de leur civilisation. Bucarest, 1922, p. 11

дребулия, но за ученитѣ тя значи много. Румънската форма Dună-ге е могла да произлѣзе само отъ югославянското Дуна-въ¹). Не вѣрваме Йорга и сега да поиска да обясни заемката чрезъ „славянскитѣ търговци“: ако рѣката винаги е текла между „румънски брѣгове“ и „носила румънски флоти“, то тия чужденци едва ли биха били въ състояние да наложатъ на румънитѣ да забравятъ старото ѣ латинско име, за да приематъ славянското. Очевидно е, че въ случая работата е съвсемъ друга. Тѣкмо румънското име на Дунава — Dunăre е най-очевидното доказателство, че румънската народност се е създала въ земи, далечъ отъ голѣмата рѣка: тукъ, около нея сж се явили румънитѣ, когато земитѣ по двата ѣ брѣга и далеко задъ тѣхъ сж били заселени отъ славянитѣ, отъ които тѣ научаватъ нейното име. Това заключение се потвърждава напълно и отъ славянскитѣ заемки въ румънския езикъ: ние вече видѣхме, че почти цѣлата му рѣчна терминология е отъ българо-славянски произходъ.

Тоя изводъ, следъ всичко казано върху сждбинитѣ на дунавскитѣ земи и на тѣхното население, отхвърля и сетнитѣ основания на тѣй усърдно пропагандираната отъ Йорга теория за „румънския Дунавъ“. Старото романизирано население на днешна Западна Влахия (въ Източна, както вече видѣхме, такова не е имало), Югозападна Трансилвания, Мизия и Добруджа е било прѣснато или изтрѣбено въ епохата на преселенията. Неговитѣ незначителни остатѣци тамъ сж се претопили и изчезнали срѣдъ варваритѣ, които се смѣнявали въ дунавскитѣ земи, а завършенъ е билъ процесътъ на това изтрѣбление и асимилация отъ славянитѣ. Презъ славянобългарската епоха — това решително може да се твърди — романско население въ областитѣ около Дунава е нѣмало. Где сж могли да се запазятъ такива староромански елементи и, следователно, въ кои земи трѣбва да се търси родината на румънската народност, това е въпросъ, чието разглеждане би ни отвело далечъ отъ редицата въпроси, които тукъ ни занимаватъ, и за това не можемъ да се спираме сега на него.

¹ M. Förster, Der Name der Donau. Zeltschr. für. slav. Philologie, I (1924) p. 24. Въ бележката си върху тая работа (Byz. Zeltschr. 25. 466) Heisenberg счита отъ югославянски произходъ и новогръцкото Δούναβις.

Читателят, който внимателно е следил обобщенията на Йорга върху миналото на Югоизточна Европа, не може да не забележи, че всички тѣ почиват върху единъ парадоксъ, който авторът или самъ не вижда, или пъкъ съзнателно отбѣгва да обясни: Империята отъ една страна напълно се дезинтересирала отъ едно истинско господство надъ Балканския полуостровъ, когато пъкъ отъ друга — тя съ всички сили се стремѣла да се затвърди върху почвата на стара Дакия и да разшири даже своето влияние тамъ. По какъвъ страненъ логически пътъ Йорга е могълъ да стигне до тия две заключения, които тѣй малко сж съгласни помежду си?

Желанието е баща на мисълта, казва нѣмската пословица, и струва ни се, че съ нея може да се обясни не само това основно вътрешно противоречие въ „историческата синтеза“ на румънския ученъ, но и всичкитѣ своеобразни или прямо чудовищни схващания, отъ които тя е изградена. Въ балканскитѣ земи и специално въ Мизия и Малка Скития румънитѣ никога не изчезвали. Това е, което Йорга желае да бжде безусловно признато. Но то още не го задоволява: тия балкански или дунавски „Романии“ били, споредъ нуждата, която той има отъ тѣхъ, „относително“ или „абсолютно автономни“. А щомъ като такива Романии на югъ отъ Дунава трѣбва да сж съществували, какъ може да се допусне, че въ сжщитѣ тия земи Империята е разполагала съ една действителна властъ? Нали въ такъвъ случай тѣ не биха били „автономни“? Да се отрече, обаче, интересътъ на Империята къмъ тия земи, лежещи тѣй близо до нейния центъръ, е дѣло не тѣй лесно. Какъ би се обяснила подобна незаинтересованостъ и отъ где да се приведатъ доказателства за нея? И ето — на помощъ се явява теорията за „таласократията“: Империята гледала да владѣе само воднитѣ пѣтища, на населението въ провинциитѣ тя предоставяла да живѣе тѣй, както то разбирало. Автономията на „народнитѣ Романии“ вече е спасена. Остава да се разреши следъ това и другата проблема — какъ сжщитѣ тия „Романии“ сж могли да се запазятъ отъ варваритѣ, които презъ кървавата епоха на нашествията, наистина, не сж се шегували? Тукъ вече затруднението не е тѣй голѣмо. Империята се превръща въ тѣхенъ безкористенъ покровителъ и, за да ги запази, е готова на всички жертви. За тая целъ тя предприема военни експедиции, строи пѣтища,

крепости, поддържа гарнизони въ тѣхъ, а флотитѣ ѝ сж готови всѣки моментъ да се притекатъ на помощъ на дунавскитѣ градове, за да гарантиратъ спокойствието на тамошното „автономно румънство“. Но то не се задоволява да добрува подъ сѣнката на крепоститѣ въ Мизия и Малка Скития, а не иска да остане забравено и въ дунавскитѣ блата; то не стои на заветъ и по върховетѣ на Карпатитѣ, гдето — за да го спасятъ отъ варваритѣ — го криеха до скоро теоретицитѣ на дакийския континюитетъ. Йорга на всѣка цена желае да насели съ него — и то още отъ III. в.! — полетата на Влашко и Молдава. При това, за да го избави отъ положението на една презрѣна и пригнетена отъ варваритѣ раса, той щедро му дарува автономии, подобни на тия на сънародницитѣ му южно отъ Дунава, като въ сжщото време прогонва тия неудобни варвари къмъ „пунктоветѣ“ около Сирмиумъ и дунавската делта. Всичко това обаче — и Йорга самъ го чувствува — не е достатъчно, за да осигури на дакийското румънство не само „автономията“, но и най-обикновената възможностъ за сжществуване. Какво напр. би станало съ него, ако варваритѣ биха разбрали, че е глупаво да се притискатъ изъ „пунктоветѣ“ при Сирмиумъ и дунавската делта и биха се досѣтили, че презъ Трансилвания и Влашката равнина, пѣтищата сжщо тѣй водятъ къмъ бродоветѣ на Дунава? Нужно е, следователно, „автономното“ дакииско румънство да бжде защитено чрезъ нѣщо по-реално. Това „нѣщо“, разбира се, не може да бжде друго, освѣнъ пакъ Империята. И Йорга я принуждава да запази владѣнието на Дакия. И за това, оказва се, че тая последнята не била напущана отъ Аврелиана; че варваритѣ, които въ едно или друго време се явяватъ тукъ, били само кротки колонисти, на които римското правителство раздавало земи за поселение; че когато пълното владѣние на Дакия все пакъ било загубено (Йорга пропуска да съобщи кога и какъ станало това), то „предмостовитѣ укрепления“ по лѣвия брѣгъ на Дунава все пакъ били достатъчни, за да покровителствуватъ широкитѣ земи, въ които продължавало да живѣе дакийското румънство; че въ тия земи, пазени отъ източноримскитѣ солдати, царували редъ, безопасностъ, цвѣтѣла търговията и, че най-сетне, княжествата на северъ отъ Дунава, за които се споменава въ византийскитѣ текстове отъ VI—VII вѣкове, били не славянски, а славяно-румънски.

Цѣлата тая идилична картина, въ която Дунавътъ тече „между румънски брѣгове“, а „водитъ му носятъ румънски флоти“, разкрива за румънската история не само нови просторни територии, но я разширява и върху нова редица вѣкове. Тя вече не ще започва, както до сега, едва отъ XIII в.: „автономнитъ Романии“ и „славяно-румънскитъ княжества“, открити отъ Йорга, ще позволятъ да се проследи нейното непрекъснато развитие дори отъ II—III в. сл. Хр. и то въ земи, които никой до сега не е счигалъ за румънски...

Колко е жално само, че историята въпрѣки всичко все още си остава наука, че хората все още не сж склонни да взематъ за историческа истина всѣка тенденциозна измислица и да считатъ за учено изследване всѣко произведение на сензационната литература!

IV.

БЪЛГАРИ И РУМЪНИ

1. Етнически отношения въ първоначалната българска държава.

Ние минаваме върху възгледитъ на Йорга по историята на българитъ.

По въпроса за образуването на българската държава въ VII в. той, както казахме, прави разлика между схващанията на Иречека и тия на „новата българска школа“, както той я нарича, безъ навѣрно да разбира, че въ това отношение сжществено различие нѣма. Иречекъ приема, че къмъ срѣдата на VII в. българитъ на Испериха обитавали областта между Днестъръ, Дунавъ и Черно море, а следъ това, въ 679 г., вече се прехвърлили на югъ отъ Дунава, въ днешна Добруджа, като първоначалнитъ граници на основаната отъ тѣхъ държава били установени до Балкана на югъ и до Искѣра на западъ.¹⁾ Абсолютно сжщото поддържа и „новата българска школа“.²⁾ Едничката разлика тукъ е, че докато Иречекъ счита, какво съ споменатото въ византийскитъ извори Оглось (Ἰουγλος или Ἰουκλος),³⁾ гдето българитъ въ 679 г. отбиватъ нападението на Константина Погонатъ,

¹ Jireček, *Gesch. der Bulgaren*. Prag 1876, p. 130.

² Златарски, *Ист. на бълг. държава* I. I. 125 сл.

³ Theophanes, 358₁, сл.; *Patr. Nicephor*, ed. de Boor 34₈.

е наречена именно областъта непосредствено на северъ отъ дунавската делта и известна до скоро съ татарското име Буджакъ, нѣкои отъ представителитѣ на „новата българска школа“ сж наклонни да приематъ, какво това име означава „укрепенъ лагеръ“ (тур. — агълъ) и го локализируютъ въ Северна Добруджа, при с. Николицель, гдето и сега се виждатъ следитѣ на пространно землено укрепление, много подобно на това при Плиска, първата българска столица.¹⁾ Ако, следователно, възражението на Йорга, че въ Южна Басарабия не било възможно да се постави началото на първата българска държава, защото тамъ „имало езера“, а между езерата „ивици отъ степи, гдето армията на Яна Собески въ 1684 г. видѣла да погиватъ нейнитѣ коне и да намаляватъ ефективитѣ ѝ“, ако това възражение въ случая е умѣстно, то засѣга не толкова „новата българска школа“, колкото схващането на Иречека, отъ чието съчинение той тѣй много се възхищава.²⁾

Споредъ общото, възприето не само отъ „новата българска школа“, но застъпвано и отъ Иречека гледище върху началото на българската история, немногочислената, но добре организирана орда на туранскитѣ прабългари, следъ

¹ Златарски, id. 131 сл.; Шкорпилъ, Сборн. Добруджа, София 1918, стр. 196 сл.

² Човѣкъ би помислилъ даже, че Йорга не е видѣлъ „Историята на българитѣ“ на Иречека, за която говори. Инакъ той не би могълъ да каже, че тая книга, която въ нѣмския си оригиналъ съдържа 580 страници, а въ попълнения си руски преводъ (на Брунъ и Палаузовъ, Одеса 1879) — 750, била „un petit livre“. Възгледътъ на „новата българска школа“, срещу който Йорга тѣй решително се обявява едничко поради нещастieto съ „конетѣ“ отъ армията на Собески, се поддържа и отъ Bury, ц. с. II 333: The territory of the Bulgarians was called Oglos or Onglos (an angle or corner), and corresponds to the district marked Budzak on modern maps. Here they possessed strong and inaccessible fortresses, secured by precipitous roks which rose behind and perfidious morasses which stretched in front, so that it was a difficult country for an invader.

Впрочемъ влашкиятъ ученъ, нѣколко години преди да излѣзе съ „синтезата“ си, самъ считаше, че прабългаритѣ живѣли въ сжщия Оглось, между дунавскитѣ блата (гл. Notes d'un historien. 58 сл.). Интересно е да се знае, дали тогава не му е било известно нещастieto съ „конетѣ“ отъ армията на Собески, или пъкъ той по онова време още не е чувствувалъ нуждата да се обяви срещу схващанията на „новата българска школа“?

като се настанила въ земиѣ на днешна Североизточна България и Добруджа, подчинила намиращитѣ се тамъ славяни и застанала въ договорни отношения съ тѣхъ. Сливането на дветѣ раси и създаването на българската народност не било извършено тъй лесно. Следъ прекратяването на първата династия антагонизмътъ помежду имъ по-вече отъ полустолѣтие раздрусвалъ вътрешния миръ, поставяйки въ опасност дори и самото съществуване на държавата. Унищожението на етничнитѣ и културни различия бива постигнато едва два вѣка по-късно и то чрезъ пълната асимилация на воинственитѣ туранци отъ славянското мнозинство.

Това е въ нѣколко думи същността на българската история до началото на X в., когато новата държава вече изстѣпва като опасенъ съперникъ на Империята за владѣнието на Балканския полуостровъ.

Ние вече видѣхме (гл. по-горе стр. 7 и 18), какво противопоставя Йорга на това, досега неоспорвано отъ никого, схващане: твърдението, че славянитѣ „се опирали“ на многобройното романско население, което заварили въ Мизия и че самитѣ прабългари пъкъ „били принудени да преговарятъ“ съ него.

Следъ вече казаното за сждбинитѣ на романизиранитѣ стари жители на земята между Дунава и Балкана, ние сме освободени отъ необходимостта да доказваме, че романско население въ численостъ, която би могла да се вземе подъ внимание, славянитѣ тукъ не сж заварили. То е било разгонено, прѣснато или изтрѣбено преди и въ време на поселението имъ. До времето пъкъ, когато прабългаритѣ основаватъ държавата въ 679 г., и тия малобройни романски останки сж изчезнали, претопени срѣдъ мизийското славянство.

Но, ще се запита читателътъ, може би Йорга въ историческитѣ извори и паметницитѣ именно на епохата следъ VII в. е открилъ данни, възъ основа именно на които тъй решително настоява на своето схващане относно формирането, характера и етническия съставъ на старата българска държава, въ която романитѣ играли тъй важна роль? Той споменува, че въ негова полза освѣнъ „здравия смисълъ“, говорѣли „сжщо тъй и византийскитѣ надписи, издѣлбани върху

колони... и фрагменти отъ договори, съдържащи се въ византийскитѣ лѣтописи“.¹⁾

Какви сж тия надписи и договори?

Въ разни мѣста на Североизточна България, главно изъ околноститѣ на дветѣ стари столици Плиска и Прѣславъ, сж открити до сега по-вече отъ двадесетъ каменни колони или фрагменти съ гръцки надписи, съдържащието на нѣкои отъ които е извънредно ценно за българската история.²⁾ Несъмнено е обаче, че Йорга знае само нѣщо за тѣхъ, безъ да има ясна представа, нито за съдържащието имъ, нито пъкъ за времето, отъ което произхождатъ. Инакъ той напр. не би могълъ да твърди, че „старата българска култура нѣма никгкъвъ писанъ паметникъ, понеже литературнитѣ паметници почватъ едва отъ времето на Симеона“.³⁾ Всѣки, който много или малко е запознатъ съ българската история, знае, че всички тия паметници произхождатъ отъ епохата на Омортага и Маламира, т. е. сж съ едно столѣтие по-стари отъ времето на Симеона, къмъ което Йорга ги отнася.

Но не само въ това и не главно въ това е грѣхътъ на влашкия ученъ: той направо заблуждава читателитѣ си, когато разказва, че въ тия надписи се съдържаха доказателства или данни, които подкрепяли неговото гледище относно характера на Първото българско царство и етничнитѣ му отношения, при които славянитѣ се „опирали“ върху тамошното „романско население“, а самитѣ български владѣтели, тия „бедни хора“ оставали „непризнати господари“ на това последното. Нито най-малкъ намекъ за подобно нѣщо не съдържа никой отъ тия надписи, нито най-далечно указание нѣма въ тѣхъ за наличността на романски жители въ тогавашнитѣ български предѣли. Тъкмо обратното на това, което Йорга би желалъ, говорятъ тия надписи. Тѣ разказватъ за постройки на дворци, гробници и мостове и за тѣхното украшение отъ

¹ Formes byzantines, 56.

² Обнародвани главно отъ Ф. Успенскій въ Изв. Русск. Арх. Института въ Константинополѣ X. 173—238; Баласчевъ, Минало I кн. 3, стр. 219—238; 4, стр. 327—345; Фехеръ, Изв. на Бълг. Археол. Институтъ, III, 75 сл.

³ Formes byzantines, 56.

българскитѣ владѣтели¹⁾, за постройка на водопроводѣ въ Плиска;²⁾ за военачалници загинали въ походѣ изъ далечни земи, или умрѣли въ вѣрна служба на господаря³⁾; за военни одвизи и побѣди надъ византийцитѣ⁴⁾ и т. н. Въ нѣкои отъ тия надписи сж означени имена на крепости, превзети отъ българитѣ, други споменуватъ изрично българи; славяни и гърци, но за романи, а още по-вече за румъни, нѣма въ тѣхъ абсолютно никакъвъ поменъ. Може би Йорга основава своитѣ твърдения на нѣкакъвъ надписъ, останалъ неизвѣстенъ въ науката? Той би трѣбвало въ такъвъ случай и да го публикува. Инакъ нищо не може да го спаси отъ обвинението, че предава за истина своитѣ собствени измислици.

Не по-малко голословно е неговото твърдение, че освѣнъ отъ „надписитѣ“, „теориитѣ на новата българска школа“ се опровергавали отъ „фрагментитѣ на договори, съдържащи се въ византийскитѣ лѣтописи“. Договори за миръ или отъ другъ характеръ сж били сключвани несъмнено не еднажъ между българи и византийци. За тѣхъ срещаме кжси споменувания у съответнитѣ византийски автори, но никое отъ тия известия не съдържа нищо, което би могло да се постави въ каквото и да било отношение съ мислитѣ на румънския ученъ. „Фрагментъ“ пкъ отъ българовизантийски договоръ, доколкото е известно, изглежда да е предаденъ само при единъ случай въ византийската литература — у Теофана. Това е договорътъ сключенъ въ 716 г. отъ Теодосия III съ българския господаръ Тервеля и чието подновяване, споредъ византийския авторъ, се искало отъ Крума.⁵⁾ Въ тоя договоръ

¹ Надписитѣ отъ Чаталаръ и Търново (гл. Успенскій Изв. Русск. Археолог. Инст. въ Конст. VII, стр. 5 сл. X стр. 545 сл.; Златарски, Сборн. за нар. умотворения XV. стр. 133; Баласчевъ. Минало, 3 стр. 222, 330; Фехеръ 60, 63.

² Шуменски надписъ. С. I. G. IV. п. 8691. Вр. 319.; Златарски, Мсб. XV, стр. 139; Никовъ, сборн. Златарски, стр. 197; Фехеръ, п. т. 75.

³ Успенскій, Изв. Русск. Археол. Инст. X, 199 сл.; Баласчевъ, Минало 3. стр. 229, 231.; Фехеръ, п. т. 78 сл.

⁴ Каджкьойски надписъ. Успенскій, п. т. 228.

⁵ Theoph., 497₁₆ сл. погрѣшно отнася първоначалното сключване на договори при българския владѣтель Кормисошъ. Гл. Вугу ц. съч. II 470 бел. 1. и Златарски, Ист. на бълг. държава I 177 сл.; Theoph. Contin. 12₁₇ сл. събщи думи предава условията на Крума.

се определяли границите между двете държави, задължавала се Империята да дава (може би като годишен трибутъ) известни подаръци на българите, предвиждало се двете страни взаимно да си предават бългълците и тия, които конспирирали срещу законните правителства, установявали се известни регламенти за взаимната търговия и това е всичко. Въ какво тоя фрагментъ отъ договоръ опровергава досегашните схващания за българската история и съ какво собствено подкрепя той мнението на Йорга, че тѣ сж погрѣшни?

Навѣрно, за да направи впечатление съ широките си знания по въпроса за българо-византийските договори, Йорга съобщава, че въ тѣхъ българите „опредѣляли и статуите, които трѣбвало да имъ предаде византийскиятъ императоръ, за да украсѣли съ тѣхъ своята столица“. ¹⁾ Цѣлото това твърдение е чиста измислица, родена кой знае какъ и защо въ главата на влашкия професоръ. Никакъвъ подобенъ договоръ не сжществува. Запазенъ е, но вече не въ византийските хроники, а издѣлбанъ върху мраморна колона, фрагментъ на другъ договоръ, сключенъ, както се предполага между българи и византийци въ 814 г.²⁾ Неговото съдържание дава новъ материалъ за опровержение на ученията измислици на румънския авторъ, тъй като и въ тоя договоръ се споменуватъ само славяни, като поданици или не, на българския владѣтель³⁾ и никакви романи.

Но „доказателство“, че въ земите на началната българска държава живѣли „румъни“, — Йорга намира и на друго мѣсто. Византийскиятъ лѣтописецъ Теофанъ съобщава, че въ войната срещу Византия презъ 763 г. българскиятъ ханъ Телець водилъ въ армията си и 20 хиляди съюзници „измежду

¹ Formes byz. 62.

² Тѣй наречениятъ Сюлейманъ-къйски надписъ, публикуванъ отъ Успенски въ Изв. Русск. Археол. Инст. X. 220 сл., следъ това отъ Вугу, The Bulgarian treaty of a D. 814 and the Great Fence of Thrace. Engl. Hist. Review, April, 1910, p. 276—287 и Златарски Изв. Бълг. Археол. Д-во, III, 161.

³ Вугу, п. т. 279: [παρὶ προσφύρω]ν Σκλάβων τῶν ὄντων ὑπὸ [τῶν Βαυ[λγάρων... καὶ τῶν λ]οιπῶν Σκλάβων τῶν μὴ ὑποκειμένων [τῷ βασιλεῖ] Ср. Златарски, п. т. 161.

околнитѣ племена“.¹⁾ Между тѣхъ, вади заключението си Йорга, „се намирали безъ съмнение авари отъ заддунавскитѣ земи, а сѣщо и румъни“.²⁾ Нещастieto е, че желанието на влашкия историкъ да търси свои сънародници изъ Мизия или съседнитѣ ѝ земи и тука го е подвело да вземе за действителность това, което е плодъ на собствената му фантазия. За сѣщата българовизантийска война дава сведения и византийскитѣ лѣтописецъ патриархъ Никифоръ — съвременникъ на Теофана и черпилъ въ случая своитѣ сведения отъ единъ и сѣщъ източникъ съ него³⁾ Никифоръ разказва, че „Телець излѣзълъ като ималъ за съюзници голѣмо количество славяни“⁴⁾ Оказва се прочее, че тѣй бързо открититѣ отъ влашкия ученъ румъни въ войската на българския господаръ — не сж били друго освѣнъ славяни.

Ако Йорга напълно безпристрастно би искалъ да издири, какъвъ е билъ етничниятъ съставъ на старата българска държава, той наистина не би ималъ друго по-добро срѣдство отъ това — да подложи на внимателенъ разборъ известията на тогавашнитѣ автори или изобщо писменитѣ паметници, които се отнасятъ къмъ тая епоха. Но едно подобно изследване за жалость далечъ не би могло да послужи за целитѣ на неговата панрумънска теория. Сѣщиятъ патриархъ Никифоръ разказва напр., че когато прабългаритѣ на Испериха заели земята между Дунава и Балкана, тѣ подчинили мѣстнитѣ славянски племена, като заповѣдали на едни отъ тѣхъ да пазятъ границитѣ откъмъ аваритѣ, а на други — тия къмъ ромеитѣ.⁵⁾ Отъ Теофана, който разказва за сѣщитѣ събития, научаваме още, че въ тия земи, заети първоначално отъ прабългаритѣ, т е. въ днешна Добруджа и

¹ Theoph. 4332: λαβὼν εἰς συμμαχίαν ἐκ τῶν προσπαρακειμένων ἐθνῶν χιλιάδας κ etc.

² Notele 122; Notes d'un historien 63.

³ Krumbacher, Gesch. d. byz. Litteratur II A. 350.

⁴ Niceph. patr. 6914: Τελέσιος ἐξέρχεται ἔχων εἰς συμμαχίαν καὶ Σκλαβηνῶν οὐκ ὀλίγα πλήθη.

⁵ Niceph. 3519: κρατοῦσι δὲ καὶ τῶν [ἐγγιζόντων] παρφοκημένων Σκλαβηνῶν ἐθνῶν, καὶ οὗς μὲν τὰ πρὸς Ἀβάρους πλησιάζοντα φρουρεῖν, οὗς δὲ τὰ πρὸς Ῥωμαίους ἐγγιζόντα τηρεῖν ἐπιτάττουσιν.

Източна България живѣли седемь славянски племена.¹⁾ Нѣколко години по-късно войската, която Тервелъ водилъ къмь Цариградъ, за да възстанови на престола Юстиниана II, се състояла оть прабългари и славяни,²⁾ двата етнични елемента, върху които се крепѣше тогава държавата и оть чието сливане се създаде българската народност. На своитѣ пирове, съобщава по-нататъкь Теофанъ, Крумъ канилъ славянскитѣ князе да пиятъ оть обкования съ сребро черепъ на Никифора.³⁾ Нигде, не само въ приведенитѣ случаи, но гдето и да било изъ страницитѣ на византийскитѣ автори оть тая епоха за румъни или романи въ България не може да бжде намѣрено каквото и да било указание. Навсѣкжде се говори само за българи и славяни. Биха ли пропуснали тия автори да споменатъ нѣщо и за романско население, ако такова действително се е намирало тамъ?

Но сведенията, които имаме за първоначалната българска държава, не се отнасятъ само за воденитѣ оть нея войни.

Известно е, че презъ VIII в. тя имала да преживѣе тежки вътрешни сътресения. Въпросътъ е билъ да се опредѣлятъ пѣтищата, по които трѣбвало да се развива, и отношенията ѝ къмь Византия. Презъ единъ периодъ оть петдесетъ години на българския престолъ се изреждатъ десетина господари. Външнитѣ затруднения изострятъ недоволството, превратитѣ и революциитѣ идатъ едни следъ други. Двамата споменати византийски автори, Теофанъ и Никифоръ, които разказватъ за тия вътрешни борби, споменуватъ обаче, като страни, участвуващи въ тѣхъ, и тоя пѣтъ само българи и славяни. Изглежда, че борбата е била за решителното преобладание на единъ оть тия два елемента въ младата

¹ Theophanes, De Boor, 359₁₂: κυριευσάντων δὲ αὐτῶν (т. е. българитѣ) καὶ τῶν παρακειμένων Σκλαυινῶν ἔθνῶν τὰς λερομένας ἑπτὰ γενεάς κτλ.

² Id. 374₆: συγκινεῖ πάντα τὸν ὑποκειμένον αὐτῷ λαὸν τῶν Βουλγάρων καὶ Σκλάβων.

³ Id. 491₂₁: πίνειν εἰς αὐτὴν τοὺς τῶν Σκλαυινῶν ἄρχοντας ἐποίησεν.

държава¹⁾ и че взаимното имъ съперничество въ известни моменти изключвало всѣкакви изгледи за помирение. Така напр. въ 60-тѣ години на VIII в., при възшествието на Телеца, 208 хиляди славяни напуснали България и се преселили въ Мала Азия.²⁾ Въ разказитѣ за тия междуособици за участието на романи, разбира се, не се явява нигде никакъвъ поменъ. Ако тѣ, споредъ увѣрението на Йорга, сж били тукъ тѣй многобройни, че славянскитѣ племена трѣбвало да се „опиратъ“ на тѣхъ, ако сж били, все споредъ твърдението на влашкия ученъ, културно-ржководниятъ елементъ, то не биха ли се проявили тѣ именно въ вжтрешния животъ на държавата? И ако на бойнитѣ полета не ги поменува никой, не биха ли направили тѣ да се заговори за тѣхъ поне при вжтрешнитѣ борби, — тамъ следователно, гдето би имали най-добрия и удобенъ случай да проявятъ своето превъзходство срещу некултурнитѣ прабългари или поне да дадатъ подкрепата си на славянитѣ, КОИТО ТЪКМО сега сж се нуждаели отъ нея? Нали тия румъни едва търпѣли воинственитѣ българи? Нали тѣ сж имали всичкия интересъ — чрезъ съдействието, което би дали за разрушението на едва що създадената българска държава — да помогнатъ на Империята отново да разпростре властѣта си до брѣговетѣ на Долния Дунавъ и съ това да имъ възвърне „автономиитѣ“, на които по-рано се радвали? Защо, освѣнъ за прабългари, въ известията за българскитѣ междуособици отъ тогавашно време се говори само за славяни, аза романитѣ на Йорга не се отронва нито дума?

И за най-обикновения непредвзетъ умъ би трѣбвало да бжде напълно ясно, че романско население презъ епохата следъ VII в. не би могло да живѣе въ Мизия, безъ за него при даденитѣ условия да се запази какъвто и да било литературенъ поменъ. Ако за власи тамъ по това време не се говори, то значи, че такива не е имало.

Ние знаемъ, че тукъ може да ни се противопостави едно старо и вече твърде изтъркано възражение, основано на

¹ Гл. по въпроса и Златарски, ц. с. 193 сл.

² Niceph. patr. 68₂₇ Theoph. 432₂₇.

известнитѣ мѣста отъ хроникитѣ на Симоката и на Теофана. Въ 587 г., когато аваритѣ нахлули въ Тракия, двама източно-римски пълководци — Мартинѣ и Коментиолѣ, намиращи се съ войскитѣ си нѣгде изъ Източния Балканѣ, решили да ги нападнатъ неочаквано. Презъ време на нощния походъ товарѣтъ на едно отъ обознитѣ животни се свлѣкъль и добичето го повлѣкло. Тѣй като водачѣтъ му, който вървѣль напредъ, не забелѣзаль това, нѣкой отъ войницитѣ, които идѣли следъ него, почнали да му викатъ, за да се обърне и го поправи. Останалитѣ войници, които чули тоя викъ („τόρνα, τόρνα“¹⁾ отъ лат. *topno*, обврѣщамъ, поврѣщамъ), помислили, че варваритѣ сѣ ги нападнали, подели го отъ своя страна и почнали да бѣгатъ. Настѣпила паника, срѣдъ която цѣлата армия се прѣснала. Двамата византийски автори добавятъ, че викѣтъ „τόρνα“ билъ на „тамошния езикъ“ или на езика, който „солдатитѣ говорѣли“.²⁾

Тоя именно разказъ се използва като главно доказателство, че солдатитѣ отъ армията на Коментиола и Мартина сѣ били романи, и то набрани измежду населението на Хемусъ и Мизия.³⁾ Счита се даже, че думитѣ *τόρνα*, *τόρνα* представятъ най-стариятъ паметникъ на румѣнския езикъ.⁴⁾ За жалость, обаче, и това мнение не може да бѣде сподѣлено. Още твърде отдавна, самъ румѣнскиятъ историкъ Ксенополъ изтъкваше обстоятелството, че формата *τόρνα* е недопустима за северно-румѣнския езикъ,⁵⁾ а по-късно Иречекъ показа, че тя не е никакъвъ романски езиковенъ остатъкъ, но просто една късно-римска командна дума, която се среща именно като такава и въ Стратегикона на Маврикия.⁶⁾

Обикновено сочатъ на нѣкои отдѣлни, запазени и до днесъ въ ославянчена форма, антични топографски имена

¹ Theoph. Sim. II. 9 (ed. de Boor 100₂₀); Theoph., 258₁₆. У Теофилакта и вариантѣтъ *ῥετόρνα*, а у Теофана прибавката *φράτερ*.

² Theoph. Sim.: *ἐπιχωρίῳ τε γλώττη*; Theoph.: *τῆ πατρῷα φωνῆ*.

³ Rössler, Rom. Studien 106.

⁴ Hasdeu, *Stratū și substratū*. An. Ac. Rom. XIV. 230.

⁵ Χένοпол, *L'empire valacho-bulgare*. Revue historique, t. 47 (1891) стр. 278 сл.

⁶ Jireček, *Die Wlachomeglen*. Arch f. slav. Phil. XV. 99; сжщо *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*. Denkschr. d. Wien. Akad. XLVIII (1902). 18. Ср. Fischer, *Herkunft d. Rum.* 41, бел. 36.

въ Мизия, като белегъ на това, че славянитѣ заварили тукъ значително романско население, отъ което ги заели. Изглежда, че и въ тоя случай има недоразумѣние. Часть отъ тия имена, като напр. Oeskus (на грѣцки вѣроятно Оѣκος, Искъръ), Iatrus (Ίάτρος, Янтра), Serdica (Σερδική, Срѣдъць), Asemus (Asemum, Asamum, Ἄσημον, Осъмъ), Nicopolis (Νικόπολις, Никюпъ) и др. — сж могли да бждатъ предадени на славянитѣ не чрезъ латинския, а посрѣдствомъ грѣцкия езикъ. Знаеме, че именно тоя последниятъ, а не латинскитъ, е билъ предимно разпространенъ срѣдъ старото население въ планинската зона на Мизия, а видѣхме при това, че условията, за да се запазятъ тамъ презъ бурния периодъ на преселенията повлиянитѣ отъ елинския езикъ и култура стари жители, сж били много по-благоприятни, отколкото тия за латинизираното население въ Мизийската равнина.¹⁾ Ако, поради това, гореказанитѣ названия се елиминиратъ, то оставатъ само две или три други, чиито славянски форми несъмнено сж произлѣзли не отъ грѣцка, а отъ латинска основа: Дръстъръ (отъ Durostorum, а не отъ Δορόστολον), Бѣдынъ, (отъ Bononia, а не отъ Βονόνια) и, може би, Арчаръ (отъ Ratiaria, и не отъ Ρατιάρια). Забележителното обаче е, че всички тия имена сж на градове, които лежали на самата дунавска граница, въ чието непосредствено съседство, изъ днешно Влашко, славянитѣ сж се били настанили още преди преселението си, т. е. още презъ V—VI в. Славянитѣ сж могли да опознаятъ тия градове и да приематъ следователно въ езика си латинскитѣ имъ имена именно презъ това ранно време, когато старото романско население въ Мизия още не е било разпилѣно или изтрѣбено.

Но задържането на нѣколко стари наименования въ дадена област, следъ етничнитѣ промѣни извършени въ нея, само по себе си не представя аргументъ отъ особено значение. Даже и да допуснемъ за моментъ, че славянитѣ сж научили древнитѣ имена на всички тия горепоменати и броещи се на прѣсти мизийски градове и рѣки не презъ ранния периодъ, когато обитавали земитѣ по северния брѣгъ на Дунава и не при многобройнитѣ и чести нападения, които тогава предприемали на югъ отъ рѣката, а едва по-късно, когато вече се

¹ Гл. по-горе стр 79.

заселватъ тукъ, това още не значи, че при преселението тѣ сж заварили въ тая нова областъ значително на брой романско население. Нима тия имена тѣ не би могли да научатъ и отъ рѣдкитѣ, оцѣлѣли тукъ или тамъ въ буритѣ на преселението, стари жители?

Елементи отъ една по-стара топографска номенклатура въ дадена земя, запазени въ езика на единъ по-късно заселенъ тамъ народъ, могатъ да се взематъ за доказателство, че той е заварилъ тамъ значителни групи отъ старото ѝ население, само ако отъ това последното сж останали между пришълцитѣ и други следи — на първо мѣсто отъ езиковъ или културенъ характеръ. За да се види какви биха били резултатитѣ, ако що-годе значително романско население би било заварено отъ славянитѣ въ Мизия и продължавало да живѣе между тѣхъ, ще приведемъ паралела съ сегашнитѣ румънски земи. Знаемъ вече, че въ днешно Влашко, Молдава и Трансилвания е имало презъ срѣднитѣ вѣкове многобройно славянско население, останало отъ времената, когато славянитѣ заематъ Балканския полуостровъ.)¹ Отъ тия дакийски славяни сж запазени въ ония земи и до день днешенъ маса славянски мѣстни имена — имена на градове, села, рѣки, планински върхове и т. н. Но това не е всичко. Живо наследство отъ тия вече изчезнали дакийски славяни сж и славянскитѣ лингвистични остатъци, на първо мѣсто славянскитѣ думи, които образуватъ и до днесъ най-малко третината отъ словаря на румънската речъ.²) Отъ тия български славяни сж заели власитѣ и своя книжовенъ, чисто български езикъ, съ който сж си служили дори до XVII в.³). Срещу това въ българския езикъ и специално въ речника на днешното севернобългарско население изъ Мизия, могатъ да се набератъ едва десетина латински думи (муле — *mulus*, пиле — *pullus*,

¹ Гл. по-горе, стр. 64 сл.

² Гл. Cihac, ц. с. préf. p. IX; Fischer. Herkunft, 130 сл.; Miklosich, Slav. Etern, im Rumänischen. Denkschriften XII (1862), 14 сл.; Kr. Sanfeld Jensen, у Gröber, Grundriss d. rom. Philol. 2. A. I 531; Tiktin, сжщо тамъ, 567 сл.; Densusianu, ц. с. I, 361 сл.; Яцимирскій, ц. с. 798 сл.; Цоневъ, ц. с. 1 сл.; Jung., ц. с. 353. Ср. по-горе, стр. 72.

³ Гл. Милетичъ и Агура, Дакорумънитѣ и тѣхната славянска писменостъ, Мсб. IX (1893) 211 сл.; Венелинъ, Влахобългарскія или дако-славянскія грамоты. Спб. 1840, предисл.

хурка — *furca*, фурна — *fornax*, клисура — *clausura*). Тъ обаче, сжщо не сж минали у българитъ направо, а сж имъ били предадени чразъ посрѣдството на гръцкия езикъ, гдето и днесъ се срещатъ (*μοῦλος, πουλάρι, φοῦрка, φοῦρνιά, κλεισοῦρα*).¹⁾ Късно-романски, или по-точно, влашки думи пкъ почти липсватъ въ българската речъ съ изключение на отдѣлни случаи, които се отнасятъ къмъ ново време и се обясняватъ чрезъ съседско влияние. Отъ друга страна пкъ влашки мѣстни имена въ Мизия днесъ има по-малко, отколкото въ която и да било друга областъ на Балканския полуостровъ. Всички тия факти сами по себеси сж напълно достатъчни да опровергаватъ всички умувания на Йорга за наличността и продължителното пребиваване на влашко население срѣдъ славянобългарското население на тая областъ. Днешнитъ влашки села по българското крайбрѣжие на Дунава и изъ Добруджа сжобразувани отъ преселници, избѣгали презъ XVIII—XIX вѣкове отъ чокойския режимъ на отечеството си.²⁾

¹ Дриновъ, Съчинения, I. 282, не знаещъ, че тия думи се намиратъ и въ гръцкия езикъ, мислѣше, че сж останали у насъ отъ завареното старо романско население. Къмъ дветѣ групи заемки — едни направени преди преселението на полуострова, а други чрезъ посрѣдничеството на гърцитъ, могатъ да се отнесатъ и повечето отъ примѣритъ, приведени отъ Jireček 'a, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens. Denkschriften Wien. Ak. Bd. 48 S. 36 сл.* Т. напр. думата царъ отъ *caesar*, стб. *цъсаръ* е минала въ славянския езикъ още когато славянитъ живѣли като съседи на Империята задъ Дунава. Сжщо тогава се е явила у тѣхъ и думата коледа (лат. *Calendae*), която се среща почти у всички славянски езици. Възъ основа на нея и на още нѣкои такива заемки Дриновъ (Заселение Балк. п-ва славянами Съч., I. 216 сл.) доказваше, че славянитъ сж били непосредствени съседи на римлянитъ въ Дакия, а отчасти и обитавали тая земя, още когато тя влизала въ римскитъ предѣли, т. е. въ II—III в. (Ср. и Иречекъ, *Исторія Болгаръ, Одесса, 1878, стр. 96 сл.*). Що се отнася до заемкитъ отъ втората категория, Иречекъ въ казаната си статия (стр. 37) дава достатъчно паралелни гръцки форми: *cisterna, κίνστέρνα, στέρνα*, щерна; *caminus, καμίνη*, камина; *cursarius, κοῦρσοῦν, κοῦρσεῖω* (по-право *χοῦρσοῦν*, гл. *Script. incertus, Lib. de re militari, ed. Vári Lpz. Teubner, p. 374*), *коῦръсаръ, хоῦсаръ*; *magistros, μαγίστρος*, майсторъ; *palatium, παλάτιον*, палатъ; *scoria, σκούρία*, сгурия и т. н. Струва ни се, че едно по-внимателно изследване би открило посрѣдни гръцки образувания и за останалитъ нѣколко заемки, които Иречекъ, както изглежда, поставя въ прѣка връзка съ основнитъ латински форми.

² Jireček, *Cesty*, 197 сл.

Прабългари, а пъкъ и славяни, въ началния периодъ на своята история не сж имали своя писменость. Ако тѣ при заемането на Добруджа и Мизия биха намѣрили тукъ едно много или малко силно на брой романско население, това последното чрезъ своята стара и по-висока култура непременно би повлияло на пришълцитѣ. На първо мѣсто то би имъ услужило поне съ своето латинско писмо. Въ такъвъ случай българскитѣ надписи, за които по-горе бѣ дума, биха били на латински езикъ, а не на срѣдновѣковенъ грѣцки, съ какъвто въ действителность ги намираме. Най-малко поне, латинскиятъ езикъ на това романско население би оставилъ нѣкакви дири въ грѣцката речъ, на която тия надписи говорятъ. Но и такива следи тукъ липсватъ. Може би ще се възрази, че тия надписи сж съ официаленъ характеръ и че българскиятъ владѣтелски дворъ още отъ самото начало на държавата попадналъ подъ влиянието на Цариградъ, а отъ тукъ е възприелъ и грѣцката писменость за своята канцелария. Ще се възрази, може би, че гордото съ своята култура и произходъ романско население, стояло на страна отъ властѣта на новата държава, на чиито „бедни ханове“ то, споредъ Йорга, давало само „съ презрѣние“ титлата „господари“, оставяйки ги да заповѣдватъ едничко на своитѣ „турански тудуни (!?), багаини и багатури“.¹⁾ Даже и тѣй да би било, все пакъ латинската писменость не би останала тукъ безъ каквито и да било следи. Предполагаемитѣ романи сами би оставили нѣкакви писмени паметници отъ тая епоха, а биха заели тая писменость, за всѣкидневнитѣ си нужди, и обикновенитѣ българи и славяни. Нали заемкитѣ отъ тоя, който е по-културенъ, не зависятъ отъ неговото съгласие, а отъ нуждата на тоя, който ги прави? А между това и такива дири отъ спонтанно влияние не сж констатирани. Напротивъ дори: имаме свидетелството на Черноризеца Храбра, единъ български книжовникъ отъ края на IX или началото на X в., който разказва, че до преди Кирила и Методия словѣне не имѣахъ кѣни'гъ. нъ чрѣ'тами и рѣ'зами чѣтѣахъ и гатаахъ, погани соу'ще.²⁾

¹ Formes byzantines 59.

² W пи'сменехъ Чрнори'зда Храбра. Гл. Йорд. Ивановъ, Бълг. старини изъ Македония, София 1908, стр. 76 сл. следъ като се покрѣстили, добавя по-нататкъ „словото“, славянитѣ почнали да си служатъ съ латински и грѣцки писмена. Латинското

Въ статията си *Le Danube d'Empire*, разказвайки за усилията на Копронима да унищожи българската държава, Йорга говори и за едно комбинувано нападение на византийската флота и армия, при което българитѣ очаквали неприятелитѣ си въ прохода „Бериганъ“ („l'embolé des Bérigans“ — ἐμβολή Βερίγανων). За да поясни това последно название, той привежда името на степъта Бараганъ въ днешно Влашко, северно отъ Каларашъ.¹⁾ Човѣкъ би помислилъ за моментъ, че Йорга допуска въ случая оттегляне на българитѣ къмъ заддунавскитѣ имъ владѣния, въ „Отвжддунавска България“ (Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ.²⁾ Подобно предположение, обаче, и презъ ума не минава на влашкия ученъ. Ние знаемъ вече, че поне за времето презъ VIII — IX в. той отрича сществуването на тая Заддунавска България.³⁾ Мисълъта, която Йорга влага въ съпоставянето на своя „Бериганъ“ съ степъта Бараганъ е съвсемъ друга. — Той навѣрно счита това последно име за румънско: ако следователно нѣгде въ тогавашна България, е имало мѣстность съ подобно название, то значи, че и тамъ сж живѣли румъни. Влашкиятъ професоръ не знае, види се, че името „Бараганъ“ на степъта северно отъ Дунава срещу Силистра не е влашко, а туранско, останало навѣрно отъ печенѣзитѣ или куманитѣ, които живѣли тамъ (презъ XI—XII вѣкове, т. е. три-четири вѣка по-късно отъ времето на Копронима.⁴⁾

Но въпросътъ има и друга страна. Йорга е взелъ името Бериганъ (Βερίγανων) отъ Бонското издание на Никифоровата хроника (*Breviarium*). Както е известно това издание съдържа твърде много празноти и извратени мѣста.⁵⁾ Едно таково извращение

писмо, следователно, става известно въ България едва по времето на Бориса, когато тукъ се явява поисканото отъ него римско духовенство съ церковни латински книги и България остава подъ папското върховенство въ продължение на 1—2 години.

¹ *Melanges offerts à Schlumberger* I. 21.

² *Script. incert., De Leone Bardae fil., ad. L. Gramm., ed. Bonn.* 345₂₃.

³ Гл. по-горе, стр. 20.

⁴ Гл. Jireček, *Einige Bemerkungen über die Überreste der Petschenegen und Kumanen etc., Sitzungsber. d. Böhm. Gesellsch. d. Wiss.* 1889, стр. 11.

⁵ Гл. Krumbacher, *Gesch. d. Byz. Litteratur*, 2 A. S. 351.

е и формата Βερϋάνων.¹⁾ Въ новото издание на *Veriariium*'a (De Boor, Leipzig 1880, стр, 73₁₃) вмѣсто нея стои Βερϋάβων. Че именно тая форма е вѣрна, — съ β, а не съ ν — се вижда отъ обстоятелството, гдето я намираме и въ дветѣ издания на Теофановата хроника²⁾, а сжщо и въ латинския ѝ преводъ на Анастасия Библиотекаръ отъ 870 г.³⁾ Съ името Берегава Теофанъ нарича единъ отъ проходите на Източна Стара-планина, гдето Исперихъ заселилъ Северцитѣ, едно отъ седемтѣ славянски племена, заварени отъ българитѣ въ Мизия.⁴⁾

Не може да се допусне, че на Йорга не е било известно изданието на De Boor'a, нито пъкъ че не знае недостатъцитѣ на Бонското издание на Никифора. За единъ византинистъ, който има задъ себе си „30 годишна дейность“, това би било твърде странно. При това, когато единъ ученъ манипулира съ имена изъ стари текстове и особено когато ги използува за тѣй широки заключения, той е длъженъ да провѣри, дали въ изданието, съ което си служи, дадена форма е правилна или не. Но на Йорга е било известно правилното Βερεϋάβων у Теофана: при другъ единъ случай той го споменува и сближава съ славянското „Брѣгово“?) Защо тукъ той го е изоставилъ и предлага на читателитѣ си погрѣшното Βερϋάνων? Отговорътъ може да бжде само единъ: — защото му е било нужно да сближи това име съ името на степъта Бараганъ, да покаже, че то е влашко и че, следователно, въ Източния Хемусъ сж живѣли власи!

Приведениятъ примѣръ не е нѣщо случайно въ научната метода на влашкия историкъ. За да се убедимъ въ това, достатъчно е да приведемъ още единъ случай. — Известно е, че презъ последнитѣ години на царуването си Копронимъ се опиталъ да премахне нѣкои отъ опаснитѣ си хора въ

¹ De Boor въ предговора къмъ изданието си, стр. XV, самъ обръща внимание на това.

² Theoph., ed. Boor 359₁₅. 431₇; ed. Bonn. 549₁₁. 664₁₇.

³ Chronogr. tripartita, въ Theoph. Chronogr. ed. De Boor. т. II. 227, 283: clusura Veregaborum; in Veregaban ad clusuram.

⁴ Theoph., De Boor 359₁₄ сл.: τὸς μὲν Σέβερεις κατόκισαν ἀπὸ τῆς ἔμπροσθεν κλεισούρας Βερεϋάβων. Гл. по-горе, стр. сл. 127 и бел. 5.

България. Между тях бил и един славянски князь, който често нападал в Тракия и причинявал много беди на ромейците. Императорът изпратил в България хора за да го заловят. Говорейки за същата личност, Йорга казва: „трѣбва да спомнимъ, че началникът на славянигѣ, които презъ даденото време вършили много злини в Тракия, е единъ Severus“¹⁾ — латинско име, което несъмнено значи, че лицето, което го носило, е било романин или влахъ.

Йорга се е ползувал и в случая от Бонското издание на Теофановата хроника, безъ и тоя път да провери правилността му. В новото издание на същата хроника е казано: „императорът, като изпратил тайно (хора) в България, заловил Славунa, князь на Северцитѣ“ (ἐπέλασε τὸν Σεβέρων ἄρχοντα Σκλαβοῦνον. De Boor 436₁₅). Че именно тоя текст е правилния, а не съответния в Бонското издание (гдето стои ἐπέλασεν τὸν Σεβέρων ἄρχοντα Σκλαβοῦνων), се вижда и от латинския превод на Теофановата хроника, направенъ също от споменатия Анастасий Библиотекаръ презъ IX в. Тамъ е казано „imperator ... cepit Severorum principem Sclavunum“ (De Boor, id. II 287), Оказва се следователно, че князь съ латинското име Severus в България не е съществувал. Имало е другъ единъ: Славунъ, князь на славянското племе Северци, живѣещо, както вече знаемъ, при Берегавския проходъ на Източна Стара-планина.

2. Имена и раси.

Предъ факта, че не могат да бждат посочени абсолютно никакви указания за наличността на романски жители в земитѣ на първоначалното българско царство, че следи от пребиванието на такива романи тукъ и от очакваното имъ влияние върху новитѣ жители на тия земи — прабългари и славяни — също тъй липсватъ, на Йорга би оставало като едничко сръдство, за да спаси своята теория, да се опита да докаже, че тия романи сж живѣели, не изъ дунавскитѣ блата (видѣхме, че тѣ и тамъ сж липсвали), а изолирани по нѣкакъвъ необикновенъ начинъ в своитѣ селища изъ Мизия и Хемусъ, безъ всѣкакви сношения и връзки съ останалитѣ обитатели на тия области, безъ всѣкакво отношение къмъ тогавашния животъ изобщо.

¹ Notes, 64; Notele, 123.

Разрешението на една такава задача би било трудно, наистина, даже и за единъ тъй изобретателенъ умъ, какъвто е неговия. Но Йорга се отказва отъ нея не заради мъжнотиитѣ, които тя представя, а по съвсемъ други съображения. — Своего румънство той, разбира се, не може да обрече на едно тъй тъмно и безплодно битие. И затова твърдението, че румънското население въ областта между Дунава и Балкана останало чуждо на другоплеменнитѣ ѝ обитатели и на новата държавна власть, това твърдение се забравя отъ самия му авторъ. Едва що го изказалъ, Йорга бърза да увѣри, че тия романи имали „една висша класа, ... която намѣрила възможность да даде на самата българска държава презъ VIII в. двама владѣтели“. — Това били Сабинъ и Паганъ.¹⁾ Мнението си, че тия последнитѣ произхождали отъ мнимитѣ мизийски романи, влашкиятъ историкъ не извлича, разбира се, отъ никакъвъ текстъ. Едничкото му основание да имъ припише романски произходъ сж тѣхнитѣ имена. „Азъ вѣрвамъ, казва той, че тия имена сж достатъчно ясни, за да покажатъ, че тѣ сж принадлежали къмъ туземното население, което продължавало да запазва известно числено, икономическо и културно значение въ тия мѣста“.²⁾

Въпроснитѣ имена се срещатъ у познатитѣ ни двама византийски автори — Теофанъ и Никифоръ. У тѣхъ тѣ сж предадени въ формитѣ Σαβίνος³⁾ и Παγάνος.⁴⁾ Нека видимъ, доколко тѣ наистина сж „suffisamment claires“, за да оправдаятъ мнението на румънския професоръ.

Една твърде мъчна задача е да се търси сжщинскиятъ видъ на едно име по формата, съ която то е запазено у единъ или другъ византийски авторъ. Известно е, че въ гръцкия езикъ липсватъ много отъ звуковетѣ на славянскитѣ и туранскитѣ езици, липсватъ за означението имъ и съответнитѣ писмени знаци. Да се сжди, следователно, какъ се е произнасяло или каква е била истинската форма на едно чуждо

¹ Formes byzantines, 57, 59; Notes, 64 (Notele, 122); Le Danube d'Empire 21.

² Formes byzant. 58.

³ Niceph. 70₃ сл.; Theoph. 433₁₆₋₂₀, 436₁₃ сл.

⁴ Theoph. 433₂₂, 436₉. Името на Пагана въ тая форма у Никифора не е дадено; за това гл. по-долу.

име, и то като се изхожда само отъ транскрипцията, съ която го намираме у нѣкой византийски авторъ, и — което е още по-важно — да се градятъ върху тѣй полученитѣ изводи решителни сжждения — това е работа, на която никоѣ учень, съ чувство на отговорность, тѣй лесно не би се решилъ. Още по-вече и за това, че въ всички времена обикновениятъ чужденецъ несъзнателно е сближаваль, или е билъ наклоненъ да сближи, едно странно или непознато нему име, съ нѣкоя форма, която му е била по-позната и близка. Отъ това гледище най-малко смѣло е да се твърди безъ всѣкаква резерва, че чрезъ имената Παγάνος и Σαβίνος сж предадени латинскитѣ Paganus и Sabinus.

Когато се знае, че името Παγάνος е носилъ единъ български ханъ, то първиятъ въпросъ, съ който човѣкъ е длъженъ да се справи, е — дали то не представя нѣкаква прабългарска форма, дали съ други думи, то не може да бжде изведено или пъкъ сближено съ нѣкое отъ познатитѣ — макаръ и твърде малко на брой — прабългарски (турански) имена и думи. Твърде вѣроятно е, че въ него ще трѣбва да се търси коренътъ *bagh-*, засвидетелствуванъ въ прабългарскитѣ βαγαῖν, βαγατοῦρ на надписитѣ отъ IX в.¹⁾ Последното отъ тѣхъ се намира и въ куманския словарь въ формата *bagat* съ значението *probus* — храбъръ, добъръ, честенъ.²⁾ Споредъ Kuun тя отговаря на монголското *baghator*.³⁾ Последното, както е известно, е минало и у руситѣ, гдето и сега „богатырь“ значи юнакъ, храбрець. Сжщия смисълъ коренътъ *bagh-*, споредъ Томашека, е ималь и въ прабългарския езикъ, гдето името βαγαῖν значило борець, военачалникъ,⁴⁾ Успенски отъ своя страна счита терминътъ βαγαῖν за производно отъ *bäg*, князь,⁵⁾ (отговарящо на днешното турско *beg*). Що се отнася

¹ Успенскій, Надписи староболгарскія. Изв. Русс. Арх. Инст. X. 192; сжщо Corp. Inscr. Graec. IV n. 8691, В. Гл. сжщо у Marquart, Chronologie d. alttürkschen Inschriften. Lpz. 1898, 40 сл., 45: Bayatängrikän.

² Kuun, Cod. cumanicus. Budapest 1882, стр. 116.

³ Id. 299; сжщо тамъ и *bag = vinea, бага = rana*.

⁴ Tomaschek, при Škorpič, ц. ст. Arch.-epigr. Mitteilungen. XVII. 208.

⁵ Id. p. 202; Marquart, id. 40, произвежда името и на първия Кубратовъ синъ Батбай (Βατβαῖδᾶν, Theoph. 357₁₉, 358₉; Βαῖανός на Niceph. 33₂₆, 34₁₈) отъ ΒαΓ-βαῖᾶν — *bäg* Βαῖαν. За различнитѣ обяснения на името Паганъ възъ основа на туранскитѣ езици, гл. и Шишмановъ, Критиченъ прегледъ на въпроса за произхода на прабългаритѣ. Мсб. XVI—XVII стр. 574 сл. У Vámbéry, Uigurische Sprachmonumente. Innsbruck. 1870. S. 209. срещаме: *beklik* — Regierung. Herrschaft; *bak, bag* — Verlangen, Lust, на което отговарятъ якутското и монголското *bag* съ сжщото значение: *bagana* (якут.) стѣлбъ, *baḡar* — искамъ, желяя.

пъкъ до суфикса *-an* (*-ανος*), той е единъ отъ най обикновенитѣ въ прабългарската ономастика.¹⁾

Пръ предположението, че въ името *Παγάνος* у Теофана се съдържа туранскиятъ корень *bagh*, едничкото нѣщо, което смущава, е обстоятелството, гдето звукътъ *b* е предаденъ чрезъ *p*. Но специаленъ знакъ за звука *b* въ гръцкия езикъ презъ IX в. вече не е имало: *β* е било произнасяно тогава като *v*. И ако все пакъ и най-често чуждото *b* византийцитѣ по навикъ още предавали съ *β*, това не значи, че то не е могло да бжде предадено и съ *π*: името на султанъ Баязида I напр. византийскитѣ автори отъ XV вѣкъ даватъ въ формата *Παγιαζήт*, *Παιαζήτης*,²⁾ т. е. винаги съ *p* вмѣсто съ *b*. Наистина, тоя примѣръ е отъ твърде късно време, но транскрибирането на *b* чрезъ *p* е могло да се яви много по-рано и то възъ основа на фонетичната аналогия въ групата *tr*, произнасяна като *tb*. А тъкмо тая група отъ консонанти се явява въ единъ случай и при нашето име. Разказващъ за събитията, които Теофанъ отнася къмъ времето на Пагана, патриархъ Никифоръ бележи, че българитѣ вмѣсто починалия *Тόκτος* си избрали „единъ другъ господаръ, когото наричатъ *Καμπαγάνος*.³⁾ Несъмнено е, че тоя *Καμπαγάνος* (чети *Камбаганосъ!*) е сжщиятъ ханъ Баган(ос)ъ, т. е. *Ханъ Паганъ*,⁴⁾ за когото говори Теофанъ.

Какъ може да се обясни обстоятелството, не името на това лице се явява у двамата автори въ тѣй рзлични форми? — И единиятъ и другиятъ сж черпили, както вече споменахме

¹ Ср. напр. *καυχάνος*, *κοπάνος*, *ταρκάνος*. С. I. G IV, n. 8691; Porhyrog., De cerim. ed. Bonn. I 168₁₆; Успенскій, ц. с. 190, 191, 233, Никовъ, ц. с. 196, 203, 212.

² Chalcocond. ed. Bonn. 101₁₀ сл.; Ducas, ed. Bonn. 17₃ и сл.

³ Niceph. Brev., 71₅: ὃν ὀνομάζουσι *Καμπαγάνος*.

⁴ Marquart, id. 40, бел. 1, сжщо счита, че въ първата часть отъ Никифоровото *Καμπαγάνος* е дадена титлата „ханъ“. За сжщото гл. и Златарски, България презъ VIII в. Псп. LXIII, стр. 645.

при другъ случай, сведенията си отъ единъ и сжщъ, неизвестенъ изворъ.¹⁾ На тоя последния българскиятъ владѣтель е билъ познатъ, освенъ съ името, но и съ титлата си ханъ. Отъ „ханъ Баганъ“ непознатиятъ общъ изворъ е направилъ (съгласно особеноститѣ на гръцката транскрипция и фонетика, при която n+b се превръща въ mb, което се предава съ mp), едно име Καμπαγάνος, произнасяно Камбаганос = Ханъ + Баган(ос)ъ. Никифоръ взелъ въ хрониката си тъй дадената писмена форма (Καμπαγάνος), когато пъкъ Теофанъ, навѣрно разбиращъ, че първата частъ — κάμ — е отдѣлна отъ самото име, я изоставилъ и взелъ това последното съ ортографията, която намѣрилъ въ самия изворъ — Παγάνος.

Съ това обяснение ние считаме, че гатанката, която представя името на интересувания ни български владѣтель, се разрешава. Това име е туранско и въ него лежи познатия прабългарски коренъ bagh-, bag- или bāg-. Формата Паганъ у византийския авторъ е, значи, извращение на туранското *Баганъ.

Дали това обяснение, обаче, ще бжде прието или не, е въпросъ не тъй важенъ. Това, което е сигурно, е — че името на занимаващия ни български господарь не може да има нищо общо съ латинското Paganus. И Йорга не би се изказалъ тъй смѣло за тая идентичность, ако желанието му да открива навсѣкжде власи не господствуваше надъ цѣлата му мисловна дейность. Собствено име Paganus латинската ономастика не познава. Това едно. Друго. — Ако „Паганъ“ наистина е произхождалъ отъ старото романско население, и то отъ „висшата класа“, той несъмнено ще е билъ християнинъ. Йорга изрично признава това, относно Сабина,²⁾ но на сжщото основание то трѣбва да бжде признато и относно Пагана: недопустимо е единъ „благороденъ римлянинъ презъ VIII в.“ още да бжде привърженикъ на старото езичество. Известно е, обаче, че въ къснолатинския езикъ думата paganus е имала предимно значението „езичникъ, идолопоклонецъ“. Йорга самъ би трѣбвало прочее да си зададе въпроса, какъ е могълъ да се нарича съ такова нечестиво име тоя, който по неговото

¹ Гл. по-горе, стр. 127.

² Notes, 64; Le Danube d'Empire, 21: въ Formes byzantines, 59, той, както изглежда, го признава и относно Пагана.

разбиране би трѣбвало да бжде единъ отъ първитѣ християнски владѣтели на България?¹⁾

Нека разгледаме сега, какъ стои въпроса съ предшественика на Пагана — Сабинъ.²⁾

Като се премахне отъ това име, — тъй както то е предадено у Теофана и Никифора — гръцкото окончание -ος, остава формата Σαβιν, която е могла да бжде произнасяна *Savin и *Sabin. Нито нейниятъ коренъ, нито пъкъ суфиксътъ ѝ -in могатъ да се считатъ изключително латински. Въ куманския речникъ намираме въ много случаи туранскитѣ корени *sab-*, *sav-*, *saw-*.³⁾ Намираме ги и въ уйгурскитѣ текстове.⁴⁾ *Sabir* или *Sabir* (Σάβειροι. Σάβιροι, Saviri), както е известно, се е наричалъ единъ дѣлъ отъ хунитѣ, родственъ на българитѣ-кутургури.⁵⁾ Окончанието -in пъкъ е засвидетелствано,

¹ У византийцитѣ, гдето езичниците били наричани Ἐλληνας, думата „λαγάνος“, заета отъ латинския езикъ, е означавала презъ VII в. „човѣкъ отъ простия народъ“ на градоветѣ и селата, а λαγανατικόν се е наричала милицията, съставена отъ тая частъ на обществото (гл. Gelzer, Die Genesis d. byz. Themenverfassung, Abh. d. sächs. Gesellsch. d. Wiss. Bd XVIII. 1899, стр. 39). Още по-малко, следователно, бихме могли да сблизимъ „името на латинеца“ Paganus, принадлежащъ къмъ „la classe supérieure“, съ гръцкото значение на тая дума.

² Предположението, че името на българския господарь Сабинъ принадлежи къмъ римската ономастика се поддържа и отъ Златарски, България презъ VIII в. Псп. LXIII стр. 641. бел., сжщо и История I, 216, но съ оговорката, че то „несъмнено е заимствувано отъ романизованото население на Балк. п-въ“. Съобразно съ това, Златарски приема, че Сабинъ билъ славянинъ: славянитѣ, мисли той, сж живѣли по-близу и подълго време между това романизувано население и поради това изпитали въ по-голѣма степенъ неговото влияние.

³ Kuun, Cod. cuman, стр. 294: *saban* — нива, поле; *sabirluc* — мжченикъ, мжченичество, *sabor* — аloe, *saw* — здравъ, *savri* — кожа.

⁴ Vámbéry, id. 253: *sav*, *sau*, *sab* — Kunde, Kundschaft; *sav* — ein häufiges Epitheton zu Gold; *sevgi* — Jungfrau, Geliebte; *sevikli* — Liebende, Verliebte. Tomaschek, гл. Шишмановъ. ц. ст. 574, извежда името Савинъ именно отъ това последно значение: *sävän* — любимецъ.

⁵ Procop., De bello pers. II. 29.15 (291₁), De bello goth. IV.3.5 (491₁), Agathias III.17 (Dind. 267₁₈); Simoc. VII.8.3. (258₂₀); ср. и Wirth, Gesch. Asiens und Osteuropas. Halle 1905. S. 233, 248. За сжщитѣ Савири и Iord., Geth. 63₁₁. Издадениятъ отъ Момсена текстъ се различава отъ съответното мѣсто у Zeuss, Die Deutschen, 715. гдето вмѣсто Altziagiri се чете Cutziagiri, второ име на Saviri-тѣ. Въ случая Cutziagiri изглежда, че не е друго, освенъ Κουτρίγυροι, име на българитѣ у Прокопия, De bell. goth. IV.5.4 сл.

въ много отъ известнитѣ ни прабългарски имена¹⁾ (*bagaiñ*, болярска титла или чинъ: *Ougain*, родъ, отъ който произхождалъ ханътъ Телець; *Marmain*, *Knñ*, лични имена и т. н.).²⁾

Всички тия примѣри сж достатъчни, за да покажатъ, че името *Sabin* (*Savin*), може да бжде не само латинско. Едно друго мѣсто пъкъ у Теофана решително сочи, че това име, носено отъ единъ български ханъ, е било туранско, както туранець е билъ и самиятъ той. Подъ годината 692 Теофанъ разказва, че следъ като на арабитѣ се подчинила и вжтрешна Персия, тѣй наречениятъ Хорасанъ, тамъ се явилъ нѣкой си смѣлъ човѣкъ, на име Сабинъ, който вдигналъ възстание, избилъ мнозина отъ арабитѣ и едва не удавилъ въ рѣката самия хаганъ.³⁾ Името на тоя Сабинъ, както и това на едноименния му български господарь, сж дадени отъ Теофана абсолютно въ една и сжща форма — *Σαβίνος*.

Едва ли Йорга би се решилъ да твърди, че и въ степитѣ югоизточно отъ Каспийско море сж живѣли романи и че такъвъ романинъ, „поради името си“, ще да е билъ и бунтовникътъ срещу арабската власть въ Хорасанъ, Сабинъ. Тамъ, въ старата Согдиана, като северни съседи на перситѣ, а и още по на югъ, отдавна били насганени хунитѣ-ефталити *Ἐφθαλίται*.⁴⁾ Нѣкои ги считатъ за уйгури, надъ които презъ втората половина на V в. се наслоили хуни отъ сжщата маса, къмъ която принадлежали и споменатитѣ по-горе Сабири.⁵⁾ Отъ Прокопия знаемъ за войнитѣ, които водилъ съ тѣхъ персийскиятъ царь Перозъ (459—486), когато пъкъ при единъ отъ приемницитѣ му, Кобадъ или Кавадъ, тѣ като съюзници

¹ Гл. Tomaschek, при Škorpič, Arch.-epigr. Mitteil. XVII (1894), 208.

² Porphyrog., De adm. imp., ed. Bonn. 157₁, 158₇; надписътъ отъ Суютли, Изв. Русс. Арх. Инст. X 192; Именникътъ на бълг. князе у Златарски, История I, 382.

³ Theophanes 366₂₀: ... καὶ ὑπετάγη αὐτοῖς καὶ ἡ ἔσω Περσίς, ἡ λεγομένη Χωρισάν, καὶ φύεται ἐκεῖσε παράβουλος ὀνόματι Σαβίνος, καὶ πολλοὺς τῶν Ἀράβων ἀπέκτεινε καὶ αὐτὸν τὸν Χαγάνον παρ' ὀλίγον τελείως ποταμόπνικτον ἐποίη.

⁴ Procop., Bello pers. I. 3.2 сл. (ed. Haury 10₃ сл.).

⁵ Wirth. 233-4, 238; Zeuss, Die Deutschen, 301, мисли, че ефталититѣ били родственни на перситѣ.

участвували въ персийскитѣ походи изъ Сирия и Месопотамия.¹⁾ Държавата на ефталитѣ презъ втората половина на VI в. била унищожена отъ турцитѣ,²⁾ които ставатъ за перситѣ още по-страшни съседи: въ 570 год. тѣ опустошили цѣлата Северна Персия до южнитѣ побрѣжия на Каспийско море.³⁾ Отъ края на VI в., обаче, голѣмата турска държава, надъ която заповѣдвалъ Великиятъ хаганъ, „господаръ на седемъ колѣна и владѣтель на седемъ пояса отъ вселенната“, се разпада на малки владѣния, а заедно съ нея преставатъ да бждатъ опасни за перситѣ, живѣещитѣ при севернитѣ имъ граници и въ областъта на Хорасанъ турци и ефталити. Следъ завладѣването на Персия отъ арабитѣ, върховенството на последнитѣ трѣбвало да признае, както за това научаваме отъ гореприведеното мѣсто на Теофана, и хаганътъ на турци и ефталити въ Хорасанъ.⁴⁾ Срещу владичеството на мусюлманитѣ, както и срещу самия хаганъ, който драговошно имъ се подчинилъ, било насочено възстанието на туземното население подъ водителството на споменатия Сабинъ. Тоя последниятъ, като водителъ на национално движение срещу завоевателитѣ, е билъ хунъ-ефталитъ или турчинъ, въ всѣки случай — туранецъ.

Презъ периода отъ V до VII в. туранската лавина въ три посоки се свлича къмъ земитѣ на стария културенъ свѣтъ — презъ Трансоксания и Согдиана, източно отъ Каспийско море; презъ Кавказъ и, най-сетне — презъ областитѣ около Долни и Срѣдни Дунавъ. Различнитѣ имена, съ които тя тукъ или тамъ се явява, не означаватъ отдѣлни народи. Това е все сжщата етнична маса, разпокъсана само на отдѣлни военно-политически съюзи. Честъ отъ нея сж разнитѣ хунски племена, които презъ V—VII в. пълнятъ равнинитѣ на Дунава и рускитѣ степи, прабългаритѣ, които създаватъ държавата си въ Мизия и Добруджа, ефталити и турци, които

¹ Procop., Id. I;3.8(11₁₇); 1.7.8(31₂₁).

² Симос. VII. 7.8 (De Boor 257₅ сл.). Ср. Wirth, 265, 268. Споредъ Zeuss'а, 302, тогава името Türk изстѣпва като общо име вмѣсто името хуни.

³ Menander, ed. Dindorf, II fr. 32, p. 68₂₇.

⁴ За събитията въ ония земи презъ първата половина на VIII в. ср. Marquart, o. c. 33 sq.

през VI и VII в. изстѣпватъ въ задкаспийскитѣ земи. Именно за това къмъ срѣдата на VI в. срещаме единъ Заберганъ, ханъ на хунитѣ кутургури, който презъ Долния Дунавъ нахлува въ Източна Тракия¹⁾ и другъ единъ, сѣщо тѣй Заберганъ, но вече навѣрно хунъ-ефталитъ, който къмъ сѣщото време изпълнява висока служба при персийския царь Хозрой Ануширванъ.²⁾ Именно заради това, сѣщо тѣй, българскиятъ ханъ Сабинъ отъ земитѣ при Долния Дунавъ има свой едиоименникъ въ ефталитския или турски бунтовникъ Сабинъ отъ земитѣ на старото персийско царство.³⁾ Както се вижда прочее, „латинскиятъ произходъ“ на Сабина не само че не е „безспоренъ“, както Йорга, изхождайки отъ неговото име, е убеденъ, но се оказва, че това име е туранско и че Сабинъ е произхождалъ отъ сѣшитѣ турански прабългари, които бѣха дали всички владѣтели на първата българска държава.

Но даже и да бихме поискали да направимъ въ случая една невъзможна концесия на влашкия историкъ и да се съгласимъ за моментъ, че дветѣ занимаващи ни имена Сабинъ и Паганъ сѣ латински, — значи ли това, че лицата, които сѣ ги носили, сѣ били отъ романски произходъ? Ако едничко и само по имената бихме поискали да опредѣляме етничната принадлежностъ на една или друга историческа личностъ, стигнали бихме до заключения твърде фантастични. Въ една отъ своитѣ работи Йорга самъ се произнася не съвсемъ одобрително за „навика да се изхожда отъ имената, за да се разпознаватъ раситѣ“; изводъ, направенъ възъ основа на имена, билъ безъ значение; имената имали свой животъ, който не можелъ да бжде стегнатъ въ „границитѣ на една раса“:⁴⁾ тѣ странствували.

¹ Agath., V. II. (Dind. II 366₅): Ζαβερὰν δὲ ὁ τῶν Κοττιγοῦρων Οὐννων ἡγεμόν.

² Procop., De bello pers. I 23.25; II 8.30; 26.16 (Haury, 122₁₃, 188₃₆, 270₁₈), Anecdota 2.32 (19₄): ὁ Ζαβεργάνης.

³ Дали точната туранска форма на това име е била наистина Σαβιν-, както византийскитѣ лѣтописци я предаватъ, разбира се е другъ въпросъ. Въ старо-турскитѣ надписи се среща личното име Sabra (Sabra Tarqan, Marquart, Id. 43).

⁴ Influences, 28 сл.

Разбира се, тия тъй умѣстни сжждения той прави, когато му е потрѣбно да изтъкне, напримѣрь, че славянскитѣ имена на князетѣ Радогостѣ (Ардагастѣ) и Пирогостѣ (Пирагастѣ) въ днешно Влашко къмъ края на VI и началото на VII в. не доказвали, че върху лѣвия брѣгъ на Дунава живѣли само славяни и че тамъ липсвало романско население. Когато обаче му е нужно да представи, че тукъ или тамъ сж се намирали романи, той забравя своя критерий и е готовъ да провъзгласи за романинъ всѣко лице, чието име има и най-малко подобие съ нѣкоя романска ономастична форма. При това, едно едничко такова име всрѣдъ населението на дадена областъ му е напълно достатѣчно, за да обяви за романи или румъни всички нейни жители.

Най-интересното при тоя родъ „историческо обобщение“ сж похватигѣ, съ които Йорга твърде често си служи. Въ много случаи той се пази прямо и открито да заяви, че една или друга историческа личностъ е румънинъ по произходъ. Той обикновено се ограничава да отрони само фразата, че нейното име „се срещало и между румънитѣ“ или пъкъ, че окончанието му било „твърде често въ румънската ономастика“. Читателтъ, който може критически да се отнесе къмъ такава бележка, е въ недоумение и се пита, дали наистина Йорга счита, че даденото лице е румънинъ по произходъ или не? За масата читатели, обаче, на чието лековѣрие или невежество Йорга разчита, — а само за тѣхъ, както изглежда, сж предназначени неговитѣ писания — за тѣхъ тоя въпросъ не сжществува; тѣ не знаятъ при това, че славянската ономастика срѣдъ румънитѣ е сжщо тъй широко застъпена, както и славянскитѣ рѣчници въ румънския езикъ. И за това бележкитѣ отъ тоя родъ, които Йорга пуца, оставятъ впечатлението, че при даденитѣ случаи наистина се касае за румъни. Тѣй тенденцията, отъ която сж вдъхновени писанията на румънския историкъ, постига цельта си, когато пъкъ отъ друга страна, той се чувствува освободенъ отъ задължението да доказва вѣрността на предпоставкитѣ, върху които заключенията му сж изградени.

Провъзгласилъ Сабина и Пагана за членове отъ „висшата класа на мизийскитѣ романи“, Йорга, както изглежда, е готовъ да представи за влахъ и Нравота — единъ отъ внуцитѣ на Крума, тъй като „суфиксътъ *-ota* билъ твърде честъ въ румънския

езикъ“.¹⁾ Йорга въ случая не иска дори и да знае, че коренътъ на това име (нрав-) е общо славянски,²⁾ че общо славянско е също тъй и окончанието -ота³⁾ и че ако то въ румънския езикъ е „твърде често“, това е само защото е заето отъ славянитѣ.

Къмъ 773 г., следъ единъ отъ голѣмитѣ походи на Копронима срещу България, разказва Теофанъ, българитѣ изпратили при него βοῖλᾶν καὶ Τζιγάτον, за да искатъ миръ. Ученитъ доста много сж се занимавали съ тоя изразъ, за да обяснятъ какво собствено означаватъ съдържащитѣ се въ него думи: лични имена ли сж, или пъкъ нѣщо друго. Въпросътъ вече е разрешенъ въ смисълъ, че тѣ сж титли или съсловни названия.⁴⁾ За Йорга обаче проблема тукъ не съществува. Безъ да знае, какво сж мислили или писали другитѣ, той просто разказва за „болярина Воила и за другаря му Τζιγάτος“.⁵⁾ Но съ това той не спира. За да обясни първото име, той обръща вниманието на читателитѣ си, че днесъ въ Румъния имало нѣкакво село, което се наричало Voila, когато пъкъ името Τζιγάτος било „на румънски Gigât“ и значило „хубавъ“.⁶⁾ Това значи, иска навѣрно да каже Йорга, че въпроснитѣ двама български пратеници сж били румъни. На Йорга е неизвестно, че думата βοῖλᾶς е туранска, че въ прабългарския езикъ е означавала човѣкъ отъ благородното съсловие и че отъ нея е произлѣзло по-късното българско „боляринъ“,⁷⁾ което минало у руситѣ и румънитѣ. Въ формата βοηλᾶς, βοηλᾶ тя се среща въ българскитѣ надписи отъ IX в.⁸⁾, а въ формата βοουηλα — въ единъ отъ надписитѣ на тъй нареченото

¹ Formes byz. 61.

² Miklosich, Lexicon palaeo-slov. s. v.

³ Maretić, O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. Rad Jugoslov. Akad. 82 (1886) стр. 125; Miklosich, Die Bildung der slav. Personennamen. Denkschr. d. Wien. Akad. X (1860). S. 224.

⁴ Успенскій, Известія X. 200; Bury, History II, 474, бел. 3; Златарски, История, I, 228.

⁵ Notes, 65; Notele, 124.

⁶ „Τζιγάτος, Gigât en roumain, le Beau“, Notes 65.

⁷ Гл. Jireček, Arch. f. slav. Philol. XXI. 1899. S. 610; Ю. Трифоновъ, Къмъ въпроса за старо-българското болярство, Сп БА. XXVI, 15 сл; Фехеръ, ц. с. 84.

⁸ Успенскій, п. т. стр. 191, № 4: Τζέλα βογοτόρ βοηλᾶ Κολουβρός; 230, № 3: ὁ παλ(αι)ὸς αὐτοῦ βοηλᾶς ὁ Ήσβοῦλος.

„Съкровище на Атила“.¹⁾ За Βουλίας (метатезисъ отъ βοίλας βοήλας) τάρκανος, единъ отъ първитѣ сановници въ България презъ X в., поменува Багрѣнородни, като на сжщото мѣсто дава и плуралната форма βολιάδες (боляри).²⁾ Въмѣсто нея у Теофана не еднажъ се явява сжщо тѣй плуралното βοϊλιάδες, образувано отъ нашето βοϊλάς.³⁾ Въ произходящето отъ сжщия X в. житие на св. Мария Нова се говори за българския „архонтъ „Βουλίας“, който билъ поставенъ отъ Симеона за командантъ на Виза.⁴⁾ За нѣкои отъ тия последни форми още сжществува споръ, дали не представятъ лични имена,⁵⁾ но никой отъ специалиститѣ до сега на се е съмнявалъ, а никой непредвзетъ умъ не се съмнява и сега, че тѣхниятъ корень е въ туранския езикъ. Ако на Йорга биха били нуждни аналогии, за да си обясни произхода както на термина βοϊλᾶ, тѣй и приведенитѣ βοϊλᾶς, βουλίας и т. н., той би ги намѣрилъ не само въ приведенитѣ примѣри, но още по-далечъ — въ старотурскитѣ надписи на Монголия,⁶⁾ гдето и най-буйната фантазия едва ли би могла да открие нѣкакви румъни.

Що се отнесе пъкъ до думата Τζηγάτος, то още много отдавна е изказано мнението, че тя е прабългарска, значила е „войникъ“ и е идентична съ татарското djiguit.⁷⁾ Напоследъкъ се доказва, че тя е била запазена срѣдъ българитѣ и презъ по-късно време въ формата үгготъ (при което о<ᾱ), съ значение спатаръ (σπαθᾶριος) — „придворенъ сановникъ, който носилъ мечъ следъ царя“.⁸⁾

¹ Jos. Hampel, *Altertümer des früheren Mittelalters in Ungarn*. Braunschweig, 1905 I. Taf. 315; II. S. 421.

² Porphyrog., *De cerim.*, ed. Bonn 681₁₇: οἱ ἔξ Βολιάδες οἱ μεγάλοι; οἱ ἔσω καὶ ἔξω Βολιάδες.

³ Theoph., 436₁₁, 447₁₂.

⁴ Γεδεών, *Βυζαντινὸν ἑρτολόγιον*, Константинополь, 1899; стр 299. col. 2; Баласчевъ, *Изв. Русс. Арх Инст.*, IV. 191.

⁵ За лично име считатъ напримѣръ Βουηλα въ надписа на „Атиловото съкровище“ (Гл. Фехеръ, ц. с 58 и Баласчевъ, *Минало I*. кн. 3, стр. 237) и дадения въ Жит. на Мария Нова Βουλίας. Баласчевъ, *Изв. Русс. Инст. X*, 219.

⁶ Thomsen, *Inscriptions de l'Orkhon. Mém. de la Soc. Finno-Ougrienne*. V. 1896, стр. 131. II S14 — *Bujlabaga tarqan*.

⁷ Bury, *History*, II, 474, бел. 3. Ср. с. Златарски, *История I*, 1. 228. Фехеръ, ц. с. 24 сл., 81.

⁸ Трифоновъ, ц. с. 16, гдето сж приведени и извадки изъ единъ миней: носей нагы мъеъ за царемъ рекоми үгготи; царь... пвсти съ нима въ Римъ Маркѣана, үггота своего.

3. Територияленъ елементъ въ старата българска държава.

Йорга знае, че понятието държава предполага два основни елемента — народъ, върху който тя се крепи и постоянна територия, надъ която тая държава упражнява една действителна и трайна власт. И, отрекълъ националния характеръ на Старата българска държава, представилъ, че тя отначало се поддържала само отъ една банда отъ войници, а следъ това — просто отъ една смѣсица на народи съ найразлична култура и произходъ, — Йорга не забравя, че съ това задачата му не е изчерпана: нужно е да бжде представено, че на тая държава липсвалъ и втория сжщественъ елементъ — територията.

Държавата на българитѣ, споредъ него, била истинска фикция. Отначало (до кога?), тѣ нѣмали „нито понятие за територия, постоянна и опредѣлена (delimité), каквато при една държава се изисква и налага: вмѣсто територия за господство, тѣ имали територия за грабежъ, за данѣкъ..., а по-късно и за постоянна експлуатация“.¹⁾

За да се избѣгнатъ недоразумѣнията, мислитѣ на автора, изказани въ тия думи, трѣбва да бждатъ разяснени. Очевидно, Йорга не иска да каже, че земитѣ, образуващи това, което се наричало българска държава, били земи, които българитѣ гледали само да експлуатиратъ, а населението имъ — да плячкосватъ и грабятъ. Сжщността на неговата мисълъ е въ твърдението, че българитѣ „нѣмали нито понятие за територия, постоянна и ограничена, каквато при една държава се изисква и налага“. Това значи, че владѣнията на българитѣ били величина безъ очѣртания, форма и измѣрение, нѣщо, което постоянно било въ движение и се мѣнявало, простиращо се до тамъ, догдето въ даденъ моментъ достигали българскитѣ грабежи, за да се отдрѣпне веднага следъ като българитѣ се оттеглятъ въ своитѣ главни станове съ нагребената плячка или събрания данѣкъ. Това значи понататѣкъ, че понятието за граница, установена и трайна, която

¹ Serbes, Bulgares et Roumains, 209—210.

да очъртава държавната имъ територия, липсвало у тѣхъ и за това такава граница тѣ не познавали и нѣмали.

За да възбуди довѣрие къмъ това свое твърдение, Йорга по старъ навикъ добавя, че то се подкрепяло отъ „историческите извори“. ¹⁾ Както обикновено обаче, тѣй и тукъ, той отбѣгва да посочи, кои сж тия извори, и да приведе какъвто и да било текстъ. Това прави той навѣрно, защото именно историческите извори и въ тоя случай съдържатъ известия за заключения, тъкмо противоположни на неговите.

Споменатиятъ по-горе, предаденъ отъ Теофана миренъ договоръ отъ времето на Тервеля (716 г.), т. е. едва 37 години следъ основаването на Българската държава, опредѣля границата между България и Византия, като изрично споменува и крепостъта Милеона, отъ която тая граница почвала. ²⁾ Още по-подробно е означена границата между двете държави въ изсѣчения отъ българите Сюлейманъ-къйски надписъ, който, както вече сжщо тѣй споменахме, съдържа вѣроятно договорътъ отъ 814 г. ³⁾ Колко голѣмо внимание обръщали българите на своята държавна граница, и то тъкмо въ първите вѣкове на своята история, се вижда отъ обстоятелството, че тѣ я означавали съ дълбоки и широки окопи, които продължавали на разстояние

¹ „Les sources historiqués le démontrent“, id. 209.

² Theoph., 497₂₀ „ἄ τούς ὄρους περιεῖχον ἀπὸ Μηλεώνων τῆς Θράκης“.

³ Споредъ възстановлението отъ Успенскій, Изв. русс. Арх. Инст. X 22!: ... καὶ ἐπιπίπτει μεταξὺ] ἐλ(λή)νων (καὶ) μέσον τ(ῶ)ν β[ουλγάρ'ω)ν εἰς] πολ(λ)ὰ γε φρ[ουρία μέ]σον Βαλζηνᾶς (καὶ) Ἀγα[θοπόλεως] ... (καὶ) (εἰς) Κ(ω)νσταντίαν (καὶ εἰς) Μακρ(ῆ)ν λιβάδα [καὶ εἰς τὸ Αἰμ]ον ὄρος ἕως ἐκεῖ γέγονεν ἡ ὄροθεσία. Споредъ това на Burg, Engl. hist. review. Apr. 1910, p. 279. ... [ἀπολείψειν τὰ] πολλὰ γε φρ[ουρία μέ]σον Βαλζηνας καὶ Ἀγαθ[ονίκης ὄντα] καὶ εἰς Κωνσταν[τίαν] καὶ εἰς Μακρῆν λιβάδα [καὶ τὰ ὄντα ἐπὶ Αἰ]μον ὄρος ἕως ἐκεῖ γέγονεν ἡ ὄροθεσία. Споредъ възстановлението на Златарски, Изв. Б. Археол. д-во III (1912—1913) стр. 161: [περὶ τῆς παλαι]ῆς ἐνορίας ἵνα ἐστὶν ἡ ἀπὸ Δεβελ[τοῦ] καὶ ἐπὶ π[οταμὸν ... ε]λιν καὶ μέσον τῶν β[ποταμῶν ἐπὶ]ολα γέφ[υραν, καὶ μέσ]ον Βαλζηνᾶς καὶ Ἀγα[θονίκης]. ἔπειτα [α δὲ] καὶ εἰς Μακρῆν Λιβάδα[ν, καὶ ἐπὶ τὸ...]μον ὄρος, ἕως ἐκεῖ γέγονεν ἡ ὄροθεσία.

стотици километри. Такъв пограничен окоп представлява т. наречената днес Еркесия, едно грамадно съоръжение, чиито следи и сега ясно личат в областта между Бургаския залив и околностите на Долня Тунджа, на разстояние 140 км.¹⁾ Сяко такаъв произход имат и трите окопа, които почват от Дунава в пространството между Остров и Козлодуй и следите им съпосока към Балкаиа се губят из Дунавската равнина, няколко десетки километра далеч от брѣга на рѣката.²⁾ Какъ много държали българите на своята територия, се вижда още и отъ това, че границите на държавата имъ били извънредно строго пазени. Въ „Отговорите“ си на допитванията на българите, папата Николай I пише на Бориса, няколко години следъ покръщенето, следното: „Вие съобщавате, че обичай на вашето отечество е, щото на границата между вашето отечество и това на другите винаги да пазятъ стражи; и ако робъ или свободенъ човѣкъ по нѣкакъвъ начинъ избѣга презъ тая стража, то вмѣсто него, безъ всѣкакво бавене, се избиватъ пазачите“.³⁾ Арабскиятъ географъ Al-Massudi съобщава, свърхъ това, че земята на българите била „оградена съ плетъ отъ трѣне, въ който се намиратъ отвори, подобни на дървени прозорци; тоя плетъ прилича на една стена при единъ канал“.⁴⁾ „Каналътъ“, за който говори източниятъ авторъ,

¹ Гл. Описанието на тоя окоп отъ Шкорпилъ, Изв. Русск. Арх. Инст. X, 538 сл. Jireček, Arch.-epigr. Mitteil. X, 136 и Cesty po Bulharsku, Praha, 1888, стр. 502 сл. Докато Jireček, а следъ него и Bury, The Bulgarian treaty, Engl. Hist. Review, Apr. 1910, p. 277, 282, отнасятъ произхода на тоя пограниченъ окопъ къмъ началото на IX в., Златарски, Изв. Б. Арх. д-во III, 169 и Период. Списание 63, стр. 490 счита, че той е билъ построенъ още при Тервеля, т. е. началото на VIII в.

² За тѣхъ Jireček, Cesty, стр. 199; Шкорпилъ, Изв. Русск. Археол. Инст. X. 528 сл. За тѣхния характеръ, като гранични бъл. окопи, Баласчевъ, Укрепителните работи на старобълг. войска. Минало II, кн. 10, стр. 24; Златарски, Ист. на бълг. държава I. I. 152 сл.

³ Migne, Patrol. lat. t. 119, col. 991, § 25: Consuetudinis esse patriae vestrae perhibetis, semper custodes inter patriam vestram, et aliorum juxta terminos invigilare: et si servus, aut liber per eandem custodiam quocunque modo fugerit, sine omni intermissione custodes pro ea interimuntur.

⁴ А. Я. Гаркави, Сказанія мусульманскихъ писателей о славянахъ и русскихъ. Спб. 1870, стр. 126.

не е нищо друго, освенъ окопътъ, който ограждалъ държавната територия и за чиито следи по-горе споменахме. Макаръ по-късно, поради голѣмото разширение на държавата, системата на граничните окопи и огради да е била изоставена, все пакъ българитѣ, не само знаели какво е граница, но я отбелезвали съ каменни стълбове и надписи по тѣхъ. Такъвъ е случаятъ съ дветѣ колони, намѣрени при с. Наръшъ, Солунско. Върху добре запазения надписъ на едната отъ тѣхъ се чете, че въ 904 г. тамъ била „границата между ромеи и българи“.¹⁾ Явно е, значи, че българитѣ още при основаването на царството не само сж имали държавна територия и тая територия не само че е била очертана по единъ най-ясенъ начинъ, но нейнитѣ граници сж били пазени тѣй строго, както рѣдко може да се срещне у другъ народъ.²⁾ Както и въ много други случаи, така и тукъ следователно, Йорга си позволява да пише и твърди нѣща, които сж тъкмо обратни на истината и по които му липсватъ и най-обикновенитѣ понятия.

Но въ случая не само съ невежество трѣбва да се обясни твърдението му, относно липсата на установенъ територияленъ елементъ въ старата българска държава. Йорга знае напр. за споменатия по-горе договоръ отъ 716 г., съ който се опредѣля държавната граница между българи и ромеи.³⁾ Той знае сжщо тѣй и за конфликта между дветѣ държави презъ второто десетилѣтие отъ царуването на Копронима, конфликтъ изникналь поради това, че императорътъ построилъ нови крепости въ съседство съ българската граница.⁴⁾

¹ "Ετο(υς ἀ)πὸ κτ(ίσεως) κ(όσμου) ΣΥΙΒ ἰν(δικτιῶνος) Ζ ὄρος Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρ(ων) etc., публ. отъ Успенскій, Изв. Русск. Археол. Инст. въ Конст. III, 186, и отъ И. Ивановъ, Бълг. старини изъ Македония, София 1918, стр. 7 сл.

² Ср. и Jireček, Archäol. Fragmente aus Bulgarien. Arch.-epigr. Mitteil. aus Oesterr.-Ungarn. X (1886) S. 139. „Dass die Bulgaren ihre Grenze sorgfältig zu bewachen und zu befestigen pflegten, gibt es ... bemerkenswerte Zeugnisse“.

³ Notes, 62, Notele, 121.

⁴ Notes, 63, Notele, 122. Йорга, обаче, не е разбралъ съответния текстъ у Теофана (429₂₅). Въпросътъ не е за крепости, построени отъ българитѣ, а за такива отъ византийцитѣ. Гл. Вury, History, II 470 и Златарски I, 201 сл.; ср. с. и Tomaschek, Zur Kunde der Hämus-Halbinsel. Wien 1887 (Sitzungsber. 113.1) стр. 31 (313). Това е съвсемъ ясно и отъ съответния пасажъ у патриарха Никифоръ, 66₁₁.

Нему е известно освен това, че при покръщението си българитѣ съ договоръ получили отъ византийцитѣ цѣла една областъ. Той разбира несъмнено, че всички тия случаи се отнасятъ за граници установени и за територии за владѣние, а не за грабежъ: защото, за да плячкосватъ въ една или въ друга земя, която не имъ принадлежала, българитѣ не сж се нуждаели отъ договорното съгласие на Империята и отъ точното означение на границитѣ за тия свои грабежи.

Очевидно е, че за да изкривява тѣй историческата истина, Йорга е ималъ своитѣ причини. И тѣ се четатъ или подразбиратъ въ всѣки редъ на писанията му, съ които тукъ се занимаваме. На първо мѣсто той иска да представи, че българското владѣние въ Добруджа въобщо не е съществувало, че българитѣ минали презъ тая страна като презъ „единъ коридоръ“, оплячкосали я и си заминали.¹⁾ Следъ това — че вѣкове подиръ настаняването имъ на Полуострова, „десниятъ брѣгъ на Дунава не ги интересувалъ“²⁾ и поради тая причина, подъ покровителството не византийската флота, си оставалъ винаги „румънски“.

Но Йорга съзнава, че за да се обоснове една тѣй поставена теза, не е достатъчно да се отрече съ общи фрази териториялната основа на Старата българска държава. Нужно е да се потърси подкрепа въ нѣщо по-реално. И той не се отказва отъ единъ такъвъ опитъ.

Споредъ него българитѣ отначало нѣмали даже столица, а когато решили да си устроятъ такава, тѣ я установили „при Тунджа“ (sur la Toundcha); тая столица била Плиска.³⁾ Всѣки знае, че Тунджа днесъ се нарича единъ отъ притоцитѣ на Марица, който извира на югъ отъ Балкана и тече презъ Тракия. Ако, следователно, за да покаже, че българитѣ „не се интересували отъ дѣсния дунавски брѣгъ, който може би не билъ даже подъ тѣхното управление“⁴⁾

¹ Droits nationaux, etc. 19: „Les Bulgares... traversent comme un couloir cette bande étroite de territoire entre le Danube inférieur et la Mer Noire“.

² Notes, 100; Notele, 152.

³ Notes, 65, 100; Notele 123, 152.

⁴ „Que, du moment où il n'y a pas même une Capitale, que plus tard, sur la Toundcha, la rive droite du Danube n'intéressait pas les Bulgares, n'étant peut-être pas même sous leur administration“ — Notes, 100.

Йорга твърди, че българският държавен център бил „на Тунджа“, това значи, че според него Плиска се е намирала именно на днешната Тунджа, т. е. на юг от Балкана.

За да разберат читателитѣ, каква е стойността на тоя аргументъ, а въ дадения случай, — и на цѣлата доказателна система на влашкия историкъ, — нужно е да припомнимъ съдържанието на т. нар. Чаталарски надписъ. Въ него българскиятъ ханъ Омортагъ (814—831) разказва, че „като оставалъ да живѣе въ лагера си при Плиска, заповѣдалъ да му построятъ другъ дворецъ (αὐλή) „εἰς τὴν Τοῦτζαν“, а надъ тая последнята — и единъ мостъ.¹⁾ Несъмнено е следователно, че подъ името Τοῦτζα, което е употребено още два пжти въ сжщия надписъ, се разбира рѣка. Коя е тая рѣка, — по тоя въпросъ днесъ не сжществува сжщо тѣй никакво съмнение. — Това е днешната Гол. Камчия или Тича, Тыча, име, съ което рѣката се е наричала и презъ старобългарската епоха.²⁾ Отъ Ана Комнина знаемъ, че тя се е казвала още и Βιτζίνα,³⁾ Бичина, чийто преводъ е сегашното ѝ турско име Камчия (камчикъ — бичъ). Името Бичина е сжществувало и презъ X в., както за това свидетелствува единъ пасажъ отъ Багрѣнородни, гдето го намираме въ извратената форма Βιτζίνα (т. е. съ Δ вм. Β).⁴⁾ На Тича се е намиралъ и намира Голѣмия Прѣславъ. Чаталарскиятъ надписъ, следователно, е паметникътъ, отъ който научаваме за създаването на Прѣславъ⁵⁾: при тоя Омортаговъ дворецъ се развива по-късната българска столица; основитѣ на построения отъ Омортага мостъ надъ Τοῦτζα и сега личатъ при р. Тича, до мѣстото на стария градъ.⁶⁾

Отъ где Йорга е взелъ името „Тунджа“, при която поставя Плиска, първата българска столица? — Отъ Бонското издание на Теофановата хроника, гдето се разказва за единъ отъ

¹ Текстътъ на надписа у Успенскій, Изв. Русс. Арх. Инст. X. 545; Баласчевъ, Минало I. 4. стр. 330 сл.; Фехеръ, ц. ст. 60. Bury, A history of the Eastern Roman Empire, стр. 368—369 дава превода и тълкуванието му.

² Днешното име у Jireček, Cesty 642; Господиновъ, Изв. Б. Арх. д-во IV (1914) стр. 112 бел. 2. За старото име Тыча гл. Jireček, Das christliche Element in der topogr. Nomenklatur d. Balkanländer. Sitzungsber. d. Wien. Akad. Bd. 136 (1897), стр. 83.

³ Ann. Comm. ed Reifferscheid I, 233₁₇ (VII. 3).

⁴ Porphyrogen., De admin. Imper. ed. Bonn. 798.

⁵ Bury, ц. с. 369; Златарски, История I. 319 сл.

⁶ Jireček, Cesty, 644.

походитъ на Копронима срещу България. — Използуващ обстоятелството, че българитъ разчитали на мира, сключенъ между дветъ държави, и поради това оставили балканскитъ проходи безъ нуждната охрана, императорътъ, разказва Теофанъ, „навлѣзълъ въ България чакъ до Τοῦνζας и, като хвърлилъ огънь εἰς τὰς αὐλὰς, които намѣрилъ, уплашенъ се върналъ назадъ, безъ да извърши нищо славно“.¹⁾

Какво означава тукъ името Τοῦνζας? Преди всичко подъ него по никой начинъ не би могла да се разбира днешната рѣка Тунджа, защото тя е на югъ отъ Балкана, когато пъкъ текстътъ у Теофана свидетелствува, че до Τοῦνζας императорътъ успѣлъ да стигне, следъ като миналъ балканскитъ проходи, оставени незащитени отъ българитъ. (ἀφυλάκτους εὐρὼν τὰς κλεισούρας ... εἰσῆλθ'εν εἰς Βουλγαρίαν ἕως Τοῦνζας). Τοῦνζας въ Бонското издание на Теофана се е намирала следователно на северъ отъ балканскитъ проходи, въ Мизия, а не въ Тракия. Това едно. Друго. — Самото име Τοῦνζας несъмнено е извращение на нѣкоя друга форма. Намѣсто него въ останалитъ познати преписи на Теофановата хроника се явяватъ Βύζας или пъкъ Τζίκας. Това последното е възприето въ изданието на De Boor'a и то напълно основателно: него намираме и въ латинския преводъ на сжщата хроника, направенъ както вече знаемъ, отъ Анастасия Библиотекаръ още презъ третята четвъртъ на IX в.²⁾ То е било следователно, което се е намирало въ най-старитъ ѝ преписи, а не Τοῦνζας. И ако името Τοῦνζας не може да означава рѣката Тунджа, толкова по-малко сжщото значение може да има името Τζίκας, въ които едни сж наклонни да откриятъ гръцкото название на Източния Балканъ (Ζυγός)³⁾, а други — туранската дума čiga — ограда, аулъ, дворець.⁴⁾

Но съ казаното въпросътъ не е напълно изясненъ. Възъ основа на гореприведения текстъ у Теофана Йорга говори, че „на Тунджа“ се намирала Плиска, първата столица на българската държава. Това твърдение е невѣрно отъ две страни. Преди всичко у Теофана липсва указанието, че при

¹ Theoph. ed. Bonn, 674₄ сл.

² De Boor II 287₂₄: usque ad Tzicas.

³ Златарски, История I 224, бел.

⁴ Фехеръ, ц. с. 24 сл.

Тоὺνζας е имало каквато и да било „столица“. У Теофана е употребенъ изразътъ εἰς τὰς αὐλὰς, което значи „въ дворищата“, „въ двороветъ“, а може да означава въ широкъ смисълъ „кжщитъ“, „селищата“. Въз основа на това, предавайки горното известие на Теофана, Bury, превежда τὰς αὐλὰς съ „селата“: миналъ Балкана и стигналь до Тоὺνζας или Τζίκας, Копронимъ, говори той, опустошилъ или изгорилъ нѣкои „села“ (plundering the villages).¹⁾

Но и да би била употребена у Теофана думата τὰς αὐλὰς въ смисълъ на „дворци“, значи ли това, че тя се отнася до българската държавна столица? Отговоръ на тоя въпросъ даватъ старобългарскитѣ надписи. Както вече знаемъ, Чаталарскиятъ надписъ съобщава, че при мѣстото на по-късния Прѣславъ Омортагъ построилъ такъвъ дворець (αὐλὴν), макаръ че продължавалъ да живѣе въ Плиска (εἰς τηῖ Πλισκᾶς τὸν κάμπλον μένοντα, Усп. 545). Сжществуването на тоя дворець, следователно, не означава, че тамъ се е намирала столицата. Въ другъ единъ отъ своитѣ надписи сжщиятъ Омортагъ разказва, че съградилъ „преславенъ домъ“ (ὕψιφῆμον οἶκον) при Дунава²⁾. Значи ли това, че българската държавна столица е била премѣстена на брѣга на тая рѣка? Разбира се, че не: самъ Омортагъ въ сжщия надписъ бележи, че следъ издигането и на тоя свой дворець той оставалъ да живѣе въ „стария си домъ“ (εἰς τὸν παλαιὸν οἶκον αὐτοῦ μένων). Българскитѣ владѣтели — и не само тѣ! — сж могли да иматъ дворци на различни мѣста изъ държавата си, но съ държавния центъръ, съ столицата следователно, тѣ не сж имали нищо общо. Тя си оставала цѣли две столѣтия въ Плиска, за да се измѣсти презъ IX в., и то окончателно, въ Прѣславъ. И дветѣ тия столици обаче сж се намирали не на югъ отъ Балкана, „на Тунджа“, както Йорга заблуждава читателитѣ си, а на северъ, въ Източна Мизия, близо до Дунава и въ непосредствено съседство съ Добруджа, гдето и днесъ археолозитѣ разравятъ тѣхнитѣ развалини. И ако е нужно да се обясни ймето Тоὺνζας, на което Йорга гради тѣй тенденциознитѣ си разсуждения, най-вѣроятното е, че съ него въ извратенъ видъ е предадено вече известното ни отъ

¹ Bury, A hist. of the Later Roman Empire II, 473.

² Търновски надписъ, Златарски, Мсб. XV. 135; Баласчевъ, Минало I. 222 сл.; Фехеръ, ц. с. 63 сл.

Чаталарския надписъ Тоῦτζα, т. е името на р. Тича. Подкрепа това предположение намира не само въ фонетическата близост на Тоῦτζα и Тоῦνζα(ς), но и въ друго обстоятелство. — Видѣхме, че въ единъ отъ вариантитѣ у Теофана вмѣсто Тоῦνζας се чете Βύζας. Въ корена на това последното се съдържа първата сричка на Βιζτίνα — Бичина, име, което, както вече знаемъ, е носила презъ ранното сръдновѣковие сѣщата Тича.

Йорга знае много добре, че Плиска се е намирала не на югъ, а на северъ отъ Балкана, въ днешната Северо-източна България. Той не еднажъ цитира десетия томъ отъ Известията на Руския Археологически Институтъ, който съдържа не само резултатитѣ отъ разкопкитѣ, извършени преди години тамъ, но и подробно описание на цѣлата област около първата българска столица. Той не може да не знае, следователно, не само че Плиска не се е намирала „на Тунджа“, но че при тоя градъ въобще не е имало и нѣма никаква рѣка. Отъ друга страна на Йорга, както изглежда, е билъ известень Чаталарскитѣ надписъ. Най-малко поне, той е чувалъ или чель нѣщо за него, тѣй като предава, макаръ и погрѣшно, частъ отъ съдържанието му¹). Трѣбва да се предположи следователно, че му е било известно и отбелезаното на три мѣста въ тоя надписъ име Тоῦτζα — Тича и коментаритѣ на Успенски, който доказва, че тамъ се е намиралъ Прѣславъ²). При това недопустимо е Йорга да не знае за поновото издание на Теофановата хроника и презъ течение на своята „30-годишна учена дейность“ да не се е справялъ съ него. Защо, въпрѣки всичко това, той взема измежду тритѣ разночетения въ въпросния пасажъ отъ Теофана (Τζίκας, Тоῦνζας, Βύζης) именно формата Тоῦνζας, — а не Τζίκας или Βύζης, — идентифицира го безъ каквато и да било уговорка съ Тунджа, поставя при нея столицата Плиска и оставя читателитѣ да мислятъ, че държавниятъ центъръ на българитѣ е билъ на югъ отъ Балкана? Много ясно защо: желанието на Йорга е да отдалечи тоя държавенъ центъръ на Стара България

¹ Въ Notes, 65 той цитира X томъ отъ Изв. Р. Арх. Инст., гдето надписътъ е публикуванъ, обаче вмѣсто стр. 545—546, сочи стр. 55—56. При това Йорга разказва, че Омортагъ заповѣдалъ мостътъ върху Тоῦτζα да бѣде построенъ „отъ гърци и славяни“, което сѣщо не е вѣрно.

² Изв. Русс. Арх. Инст. X. 547.

колкото е възможно повече отъ Дунава и да покаже, че въ миналото българитѣ „не се интересували“ отъ голѣмата рѣка и земитѣ около нея.

Въпрѣки всичкото си желание обаче, Йорга разбира, че не е възможно да се отрече презъ всички времена всѣко господство на българитѣ въ дунавскитѣ земи. То е документирано по такъв начинъ, че той съзнава, какво концесиитѣ въ случая сж неизбѣжни. И, принуденъ при единъ или другъ случай да признае фактитѣ, той се подава на изкушението да ги нагласява тѣй, както му е угодно, или пъкъ да оттегля едно вече направено признание, щомъ като по-късно е съзналъ неговото неудобство. Така напримѣръ, увѣрява той, когато българитѣ се настанили на югъ отъ Дунава, тѣ не превзели тукъ „никакъвъ градъ“ и за това „били принудени“ да си построятъ лагеритѣ при Плиска и Прѣслав.¹⁾ Разбира се, че ще е не билъ превзетъ и никой отъ дунавскитѣ градове: тѣ си останали свободни огнища на „румънството“. Тукъ Йорга схваща обаче, че казаното е вече твърде много и бърза да добави: на мѣстото или покрай старитѣ разрушени градове въ Добруджа българитѣ не създали нищо, нови не се явили.²⁾ Оказва се значи, че все пакъ тѣ успѣли да превзематъ, а даже и да разрушатъ нѣкои отъ старитѣ градове въ дунавската областъ, та навѣрно и такива върху самата рѣка. При все това, твърди той на друго мѣсто, „първото известие, че Дунавътъ принадлежалъ на българитѣ“ било отъ времето на Константина Копронима (740—775) г. е., съ цѣлъ вѣкъ следъ образуването на българската държава³⁾. Да остави обаче българитѣ по-дълго време като владѣтели на рѣката, не е износно за целитѣ на „синтезата“. И Йорга бърза да ги махне отъ тамъ: „линията на Дунава си оставала свободна, тѣй като съ завземането на София отъ Крума (809 г.) усилията на варваритѣ-българи били насочени къмъ западъ.“⁴⁾ Има ясни сведения обаче, че и следъ това, презъ IX в., българитѣ били господари не само на областитѣ по дѣсния брѣгъ на рѣката, но и на тия по лѣвия. И Йорга имъ ги отстъпва отново.⁵⁾ Разбира се, че това е само за кратко

¹ Le Danube d'Empire, 20.

² Droits, 22—24.

³ Notes 65, Notele 124.

⁴ Le Danube d'Empire, 21.

⁵ Id. 21.

време, презъ царуването на Бориса, за да имъ ги отнеме още при неговия наследникъ Симеона. Предавайки разказа на византийскитѣ лѣтописци за маджарското нашествие въ България и за убѣжището, което Симеонъ следъ поражението си отъ маджаритѣ намѣрилъ въ Дръстъръ, Йорга съ известна ирония добавя: „като че това мѣсто му принадлежало“. ¹⁾ На неговия езикъ това значи, че важната дунавска крепостъ още преди края на IX в. е била повторно взета отъ византийцитѣ, разбира се, за да се осигури свободата на „румънския Дунавъ“.

Има ли поне нѣщо вѣрно въ всичко това, съ което Йорга залъгва своитѣ читатели досежно историята на североизточнитѣ дунавски земи презъ дадената епоха и характера и трайността на българското господство въ тѣхъ?

Историческитѣ известия и археологическитѣ паметници, колкото еднитѣ и другитѣ да сж оскъдни, даватъ най-добрия отговоръ на тоя въпросъ. Истината е, че българското господство въ земитѣ на днешна Добруджа и Североизточна България презъ цѣлата епоха отъ VII в., когато се създаде Старата държава, та до втората половина на X в., когато тя бива разрушена, не само че не е било ефимерно, но е било пореално и трайно, отколкото гдето и да било другаде. Добруджа не само че не е била нѣкакъвъ „коридоръ“ за нашественицитѣ българи, които минали и заминали презъ нея, но въ продължение на цѣли три вѣка остава срѣдището, културно и политическо, на тѣхната държава, чиято първа столица се е намирала на срѣдата между Варна и Силистра, при южнитѣ крайнини на сжщата Добруджа.

Основанието си, за да твърди, че българитѣ отначало не завладѣли нито единъ отъ тамошнитѣ градове, Йорга черпи въ това, че „хрониката“ (?!) не споменувала нищо по тоя въпросъ. ²⁾ Йорга пропуска обаче да съобщи на читателитѣ си, че сжщо тѣй никоя „хроника“ не споменува за построяване на „лагеритѣ при Плиска и Преславъ“. Защо той приема, че тѣ сж били построени и то именно отъ българитѣ, щомъ като мълчанието на „хрониката“ за едно или друго събитие означавало, че то изобщо не е станало и не е могло да стане?

¹ Le Danube d'Empire 21.

² Id. 20.

Както вече споменахме, старитѣ градове въ цѣлата тая областъ сж били превзети и разрушени още при нашествията на варваритѣ презъ V—VI вѣкове. Последни, въ началото на VII в., изчезватъ Томи (Кюстенджа) и Тропеумъ Траяни (Адамъ Клисе)¹). Навѣрно въ 679 г., при нашествието на българитѣ, ако не и преди това, биль разрушенъ и Маркианополь²). Че той, въпреки желанието на Йорга, е биль превзетъ отъ тѣхъ, се доказва отъ обстоятелството, гдето българскитѣ господари използвали материалитѣ отъ неговитѣ развалини за постройкитѣ въ първата си столица, Плиска³). Все тогава биль взетъ и разрушенъ стария гр. Одесось. За сетень пжтъ той се споменува при настаняването на българитѣ въ тия мѣста, когато изпжква и новото име, Варна, отначало може би име на Девненската рѣка, и едва по-късно дадено на днешния градъ, издигнатъ върху развалинитѣ на древната гръцка колония⁴).

Йорга отрича всеизвестни нѣща, когато безъ всѣкаква резерва говори, че българитѣ никаква култура не оставили въ Добруджа, че на мѣстото на старитѣ градове и съоржженията, създадени презъ древността, „нищо ново не изникнало“ и че „никакви следи нѣмало тукъ отъ тая етнична самобитность, която преустройва една страна по свой образъ⁵).“

Въ най-северния кжтъ на Добруджа, не далечъ отъ Дунава, при с. Николицель до Исакча, сж запазени и днесъ следитѣ на просторно землено укрепление, въ срѣдата на което е построена втора окопна крепость. Пространството, което обхваща това колосално съоржжение, е 483 кв. клм. Че то не е било нѣкакъвъ времененъ лагерь на скитници, а едно дълготрайно укрепление, се вижда отъ техниката на строежа: въ насипитѣ сж били употребявани пластове отъ по нѣколко

¹ У Theoph. Sim. 55₁, 267₃, 289₂₀ се споменуватъ за сетень пжтъ. Гл. по-горе стр. 93.

² За последенъ пжтъ неговото име се среща у Theoph. Simoc. 247₁₂, при похода на Маврикиева братъ Петра (гл. по-горе стр. 92 и 106) въ самия край на VI в.

³ Шкорпилъ, Строителенъ материалъ (употрѣбенъ въ Абоба) изв. Русск. Арх. Инст. X, 154.

⁴ Theoph., 359; Niceph. 35₁₆; Const. Porphyrogen., De adm. imp. 797: εἰς τὸν ποταμὸν Βάρνας. Ср. Jireček, Cesty, стр. 601.

⁵ Droits, 23.

реда тухли, споени съ хоросанъ, а самата пръстъ за насипа е била носена отъ далеко. К. Шкорпилъ, който днесъ е найдобриятъ познавачъ на археологията на Източна България и на техниката на старобългарскитѣ строежи и който подробно е изучвалъ устройството и направата на Никулицелския лагеръ, доказва, че неговитѣ окопи иматъ сѣщия профилъ и техника, които характеризиратъ старобългарскитѣ окопни постройки въ Източна България, на първо мѣсто тия при първата българска столица — Плиска¹). Шкорпилъ е на мнение не само че могщата крепостъ при Никулицелъ е дѣло на прабългаритѣ, но че тукъ е билъ и „Агъла“, лагерътъ, въ който споредъ Теофана Исперихъ се е установилъ, преди похода на Погоната и последвалото го основаване на Българската държава на югъ огъ Дунава²).

Въ срѣднобългарското „Сказаніе Исаіе Пророка“ се говори, че сѣщиятъ Исперихъ (Испор' царь) създа и велик прѣзидь отъ Дунава до море³). Какво значение иматъ тия думи се вижда отъ обстоятелството, че сѣщиятъ Шкорпилъ доказва старобългарския произходъ и на единъ отъ тритѣ голѣми валове, които пресичатъ Добруджа отъ Черна Вода до Кюстенджа и които още продължаватъ да сѣ известни подъ общото име Траяновъ валъ⁴).

Но следитѣ на българската култура въ Добруджа не се изчерпватъ само съ казанитѣ съоръжения. На мѣстото или покрай старитѣ изчезнали градове и крепости изъ тая областъ, българитѣ сѣ създали свои. Презъ време на Симеона изъ Добруджа се споменува българската крепостъ Мундрага⁵). Презъ XI в. въ добруджанското Подунавие се говори за крепоститѣ

¹ К. Шкорпилъ, старобългарски паметници. Сборникъ Добруджа, София 1918 стр. 191 сл. Гл. особ. стр. 208 сл., 216 сл.

² Id. 226 сл.

³ Ъ. Стојановић, Споменик Срп. Краљ. Акад. III (1890) стр. 191.

⁴ Шкорпилъ, Пограниченъ бълг. окопъ между р. Дунавъ и Черно Море, Сборникъ Златарски, София 1925. стр. 543 сл. Преди това отъ сѣщия, Изв. Варн. археол. д-во VII. 118 сл.; Баласчевъ, Укрепителни работи на старобълг. войска. София, 1918 стр. 15, а по-късно и Фехеръ, Паметници. Изв. Б. Арх. Инст. III 12.

⁵ Porphyrog., De adm. imp., ed. Bonn. 172₁₉; L. Gramm, ed. Bonn. 268₂₃, Georg. Namart, ed. Muralt 774₁; Слав. преводъ на Хрониката на Логоѳета, изд. Срезневскій 1905 стр. 117₃.

Вичина или Бичина и Главиница¹), построени несъмнено през българската епоха. Името на първата от тѣхъ спомня названието Бичина, съ което р. Тича е означена у сжщата Ана Комнина²), когатъ пъкъ това на втората, — едноименния градъ Главиница отъ времето на Бориса, на юго-западъ отъ Охридското езеро³). Градътъ Исакча, преди да получи днешното си турско име, е носилъ старобългарското — Обрущица⁴). Най-важниятъ, обаче, отъ българскитѣ градове въ Северна Добруджа презъ тая епоха е билъ безспорно Малкиятъ Прѣславъ — Малъи Прѣславъ на българскитѣ текстове⁵), Μικρὰ Περσθλάβα на византийската хроника⁶), Переяславецъ на руската лѣтопись⁷), Berisklâfisa на Идризи⁸). Разположенъ на брѣга на Дунава, той билъ главно стоварище на стокитѣ, които идѣли отъ европейския северъ, западъ и югъ. Колко силенъ ступански животъ е кипѣлъ тука, въ тоя главенъ градъ на Северна Добруджа, и то въ периода, когато Старото българско царство бѣ вече къмъ своя край, се вижда отъ думитѣ, които лѣтописецътъ приписва на руския князь Светослава. На увещанията на майка си, да не оставя столицата си заради несигурни и опасни завоевания въ далечни страни, Светославъ отговорилъ: „Не ми е приятно да живѣя въ Киевѣ, искамъ да живѣя въ Прѣславецъ

¹ Ann. Comn. ed. Reifferscheid. I, 222₃₀; 192₂₃.

² Гл. по-горе, стр. 154. И въ двата случая това име е предадено съвсемъ еднакво: Βιτζίνα(ν) = Διτζίνα у Конст. Багрѣнородни, име на рѣката, и Βιτζίνα — на града.

³ Дунавскиятъ градъ е нареченъ Γλαβινίτζα(ν), Ann. I 192₂₃; другиятъ, на югозападъ — Γλαβίνιτζα, Γλαβενίτζα, Γλαβηνίτζα, гл. Vita S. Clementis, Patrol. gr. t. 126 col. 1224; Gelzer, (Jngedr. u. wenig bekannte Bistümerverz. B. Z. II 42; Ann. Comn. I 128₁₄ 154₇, II 190₃₈, 191₂₁).

⁴ Jireček, Cesty, 629, бел.

⁵ Гл. напр. Симеона Метафраста и Логоѳета списание мира, изд. Срезневскій Спб. 1905 стр. 159 и бѣлг. преводъ на Манасиевата лѣтопись, ed. Bogdan, București, 1922, стр. 201, гдето е дадена късната форма прѣславъ.

⁶ Cedr. ed. Bonn. II, 452₁₄ сл.

⁷ Лѣтопись по Ипатскому списку, изд. Археограф. комисіи, Спб. 1871, стр. 42, 43, 45.

⁸ Tomaschek, Zur Kunde der Haemus-Halbinsel II 19 (Sitzungsber. d. Wien. Akad., Hist.-phil. Cl. Bd. 113. 1887, стр. 301). У Jaubert, Géographie d'Edrisi, II. Paris, 1840, стр. 386, стои Berisklawā.

на Дунава, тъй като тамъ е срѣдата на моята земя и тамъ се стичатъ всички блага — отъ гърцитѣ тъкани, злато, вино и овоция различни, отъ чехитѣ и угритѣ сребро и коне, а отъ руситѣ кожи, воскъ, медъ и роби¹⁾“. Видѣлъ при първия си походъ срещу България богатствата на Прѣславецъ, Светославъ вече знаелъ, колко по-високо стои той отъ неговата собствена столица — тогавашния Киевъ.

Би ли могълъ Йорга да съгласува картината, която рисуватъ приведенитѣ възторжени думи на руския князь за българския Прѣславецъ, съ своето твърдение, че българитѣ „минали“ презъ Добруджа като презъ единъ „коридоръ“, че нищо тамъ не създали и не оставили, освенъ развалинитѣ на старитѣ нейни градове? Или Йорга се съмнява въ това, че презъ времето, къмъ което се отнасятъ горнитѣ думи на Светослава, Прѣславецъ е билъ български? — Въ такъвъ случай достатъчно е той да разгърне руската лѣтопись и тя ще разсѣе неговитѣ съмнения. „Въ годината 968 (6476), разказва тя, потегли Светославъ къмъ Дунава срещу българитѣ. И като се биха, одолѣ Светославъ българитѣ и взе 80 града по Дунава и остана да князува тамъ въ Прѣславецъ, като вземаше данъкъ отъ гърцитѣ.“ Това било при първия му походъ. По-късно, решилъ вече да замѣсти окончателно Киевъ съ Прѣславецъ, Светославъ отново се явилъ предъ стѣнитѣ му. „Дойде Светославъ при Прѣславецъ, продължава разказа си лѣтописецътъ, и българитѣ се затвориха въ града. И излѣзоха българитѣ на бой противъ Светослава и стана сѣчь велика и вече одолѣваха българитѣ... И привечеръ одолѣ Светославъ и взе града“.²⁾ Не само Прѣславецъ, следователно, е билъ български, но по Дунава българитѣ сж имали споредъ преувеличеното известие на лѣтописъта осемдесетъ града.

Вѣрно е, че отъ цвѣтуция животъ на тая североизточна българска областъ презъ епохата на Първото българско царство днесъ не е останала почти никаква следа. Но колцина бѣха земитѣ, изложени като нея на толкова много нашествия и бури? И направили ли сж нѣщо румънитѣ, които вече половинъ вѣкъ владѣятъ поголѣмата частъ на тая българска

¹ Лѣтоп. по Ипат. сп. 43₃₂ сл.

² Id. 42₁₀, 45₁₆.

земя, — не за да открият паметниците на нейното българско минало, — а да потърсят поне мѣстата на засипаните развалини на всички споменати български градове и крепости въ ония мѣста?

Видѣхме, че Йорга приписва запазването на мнимото дунавско „румънство“ и на неговите „автономии“ не на собствените му сили и издържливост, а на византийската флота, която непрекъснато бдѣла върху му и го бранѣла отъ найразлични неприятели. Тя била, която го пазѣла и отъ българите и не позволявала на тия последните не само да се настанятъ трайно върху лѣвия, но да се задържатъ и на дѣсния дунавски брѣгъ. Човѣкъ чете всички тия страници, преизпълненъ съ очакването да му бжде представенъ поне единъ фактъ, поне едно историческо известие, което би могло да послужи за подкрепа на това твърдение. Разбира се, че очакването е напразно. Подъ понятието „синтеза“ влашкиятъ ученъ, види се, разбира свободата на човѣка отъ всѣко задължение да документира това, което говори. Истината по въпроса е, че презъ течение на два вѣка и половина, отъ основаването на Българската държава, та до смъртта на Симеона византийската флота се явява всичко четири пѣти въ дунавските води. — Еднажъ при Константина Копронимъ въ 756 г., когато опустошила тамошните крайбрежия и отвлекла въ плѣнъ много отъ тѣхните жители¹⁾; втори пѣтъ къмъ 837 г., за да отведе назадъ плѣнниците, които нѣкога Крумъ бѣ отвлѣкълъ отъ Тракия и настанилъ нѣгде на северъ отъ рѣката²⁾; трети пѣтъ въ 895 г., когато византийските кораби получили назначението за пренесать маджарските пълчища, повикани отъ Льва VI срещу България³⁾ и, най-сетне, за четвърти пѣтъ въ 917 г., когато Романъ Лакапинъ трѣбвало да преведе печенѣзите все съ сжщата целъ — да бждатъ хвърлени въ гърба на борещите се съ Византия българи⁴⁾. Въ никой отъ тия случаи намѣрението на византийците не е било да покровителствувать измислените

¹ Niceph., 61₂₂.

² Georg. Hamart. ed. Muralt 726₁.

³ L. Gramm., ed. Bonn. 267₁₅ сл.; Theop. Contin., ed. Bonn. 358₇ сл.; Cedr. ed. Bonn. II. 255₂.

⁴ Theop. Contin., 389₂₀; L. Gramm., 295₁₈; Cedr. II 286₂₀; сл. Zonar. III ed. Bonn. 464₁₁.

„автономни Романии“, нито пъкъ въобще да помагатъ съ нѣщо на сѣщо тъй несжществуващото румънско население по дунавскитѣ брѣгове. Напротивъ, при споменатото флотско нападение по времето на Копронима въ 756 г. изрично се казва, че византийцитѣ — навлѣзли въ Дунава — опожарили български земи и взели не малко плѣнници (πρὸς τῷ Ἰστρῷ γενόμενοι ποταμῷ χώρας τε Βουλγάρων ἐπίπρασαν καὶ δORIAΛώτους οὐκ ὀλίγους εἶλον. (Niceph. 6624). Това е ново и лишно доказателство, че брѣговетѣ на Дунава сж били заселени съ българи, че тамъ е била българска земя. Приведеното мѣсто отъ византнтийския лѣтописецъ, най-малко поне, опровергава твърдението на Йорга, че „първото известие“ за владѣнието на Дунава отъ българитѣ било едва отъ 70-тѣ години на VIII в.¹⁾

Но че Дунава е билъ владѣнъ отъ българитѣ презъ цѣлия периодъ на Първото царство, и то още отъ самото му начало, за това имаме и други сведения. Споменатото Сказаніе Исаіе пророка съобщава, че градътъ Дръстъръ, античниятъ Дуросторумъ, днешенъ Силистра, навѣрно следъ разрушението му презъ 679 г., билъ построенъ отъ Испериха, основателятъ на българската държава въ Мизия²⁾. Презъ дългия периодъ на войни отъ 755 до 775 г. между византийци и българи Копронимъ не само еднажъ бѣ изпращалъ флотски експедиции къмъ севернитѣ предѣли на България. Съ изключение на споменатата презъ 756 г. всички тѣ свършваха безуспѣшно, но тѣ показватъ, че Дунавътъ даже и презъ тоя периодъ, най-критическиятъ въ живота на Първото царство, е билъ български. Инакъ не би имало защо императорътъ да търси да порази тамъ българитѣ, които въпрѣки всички поражения, понесени на югъ, все оставаха непобедими. Презъ това време земитѣ около Дунава съ тѣхнитѣ гори и блата даже се явявали най-сигурнитѣ убѣжища за българитѣ. Когато къмъ 765 г.³⁾ византийскитѣ войски навлѣзли въ България и тукъ избухнала нова династическа революция, свалениятъ български владѣтель заедно съ привѣрженицитѣ си отстѣпилъ именно къмъ „горитѣ при Дунава“ (φυγάδες ἐν ταῖς ὕλαις τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἰστρου ἀλόχοντο)⁴⁾, като мѣсто, гдето

¹ Notes, 65.

² И на Дунавъ Дръстъръ градъ, онъ създа. Споменник III 191.

³ Датата у Златарски, История I, 219 сл.

⁴ Niceph., 71.

могълъ да се чувствува сравнително въ най-голѣма безопасностъ.

Вече въ началото на IX в. Крумъ настанява тракийскитѣ плѣнници въ „Заддунавска България“, изразъ който ясно свидетелствува, че български е билъ не само дѣсниятъ юженъ, но и лѣвиятъ, северенъ брѣгъ на рѣката¹). Както вече имахме случая да споменемъ, неговиятъ синъ и наследникъ Омортагъ (814—831) говори въ единъ отъ надписитѣ си, че заповѣдалъ да му построятъ на Дунава единъ великолѣпенъ дворець.²) Въ края на сѣщия IX в. Дръстъръ е билъ една отъ най-силнитѣ български крепости на голѣмата рѣка: тамъ е билъ принуденъ да се оттегли и отбива пристѣпитѣ на маджаритѣ Симеонъ, когато тѣ подбудени отъ Византия, нахлѣтватъ въ Добруджа, подлагатъ я на разорение и отвлечатъ въ плѣнъ нейното население³). Видѣхме⁴), че Йорга се съмнява въ възможността българитѣ да сж владѣли Дръстъръ въ Симеоново време. Ако влашкиятъ ученъ се интересуваше отъ истината по въпроса, той можеше да знае, че българското владѣние на тази важна крѣпость тъкмо презъ даденото време е засвидетелствувано и отъ единъ другъ, несъмненъ по своята достовѣрность, документъ. Това е едно писмо на императора Романа Лакапинъ до самия Симеонъ.⁵) Че българско, а не „румънско“ население е живѣло тогава въ стѣнитѣ на тоя градъ, се доказва пѣкъ отъ известия изъ третята четвъртъ на сѣщия X в. — Когато се видѣлъ вече предъ опасността да бжде блокиранъ въ Дръстъръ

¹ G. Hamart. 724₂₂: κατόκησε μέχρι τοῦ Δανουβίου; 724₂₆: πέραν τοῦ ποταμοῦ Δανουβίου; Script. inc., ad L. Diac. ed. Bonn. 345₂₃: μετόκισαν αὐτοὺς εἰς Βουλγαρίαν ἐκεῖθεν τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ.

² Εποίησεν ὑπέρφουμον οἶκον εἰς τὸν Δανουβίον. Гл. Златарски, Мсб. XV. 1898 стр. 133 сл.; Успенскій, Изв. Р. Арх. Инст. VII. 1901 стр. 5; Баласчевъ, Минало, I, 222 сл., Фехеръ, ц. с., 63.

³ L. Gramm. 268₁₀: καὶ τρέπεται Συμεόν, μόλις διασωθεὶς ἐν τῇ Δίστρα. Ср. G. Hamart. 773₁₀; Хрон. на Сим. Логоѣта, изд. Срезневскій. Спб. 1905 стр. 117; Zonaras ed. Bonn III. 443₁₈.

⁴ Гл. по-горе стр. 159.

⁵ Обнародвано въ Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἔθνολογ. ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος т. I 1884 стр. 663: Τὸ Δорύστολον καὶ τὰ λοιπὰ. Съ Δελτίον не разполагаме. Ползуваме се отъ Успенскій, Известія X. 184, бел. 3. Преводътъ на това писмо, заедно съ други, е даденъ отъ Златарски, Мсб. XIII (1896) стр. 289.

отъ Йоана Цимисхи, Светославъ заповѣдалъ да хвърлятъ въ затворитѣ на града повече отъ 20 хиляди българи¹) и стотици други да избиятъ. Какво голѣмо е било пѣкъ значението на Дръстъръ въ вътрешния животъ на Старото българско царство, особено следъ покръщението, се вижда отъ обстоятелството, че презъ време на неговото сѣществуване той е билъ резиденция на българскитѣ патриарси²).

Най-очевидното доказателство, обаче, че силната дръстърска крепостъ, владѣща надъ течението на Долния Дунавъ, е била загубена отъ Византия още при основаването на българската държава и че господари тукъ въ продължение на три столѣтия оставатъ българитѣ, е нейното срѣдновѣковно име. Келтско-римското ѣ название *Durostorum* бива измѣстено къмъ V—VI в. отъ гръцко-византийското *Δορόστολον* (*Δορύστολον*, *Δωρόστολον*, *Ῥοδόστολον*). Следъ VII в. обаче и това последното изчезва и, когато презъ X в. византийскитѣ автори отново заговорватъ за града, тѣ вече го зоватъ *Δρίστρα*, *Δρήστρον*, *Δίστρα*; название образувано безъ всѣко съмнение отъ славяно-българското му име *Дръстъръ*³).

Биха ли забравили византийцитѣ своето име на тѣй важния дунавски градъ или пѣкъ, биха ли изоставили тѣ това име заради чуждото, славянско-българско, ако той е билъ „отстѣпенъ“ на българитѣ едва въ края на IX в. и ако тѣхнитѣ флоти тѣй често сѣ гостували по тукашнитѣ брѣгове, както това иска да представи влашкиятъ професоръ?

¹ L. Diac., ed. Bonn. 139₁₂; Cedr. II 397₂₅, 400₁₃; Zonaras, ed. Bonn. III 530₁₂.

² Гл. Gelzer, *Der Patriarchat von Achrída*, Abh. d. Sächs. Gesellsch. d. Wiss. V. 1902, стр. 615. Ср. сѣщо и хризовулитѣ на имп. Василия II, издадени все отъ Gelzer'a *Byz. Zeitchr.*, II стр. 44—45. По-подробно по въпроса, въ моята статия „Сждбинитѣ на срѣдновѣковния Дръстъръ“. Сборн. Добруджа и Силистра, София 1927, стр. 120 сл.

³ Гл. L. Gramm. 268₁₁; Georg Monachos, 733₁₀; Porphyrog. *De adm.* 177₁₈; Attal., ed. Bonn. 205₇; Ann. Comn., ed. Reifferscheid, I 192₂₃, 222₃₀, 229₃. Какъ много е било забравено гръцкото име *Δορόστολον*, *Δορύστολον*, се вижда отъ факта, че когато византийскитѣ автори отъ тая епоха при единъ или другъ случай го поменуватъ, тѣ обикновено добавятъ, че то означавало тогавашния Дръстъръ. Ср. напр. L. Diac. 140₇: *ὁ καὶ Δρίστραν κικλήσκειν εἰώθεσαν*; 134₁₈: *τὸ Δορόστολον (ὃ τὰ νῦν Δρίστα καλεῖται)*; Parhney, *Hierocl. synecdemus et Not. graec. episcopatum.* Berl. 1866. *Δορόστολον ἢ νῦν Δρήστρον* 313₃₃, *Λορόστολον ὃ νῦν Δρήστρον* 301₂₉₅.

До какво положение може да бжде сведена науката, когато се постави въ служба на чужди ней цели и поеме задачата да обосновава претенции, които съ нейнитѣ срѣдства сж незащитими, се вижда отъ следния твърде характеренъ за Йорга случай. Той разказва за нѣкаква колона въ Дръстъръ „отъ времето следъ покръщението на Бориса“, която носила „името на нѣкой български началникъ“. Възможно било „тогава и само тогава, добавя по-нататкъ той, императорътъ (Михаилъ III) да е подарилъ тая крепостъ на своя (духовенъ) синъ и съюзникъ, българския господарь Борисъ-Михаила“¹). Тия си думи Йорга оставя безъ всѣка обяснителна бележка. Читателътъ, комуто сж известни паметницитѣ на българската история, съ очудване ще се запита, коя ще да е тая колона съ надписъ отъ „времето следъ покръщението“, отъ която могло да се сжди, че „само тогава“, т. е. презъ втората половина на IX или началото на X в., Доростолъ станалъ български?

Гатанката е трудно разрешима и то поради простата причина, че такъвъ паметникъ въобще не сжществува!²) Както казахме, старобългарското име на Доростолъ е било Дръстъръ (гр. Δρίστρου). За да излезе съ горното си твърдение, Йорга е могълъ да има предъ видъ само единъ надписъ отъ дадената епоха, въ който името Δρίστρου се споменува. Това е надписътъ на една погранична колона, намѣрена обаче не въ Доростолъ, или гдето и да било около Дунава, а тъкмо на противоположния край на Балканския полуостровъ, при с. Наръшь, 20 км. северно отъ Солунъ. За нея ние при другъ случай вече споменахме³). Нейниятъ надписъ е гръцки и съдържанието му е следното: „Въ годината отъ сътворението на свѣта 6412 (904 сл. Хр.) индиктионъ 7, граница между ромеи и българи, при Симеона, отъ Бога князь на българитѣ, при Теодора олгу

¹ Le Danube d'Empire 21.

² Въ случая не може да става въпросъ за отломъка отъ колона, намѣренъ въ Плиска, съ надписъ, отъ който сж запазени ... ου др ... и който Успенски възстановява [Κάστρου τ]οῦ Δρ[ίστρου]. Изв. Р. Арх. Инст. X. 175. 8. Това възстановяване е твърде произволно; отъ друга страна въ тѣй възстановения текстъ не се споменува нито нѣкакъвъ „chef bulgare“, за какъвто Йорга говори, нито пъкъ се съдържа какъвто и за било намекъ за времето „après le baptême de Boris“.

³ Гл. по-горе, стр. 152.

тарканъ и при комита Дръстъръ¹). Комити въ Първото българско царство се наричали началниците на отдѣлнитѣ провинции. Такъвъ комитъ на съседната съ Солунъ българска областъ, — Струмишко и Брѣгалнишко — върху чиято граница е било поставена колоната, е билъ и споменатиятъ въ надписа ѝ Дръстъръ. Сжщиятъ той се споменува на тая длъжностъ Δρίστρος ὁ κόμης и въ други паметникъ — Легендата за Тивериополскитѣ мъченици.²) За да „докаже“ прочее, че българитѣ не достигали Дунава и че днешниятъ градъ Силистра имъ билъ „подарень“ едва „следъ покръщението“, Йорга превръща името на велможата Дръстъръ въ име на града Дръстъръ. Да се предложи, че влашкиятъ професоръ не е могълъ да разбере съдържанието на въпросния надписъ, издаванъ и коментиранъ не еднажъ, е недопустимо. Не на невежество, следователно, а на единъ похватъ, който е твърде необиковенъ за ученитъ, е рожба горното превръщение.

4. Държавата на Самуила и Второто българско царство.

Въ желанието си да открива навсѣкжде власи и да приписва именно тѣмъ голѣмитѣ дѣла изъ миналото на балканскитѣ земи, Йорга излиза и съ теорията, че тѣ били създателитѣ и на Западното българско царство, държавата на Самуила. За да не бжде обвинень обаче въ твърде голѣма изключителностъ, то въ събитията, всрѣдъ които това царство изниква и се бори за сжществувание, той снизходително допуска участието и на албанци, а сжщо тѣй и на славяни, „които не били българи³)“.

„Национална България, разсжждава той, изчерпала силитѣ си въ борбитѣ съ Византия къмъ края на X в. Вече не е имало достатъчно национални елементи, за да образуватъ

¹ Ἐτο[υς ἀ]πὸ κτ[ίσεως] κ[όσμου] ΣΥΙΒ, ἰν(δικτιῶνος) Ζ, ὄρος Ῥωμαίων κ(αί) Βουλγάρ(ων), ἐπὶ Συμεῶν εκ Θεοῦ ἀρχ(οντος) Βουλγαρ(ων) ἐπὶ Θεοδόρου ὄλγου τρακανοῦ, ἐπὶ Δρίστρου κομίτου, Успенскій, Двѣ историч. надписи. Изв. Русск. Арх. Инст. въ Конст. т. III. стр. 186 сл. Сжщо и Йорд. Ивановъ, Български старини изъ Македония. София, 1908 стр. 8. сл.

² Patrol. graeca t. 126. col. 213 cap. 47.

³ Points de vue 51, 78; Notes 79; Formes byz. 110; Hist. des roumains et de leur civilisation 2-e ed. Bucarest, 1922 стр. 33.

веднага една друга държава“. Въ цѣлата всемирна история не могълъ „да се срещне нигде случай, при който единъ народъ, изтощенъ въ поддържането на една политическа форма, която пада заедно съ него, да бжде способенъ, и то едва нѣколко години по-късно, да създаде една друга и то въ непосредствено съседство съ границитѣ на тая, що е била съборена¹⁾“. При това Македония, на чието население Западното царство предимно се крепѣло, не била, увѣрва Йорга „область на български животъ“. Българитѣ били предимно градско население, когато тамъ долу — въ Македония, „имало едно население селско, необходимо (?!) албанско, румънско, сръбско²⁾“. На възражението, защо тогава това Западно, Охридско царство е било считано и наричано отъ съвременницитѣ си българско, Йорга отговаря много просто. — Понятието България представляло една легитимностъ. Когато искали да създадатъ една такава легитимностъ, то ако тя не била Византия, трѣбвало да бжде България: друга „форма на опозиция срещу Византия не съществувала“. „Вдигнато било името на изчезнала България, защото то давало традициитѣ на Царството, а най-вече опората на една черква³⁾“. Върху Балканитѣ, обяснява на друго мѣсто той, съществували „само две форми: легитимистката форма, която била олицетворявана отъ Цариградската римска империя, намираща се въ ржцетѣ на това, което се наричало византийци, и отъ друга страна — България, която означавала бунтъ (*qui signifiait la révolte*) срещу грецизирания Цариградъ. Тоя, който се повдигалъ срещу господството на гърцитѣ отъ Цариградъ, — независимо отъ това, какъвъ е билъ по произходъ, — чрезъ самия тоя фактъ ставалъ, въ политическо, а не въ национално, отношение, българинъ. Въ българското минало той намиралъ опора за новото си усилие⁴⁾“.

Не може да се отрече, че всички тия обяснения сж замислени и построени твърде остроумно. Тѣхниятъ едничкъ недостаткъ обаче е, че съ историческата действителностъ тѣ нѣматъ нищо общо.

¹ Influences, 46; Forme byzant. 106 сл.

² Influences, 46.

³ Points de vue 51, ср. с. 78.

⁴ Formes byzant. 107 сл.

През същия XI в., който видѣ трагичния край на Самуиловата епопея, на западъ, въ земитѣ на днешната Черна Гора избухва ново възстание. Неговъ водителъ бѣ единъ сръбски принцъ, Стефанъ Воиславъ, който бѣ избѣгалъ отъ Цариградъ, гдето се намиралъ като заложникъ. Въ разстояние на нѣколко години движението, ръководено отъ него, успѣва да се справи съ всички опасности и Воиславъ създава въ областитѣ около побрѣжието на Южна Далмация една нова държава, която преживѣва самия него. Тази държава бѣ родена въ бунтъ срещу Империята: за да я запази, Воиславъ трѣбваше да отбива не еднажъ армиитѣ, които цариградското правителство изпращаше срещу него. Изхождайки отъ разбиранията на Йорга, очаквали бихме възстанието на Воислава, както и създадената чрезъ него държава, да бждатъ считани отъ самитѣ имъ крепители, пъкъ и отъ византийцитѣ, — за български. Между това виждаме тъкмо обратното: византийскитѣ автори отъ даденото време наричатъ Воислава сръбски князь (ὁ τῶν Σέρβων ἄρχων), земята му — сръбска, населена отъ сърби (τόπων τῶν Σέρβων).¹) Защо тая особеностъ? Нали движението на Воислава бѣ „бунтъ срещу погърчената Цариградска империя?“ Нали чрезъ тоя бунтъ бѣха откъснати отъ нея земитѣ, които образуваха новото княжество? Нали и самото то бѣ една „форма, опозиционна на Византия?“ Нали най-сетне и то се нуждеше отъ „легитимностъ, противоположна на представяната отъ Цариградъ?“ Защо то не бѣ наречено българско, щомъ като върху Балканитѣ, освенъ Византия и нейното отрицание — България, друга форма не е съществувала?“ Ако всѣки, който се повдигалъ срещу господството на гърцитѣ въ Цариградъ, „чрезъ самия тоя фактъ ставалъ въ политическо отношение българинъ“, защото българи не сж считани и не станаха сподвижниците на Воислава?

Очевидно заради това, защото понятията „България“, „българинъ“, „българско“ не биха само „форми“, но имаха съдържание и то съвсемъ различно отъ съдържанието, което Йорга иска да имъ признае. Очевидно заради това още, защото тѣ бѣха понятия не политически, а изразяваха националностъ.

¹ Cedr. II 526₁₄.

Но паралелитѣ, които представя историята на македонскитѣ земи презъ XI в., не се изчерпватъ съ казаното. Само две години следъ възстанието на Воислава, въ Северозападна Македония и Моравската областъ избухва друго — това на Самуиловия потомецъ Петра Делянъ (1040 г.). Тридесетъ години, следъ като то бива потушено, все въ сѣщата Северозападна Македония почва ново движение — това на българскитѣ велможи изъ Скопската областъ, на чело съ Георгия Войтѣха. И въ двата случая, както въ 1040 тѣй и въ 1072 г., макаръ и за кжсо време, отъ византийско владичество биваха изтрѣгвани земитѣ почти на цѣла Македония и на Моравската областъ. И въ двата случая обаче възстанията бѣха считани и наричани отъ съвременнитѣ имъ византийци — български, тѣхнитѣ водители и участницитѣ имъ — българи.¹⁾ Отъ где тая разлика съ възстанието на Стефана Воислава? Отъ това ли, че земитѣ, които бѣха театъръ на движенията на Деляна и Войтѣха, влизаха въ царството на Самуила, което, споредъ Йорга, само по недоразумѣние се счита за българско? Но на сѣщото Охридско царство известно време бѣха подчинени и областитѣ, които Воиславъ бѣ изтрѣгналъ отъ Империята и които образуваха неговото сръбско княжество. Или, може би, отъ това, че възстанията на Деляна и Войтѣха се вдѣхновяваха отъ идеята за Царството? Но защо тая идея бѣ чужда тогава за сѣрбитѣ на Воислава? Нали самитѣ сѣрби десетилѣтия подъ редъ, при Симеона, а следъ това и при Самуила бѣха поданници на това царство? Защо тѣ не нарекоха, държавата, която Воиславъ бѣ създалъ, царство и то българско и защо населението въ Македония при възстанията презъ 1040 и 1072 г. се бѣ повдигнало, за да възстанови именно това българско царство и българската независимостъ, чието последно ярко въплощение бѣ трагичната личностъ на Самуила?

Отговорътъ на всички тия въпроси е единъ и то тъкмо противоположенъ на тоя, който Йорга препорѣчва: защото населението на Македония, гдето бѣ опората на Охридската държава, бѣ българско по своето съзнание и представяше частъ отъ сѣщото това славянство, което и на северъ и на югъ

¹ Cedr. II 527₆: Πέτρος τις Βούλγαρος, Δελεάνος τὴν προσηγορίαν; ср. с. 531₂₂, 532₁₀ сл.; за възстанието на Войтѣха, id. 715₁₁ сл.

отъ Балкана образуваше едно народностно цѣло — българския народъ.

Йорга счита, че ще може да отрече българския характеръ на Охридското царство на първо мѣсто съ твърдението, че славянското население въ Македония не могло да бѣде българско, тъй като то не влизало въ предѣлитѣ на Първата българска държава, а било провъзгласено за българско, само защото се намирало въ предѣлитѣ на търсещата българския легитимитетъ Държава на Самуила.¹⁾ А освенъ това, заявява той, следъ падането на Прѣславска България, никакъвъ отливъ на български елементи отъ тамъ къмъ западъ не е имало, за да се допуснѣло, че тѣ именно били, които вдигнали възстанието за независимостъ.

Йорга отрича значи, че презъ периода на Първото царство земитѣ на днешна Македония сж били негова съставна частъ. Какво говорятъ по въпроса известията, съ които науката разполага?

Въ пространното житие на св. Климента Охридски, писано презъ XI в., се разказва, че той билъ изпратенъ отъ Бориса въ Югозападна Македония като учителъ и наставникъ на населението въ християнската вѣра. За да му улесни мисията, Борисъ назначилъ за управителъ на тая областъ болярина си Добета (споредъ други преписи Домета), а заедно съ това заповѣдалъ на тамошнитѣ жители да му оказватъ всички почести и му доставятъ всичко, отъ което се нуждаелъ. По-късно, заради заслугитѣ му като просвѣтителъ на онзи край, Борисъ му подарилъ „мѣста за почивка“ въ Охридъ и Главиница, а освѣнъ това и „три къщи въ Дѣволъ“.²⁾ Въ краткото житие на Климента (Охридска легенда) се добавя, че светецътъ прекарвалъ по-голѣмата частъ отъ времето си въ Охридъ и Главиница, гдето отъ него останали нѣкои паметници.³⁾ Градътъ Дѣволъ, за който имаме известия и отъ

¹ Formes byzantines, 110.

² Vita, S. Clementis, Patrol. gr. t. 126, col. 1224, cap. 17; Бильбасовъ, Кирилль и Меѳодий II. Спб. 1871, стр. 292.

³ Бильбасовъ, id. стр. 303, § 6 и 304, § 9; Баласчевъ, Климентъ, епископъ словенски, София, 1898, стр. 26, § 6: *μάλιστα δὲ τὰς διατριβὰς ἐποίητο περὶ τὴν Λιχνιδὸν... ἢ νῦν Ἀχρὶς κατὰ τὴν Μύσων ὀνομάζεται γλόσσαν καὶ τὴν Κεφαληνίαν, μετονομασθεῖσαν τῇ Βουλγάρων φωνῇ Γλαβινίτζαν, ἔνθα καὶ ὑπομνήματα καταλέλοιπεν;* стр. 27, § 9: *Στήλας δὲ λιθινὰς ἐν τῇ Κεφαληνία (Γλαβινίτσα) ἔστην ἰδεῖν etc.*

други извори,¹⁾ е лежалъ въ областъта на едноименната му рѣка, която тече презъ южна Албания.²⁾ Главиница пъкъ, на гръцки *Κεφαλήνία*, за която вече при другъ случай говорихме,³⁾ и която презъ XI в. се поменува като центъръ на епископия въ диоцеза на Охридската черква,⁴⁾ се е намирала въ днешна Югозападна Албания: ученитѣ я търсятъ въ покрайнината между Охридското езеро, Янина и побрѣжието на Адриатика около Валона.⁵⁾ Горното съобщение на житието се допълва отъ друго едно, което намираме въ тѣй наречения Дюканжовъ списъкъ на българскитѣ архиепископи. Въ него се казва следното: „Климентъ като станалъ епископъ на Тивериополъ или на Велика, по-късно билъ назначенъ отъ Бориса, царь на българитѣ, да наглежда и третата часть

¹ Cedr. ed. Bonn. II 469₂₁; Ann. Comn. I 155₂₇; II 185₂₉, 191₂₂, 198₂₆; Georg. Acropol. ed. Heisenberg, 91₁₀, 92₂₂, 167₁₆; Nic. Gregoras, ed Bonn. I, 73₃; cPachymeres, ed. Bonn I, 107₃; Cantac. ed. Bonn. I, 279₂₃.

² Една отъ грамотитѣ на Василия (Gelzer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse d. orient. Kirche*. Vyz. Zeitschr. II 42₁₈) поставя Дѣволъ въ Костурската епархия. Златарски, Гдѣ се е намиралъ гр. Дѣволъ, Изв. Ист. д-во V. 1922, стр. 41 сл., го търси въ политѣ на пл. Томоръ, Албания. Гл. по въпроса още Tomaschek, *Zur Kunde der Naemus-Halbinsel* II 56 сл. и 67; Новаковић, *Први основи слов. књижевности*. Б. 1893, 67 сл.; сжщиятъ, *Охридска архиепископија у почетку XI в.* Глас. Срп. Акад. LXXVI (1908) стр. 10 сл.; Rouqueville, *Voyage dans la Grèce*. Paris, 1820, II, 388; Снѣгаровъ, *История на Охр. архиепископия I*, София, 1924, 167.

³ Гл. по-горе стр. 162.

⁴ Gelzer, id. 24₂₁, грамотата на Василия II.

⁵ Гл. Григоровичъ, *Очеркъ путешествія по Европ. Турци*. 2 изд. М. 1877, стр. 104 сл., я търси при с. Издеглаве между Струга и Дебъръ. Иначе у Голубинскій, *Исторія правосл. църквей*, М. 1871, стр. 60, Дриновъ, *Съчиненія II*, 208, бел. 8; Новаковић, *Први основи*, 71 сл., Охр. архиепископија 11 сл.; Златарски, *Изв. за българитѣ въ хрониката на Сим. Метафраста и Логотета*, Мсб. XXIV, 70 сл.; отъ сжщия, *Намѣренія въ Албания надписъ съ името на бълг. князь Бориса-Михаила*, *Slavia*, II, отд. отпеч., стр. 9 сл.; Йорд. Ивановъ, *Епархитѣ на Охрид. архиепископия презъ началото на XI в.* СлБАк. I (1911) 103 сл. С. Praschniker, *Musakia und Malakastro*, *Jahrechefte d. österr. arch. Instituts XXI—XXII* (1922). Beiheft col. 100 сл.; Снѣгаровъ, п. т. 168 сл.

отъ Българското царство, т. е. отъ Солунъ чакъ до Иерихо и Канина или Тасипиатъ¹⁾). Известно е, че Иерихо и Канина сж се намирили въ Албания, далеко на югозападъ отъ Охридското езеро, къмъ Валона, гдето се търси и споменатата Главиница.²⁾ Що се отнася до гр. Тивериополъ, на който Климентъ отначало билъ поставенъ за епископъ. това е днешниятъ градъ Струмица,³⁾ когато пъкъ съ името Велика презъ срѣднитѣ вѣкове е била наричана р. Вардаръ⁴⁾. „Третината отъ Българското царство“ при Бориса, т. е. отъ Прѣславска България, се е състояла следователно отъ земитѣ отъ Солунъ и Струмица, та чакъ до брѣговетѣ на Адриатическо море при Валона⁵⁾. Следъ покръщението на българитѣ, пише възъ основа на горнитѣ известия единъ ученъ, който има голѣми заслуги за изучването на югозападнитѣ земи на Балканския полуостровъ, „Борисъ въ 870 г. учредилъ едно епископство, което обхващало третината отъ Българското царство и се простирало отъ Солунъ до Иерихо, и Канина или Тасипиатъ. Йонийското море сега вече образувало границата на България

¹ Gelzer, Der Patriarchat von Achrída, Abh. d. sächs. Gesellsch. d. Wiss. Bd. XX. V (1902) S. 6: Κλήμης, γενόμενος ἐπίσκοπος Τιβεριουπόλεως ἤτοι Βελίκας, ὕστερον δὲ ἐπιτραπεῖς παρὰ Βορίσου βασιλέως Βουλγάρων ἐφορᾶν καὶ τὸ τρίτον μέρος τῆς Βουλγαρικῆς βασιλείας ἤγουν ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἄχρις Ἱεριχῶ καὶ Καννίων ἤτοι Τασηπιάτου.

² За Канина, която сжществува и днесъ гл. С. Patsch, Das Sandschak Berat in Albanien. Schritten d. Balkankommission. Antiqu. Abt. III. Wien, 1904, col. 20 сл. Въ началото на норманско-византийската война Боемундъ, синъ на Роберта Гвискаръ превзель Канина, Иерихо и Валона (Anna Comm. I 50₁₁). По-късно, при описанието на тая война, сжщата авторка не еднажъ споменува първитѣ два града, обикновено наредъ съ Валона (II 189₃₀, 192₂₇, 194₁₈). Единъ отъ хризовулитѣ на Василия II поставя Канина въ епархията на Главиница (Gelzer, Byz. Z. II 42₂₁). За мѣстото на Канина и Иерихо, Туницкій Св. Климентъ, епископъ словенскій, Серг. Посадъ 1913, стр. 182; за Канина и Голубинскій п. т. 60; Снѣгаровъ, п. т. 170. За Иерихо, Канина и Главиница гл. и М. Δημίτσα, Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας Ἀθήναι, 1874, II 792—805.

³ Jireček, Das Christliche Element in der topograph, Nomenklatur der Balkanländer. Sitzungsber. der Wien. Akad. Bd. 136 (1897) Sonderabdr. 65 сл.

⁴ Йорд. Ивановъ, Аксиосъ—Велика—Вардаръ. Макед. прегледъ г. I (1925) кн. 3 стр. 17 сл.; Баласчевъ, ц. с. XXVIII сл.

⁵ Preschniker. п. т. 100, Златарски, Извѣстията въ хрон. на Метафр. 70 сл.

и Новиятъ Епиръ съ изключение на Драчъ билъ една българска провинция.“¹⁾

Но съ приведенитѣ по-горе съобщения доказателствата за принадлежността на югозападнитѣ покрайнини на Балканския полуостровъ къмъ Старата българска държава далечъ не се изчерпватъ. Единъ паметникъ, вѣроятно отъ XI или XII в., говори за черквитѣ, които Борисъ заповѣдалъ да построятъ по българската земя, на Овче поле и Брѣгалница, — областъта източно отъ Сръдни Вардаръ.²⁾ Легендата за Тивериополскитѣ мъченици разказва по нататкъ, какъ по заповѣдь на сѣщия Борисъ тѣхнитѣ мощи били изровени въ гр. Струмица, за да бждатъ пренесени въ Брѣгалнишката епископия.³⁾ Неотдавна, презъ голѣмата война, при с. Балши въ Южна Албания бѣ намѣренъ стълбъ съ надпись, въ който се говори за покръщението на Бориса въ 866 г.⁴⁾ и който ще е билъ поставенъ тамъ по времето на тоя български владѣтель, а вѣроятно и по негова заповѣдь.⁵⁾ Другъ единъ надпись, намѣренъ при с. Наръшь, двадесетина километра северно отъ Солунъ и датуванъ съ 904 г., показва, че тамъ презъ царуването на Симеона е била границата между българи и византийци.⁶⁾

При наличността на всички тия, тѣй ясни и несъмнени известия, какъ си позволява Йорга да твърди, че славянитѣ въ Македония не били обединени отъ Първото българско царство и че „станали българи“ само защото земитѣ имъ попаднали въ състава на Самуиловата държава? Или всички

¹ J. G. Hahn, Alban. sische Studien. Jena, 1856, стр. 310 сл. Ср. още Fr. Rački, Borba južnih slovena za državnu neodvisnost. Rad Jugosl. Akad. XXIV (1873), стр. 107 и Гильфердингъ, Исторія сербовъ и болгаръ. Сочинения I. 76.

² Сказаніе Исакіе пророка, Споменикъ III 191: И създа църки по земли вьлгарстѣви; и на рѣцѣ Брѣгалници и тоу пріёмъ царство; на Овчи поли създа бѣли църкви.

³ Martyrium XV Martyrum. Patrol. gr. t. 126, cap. 37 и 40, col. 201 и 205.

⁴ Praschniker, п. т. col. 196; Златарски, Slavia, стр. I сл.

⁵ Златарски, п. т. 8 и 29 съ право счита, че къмъ тоя и подобни на него стълбове се отнасятъ приведенитѣ думи на краткото климентово житие. Гл. по-горе, стр. 173, бел. 3.

⁶ За тоя надпись ние вече говорихме при другъ случай по-горе, гл. стр. 169 бел. 1.

тия известия, тъй важни за сръдновѣковната политическа и културна история на македонскитѣ земи, сж му останали непознати? Но, въ такъвъ случай, какъ той има дързостта да излиза съ тъй решителни сжждения по въпроси, по които му липсватъ най-обикновени знания?

Йорга не иска да допусне, че прабългари, или въобще, — елементи отъ Прѣславска България следъ нейното падане сж се оттеглили на западъ и тамъ подели борбата за освобождение, която създава Охридското царство. Дали такъвъ отливъ въ даденото време действително е имало, това ние не знаемъ. Несъмнено обаче е, че личности съ прабългарски имена и титли срѣщаме въ Македония още презъ времето на Бориса и Симеона,¹⁾ следъ това, измежду дейцитѣ на Самуиловата епоха пъкъ и далечъ по-късно. Такъвъ е билъ, напиримѣръ, прочутиятъ защитникъ на Перникъ, Кракра, такива сж били навѣрно и двамата последни и вѣрни хранители на Самуиловитѣ завети, войводата Иваць и началникътъ на Сирмий — Сермонъ, а може би и командантътъ на Бѣлградъ (днесъ Бераць) — Елемагъ.²⁾ Несъмнено е и това, че поради приемствеността въ традицията, централната власть въ Охридска България е била организирана по образа на Първото царство. При наследницитѣ на Самуила, напр., сж известни двама братя съ титлата кавхани,³⁾ едно достоинство, което е било пренесено отъ Прѣславска България, гдето дължеше произхода си на прабългаритѣ. Навѣрно единъ отъ потомцитѣ на тия кавхани е Георги Воитѣхъ, който въ 1072 г., нѣколко десетилѣтия следъ гибелта на Охридското царство, бѣ застаналъ

¹ Въ Нарѣшкия надписъ се говори за Теодора олгу-Тарканъ (Изв. Русс. Арх. Инст. III стр. 186). Въ разказа за Тивериопол, мжченици — за комита на Брѣгалнишката областъ Таридинъ — чието име сжщо не е славянско. (Patrol gr. t. 126, cap. 37, col. 201).

² Напоследъкъ Златарски, История на бѣлг. държава I. 2. стр. 785, бел. 4, като изхожда отъ „Добавкитѣ“ къмъ виен. преписъ № 74 на Скилица (Prokić, Die Zusätze in d. Handschrift d. J. Skylitzes. München, 1906. S. 34. № 54), гдето вмѣсто Ἐλεμάγος е дадено Ἐλίναγος ὁ Φρανζής, — изказва съмнение относно прабългарския произходъ на това име.

³ Cedr. II 462₁: Δομετιανὸς ὁ Καυχάνος, ἀνὴρ δυνάστης καὶ συμπάρεδρος τῷ Γαβριήλ; 462₁₈: καὶ Καυκάνος ὁ ἀδελφὸς Δομετιανοῦ. Въ добавкитѣ къмъ виенския преписъ на Скилица, тоя последниятъ е нареченъ Теодоръ. Гл. Prokić, стр. 32, № 30.

на чело на възстанието за независимост.¹⁾ „Мжжетѣ, които стояха на чело на това Западно царство, говори по тоя поводъ Иречекъ, носили отчасти старобългарски (не славянски), отчасти славянски, отчасти византийско-християнски имена. Тия Краковци, Елемаговця, Кавхани²⁾ и т. н. сж били потомци на „bulgarici rectores“ (българскитѣ управители, М.), каквито князътъ Омортагъ въ 827 г., споредъ известията на каролингскитѣ лѣтописи, — следъ като били изгонени тѣхнитѣ „duces“ (войводи) — поставилъ у славянитѣ въ Панония, на българскитѣ „comites“, каквито се срѣщатъ въ легендитѣ отъ времето на Бориса и Симеона и на μεγιστᾶνες (велможитѣ М.) на Симеона, каквито се изброяватъ у продължателя на Теофана. Само че тѣ, отъ провинциални управители, били станали сега полунезависими господари съ замъци и собствени войски. Това е била най-добрата, най-воинствената и най-жилавата частъ на българското болярство. Потомцитѣ на боиладитѣ и багаинитѣ при Долни Дунавъ, нѣкога, ядката на българския народъ, сж били — при нашествието на Светослава, който следъ похода на Цимисхия въ България заповѣдалъ да обезглавятъ въ Дръстъръ 300 български благородници, — въ голѣмата си частъ изтрѣбени. Отъ тука и фактътъ. гдето долно-дунавскитѣ земи изгубватъ презъ последващия периодъ всѣко значение“.³⁾

Но дали именно преди, или следъ катастрофата на Изтокъ, отъ Прѣславска България сж се настанили въ Македония елементи, въ чиито жили още текла прабългарска кръвь, това е въпросъ съвсемъ безъ значение. Малобройната група на туранскитѣ българи още рано преди това бѣ се разсѣяла срѣдъ масата на обединеното отъ тѣхъ славянство, което, свързано съ единъ езикъ и произходъ, бѣ приело и общото народно име българи и живѣеше съ българско национално и държавно съзнание. Презъ третата четвъртъ на

¹ Scylitzes, 715₂₀ Γεώργιος ὁ Βοϊτάχος, τοῦ τῶν Κομψάνων γένους καταγόμενος. Въ формата Κομψάνων несъмнено е предадено прабългарското кауχάνος. За кавханското достоинство гл. Никовъ въ Сборн. Златарски, стр 215 сл.

² Иречекъ счита, както изглежда, че у споменатитѣ по-горе две лица името „кавханъ“ е било фамилно, а не длъжностно име.

³ Jireček, Die cyrillische Inschrift vom Jahre 993. Arch. f. slav. Philol. XXI (1899) S. 548 flg.

X в., когато Прѣславска България пада, е нѣмало, следователно, нужда отъ никаква нова емиграция на български елементи въ Македония, за да дадатъ тѣ името „българско“ на движението, което създава царството на Самуила. Че това движение почва именно въ западнитѣ области на тогавашната българска държава, и че именно тамъ то намѣри необходимитѣ сили за възстановяването на народната независимостъ, — въ това нѣма нищо чудно. Неджгътъ, отъ който погиваше Прѣславска България, години още преди да се явятъ при Дунава дружинитѣ на Светослава и Цимисхия, бѣ византинизма. Центрътъ на всеразядащето му влияние бѣ царскиятъ дворъ въ Прѣславъ. Отъ тамъ и опустошенията, които той внасяше въ държавния организъмъ и народния животъ, бѣха най-чувствителни и силни въ източната половина на Царството. Западътъ бѣ останалъ запазенъ и въ даденото време само тамъ можеха да се намѣрятъ силитѣ, способни да спасятъ народъ и държава отъ надвисналата гибелъ. Подемътъ, който създаде царството на Самуила, бѣ въ основата си една реакция срещу византинизма, чиято жертва вече бѣ станала Източна България, и това именно обстоятелство обяснява отчаяната многолѣтна борба на Самуила срещу Империята.

Йорга твърди, че ржководната роль въ тая борба принадлежала на власитѣ и албанцитѣ. На какво основава той това си твърдение? — За пръвъ пѣтъ изстѣпватъ албанцитѣ на историческата сцена нѣколко десетилѣтия по-късно, въ 1078 г., при бунта на драчкия стратегъ Никифора Василадельъ който потеглилъ отъ Драчъ презъ Охридъ къмъ Солунъ съ „войска, състояща се отъ франки, българи, ромеи и албанци“.¹) Че въ предѣлитѣ на Самуиловото царство, изъ земитѣ на северо-западъ отъ Охридското езеро и Дринъ сѣ живѣели въ даденото време твърде много албанци, върху това не може никой да се съмнява, но за активното участие на тия албанци въ събитията не говори никой отъ историческитѣ извори. Йорга самъ не е въ състояние да приведе въ случая какъвто и да било текстъ и, изглежда, че той ги поставя редомъ съ своитѣ власи, само за да прикрие тенденциозността на своята теория.

¹ Scylitzes., ed. Bonn. 739.

Какъ стои обаче въпросътъ съ самитѣ власи? Странно е, но въпрѣки шума, който румънскиятъ историкъ вдига за тѣхната голѣма роля въ Западното българско царство, тѣ се споменуватъ въ събитията отъ тая епоха само еднажъ и то при условия, които най-малко могатъ да ги представятъ като създатели и крепители на това царство. Още въ началото на възстанието единъ отъ братята на Самуила, Давидъ, билъ убитъ, разказва византийскиятъ лѣтописецъ, въ мѣстността Хубавитѣ джбове, между Костуръ и Прѣспа отъ власи-скитници¹). Давидъ е билъ най-стариятъ отъ братята. Може би поради това нему е принадлежало общото рѣководство на движението и неговата смъртъ несъмнено е била почувствуванa като тежъкъ ударъ върху това последното. Ето какво говори по тоя случай единъ сръбски историкъ, който не може да бѣде подозрѣнъ въ никакво желание да изтъкне национално-българския характеръ на Охридското царство, и въ никакви враждебни чувства къмъ румънитѣ. „Вдигайки възстание противъ Византия, казва той, Давидъ съ братята си започналь, безъ съмнение, най-напредъ освобождението на своето прежно княжество въ Македония. Той развилъ действията въ пресѣченитѣ планински предѣли на Югозападна Македония, но тукъ той веднага срещналь отпоръ отъ страна на тамошнитѣ куцовласи, които, като вѣрни византийски поданници, не само че не сж имали симпатии къмъ това славянско революционно движение, но се вдигнали съ орѣжие, за да му попрѣчатъ. Давидъ падналь като първа жертва за освобождението на Македония отъ чуждата властъ“.²)

Презъ XI в. масата на балканскитѣ власи вече е населявала областитѣ, гдето ги намираме и днесъ — Тесалия и съседнитѣ планини къмъ Епиръ и границитѣ на Югозападна Македония.³) Въ самата Македония тогава, както и сега, сж се намирали само тѣхни прѣснати селища или сж блуждаели

¹ Cedr. II 435₁₈: Δαβίδ μὲν εὐθὺς ἀπεβίω ἀναίρεθεὶς μέσον Καστορίας, καὶ Πρέσπας καὶ (у Prokić, Die Zusätze. S. 28. 7 — εἰς) τὰς λεγομένας Καλᾶς δρῦς παρὰ τινῶν Βλαχῶν ὀδίτων.

² Б. Прокић, Постанак једне словенске царевине у Македонији у X веку. Глас Срп. Акад. LXXVI. (1908) стр. 274.

³ Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regis libellus, ed. Wassiliewsky et Jernstedt. Spb. 1896 p. 66 сл. особ. 68.

скитнишките имъ кервани. И тия власи скитници, въ края на X в., не само че не сж имали нито желанието да вдигатъ бунтъ срещу Империята, нито пъкъ силата и качества, които изисквала многолѣтната борба за независимостъ, не само че не сж били създатели и крепители на Самуиловото царство, както Йорга иска да ги представи, но — както гореприведеното известие на византийския лѣтописецъ показва, — сж били преданни поданници на сжщата Империя и първи противници на движението, което имаше задачата да възстанови Българската държава. Теорията на Йорга за влашкия характеръ на Западното българско царство е, следователно, не само рожба на една необузdana фантазия и дивъ шовинизъмъ: тя е тъкмо opakото на това, което се нарича историческа истина.

Но, да обяви власитѣ за създатели и крепители на Самуиловата държава, за Йорга не е достатъчно: тя не би била напълно влашка, ако сжщитѣ тия измислени власи не биха ѝ дали и своя династия. И Йорга намира възможностъ да запълни и тая празнота въ своята „синтеза“. Имената на Самуила и братята му — Давидъ, Моисей и Аронъ, сж заети отъ Стария Заветъ. Едно време Йорга считаше, неизвестно защо, че „подобни имена били носени специално отъ богомилитѣ“.¹⁾ Сега той е направилъ друго откритие: единъ еврейски пжтешественикъ, равинътъ Вениаминъ отъ Тудела (Испания), който презъ втората половина на XII в. миналъ презъ Тесалия, съобщавалъ, че вехтозаветнитѣ имена били „специфични за власитѣ“ (*spécifiques aux Valaques*). И тъй като, увѣрява вече Йорга, царетѣ отъ Прѣславското царство носили „византийски имена“, то, вади заключението си той, библейскитѣ имена на Самуиловци означавали „по най-ясенъ начинъ единъ континуитетъ, една историческа легитимностъ“.²⁾ На простъ и безискуственъ езикъ това значи, че Самуилъ и братята му сж били власи, сжщо както и всички тия, на които се опирало това българско царство. Още еднажъ, следователно, Йорга забравя принципа си за „странствуването на имената“ и дири подъ тѣхъ да открие „раситѣ“. Както и по-рано, обаче, тъй и тукъ ономастиката му измѣня. Ето какво говори

¹ Notes, 76.

² Serbes, Bulgares et Roumains, 215.

по тоя случай Иречекъ. „Правятъ впечатление старозаветнитѣ имена на четиримата комитопули — Давидъ, Моисей, Аронъ и Самуилъ. Такива имена обаче на изтокъ презъ IX—XII в. не сж били никакъ рѣдки. Вече имената на първия християнски владѣтель на България и на неговитѣ синове (въ Чивидалското евангелие, отначало въ Аквилея) принадлежатъ къмъ тая категория: бащата Михаилъ, синоветѣ Гаврилъ, Симеонъ и Яковъ. Единъ Симеоновъ синъ се наричалъ Вениаминъ (Theoph. Contin 412, Vaianus у Людпранда). Единъ отъ „Седмочисленицитѣ“, вѣроучители въ Македония, носи старозаветното пророческо име Наумъ. Въ Горня Албания имало една черква св. Соломонъ (Гласник 15, 287); въ Македония, въ Лесновската епархия — друга, св. Елисей (Гласник, 27, 290)... Въ Унгария двама Арпадовци презъ XI в. се наричатъ Самуилъ и Соломонъ. Въ Венеция трѣбва да се отбележатъ старитѣ черкви на Canal Grande: San Moisè, San Geremia, San Zaccaria (издигната при императора Лъвъ Арменецъ), San Samuele. Въ Антивари презъ XIV—XVI в. едно патрицианско семейство се наричало Samoili, Samoele, Samoelis. Въ Византия тукъ се отнасятъ двама императори името Исакъ съ (Комнинъ и Ангелъ), лѣтописцитѣ Йоелъ и Манасий, велможи, които носятъ имената Сенахеримъ и т. н. Това явление изчезва къмъ края на сръдновѣковието, освенъ въ манастиритѣ, гдето и до сега се срещатъ монаси съ имената Самуилъ и Моисей“.¹)

Излиза значи, че въ действителность „имената на старата българска династия“ съвсемъ не сж били византийски, както Йорга желае да ги представи; оказва се освѣнъ това, че и библейскитѣ имена, далечъ не сж били тѣй „специфични за власитѣ“, както той вѣрва, че ще може да убеди читателитѣ си. Старозаветнитѣ имена на Самуиловци следователно съвсемъ не показватъ, — а още по-малко „по единъ най-ясенъ ясенъ начинъ“ — „единъ континуитетъ, една историческа легитимность“. Или пъкъ Йорга, за да убеди свѣта въ противното, ще поиска да докаже, че споменатитѣ византийски императори, велможи и лѣтописци, двамата унгарски принцове и

¹ Jireček, Die cyrillische Inschrift vom Jahre 993. Arch. f. slav. Philol. Bd. 21. S. 550.

потомцитѣ на Крума — Гавриль, Симеонъ, Яковъ и Вениаминъ — поради „специфичнитѣ си имена“ сж били сжщо тѣй власи?

Но недоволенъ, че съ помощъта на ономастиката е „доказалъ“ влашкия произходъ на Самуила, забравилъ вѣроятно и твърдението си, че фактически царството на Самуила било „само съ единъ царь и свършило съ смъртъта на своя основателъ“,¹⁾ Йорга търси друго по-сигурно сръдство, за да докаже, че влашка кръвь е имало у Самуиловия синъ и наследникъ на престола — Гавриль-Романъ. Споредъ него, тоя последниятъ билъ „полувлахъ“, защото майка му, втората Самуилова жена, една ларисянка „вѣроятно била отъ влашки произходъ“.²⁾ Както обикновенно, тѣй и сега, това свое заключение Йорга основава не на нѣкое ясно и опредѣлено известие, а на съображения, които, разбира се, отбѣгва да сподѣли съ читателитѣ си. Не е трудно, обаче, тѣ да се отгатнатъ. — Кекавменъ, единъ византийски авторъ отъ XI в., споменува за влашко население, което презъ даденото време живѣло въ Тесалия и околноститѣ на г. Лариса. За букурешскитъ ученъ това е напълно достатъчно: неговата богата фантазия превръща въ власи не само цѣлото население въ тая областъ, но и всички жители на Лариса. Само тѣй може да се допусне „вѣроятността“ за влашкия произходъ на българската царица, жена на Самуила. И до тоя изводъ Йорга стига, макаръ да знае много добре, че сжщиятъ Кекавменъ прави разлика между населението на Лариса (гръцко или грецизирано) и власитѣ въ Тесалия, макаръ и да знае отъ друга страна, че сжщиятъ Кекавменъ на сжщото мѣсто, редомъ съ тия власи, говори и за българи, като жители на ония земи,³⁾ макаръ освѣнъ това и да знае, може би, че за сжщото

¹ Notes, 77: „Cet empire avec un seul empereur finit de fait avec la mort de son fondateur“.

² Notes d'un historien, 77. Hist. des Roumains et de leur civilisation, 32.

³ Cecaumeni Strategicon 69: οἱ τε Βλάχοι καὶ οἱ Βούλγαροι, ἀνατραπέντες παρὰ τῶν Λαρισαίων; 70: περιεσώρευσε τοὺς τε Βλαχούς καὶ Βουλγάρους τοὺς ἐκεῖσε πλησιάζοντας, καὶ ἠθροίσθη πρὸς αὐτὸν λαὸς πολὺς.

тесалийско българско население имаме и други известия от епохата на сръдновъковието.¹⁾

Но разказът на Кекавмена дава на Йорга материал и за други все тъй широки обобщения. Тамъ²⁾ се споменува за единъ византийски велможа (βέστης) на име Никулица, който отначало изпълнявалъ длъжността замѣстникъ на ексукубититѣ и дуксъ (управителъ) на Елада, а по времето на Василия II, вмѣсто това, му било повѣрено началството надъ тамошнитѣ власи. За сжщия Никулица Кекавмень ясно говори, че билъ отъ Лариса,³⁾ чието население, както видѣхме, той отличава отъ власитѣ въ околността. Всички тия подробности за „синтезата“ на Йорга сж безъ значение и той ги оставя на страна: понеже на Никулица било дадено началството надъ власитѣ въ гръцкитѣ земи, той превръща и него самия въ влахъ и националенъ влашки първенецъ, като му прикачва дори и „влашката“ титла „челникъ“⁴⁾ (отъ славянското „чело“!). И понеже, по-нататъкъ, неговото име окончава на *-ица*, Йорга е готовъ да провъзгласи на това основание за власи и войводитѣ на Самуила — Несторица, Зарица и Илица, чиито имена иматъ сжщото окончание.⁵⁾ Учениятъ влашки професоръ, който преди да стигне до „синтезата“, цѣли три десетъ години, споредъ декларацията му, посветилъ на анализа, вижда се още не е научилъ, че суфиксътъ *-ица*, миналъ и въ гръцкия езикъ още презъ сръдновъковието, е отъ

¹ Malalas, ed. Bonn. 97₁₉: ὁ αὐτὸς Ἀχιλλεύς, ἔχων ἴδιον στρατὸν τῶν λεγομένων Μυρμιδόνων τότε, νυνὶ δὲ λεγομένων Βουλγάρων; сжщото въ преведената отъ гръцки по времето на Симеона повесть за Троянската война. Обяснението на тоя пасажъ у Дриновъ, Съчинения I, 23 сл., 177 сл. и Йорд. Ивановъ, Българитѣ въ Македонии, София, 1915, стр. 13. Друго известие, още по-опредѣлено, се съдържа въ грамотата, дадена отъ Андроника III на епископията въ Стагосъ, Сръдна Тесалия, гдето сж споменати καὶ τοὺς ὑπὸ τὴν ἐνορίαν αὐτῆς ὄντας ἱερωμένους [καὶ λαικοὺς], Βλάχους τε καὶ Βουλγάρους καὶ Ἀλβανίτας, Miklosich — Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi. V. Vindobonae 1887, стр. 271₁₇.

² Въ прибавеното къмъ Стратегикона Λόγος νουθητηχὸς πρὸς βασιλέα (стр. 96), чийто авторъ не е известенъ.

³ Sessaum. 65₁₁; 66₁₉.

⁴ Hist. des Roumains. 32; Notes, 75.

⁵ Notes, 75 : Les chroniques byzantines parlent aussi d'un Νεστορίτζης, d'un Ἠλίτζης, Nestoriță, Iliță, même d'un Ζαρίτζης, probablement de la même nation que Nicolîță“.

славянски произходъ и че, както въ миналото, тъй и днесъ, остава единъ отъ най-характернитѣ елементи на славянското словообразуване и е общъ за всички славянски езици.¹⁾

Влашкия характеръ на Самуиловата държава Йорга се мжчи да установи и по околень пжтъ. Българитѣ, споредъ него, презъ даденото време били предимно градско население, докато тамъ, въ Македония, населението, което създадо новото царство, било селско и, следователно, „необходимо (!) румънско албанско“.²⁾ Поспециално, влашкиятъ ликъ на Охридското царство проличавалъ отъ войнитѣ, които то водило. Тѣ „нѣмали характера на военни акции, извършвани отъ една армия, нито пжкъ на такива, импровизирани отъ граждани, които иматъ чувство на дисциплина и действуватъ по опредѣленъ планъ“. Това били напротивъ, увѣрява той, „удари и нападения, каквито обикновено могатъ да се срещнатъ само срѣдъ пастири, които се откъсватъ отъ обичнитѣ си занятия, за да предприематъ една акция въ първата долина, ако на края ѝ виждатъ единъ цвѣтущъ градъ.“³⁾ Предизвикани пжкъ на възстание били тия „румънски пастири“ отъ византийското „финансово потисничество“ (oppression fiscale).⁴⁾

Какъ, по какъвъ пжтъ и съ какви средства е направилъ Йорга откритието, че възстанието се длѣжало на византийския данъченъ режимъ, това той, разбира се, не съобщава. Види се нему е било нужно да измисли нѣкой мотивъ, за да обясни, защо неговитѣ власи, които до тоя моментъ съ нищо не напомняли на свѣта за сжществуването си, изеднажъ се повдигнали срещу законната властъ, за да създадатъ държавата на Самуила. Що се отнася пжкъ до останалитѣ доказателства за нейната влашка сжщностъ, ако Йорга самъ не чувствува

¹ Miklosich, Die Bildung der Nomina im Altslovenischen. Denkschriften d. Wien. Akad. IX (1859) § 175, S. 222 flg.; Die Bildung d. slav. Personennamen. Denkschr. X (1860) S. 230; Vergleichende Grammatik d. Slav. Sprachen II. 1875, S. 294; Maretić, O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. Rad. kn. 82. (1886), стр. 106; G. Meyer, Neu griechische Studien II. Sitzungsber. d. Wien. Akad. Bd. 130 (1894) S. 2—3; Psaltes, Grammatik der byzant. Chroniken Göttingen. 1913. S. 135. Гл. по въпроса и моята статия въ Revue des études slaves. VII, fasc. 1—2, стр. 31 сл.

² Influences, 46.

³ Formes byz. 109.

⁴ Serbes, Bulgares et Roumains, 214.

ствува, че тѣ увеличаватъ хаоса въ „синтезата му“, то е едничко, защото той никога не държи смѣтка нито за това, което говори, нито за това, което по-рано е казалъ.

При заключението си напиримѣрь, че царството на Самуила било влашко, тѣй като населението изъ македонскитѣ земи, което го поддържало, се състояло предимно отъ пастири и земеделци, когато пъкъ българитѣ тамъ представяли градския елементъ, той забравя, че на друго мѣсто самъ е търсилъ да докаже, какво неговитѣ румъни сж били обитатели именно на градоветѣ. Най-малко поне, той пропуска да обясни, какъ тия „румъни“, които презъ периода на Старата българска държава образуватъ кроткото градско население на Мизия, тукъ, въ Македония, изеднажъ се превръщатъ въ воинствени и сурови пастири и селяни. Що се отнася пъкъ до твърдението, че войнитѣ, които водилъ Самуилъ, били нѣщо като разбойнически набѣзи, предприемани отъ недисциплинирани и случайно набрани тълпи, безъ далечна целъ и безъ планъ, въ „първата съседна долина“, — то е една тенденциозна измислица, противоречеца на всичко, което се знае за кървавата Самуилова епопея. Презъ втория периодъ на своето царуване Самуилъ бѣ принуденъ предимно да се брани. Той е трѣбвало да тича навсѣкжде, гдето се явявалъ неуморимиятъ му противникъ. И — тъкмо противното на това, което Йорга твърди — той винаги водилъ съ себе си една армия. Битката при Бѣласица, гдето бѣха плѣнени 15 хиляди българи¹⁾, тия при Сперхий и Скопие, гдето биватъ връхлетени и избити хиляди други,²⁾ или най-сетне тая при Траяновитѣ врата, гдето бѣ унищожена почти цѣлата армия, съ която Василий II бѣ обсаждалъ София,³⁾ — сж най-доброто опровержение на баснитѣ, които въ случая влашкиятъ професоръ поднася на читателитѣ си. А, отъ друга страна, нима Срѣдна Гърция, Бѣласица, Одринъ и София бѣха тѣй близу до Охридъ и до обиталищата на „власитѣ“ въ Македония, че на походитѣ, които Самуилъ лично бѣ водилъ тамъ, може да се гледа като на набѣзи, предприемани за плячка и грабежъ „въ първата съседна долина“?

Теорията на Йорга за влашкия характеръ на Самуиловото царство не е оригинална. Честъта да бжде неинъ

¹ Cedr. II 458₁₃.

² Diaconus, ed. Bonn. 172₂₁ сл.; Cedr. II. 436₂₈ сл.

³ Id. 450₂ сл.; ср. с. 475₅ сл.; за битката при Скопие id. 455₆ сл.

авторъ принадлежи на другъ румънски ученъ, яшкиятъ професоръ Ксенополъ. За да докаже, че въ войската на това царство се е говорило влашки, Ксенополъ привеждаше единъ пасажъ отъ хрониката на Кедрина по събитията въ Южна Македония презъ 1017 година. На пжть отъ Верия и Острово къмъ западъ, Василий II, разказва византийскиятъ лѣтописецъ, превзелъ и разорилъ крепостъта Сетина. Тѣй като българскиятъ царъ Иванъ Владиславъ, втори отъ приемниците на Самуила, се намиралъ съ войскитѣ си нѣгде наблизу въ околноститѣ ѝ, Василий изпратилъ срещу него тагмата на западнитѣ схоли, подъ началството на солунския стратегъ Константина Диогенъ. Изъ пжтя, обаче, българитѣ устроили на тоя византийски отредъ засада и той се намѣрилъ въ опасността да бжде изтрѣбенъ. Научилъ за това, Василий, съ останалата частъ отъ армията си, бързо потеглилъ на помощъ на своитѣ. Битката била въ разгара си, когато императорътъ врѣхлетѣлъ на Българитѣ Тѣхнитѣ съгледвачи, които, макаръ и късно, забелѣзали появяването на главнитѣ византийски сили, се втурнали къмъ лагера на Иванъ Владислава, предупреждавайки го да се спасява. Лѣтописецътъ предава и тѣхнитѣ викове — βεζεῖτε, ὁ Τζαῖσαρ! — „бѣгайте, о царю“.¹⁾ Въ тия думи, които сж точна византийска транскрипция на старобългарското бѣжитѣ, ο цѣсарь, Ксенополъ бѣ се ухитрилъ да открие единъ влашки изразъ, който значилъ „бѣгайте, императорътъ иде“! Формата βεζεῖτε (бѣжитѣ), споредъ, него не била нищо друго, освенъ нѣкакво арумънско *vgiizi*, образувано отъ латинското *fugitis*.²⁾ На времето си Иречекъ не бѣ пропусналъ случая да се понаде на надъ лекомислието на яшкия професоръ, чиято объркана филология бѣ въ състояние

¹ Cedr. II 466₁₃. Въ виенския преписъ n. 74 на Скилица (Гл. Prokić, 32, № 34) стои: βεζεῖτε, βεζεῖτε, Τζασάρ — „бѣгайте, бѣгайте, царю“! Тоя текстъ отстранява противоречието въ тълкуванията на дадения у Кедрина изразъ: Τζαῖσαρ се отнася не до Василия, а до Ив. Владислава. Думата е дадена въ *vocativus*, не въ *nominativus*, както на пръвъ погледъ може да се схване поради членътъ ὁ: тоя последниятъ липсва въ съответното мѣсто на виенския кодексъ. У Кедрина това номинативно ὁ стои значи погрѣшно вмѣсто вокативното ὦ.

² Χένροπ, L'empire Valacho-bulgare. Revue historique. XLVII (1891) p. 280.

да го доведе до едно такова заключение.¹⁾ Видният чехски славист и отличен познавач на балканската история, навърно не подозираше тогава, че един ученик на същия Ксенопол ще поиска да разшири и развие разбиранията на учителя си, като независимо от всичко друго потърси за целта си опора също в областта на филологията и ономастиката и то с дръзката безогледност, на каквато може да бжде способен само един безскрупулен и задебъл невежа.

*

**

Въ учената си „синтеза“ Йорга не забравя и Второто българско царство, създадено въ 1186 год. чрез възстанието на Асневци. Благодарение на прекаленото усърдие на румънскитѣ та и на нѣкои чужди учени, отдавна е разпространена легендата, че то е представляло една „Влахобългарска империя“ и че неговитѣ представители сж били отъ влашки производъ. Ние нѣмаме възможность да се спираме сега върху тоя въпросъ: надѣваме се, че другъ път и другаде ще имаме възможность да го разгледаме по-подробно. Достатъчно е да обърнемъ тукъ внимание на една отъ многото му страни.

Главната мжчнотия, съ която защитницитѣ на тоя възгледъ сж имали да се справятъ, е била — да се посочи, отгдето сж дошли тия власи, които създаватъ новата държава. Всѣки се е мжчилъ да разреши тая проблема по своему. Следъ като знаемъ всичко, което Йорга е казалъ за значението и числената мощъ на румънския елементъ въ Дунавска България, очаквали бихме той да припише именно нему подвига за създаването на Асневското царство. За голѣма изненада, обаче, Йорга веднага забравя цѣлата си теория за тия многобройни „мизийски власи“ съ вѣковнитѣ имъ „дунавски Романи“ и предлага обяснение, което поразява съ своята абсурдность: власитѣ, основатели на Второто българско царство, сж били, споредъ Йорга, власитѣ отъ Тесалия

¹ Arch. f. slav. Philol. XV (1893) стр. 101. бел. въ рецензията си върху книгата на Weigand, Vlacho-Meglen. „Als Curiosität bemerke ich, казва Иречекъ, dass A. D. Xenopol in der Abhandlung „L'empire valacho-bulgare“ aus dem βεζεῖτε ein makedorumunisches vgirzi macht, angeblich = fugitis“.

и Пиндъ.¹⁾ Възстанието избухнало въ Тесалия, гдето числото на румънитѣ било най-голѣмо²⁾ или даже въ околноститѣ на Солунъ,³⁾ а царството, което то извикало на животъ, се „формирало по причина (?! à cause) на голѣмия търговски пѣтъ Via Egnatia, водещъ отъ Драчъ за Цариградъ“.⁴⁾

Отъ съчиненията на византийския писателъ Никита Акоминатъ, съвременникъ на събитията,⁵⁾ отъ другъ единъ византийски авторъ, Георги Акрополитъ, живѣлъ три-четири десетилѣтия следъ тѣхъ,⁶⁾ отъ анализитѣ на третия и четвъртия кръстоносни походи — Ansbertus и Robert de Clary⁷⁾ — е безспорно установено, че възстанието на Асѣневци е избухнало въ Мизия и Хемусъ, че тамъ и въ Северна Тракия сж били бойнитѣ полета, на които била извоювана независимостъта, че най-сетне първоначално държавата на Асѣневци е обхващала само областъта между Дунава и Балкана.⁸⁾ Северна Македония е била включена въ предѣлитѣ на новото царство едва отъ Калояна следъ 1201 г.,⁹⁾ а Южна Македония — едва отъ Иоанъ Асѣня II въ 1230 г.¹⁰⁾ Въпреки всички

¹ Йорга и тукъ не е оригиналенъ: това обяснение принадлежи на Ксенопола (гл. L'empire Valacho-bulgare, 294, 304 сл.). Ксенополъ, обаче, бѣ поне последователенъ: той отричаше наличностъта на влашко население въ Мизия.

² Formes byz. 147; Points de vue, 78; Hist. des Roumains, 32.

³ Notes, 83.

⁴ Points de vue, 97.

⁵ Nic. ed Bonn. 482₁₅ сл., 485₁₄ сл., 487₁₀ сл. и особ. 488₁₄ сл.: ... τὸν Ἰστρὸν διαβάντες, ... ἐς τὴν πατρίδα Μυσίαν ἐπανήκον.

⁶ G. Acropol., ed Heisenberg 17₂₃ сл., 19₄ сл.

⁷ Ansbertus, Historia de expeditione Friderici imperatoris, ed. Dobrowsky. Pragaе 1827. p. 34; Rob. de Clary, La prise de Constantinople. У Ch. Hopf. Chroniques gréco-romanes. Berlin 1873. p. 51 сл. csh. 64—65.

⁸ Nic. 487₁₅ сл., 520₁₅ сл., 561₇ сл.

⁹ При българо-византийския миръ въ 1201 г. Империята запазва Струмица. (Nic. 709₂₀). Година преди това императорътъ Алекси III потушилъ движението на Мануилъ Камица, византийски отметникъ, който — едва 12 г. следъ Асѣневското възстание — въ съюзъ съ просѣкския владѣтель Хриза, успѣлъ да повдигне Сев. Гърция и Тесалия. (Nic. 708₄). Едва къмъ 1204—1205 г. Просѣкъ на Сръдния Вардаръ съ околноститѣ си билъ завладѣнъ отъ Калояна. Nic. 818₈.

¹⁰ Следъ смъртъта на Калояна Сев. и Сръдна Македония били загубени за Българското царство. Тѣ образували отдѣлното нияжество на Стреза, а следъ смъртъта на тоя последния, били завладѣни отъ епирския деспотъ Теодора Комнинъ. Гл. моята работа, Владѣтелитѣ на Просѣкъ Сб. Б. А. I (1913) стр. 59 сл., 70 сл. Следъ катастрофата при Клокотница 1230 г. всички владѣния на Епирското деспотство влизатъ въ състава на българската държава — отъ Одринъ и Димотика до брѣговетѣ на Адриатич. море.

тия неподлежащи на съмнение известия, които Йорга не може да не знае, той има дързостта да заяви по тоя случай буквално следното: „каквото и да говорят за това тогавашнитѣ грѣцки лѣтописци, които не посочват мѣстото, гдето пламнало възстанническото движение, трѣбва да се допустне, че то почнало отъ Тесалия“.¹⁾ Това изумително заключение, отрѣзано бързо и просто, безъ всѣкакви предварителни оговорки или разисквания, прави излишенъ всѣки споръ. Защото, ако единъ „историкъ“ при своитѣ построения оставя съвсемъ на страна яснитѣ свидетелства на историческитѣ извори, за да се поведе отъ собственитѣ си убеждения, безъ даже да посочи мотивитѣ, поради които се решава на такава постѣпка, — той превръща историята въ фантастична приказка, а съ своитѣ читатели се отнася като съ наивни деца.

А че влашкиятъ професоръ е загубилъ всѣкакво чувство на мѣрка, а заедно съ това — и всѣкакво уважение къмъ тия, за които сж предназначени неговитѣ писания — доказателствата сж преизобилни. Известно е, напримѣръ, че успѣхитѣ си въ възстанието и въ войнитѣ за консолидирането на новата държава, Асѣневци длѣжаха твърде много на куманитѣ, единъ народъ отъ туранско потекло, който още презъ XI в. бѣ се настанилъ въ южно-рускитѣ степи и равнинитѣ задъ Долни Дунавъ и отъ тогава живѣеше тамъ въ чести войни било съ рускитѣ князе, било съ Империята, чиито дунавски области не еднажъ биваха излагани на опустошенията имъ. Йорга, за когото не е достатъчно, че е приписалъ на власитѣ заслугата за създаването на Асѣневското царство, превръща и тия кумани въ румъни. „Куманитѣ, т. е. румънитѣ отвждъ Дунава, казва той, помогнали (на Асѣневци)... да се борятъ срещу цариградскитѣ гърци и латинци.“²⁾

(Acropol. 42₂₂ сл.).

¹ Formes byz. 147: „Quoi qu'en disent les chroniqueurs grecs contemporains, qui n'indiquent pas la place où s'est produit le mouvement de la révolte, il faut admettre que ce mouvement est parti de Thessalie. Cp. c Hist. des Roumains 32.

² Serbes, Bulgares et Roumains. 218: „Les Coumans, c'est à dire les Roumains de l'autre côté du Danube, les aidèrent plus que les Bulgares des Mésie et de la Thrace à se défendre contre les Grecs et les latins de Constantinople“. Cp. Hist. des Roumains стр. 37... „ces Coumans qui avec leurs lances aux flammes multicolores, accoururent, un siècle plus tard, pour soutenir la cause politique bulgare ressuscité par l'initiative le leurs frères les Vlaques des Balcans“.

Безъ да се опита даже да представи каквито и да било свидетелства или данни, или пъкъ каквито и да било обяснения, Йорга подчъртава, че царството създадено отъ Асѣневци станала национална българска държава едва отъ втората половина на XIII в., когато изчезнала „влашката династия“ на Асѣневци.¹⁾ Забравилъ обаче и това свое заключение, или пъкъ почувствувалъ, може би, че признанието, което е направилъ, е твърде голѣмо, той бърза да го унищожи. Оказва се, че тая национализация на Българската държава не била постигната дори и презъ по-късния периодъ, тъй като единъ отъ тогавашнитѣ български царе презъ това време, Константинъ Тихъ, билъ потомъкъ на сръбската династия на Немановци²⁾ и тъй като освѣнъ това — неизвестно отде и по какъвъ пътъ, — Йорга открилъ, че дори и куманинътъ-български царь Тертеръ „не ще е билъ безъ известни интимни връзки (!!)" съ своитѣ румънски съседи“.³⁾ Забравилъ навѣрно, че единъ Хоенцолернъ и днесъ носи румънската корона, влашкиятъ ученъ счита, че може да отрече националния характеръ на една държава, ако у нейния владѣтель е имало много или малко чужда кръвъ.⁴⁾

Но всички тия — да избереме най-слабия изразъ — странни изводи и умозаклучения, които Йорга безъ всѣкакъвъ огледъ къмъ логика, наука, извори и историческа действителность строи върху българската история презъ втората

¹ Formes byz., 165 сл.; Notes, 89.

² Serbes, Bulgares et Roumains, 218.

³ Id. 226.

⁴ На сжщото основание Йорга доказва напримѣръ, че националенъ характеръ нѣмала и сръбската държава презъ първата половина на XIII в.: Стефанъ Радославъ билъ приелъ гръцката титла „Дукасъ“. (Notes 80: „La preuve que l'État unitaire (Serbe) lui même n'avait pas le caractère national est fournie par le titre grec d'Étienne „Ducas“ que prend Étienne Radoslav). Йорга и тукъ забравя, че държавниятъ глава на днешната национална Румъния носи южнославянската титла „кралъ“ (craju).

половина на сръдновѣковието, бледнѣятъ предъ похватитѣ, съ които той и въ дадения случай използва ономастиката за панрумънскитѣ си цели.

Българскиятъ царь Иванъ Александъръ, за когото се знае, че е билъ отъ далечно куманско потекло, носилъ, споредъ Йорга, име „еднакво“ съ това на своя шурей, Александъръ, синъ на влашкия князь Иванко Басарабъ¹⁾. За румънския историкъ това навѣрно трѣбва да значи, че и въ тоя български владѣтель трѣбва да има нѣщо влашко. Единъ отъ наследниците на Басараба, добавя по-нататкъ Йорга, се наричалъ Влайко, а „единъ Влайко фигуриралъ сѣщо между членовѣтъ на царското семейство въ Търново“²⁾. Дали това твърдение на влашкия ученъ ще направи нѣкому впечатление или не, това не знаемъ. Истината, обаче, е — че никакъвъ Влайко не е имало измежду членовѣтъ на търновскитѣ царски семейства, не само презъ даденото време, но и когато и да било! А независимо отъ това, името Влайко, което Йорга съ своята побъркана филология иска да представи за румънско, е чисто българско, *hurocoristicum* отъ Владиславъ или Владимиръ и принадлежи къмъ многобройната група съ суфикса *-ко (-ек)*, която е застъпена у всички славянски народи.³⁾

Нагазилъ въ областта на ономастиката съ лекомислие прямо феноменално и безскрупулностъ, която отъ нищо не трепва, Йорга пилѣе сѣждения и тегли изводи, които не само учениятъ, но и обикновениятъ почтенъ човѣкъ би се затруднилъ да назове тъй, както тѣ заслужаватъ. Той увѣрява, напримѣръ, че между велможитѣ на Търновското царство се сръщали имена, „които напомняли дейцитѣ отъ Самуиловата епоха“ и, следователно, които ще да сѣ принадлежали на румъни. Между тѣхъ той поставя напр. — навѣрно поради „румънския“ суфиксъ *-ота!* — името на болярина Драгота,

¹ Serbes, Bulgares etc. 228.

² Id. 228.

³ Miklosich, Die Bildung der slav. Personennamen 228. Освѣнъ името Влайко, Миклошичъ посочва сръдъ българитѣ още и Бойко, Данко, Недѣлко, Милко, Райко и т. н.; сръдъ сѣрбитѣ — Бенко, Бранко, Вратко, Жарко и мн. др.; у руситѣ: Владимирко, Вышко, Жданко, Страшко и т. н. На тоя суфиксъ у западнитѣ славяни отговаря *-ек*. Отъ тука сръдъ чехи и поляци именнитѣ форми: *Batěk, Wojek, Wlodek, Grodek, Dobrek, Slavek, Staniek* и т. н.

командантъ на Сересъ.¹⁾ Влашкиятъ ученъ въ случая счита за позволено да скрие отъ читателитѣ си, че отъ своя съвременникъ, византийския лѣтописецъ Георги Акрополитъ, сжщиятъ тоя Драгота изрично е наречень „мжжъ българинъ“.²⁾ На друго мѣсто Йорга увѣрява, че името на видинския деспотъ Срацимира било „чисто сръбско“ (*nettement serbe*³⁾). Забравилъ, види се, че бѣ изкараль Радомира (Гавриль Романа), Самуиловъ синъ, за „полувлахъ“, той счита, че и неговото име било сръбско⁴⁾, сжщо както и тия на Ив. Владислава и на нѣкакъвъ Воиславъ, когото Йорга неизвестно по какъвъ начинъ намѣрилъ между синоветѣ на Срацимира Видински⁵⁾. Всички тия случаи несъмнено иматъ за влашкия ученъ своя голѣмъ смисль: чрезъ тѣхъ той навѣрно иска да покаже, колко малко България — дори и следъ като той бѣ ѝ позволиль отъ времето къмъ срѣдата XIII в. да стане национална държава, — принадлежала на българитѣ. Основанието си да провъзгласи приведенитѣ имена за сръбски Йорга вижда въ тѣхнитѣ окончания: имената на -*mir* били носени отъ много сръбски князе⁶⁾, а навѣрно сжщото е констатираль тѣй и съ имената окончаващи на -славъ. Той изказва това заключение съвсемъ сериозно и безъ да се стѣснява на наймалко: въпрѣки „дълбокитѣ“ си знания по ономастиката и решаващото значение, което ѝ дава въ своитѣ построения, Йорга не знае напимѣрь, че единъ отъ синоветѣ на българския князь Бориса се е наричалъ Владимиръ,⁷⁾ че единъ Драгомиръ (*Δαργαμηρός*) намираме между боляритѣ на Крума⁸⁾, че Славъ се е наричалъ българскиятъ деспотъ, владѣтель на Родопската областъ⁹⁾, Радославъ — братътъ на българския

¹ Notes, 85.

² G. Acropolites, ed. Heisenberg 74₂₄: ἤς (τῆς ἀκροπόλεως τῶν Σερρῶν) φύλαξ ἦν ἀνήρ Βούλγαρος Δραγοτᾶς τὴν κλῆσιν.

³ Serbes, Bulgares et Roumains, 227.

⁴ Id. 214.

⁵ Id. 227.

⁶ Id. 212.

⁷ Martyrium XV Mart. Migne, Patrol. gr. t. 126, col. 201; Лопаревъ, Чудо св. Георгія о Болгаринѣ. Пам. древ. писм. 100, стр. 20.

⁸ Geoph. 497₁₇.

⁹ Acropol. 39₁ сл. Попруженко, Синодикъ царя Бориса. Одеса 1899, стр. 68.

царь Смилеца¹), а Светославъ — единъ отъ българскитѣ царе, синъ на стария Георги Тертеръ²), че най-сетне имената на -миръ и -славъ сж едни отъ най-многобройнитѣ въ ономастиката на всички славяни³).

Считащъ името на влашкия войвода Мирчо за „старорумънско“⁴) и безъ да подозира, че и то е заето отъ славянитѣ (като съкратена форма отъ имената на -миръ — Владимиръ, Драгомиръ, Срацимиръ, и т. н. — името Мирчо и сега се употрѣбява у българитѣ), Йорга достига върха на невежеството и абсурдността съ твърдението, че сжщото „влашко име“ Мирчо носили единъ български династъ, който презъ XIII в. владѣлъ Месемврия и Созополъ⁵), и единъ сръбски велможа, чиито владѣния презъ XV в. се намирали въ околноститѣ на Валона. Каква стойностъ има това твърдение на влашкия историкъ, се вижда отъ обстоятелството, че тия двама „едноименици“ на Мирча не сж други, освенъ претендентътъ за българския престолъ Мицо, зетъ на Ив. Асѣня II⁶), и сръбскиятъ господарь на Канина презъ края на XIV и началото на XV в. — Мркша Жарковичъ.⁷) Въ учената лаборатория на Йорга имената Мицо (въ виз. транскрипция *Μυτζης*, българска диминутивна форма отъ Димитъръ) и Мркша (отъ сърбохърватското *mrk*-черъ⁸) се превръщатъ въ едно име, еднакво съ това на влашкия войвода Мирчо (въ визант. транскрипция *Μύρξας*). Каква необходимостъ е предизвикала това превръщение, е въпросъ, на който всѣки може лесно да отговори: за да бждатъ прогласени за власи и тия двама югославянски велможи.

¹ Pachym. ed. Bonn. II 2667, 4461.

² Id. 2664, 2659, 2675; Gregoras, ed. Bonn. I 2042.

³ Гл. Miklosich, id. 289 сл., 301 сл.; гл. с. многобройнитѣ имена въ руската лѣтопись — Болеславъ, Брячиславъ, Владимиръ, Мстиславъ, Ярославъ, Владиславъ, Вишеславъ, Вячеславъ, Ростиславъ и т. н.

⁴ Iorga, Gesch. d. rum. Volkes, Gotha, 1905, I. S. 279: „Dan und Mircea... altrumänische Namen“. Въ Serbes, Bulgares et Roumains, 228, Йорга е малко на по друго мнение: „Mircea porte un nom balkanique“.

⁵ Iorga. Gesch. d. osm. Reiches, Gotta, I, 228, бел. 3.

⁶ Pachym. I 3493.

⁷ Jireček, Gesch. d. Serben II, 111 и Споменик Срп. Краљ. Акад. XI (1892) стр. 11 сл.

⁸ Ср. Rječnik hrv. ili srp. jezika Jugosl. Akad. VII s. v.; Iveković — Broz, Rječnik hrv. jez. s. v.; Даничић, Рјечник из књѣжев. старина српских s. v. мркъша; Maretić, ц. с. Rad. LXXXI. 97.

На сжщото вдъхновение се дължат и редица други главоломни открития на румънския ученъ, все изъ областъта на ономастиката: влашко било името на сръбския князь Бодинь¹⁾, на сръбския великъ жупанъ Деса (отъ латинското Desiderius!²⁾, а отъ влашки произходъ била дори и албанската владѣлска фамилия Музаки (името ѝ идѣло отъ влашкото Muṣat!³⁾ За да покаже пъкъ, че въ края на XIV в. власитѣ се явяватъ като държавностроителенъ елементъ и въ най-далечнитѣ земи на Балканския полуостровъ, той произвежда въ власи и Балшичитѣ, които следъ разпадане на Душановото царство образуватъ малка държавица въ днешната Черна гора и Албанското побрѣжие на Адриатика. Тъй като, казва Йорга, името Балша не било нито славянско, нито албанско, — и Иречекъ самъ признавалъ това, — то не оставало никакво съмнение, че „Балшичитѣ били румъни“. За целитѣ на Йорга, обаче, тоя изводъ не е достатъченъ: „тамъ долу въ околноститѣ на Шкодра, добавя той, имало началници на румънски долини, чиято амбиция отивала даже до тамъ, че да си създадатъ едно слабо адриатическо кралство“.⁴⁾ Иречекъ, чието име и авторитетъ влашкиятъ ученъ тѣй недобросъвестно използва, говори по въпроса само, че нѣкои историци поставяли „сръбската династия на Балшичитѣ въ връзка съ могщия френски владѣлски родъ Ваух (Vaucii, de Vaucio, исп. de Vauza) въ Провансъ и въ Неапопъ при Анжуйцитѣ“.⁵⁾ Но, казва Иречекъ отъ своя страна, „това е само една хипотеза, която почива само на съзвучието въ имената“. Фалшифициралъ казаното отъ Иречека, и превърналъ тѣй предполагаемитѣ потомци на едно французко феодално семейство въ балкански власи, за Йорга вече нѣма нищо по-лесно отъ това, да ги направи началници и на „румънскитѣ долини“ въ земитѣ около Шкодреското езеро!

¹ Formes byz. 115.

² Id. 118. За името Деса, съкратено отъ Десиславъ, Десимиръ и др. (слав. десити — invenire, offendere) гл. Даничић, сжщо и Jireček, Gesch. d. Serb. I, 250 бел. 1; Maretić, id. 116.

³ Formes byz. 177.

⁴ Influences, 51: „la bas, dans les environs de Scutari, des chefs des vallées roumaines dont l'ambition allait jusqu'à la constitution d'un maigre royaume adriatique“.

⁵ Jireček, id., I, 425.

Най-голѣмъ интересъ представя обаче отношението на Йорга къмъ личността на добруджанския владѣтель — Добротица. Преди две-три десетилѣтия, когато у него още не бѣ се явилъ вкуса къмъ учени „синтези“, Йорга считаше Добротица за „български принцъ“, „съперникъ“ на Иванъ Шишмана за властѣта надъ българитѣ, „господаръ на Източна България“, владѣтель на Варна¹). Нѣколко години по-късно той вече е на друго мнение: Добротица (у него Добротичъ, което значело „синъ на Доброта“) се превръща въ единъ „простъ авантюристъ“, „кондотиеръ“, чието име било „общо балканско“, чиито владения нѣмали ясно очертана граница, и който не владѣлъ нито Варна, нито Силистра, нито пъкъ Калиакра, тъй като тия градове били „стари патриаршески владѣния“ и „отъ религиозно гледище Добротичъ ни би посмѣлъ да ги нападне“. Само турскитѣ лѣтописци и византиецътъ Халкокондилъ, — на които румѣнскиятъ ученъ, кой знае защо, не довѣрѣва, — му приписвали владѣнието на Варна²). Още следъ нѣколко години, когато Йорга е готовъ съ „синтезата“ си, картината е вече основно промѣнена: „общобалканското“ име на Добротица вече става „явно румѣнско“, а макаръ и кондотиеръ, Йорга му позволява все пакъ да си създаде „срѣдъ българската анархия“ една държава, която обхваща не само Варна и Калиакра, но се простира даже до устията на Дунава. Отъ „патриаршескитѣ владѣния“ вече нѣма никаква следа: влашкиятъ ученъ е далъ, види се, на Добротица разрешение „да ги нападне“. Но не само въ това и не главно въ това се състои промѣната. Държавата на Добротица — и тукъ е найголѣмата нейна особеностъ — вече не е българска, а румѣнска, както и самиятъ ѝ господаръ съ своето „румѣнско име“³).

Читателътъ, незапознатъ съ ученитѣ приеми на влашкия историкъ, вѣроятно и сега ще си помисли, че тая еволюция въ неговитѣ възгледи е резултатъ отъ преценка на старитѣ му схващания и че самъ Йорга, съзнаващъ голѣмата промѣна въ разбиранията си, представя и необходимия материялъ за оправданието ѝ? — Нито най-малкъ опитъ въ това отношение не се счита длъженъ да направи румѣнскиятъ професоръ. Той

¹ Studii istorice asupra Chilieî și Citaței. Albe Buc. 1899, стр. 51: Gesch. d. rum. Volkes, Gotha 1905. I. 271, 280, II. 488.

² Notes, 96 сл., 101.

³ Formes byz., 168; Influences, 50 сл.

просто дошъл до откритието, че името Доброта (за него баща на Добротича!) било „румънско и принадлежало към една дълга серия от имена, окончаващи на -ота“ и това му е напълно достатъчно, не само за да обяви за румънинъ „кондотиера Добротичъ“, но да провъзгласи за влашка и държавата, надъ която заповѣдвалъ. Да се възразява срещу логиката, която е способна на такъв родъ заключения, е напълно безполезно. Ние при това имаме вече възможността да посочимъ, че окончанието -ота, безъ да има въ себе си каквото и да било румънско, е чисто славянско и се среща почти у всички славянски езици, когато пъкъ въ корена на интересуващето ни име несъмнено е предадено общославянското добр-, което сжщо се явява въ цѣла редица именни форми у всички славянски народи¹).

Предшественикъ на Добротица въ владѣнието на Добруджанското княжество билъ Баликъ, Мπαλίκας на византийскитѣ известия.²) Йорга, види се, не знае, че Баликъ и Добротица сж били братя (Иречекъ е пропусналъ да помене това въ нѣмското издание на *Gesch. der Bulgaren!*) и заради това, „доказалъ“ по своему „влашката“ народност на Добротица, той счита за необходимо да изтъкне, че и името Баликъ било румънско (Balița), следователно, че и тоя Баликъ сжщо тѣй билъ румънинъ³.) За нещастие ономастиката и тоя пътъ изневѣрява на влашкия историкъ: името Баликъ е туранско. Въ куманския словарь тая дума се явява въ формитѣ balik, baluk съ цѣла редица производни,⁴) а среща се тя и въ днешния османски езикъ (балък — риба.) Възъ основа на това още Иречекъ бѣ изказалъ основателното мнение, че въпросниятъ

¹ Гл. по-горе стр. 146 и 192 сл.: случаитѣ съ имената Нравота и Драгота, а подробно и нашата статия въ *Revue des études slaves* VII, стр. 36. За славянски имена съ корена добр- (Доброславъ, Добромиръ, Добровитъ, Добривой, Доброгостъ, Добродей, Добриня и т. н.) гл. Miklosich, ц. с. стр. 270; Maretić, ц. с., Rad, 81, стр. 17; Ипат. Лѣтопись 45₁₁, 483₁₄, 514₅ и др. Напълно заслужена оценка на „филологическитѣ“ знания и похвати на Йорга е дадена и отъ Ст. Младеновъ, Румъно-българскитѣ култ. отношения въ миналото и румън. учени. Сборн. Силистра и Добруджа, София 1927, стр. 80.

² Cantac., ed. Bonn. II. 584₁₅.

³ Influences, 51.

⁴ Kuun, Cod. cumanicus, p. 46, 300.

Баликъ е билъ куманинъ,¹⁾ навърно потомецъ на ония кумански боляри, които татарското нашествие въ черноморскитѣ земи бѣ прѣснало изъ Маджарско, Византия и България, гдето намѣриха второ отечество. Въ България тѣ въ кѣсо време бѣха славянизирани и отдѣлни тѣхни родове нѣколко десетилетия по-късно добиватъ такова голѣмо значение, че дадоха последнитѣ две династии на Търновското царство — Тертеровци и Шишмановци.²⁾ Родѣтъ на тия последнитѣ още къмъ края на XIII в. разполагаше съ почти независима властъ въ Видинската областъ. Още по на западъ, въ земитѣ на Браничевско (дн. Североизточна Сърбия), подобно княжество бѣха си създали братята Дърманъ и Кудѣлинъ,³⁾ по потекло навърно сжщо тѣй кумани, когато пъкъ въ Крънската областъ, южно отъ Хемусъ, бѣха владѣнията на Тертеровия братъ, Елтимиръ.⁴⁾ Именно такова положение на североизтокъ, въ Добруджа, бѣ достигналъ родѣтъ на Балика, когото Кантакузинъ нарича „архонтъ“, т. е. князь. Че неговото семейство въ XIV в. вече е било българизирано, се вижда на първо мѣсто отъ славянското име на най-младия му братъ — Добротица.

Часть отъ куманитѣ следъ татарското нашествие въ южна Русия бѣха заели и днешното Източно Влашко, гдето презъ XIII в. срещаме едно католическо куманско епископство. Още по-рано, презъ XI и XII в., е имало групи отъ куманско население прѣснати изъ Влашката равнина. Че отъ тия кумани сж останали срѣдъ придошлитѣ по-късно тамъ власи много следи, въ това днесъ никой не може да се съмнява. Възможно е кумански имена сжщо тѣй да сж продължавали да живѣятъ срѣдъ румънитѣ още дълго време следъ като куманитѣ изчезватъ тамъ като народъ. Ние знаемъ, че такъвъ е случая съ езиковитѣ остатъци и имената на нѣкогашнитѣ дакийски славяни. Но не е ли твърде странна „на

¹ Überreste der Petschenegen und Kumanen, Sitzungsber. d. böhm. Gesellsch. d. Wiss. 1889, S. 14; Cesty, 601 сл.

² За Мих. Шишмана (1323—1330) ἐκ Μυσῶν καὶ Κομάνων τὰς τοῦ γένους ἔλκοντα σερῶς, Cantac. I, 175₁₃; За Георгия I Тертеръ (1280—1292) у Pachymeres, ed. Bonn. II. 2659: ὁ γὰρ πατὴρ Тертерῆς ἐκ Κομάνων ἦν.

³ Архиеп. Данило, Животи краљева и архиеп. српских. Изд Даничић. Загребъ, 1866, стр. 144 сл. Ср. Jireček, Gesch. d. Serben I. 335; Никовъ, Къмъ историята на северозап. бълг. земи. Сп. Б. А. XVI (1913) 43 сл.

⁴ Pachym. II 260₁₀.

учната“ метода, която въз основа на едно тъй попаднало срѣдъ власитѣ чуждо име, е готова да представи за влахъ всѣка личностъ, явяваща се гдето и да било съ него. Или Йорга въ дадения случай, знаещъ, може би, че името на Балика е куманско и самиятъ той — отъ кумански произходъ, при все това го обявява за влахъ, само защото, както погоре видѣхме, той счита за власи изобщо всички кумани?

V.

РУМЪНИ ИЛИ ПЕЧЕНЪЗИ?

Но не само българскитѣ владѣтели и велможи отъ Първото и следъ това отъ Охридското и Търновското царства, не само сръбскитѣ жупани и династи изъ адриатическитѣ земи, не само куманитѣ отвждъ или отсамъ Дунава сж превърнати въ власи отъ всепреобразяващата фантазия на многоизвестния влашки историкъ. Отъ сжщата сѣдба не успѣватъ да избѣгнатъ и дивитѣ печенѣзи.

Известно е, че следъ падането на Прѣславска България областъта между Дунава и Балкана бѣ превърната въ визансийска погранична провинция (ἀκρίτικὸν θέμα), на която бѣ дадено и особено име — Паристрионъ (Подунаве)¹). Съответно съ това тя получила и уредба, каквато имаха всички византийски гранични земи. Нейниятъ началникъ резидиралъ въ Дръстъръ. Часть отъ нейното население е било зачислено въ съсловието на войницитѣ граничари, (ἀκρίται), които били длъжни да бдятъ за сигурността на границата. Тукъ, на Дунава, византийцитѣ вече имали за съседи печенѣжскитѣ племена, които отдавна се били настанили изъ степитѣ по северното крайбрѣжие на Черното море. Нагонътъ за опустошение и грабежъ, както и жаждата за плячка не еднажъ презъ следнитѣ десетилѣтия бѣха повеждали печенѣзитѣ къмъ българскитѣ земи. Тѣхнитѣ конни тълпи бѣ видѣла и самата Южна Тракия.

Презъ 1048 г., поради съперничество между тѣхнитѣ първенци, две отъ печенѣжскитѣ колѣна подъ началството на хана си Кегенъ съ разрешението на Империята минаватъ Дунава и се настаняватъ на нейна територия. Цариградското

¹ Гл. Скабалановичъ, Визант. государство и церковь въ XI в. Спб. 1884, стр. 227 сл.

правителство имъ раздало земи въ днешна Североизточна България и Добруджа, „вписало ги и между ромейскитѣ приятели и съюзници“, а отстъпени имъ били и „три крепости“ по дѣсния брѣгъ на Дунава.¹⁾ Това показва, че на пришълцитѣ били дадени правата на военно граничарско население.

Усърдието на новитѣ граничари скоро навлича твърде много беди на земитѣ, които имъ оказали гостоприемство. Раздразнени отъ нападенията на южнодунавскитѣ си сънародници, останалитѣ печенѣзи подъ началството на хана си Тираха нахлуватъ презъ зимата 1048—1049 г. въ Мизия. Това билъ сега цѣлия печенѣжски народъ, който се преселвалъ съ жени, деца и всичко, което ималъ и можелъ да носи на голѣмитѣ си степни коли. Безбройнитѣ пълчища на хищницитѣ залѣли областта между Дунава и Балкана и въ Цариградъ треперѣли предъ мисълта, че цѣлата тази сганъ може да се разсипе на разорение и грабежъ изъ полетата на Тракия. Провидението, обаче, отсрочило за моментъ грозното бедствие. Страшна епидемия, която сполетѣла варваритѣ, докато още тѣхнитѣ шайки шумѣли на северъ отъ Хемусъ, дала възможность на императорскитѣ войски бързо да се справятъ съ тѣхъ. Тия отъ печенѣзитѣ, които уцѣлѣли отъ страшния моръ и мечоветѣ на противницитѣ си, били плѣнени и настанени изъ рѣдко населенитѣ земи въ центра на Полуострова — областта между София, Нишъ и Скопие — като сжщо тѣй били вписани между войнишкото население на Империята.²⁾ Не минало обаче и една година, когато нетактичността на византийското правителство позволила на неукротенитѣ варвари да се събератъ отново въ равнинитѣ на Мизия и Малка Скития. Враждата, която ги дѣлѣла отъ тѣхнитѣ сънародници, постѣпили по-рано на византийска служба, била преодолѣна и тѣ ставатъ пълни господари на Подунавето. Главнитѣ тѣхни станове се намирали въ областта „Сто могили“ — изъ днешна Североизточна България и Добруджа, гдето прибирали и плячката си отъ нашествията

¹ Cedr. II. 584₁.

² Cedr. II 587₁₄. За предпазливостъ имъ било отнето оржжието. Ср. Zonaras, ed. Bonn. III 613₈. Върху събитията отъ тая епоха гл. отличната монография на Василевскій, Византия и печенѣги. ЖМНПр. 1872, ноември и декември, а сжщо и Gfrörer, Byzantinische Geschichten III 474 сл.

изъ земитѣ на югъ отъ Хемусъ. Цѣло десетилѣтие държали тѣ подѣ тероръ съседнитѣ византийски области, докато най-сетне въ 1059 г. на императора Исакъ Комнинъ се удало да ги укроти и да си възвърне изгубената провинция¹).

Макаръ формално и да признали властѣта на Империята, варваритѣ, обаче, не били превърнати въ мирни жители на тамошнитѣ земи. Часть отъ тѣхъ, отново зачислени въ списъцитѣ на дунавскитѣ граничари, живѣели предимно въ крепоститѣ и непосредственитѣ имъ околности; други, полуземледѣлци-полуномади, обитавали равнинитѣ на Мизия и добруджанскитѣ степи, необуздани и метежни, готови да се отзоватъ на първия повикъ за нови смутове. За мѣстното българско население, оставащо враждебно на империята, тѣ сж могли да бждатъ само желани съюзници срещу тая последната и нейнитѣ представители въ областѣта. Прѣзъ 60-тѣ години на XI в. тукъ се явяватъ и узитѣ. Тѣ сжщо идѣли съ жени и деца и византийскитѣ автори изброяватъ тѣхнитѣ тѣлпи на стотици хиляди.²) Златото, епидемитѣ и стрелитѣ на българи и печенѣзи освободили Подунавето отъ тия диви гости.³) Часть отъ тѣхъ се оттеглили задъ Дунава, още по-голѣмо било числото на тия, които погинали, но и доста много били плѣнени, разселени изъ византийскитѣ провинции и използувани като войници при борбитѣ на изтокъ съ селджуцитѣ. Навѣрно тѣхни остатъци сж се задържали и въ Паристрионъ, гдето се смѣсили съ родственитѣ имъ печенѣзи и увеличили по тоя начинъ тукъ масата на метежнитѣ и недисциплинирани елементи.

Както навсѣкжде въ византийскитѣ гранични провинции, тѣй и въ Подунавето, граничаритѣ се ползували съ особени привилегии. Тѣ не само че били освободени отъ данъцитѣ, които плащали обикновенитѣ поданици на Империята, но получавали отъ правителството и редовни субсидии подѣ видъ на заплати или периодично плащани възнаграждения.

¹ Scylitzes, II, 645₂₂ сл.; Attaliota, ed. Bonn. 66₂₀ сл.; Zonaras, III. 671₅ сл.

² Attal. 83₂₀ казва, че тѣ достигали до 600 хиляди души; сжщото и у Scylitzes, 654₂₂, сл.: Zonaras, който се е ползувалъ отъ тоя последния, дава цифрата 60 хиляди 678₁₄.

³ Attal. 85₂₂; Scyl., 656₉; Zonar., 679₉.

Това обстоятелство, както и възможността да се живее отъ война, привлѣкли въ тѣхната срѣда не само буйни елементи отъ мѣстното българско население, но и всевъзможни авантюристи, жадни за воленъ животъ и приключения елементи отъ всички племена и раси, които пълнѣли равнинитѣ задъ голѣмата рѣка и севернитѣ побрѣжия на Понта. Освѣнъ печенѣзи и узи тукъ е имало вѣроятно руси, алани и всевъзможни други отпрѣски отъ голѣмата туранска маса, която презъ XI в. вече бѣ почнала да се изсипва изъ срѣдноазиатскитѣ степи. Както въ времето на Кегена, тѣй и сега, граничаритѣ тукъ се намирали подъ началството на свои първенци, които заповѣдвали и надъ съответнитѣ дунавски крепости. Общото началство надъ цѣлото Подунавие продължавалъ да има представителятъ на цариградското правителство въ Дръстѣръ, дуксѣтъ или катепанѣтъ на Паристрионъ. Неговата властъ, обаче, всрѣдъ чуждото по произходъ и враждебно на Империята население и при напоената съ метеженъ духъ вѣоржжена маса на граничаритѣ, е била едва ли не само номинална.

Крепоститѣ, гдето били концентрирани тия своеволни и недисциплинирани защитници на дунавската граница, се превръщатъ скоро въ центрове, гдето могли да се видятъ представители на всички народи на дунавско-черноморския Североизтокъ. Върху брѣговетѣ на Дунава, говори единъ тогавашенъ авторъ, се намиратъ много и голѣми градове, които сж населени съ множество, събрано отъ всички езици, и издържатъ значително число войници. Населението на цѣлата дунавска областъ пѣкъ той нарича варварска смѣсица — *μιξοβάρβαρον*¹). Въ Подунавето отъ време на време преминавали изъ заддунавскитѣ земи нови тълпи отъ „скити“, приемани тукъ доброволно или не, и често пѣти продължаващи и въ новитѣ си земи да водятъ своя „скитски животъ“ съ всичкитѣ му навици и необуздани крайности.

За да държи поне въ привидно подчинение цѣлата тая маса отъ враждебни поданници и ненадеждни войници, византийското правителство въ даденото време имало едно едничко срѣдство: да бжде крайно внимателно къмъ нейнитѣ настроения и да се пази отъ постѣпки или мѣроприятия, които би разбудили въ нея духа на бунтарството и анархията,

¹ Attal. 204₁₈.

или би развързали инстинктитѣ ѝ за разрушение. За нещастие, обаче, тъкмо тази предвидливостъ и тактичностъ липсвали презъ 70-тѣ години на XI в. на правителството на императора Михаилъ VII Парасинакъ. Прочутиятъ по своитѣ злоупотрѣбления, скжперничество и грабителство финансовъ министъръ на Парасинака, ненавистниятъ на всички евнухъ Никифорица, заповѣдалъ да бждатъ прекратени годишнитѣ субсидии, плащани на дунавското граничарско население.¹⁾ Броженieto сръдъ тоя пѣстьръ свѣтъ отъ въоржжени варвари, въ който печенѣзитѣ по численостъ и значение заемали първо мѣсто, почнало. Недоволството се усилвало и отъ обстоятелството, че самото граничарско население и обикновенитѣ жители на градоветѣ се намирали въ чести конфликти съ останалитѣ свободнородещи изъ Подунавето „скити“, които не се отказвали отъ възможността да поживѣятъ отъ грабежа и на тѣхнитѣ имоти. Поради това граничаритѣ нѣмали възможностъ да се издържатъ и отъ приходитѣ на даденитѣ имъ земи.

Съ унищожението на привилегиитѣ, отъ които се ползували зачисленитѣ въ граничарското съсловие варвари, и чрезъ които отъ Цариградъ поддържали раздѣлението и раздора между тѣхъ и останалитѣ тѣхни сънародници въ областъта, всички тѣ се почувствуваха вече отново като единна маса. Граничари, граждани отъ крепоститѣ на Подунавето и останалитѣ печенѣзи изъ полетата потърсили разбирателство и влѣзли въ съглашение срещу общия неприятель — Империята. Броженieto вече минало въ откритъ бунтъ. Властъта на цариградското правителство въ Паристрионъ била суспендирана и замѣстена съ тая на водителитѣ на метежницитѣ.

Отъ Цариградъ побързали да поправятъ сторената грѣшка. За новъ стратегъ на Дръстъръ билъ изпратенъ нѣкой си вестархъ на име Несторъ. Изборътъ падналъ върху него, не само защото той билъ твърде близко и довѣрено лице на императора, но и защото по прихоть билъ „илириецъ“, — навѣрно славянинъ отъ западнитѣ области на

¹ Attal., 2052: καὶ τὰς ἐκ τῶν βασιλικῶν ταμείων ἀποστελλομένας ἐτησίως φιλοτιμίας σπουδῆ τοῦ Νικηφόρου περιεκόπτοντο. Scyl. 7193: ἐν δὲ ταῖς παρακειμέναις τῇ ὄχθῃ τοῦ Ἰστρου πόλεσι τῶν στρατιωτῶν ἡμελημένων οἷα δὴ μηδὲν εἰς διοίκησιν λαμβανόντων etc.

Полуострова¹⁾, и се разчитало, че той ще бжде въ състояние да привлече на страната си поне мѣстното българско население. Нѣкои отъ намиращитѣ се по това време въ Цариградъ дръстърци обещали даже на императора, че появяването на новия катепанъ въ Дръстъръ ще бжде достатъчно, за да мине населението на крепостта на страната му.²⁾ За да облекчатъ мисията на Нестора, дали му и достатъчно пари, та да изплати съ тѣхъ преустановенитѣ заплати на граничаритѣ.³⁾ Всички тия мѣрки дошли обаче твърде късно. Когато Несторъ пристигналъ въ Дръстъръ, надъ крепостта вече заповѣдвалъ единъ отъ водачитѣ на бунта — нѣкой си Татушъ.⁴⁾ На изпратения съ толкова надежди царски сановникъ не оставало друго, освѣнъ да мине самъ на страната на метежниците.

Походътъ, който печенѣзитѣ подъ началството на Нестора предприели срещу Цариградъ, останалъ, разбира се, безуспѣшенъ, самиятъ Несторъ изчезва веднага следъ това отъ историческата сцена, но Паристрионъ повторно билъ загубенъ за Империята и презъ единъ периодъ отъ 17 години остава напълно подъ властта на печенѣзитѣ. Презъ следното десетилѣтие 1080—1090 г. въ Дръстъръ продължавалъ да заповѣдва сжщиятъ Татушъ, а останалитѣ градове и крепости по Дунава се намирили подъ началството на други главатари. Византийската авторка, която разказва за събитията отъ това време, дава и имената на двама отъ тѣхъ (В)сеславъ и Саца(съ).⁵⁾ Презъ тоя периодъ притокътъ на варвари въ Подунавето продължавалъ. Къмъ 1085⁶⁾ нѣкакво „скитско“ племе, навѣрно узи или печенѣзи, което непрестанно било нападано

¹ Attal. 205₈: Νεστορά τινα... ἀπὸ Ἰλλυριῶν δὲ τὸ γένος ἔλκοντα. Славянскитѣ производъ на Нестора приематъ Васильевскій, ц. с. ЖМНПр. 145; Кулаковскій, Гдѣ находилась Вичинская епархія константинопольскаго патріархата? Визант. врем. IV 330.

² Attal. 205₁₁.

³ Id. 205₂₁.

⁴ Scyl. 719₁₂; Zonar. III 713₁₁; у Attal. 205₁₆: Τατρός.

⁵ Ann. Comn. ed. Reifferscheid I 222₂₇: τοῦ Σεσθλάβου καὶ τοῦ Σατζᾶ.

⁶ Ана Комина разказва за това непосредствено преди смъртта на Пакурияна въ битката срѣщу печенѣзитѣ при Бѣлятово въ 1086 г. Id. 223₁₁ сл.

и грабено отъ савроматитѣ (кумани)¹⁾ се вдигнало отъ земитѣ си и дошло при Дунава съ намѣрението да се засели на югъ отъ рѣката. За тая целъ му било нужно да се получи съгласието на тамошнитѣ жители. „Скититѣ“ влѣзли въ преговори съ първенцитѣ на Паристрионъ, известнитѣ ни Татушъ, Всеславъ и Саца. За тия последнитѣ, които вече отъ цѣло десетилѣтие се намирали въ война съ Империята, появилитѣ се „скити“ могли да бждатъ само желанни съюзници. Съглашението било сключено: скититѣ „минали Дунава, опустошили съседната страна и завладѣли нѣкои малки крепости. Следъ като настѣпилъ миръ, тѣ почнали да оратъ земята и да сѣятъ просо и жито“.²⁾

Кипежътъ въ Дунавска България не останалъ безъ отзвукъ и въ земитѣ на югъ отъ Балкана. Манихеи и павликяни, потомци на стари сирийски и арменски колонисти изъ Тракия, и тамошнитѣ български богомили сжщо вдигнали оржие срещу ненавистната византийска власть. Метежницитѣ отъ северъ и югъ си подали ржце. Съ голѣми усилия и тежки жертви на императра Алекси Комнинъ се удало да потуши движението въ Тракия, но на северъ, въ Подунавето, щастieto му измѣнило. Когато на чело на отбрана и многочислена армия той въ 1088 г. се запжтилъ презъ Балкана къмъ Дръстъръ, който си оставалъ центъръ на размирицата и най-важниятъ отъ дунавскитѣ градове, тамъ още продължавалъ да заповѣдва познатиятъ ни Татушъ. При вестъта за приближаването на императорскитѣ войски, той повѣрилъ отбраната на града на своитѣ близки, а самъ заминалъ презъ Дунава, за да търси помощта на куманитѣ.³⁾ Предприятието на Алексия свършило съ катастрофа. Нападната отъ печенѣзитѣ, почти цѣлата византийска армия била унищожена. Когато Татушъ наскоро следъ това довтасалъ съ воденитѣ на помощ кумани, то въпросътъ, по който съюзницитѣ имали вече да се споразумѣватъ, билъ само за подѣлбата на добитата плячка.

¹ За значението на името Савромати въ случая, гл. Васильевскій, ц.с. декември стр. 305. Chalandon, Essai sur le règne d'Alexis I-er Comnène. Paris, 1900, p. 108, счита, че подъ горното име трѣбва да са разбиратъ маджаритѣ.

² Anna Comn. I 222₃₂ сл.

³ Id: 234₁₅.

Решителната победа, одържана отъ варваритѣ надъ цвѣта на имперскитѣ войски, до толкова повдигнала самоувѣреността имъ, че още на следната година тѣхнитѣ пълчища наводнили Тракия. Това не било вече походъ само за грабежъ: печенѣзитѣ вдигнали становеѣ си отъ Подунавето съ явното намѣрение да се настанятъ на югъ отъ Балкана. Цѣла година тѣхнитѣ тълпи тукъ били господари надъ открититѣ полета, които разграбвали чакъ до околноститѣ на самата столица. Краятъ на страшната криза настѣпилъ едва презъ пролѣтътъ 1091 г., когато въ кървавата битка при Левунионъ Алекси Комнинъ съ куманска помощъ успѣлъ да разгроми печенѣзитѣ. По-голѣмата частъ отъ тѣхъ останали върху бойното поле. Остатѣцитѣ имъ били заселени изъ Мъгленско, въ Македония. Година по-късно Империята вече безъ всѣкакъвъ трудъ успѣла да си възвърне загубената дунавска провинция, въ която отъ сега нататъкъ редѣтъ билъ вече напълно възстановенъ.

Ние си позволихме едно тѣй дълго изложение на събитията въ Дунавска България презъ втората половина на XI в., само за да се очертаятъ въ по-голѣма пълнота трусовеѣтѣ и промѣнитѣ, които тя тогава имаше да преживѣе. Сжщественото въ тѣхъ е следното: 1. Въ тази областъ, а особено изъ нейната източна половина, се настаняватъ въ началото на дадения периодъ голѣмо число печенѣзи; покрай тѣхъ тукъ прииждатъ варвари отъ други племена и раси. 2. Докато Империята е въ състояние да държи въ послушание тия необуздани и немирни свои поданници, тя използва частъ отъ тѣхъ като военно население, на което възлага отбраната на дунавската граница. 3. Както навсѣкжде при византийската граничарска организация, това последното се намира подъ непосредственото началство на свои племенни първенци, които отъ името на императора заповѣдватъ надъ дунавскитѣ крепости. 4. Отъ момента, когато цариградското правителство престава да плаща заплатитѣ на тамошнитѣ граничари, тѣ се разбунтуватъ, влизатъ въ съглашение съ останалитѣ печенѣзи изъ областта, и несигурната властъ на Империята въ страната между Дунава и Балкана бива пометена. 5. Пълни разпоредители тамъ презъ времето отъ 1074 до 1091 година оставатъ племеннитѣ първенци на пѣстрата народностна смѣсица

въ която първо мѣсто по воинственостъ и значение заематъ печенѣзитѣ.

Йорга, който разбира призванието си главно въ това — да открива свои сънародници навсѣкжде и въ всичко, не е могълъ да не използва за тая целъ събитията и въ Подунавето презъ разглеждания периодъ. Въ гореприведеното известие на Ана Комнина — за „скитското племе“, което бѣгало стъ „савроматитѣ“ и съ позволенieto на главатаритѣ на Подунавето се заселило на югъ отъ рѣката, — той е успѣлъ да открие, че се подразбирали румъни и, за да докаже истинността на това свое заключение е написалъ цѣла работа подъ грѣмкия надсловъ „Първи държавни кристализации на румънитѣ“.¹)

Жителитѣ на Паристрионъ, надъ които заповѣдвали Татушъ, Саца, Всеславъ и др., не ще сж били скити, т. е. печенѣзи, разсждава румънскиятъ ученъ, тъй като Ана Комнина въ такъвъ случай би подчъртала това и не би правила разлика между тѣхъ и новодошлото скитско племе. „Културата на житото и особено тая на просото, (на която „скитското племе“ следъ преселението си се предало) — „характерна презъ единъ дългъ периодъ за румънитѣ“ — показвала сжщо тъй „твърде добре, че не сж били печенѣзи тия (кои? — „скитското племе“ или заваренитѣ отъ него жители на Паристрионъ? М.), които сж могли да се занимаватъ съ нея“ стр. 45). „Нищо не показвало, добавя по-нататкъ Йорга, че тия жители на Паристрионъ сж били българи, тъй като Ана Комнина знаела, какво сж българитѣ“ (стр. 45). Изключилъ по тоя начинъ печенѣзи и българи измежду населението на Подунавето, Йорга не вижда нищо по-естествено отъ заключението, че това население е било румънско. Чувстваващъ, обаче, че логическото му построение е твърде колебливо, той отново прибѣгва до помощта на нещастната ономастика, едно средство, което въ рѣцетѣ на всеведещия влашки историкъ може да бжде използвано за доказване на всичко. — Имената на вече известнитѣ ни главатари на дунавскитѣ градове, били, увѣрва той, румънски.²) Името (В)сеславъ

¹ Les premières cristalisations d'État des Roumains. Bull. de la Sect. hist. de l'Acad. Roumaine. 1920. I 33—46.

² Droits nationaux, 28 сл.

„напомняло“ твърде много това на Сенеслава, влашкият войвода на Арджешъ презъ XIII в. „Саца не било нищо друго, освенъ румънского Сакча¹⁾ (Saktscha, умалително отъ Исакъ?) и най-сетне името на първия между всички, Татушъ, заповѣдникътъ на Дръстъръ, макаръ съ „гръцко окончание“ и „акцентуирано по гръцки начинъ“, не било нищо друго, освенъ румънското Tatul.²⁾ Йорга не намира възможностъ да обяви за румънско само името Хали (Χαλῆ), което Ана Комнина поставя редомъ съ това на Татуша: то било туранско, респ. печенѣжско.³⁾

Но съ всички тия открития влашкиятъ историкъ не иска да свърши. Тѣ сж само предпоставки за едно заключение прямо главоломно. — Наличността на тия „румънски шефове“ въ дунавскитѣ градове, показвало споредъ Йорга, че тукъ имало политически „организации“, румънски, разбира се, щомъ като той по горния начинъ е доказалъ, че самитѣ шефове, поради имената си, сж били румъни, а населението — нито българско, нито печенѣжско. Самитѣ печенѣзи — Йорга пропуска да обясни, какво сж правила тѣ тукъ и какво положение сж заемали! — „имали най-голѣмъ интересъ да оставятъ да сжществува известна организация на тѣхнитѣ поданници (румъни), които безъ това не би могли да осигуряватъ продоволствието имъ съ сжщата точностъ“(!?). Макаръ тия думи на влашкия ученъ и да значатъ, че открититѣ въ Подунавето „румъни“ въпрѣки „политическитѣ си организации“, се намирали въ прѣко подчинение на печенѣзитѣ, той бърза да добави, че „тѣ добили (кога и какъ?) единъ характеръ на независимостъ“.⁴⁾ Що се отнася до византийцитѣ, „отдалечени поради слабостта си за известно време отъ Дунава, тѣ могли само съ доволство да гледатъ въ владѣнията си такива политически организации вмѣсто непостояннитѣ вълни на туранцитѣ отъ степта“.⁵⁾ „Презъ епохата, когато Унгария още не била постигнала окончателната си форма, първитѣ стремежи на румънитѣ къмъ политическа кристализация трѣбвало

¹ Droits nationaux etc. 29 сл.; Hist. des Roumains, 37.

² Les premières cristalisations etc. 42; Droits 29.

³ Droits, 29.

⁴ Le premières cristalisations 46.

⁵ Id. 46.

да намърятъ образеца си на югъ и тѣ се опитали да подражаватъ на пограничните византийски войводства (duchés). Че въпроснитѣ „политически формации“ въ Подунавето не били създадени и началствувани отъ българи, се виждало и отъ друго обстоятелство: всѣко българско политическо образувание, „дори временно и най-незначително, би проявило веднага тенденции къмъ царството“. Въ случая царство не било провъзгласено: „румънитѣ“ се задоволили само съ обикновени войводства. „По такъвъ начинъ, заключава влашкиятъ ученъ, трѣбвало да се обясни създаването на тия румънски войводства въ областта, която по-късно добива названието Добруджа. Имащи, обаче, столицата си (само една? М.) на югъ отъ Дунава, тия войводства владѣли широки земи и по другия брѣгъ на рѣката“. Съ тия именно влашки „княжества (изъ Добруджа и Дунавска България, М.) презъ XI в. трѣбвало да започва историята на организирания политически животъ на румънския народъ“¹) Люлката на румънската държавностъ, — и тамъ е смисълътъ на голѣмото „откритие“ направено отъ Йорга — не била прочее въ Карпатитѣ, както до недавна румънскитѣ учени, а въ това число и самъ Йорга²), проповѣдваха, а въ Добруджа и изобщо въ българскитѣ земи на югъ отъ Дунава.

Както читателитѣ виждатъ, подъ перото на влашкия ученъ историята на Подунавето презъ XI в. се явява основно преобразена. Безъ да се интересува отъ това, което ученитѣ преди него сж мислили и казали върху тая история и да имъ направи честта да спомене поне за писаното отъ тѣхъ, безъ да знае, може би, че върху разяснението на събитията отъ тоя периодъ е създадена цѣла литература, Йорга обявява печенѣжскитѣ първенци и граничарскитѣ главатари въ Паристрионъ за първи румънски войводи или князе, а конгломератътъ отъ наслоени върху туземното българско население варвари, надъ който тѣ заповѣдвали — за власи, които дали животъ на най-раннитѣ румънски „държавни кристализации“. Дълбокитѣ основания на това шумно откритие — което влашкиятъ ученъ смѣта вече до такава степенъ доказано, че го представя за

¹ Les premières cristalisations, 46.

² Gesch. d. rum. Volkes 1 139 сл.

безспорна истина въ всичкитѣ си по-нови работи — могатъ да бждатъ преценени безъ голѣмо затруднение.

Особена важность, както видѣхме, отдава Йорга на обстоятелството, че жителитѣ на дунавскитѣ градова, надѣ които заповѣдвали Татушъ, Саца, Всеславъ и др. били означени отъ Анна Комнина като население отлично отъ „скититѣ“, които се преселили при тѣхъ. Той не допуска тия жигели да сж били българи или печенѣзи едничко за това, защото и еднитѣ и другитѣ били познати на византийската авторка и тя при други случаи ги наричала съ собственитѣ имъ народни имена. Влашкиятъ историкъ, обаче, избѣгва да занимае читателитѣ си съ въпроса, — ако тия придунавски жители сж били наистина румъни, защо византийската авторка не е назовала и тѣхъ съ народното имъ име? Това последното ѝ е било не по-малко известно отъ народнитѣ имена на печенѣзи и българи. Въ сжщата си статия самъ Йорга привежда даже и случаетѣ, гдето Ана Комнина презъ сжщата епоха говори за власитѣ като отдѣлна народность.¹⁾ Ако обстоятелството, че

¹ Le premières cristallisations 44. Интересно е, че безъ всѣкаква нужда, Йорга не пропуска случая и тукъ да удиви читателитѣ си съ своитѣ филологични знания. Въ разказа си за нормано-византийската война Ана Комнина споменува „Ежево (Εζεβάν), влашко село близко до Андрония“ въ Тесалия, (Ann. Comp. II, 16922). Несъмнено е, че това име е славянско, отъ ежъ, ѳжъ, ἔχινος, erinaceus (Miklosich Lexicon s. v.). Село съ сжщото име Ежево се споменува презъ XV в. и южно отъ Сересъ, при Нигрита. Въ него живѣла сръбкинята Мара, дъщеря на Геор. Бранковичъ и вдовица на султанъ Мурада. Една нейна грамота е издадена въ Ежев въ лѣто СЦПЗ (1479) Miklosich, Monum. serbica, Vienna 1858 p. 522. За него гл. Jireček, Geesch. d. Serben I, 170, 194, 197, 209. Новаковић, Царица Мара, историјске црте из XV в., стр. 22, 30 сл.; Йорд. Ивановъ Св. Ив. Рилски, София 1917 стр. 44). Всичко това, разбира се, е неизвестно на Йорга и той съвсемъ сериозно се пита (Prem. cristallisations 44), дали името Εζεβάν у Ана Комнина не трѣбва да се чете Tzeban, отъ гдето и „Cioban на румънски — пастирь“! Влашкиятъ ученъ преди всичко не е разбралъ, че (α)ν въ случая е суфиксъ на винит. падежъ и че именителниятъ падежъ на това име е Εζεβά, чието окончание предава славянското во (За многобройни славянски мѣстни имена въ Гърция съ суфикса βα = во гл. у Гильфердингъ, Сочиненія, I 283—296). Освѣнъ това Йорга не знае или пъкъ се пази да съобщи на читателитѣ си, че думата „Чобанъ“ съвсемъ не е румънска, а турска или персийска и че не само на румънски означава пастирь, но съ сжщото значение тя се намира въ албанския, новогръцкия и отчасти въ българския езикъ (гл. Rösler, Rom. Studlen, 86, 103; Fischer, Die Herkunft der Rumänen, 174).

Интересното е още, че Йорга се пита сжщо, да ли не сж били оби-тавани отъ румъни споменатитѣ въ сжщия разказъ на византийската писателка мѣстности Ἀστράς Ἐκκλησία при Вардара, а сжщо и Καλά Δένδρα, при долна Марица: тѣ напомняли (!) тѣй

жителитѣ на Подунавето не сѣ изрично означени отъ нея като българи или печенѣзи, ако това обстоятелство значи, че тѣ не сѣ били такива, коя логика позволява на румънския ученъ да ги провъзгласи за власи, когато тѣ сѣщо тѣй не сѣ означени отъ казаната авторка като такива?

Най-интересното обаче въ ученото построение, на Йорга, лежи другаде. — Както видѣхме, той знае, че господари на Подунавето презъ даденото време сѣ били печенѣзитѣ. И неговитѣ „румъни“, въпрѣки „политическитѣ“ си организации, сѣ били, споредъ собственото му признание, само тѣхни „поданници“, които имали длѣжността винаги „сѣ сѣщата точностъ да осигуряватъ продоволствието имъ“ („assurer leur approvisionnement avec la mѣme exactitude,“ р. 46). Ако е тѣй, то Татушъ, който споредъ Йорга билъ първиятъ измежду „румънскитѣ войводи“ въ Паристрионъ, сѣщо трѣбва да е билъ поданикъ на печенѣзитѣ, — или най-малко поне — зависимъ отъ печенѣжскитѣ първенци. Въ историческитѣ текстове, обаче, които разказватъ за него, намираме тъкмо обратното. Татушъ се явява началникъ на скититѣ или на тѣждественитѣ сѣ тѣхъ печенѣзи. За нещастния походъ на баща си, императора Алексия, къмъ Дръстъръ Ана Комнина разказва напр. следното. — Въпрѣки мнението на нѣкои отъ своитѣ пълководци, Алексий въ 1088 г. решилъ да потегли срещу „придунавскитѣ скити“ (I 229₂₁). Стигналъ при Дръстъръ, той отбилъ нападението на многобройни „скити“. Преди византийцитѣ да обсадятъ града, Татушъ го напустналъ, като предоставилъ защитата му на своитѣ „съплеменници“ (συγγενῶν 234₁₅) и заминалъ презъ Дунава,

много тия Καλαὶ δρῶς, „Хубавитѣ джбове“, при които билъ убитъ (Давидъ) единъ отъ братята, основатели на Охридското царство (Id. 44) Филологическитѣ издирвания на Йорга, види се, сѣ го довели до откритието, че тамъ, гдето въ топографската номенклатура на една страна се явяватъ имена сѣ епитетитѣ „бѣлъ“, „хубавъ“, непременно ще сѣ живѣли румъни!

за да сключи съюзъ съ Куманитѣ и ги доведе на помощъ на „скититѣ“. Алекси превзелъ Дръстъръ, но неприятелитѣ се одържали въ дветѣ му цитадели. Тогава той се отдръпналъ на укрепенъ лагеръ въ околността, обсъждайки въпроса, да ли трѣбва да нападне на „скититѣ“ (234₃₀). Нѣкои отъ полководцитѣ му обаче не одобрявали да се влиза въ бой, съ „печенѣзитѣ“ (235₁) и съветвали да се отстѣпи към Великия Прѣславъ. На другия день „скититѣ“ нападатъ на византийската армия (236₃₄) и нито военното изкуство, нито отчаяната храбростъ на ромейскитѣ дружини, нито личниятъ примѣръ на императора и виднитѣ му пълководци не били въ състояние да сломятъ неудържимия натискъ на „скититѣ“ (237—238). Подъ тѣхнитѣ стрели паднали мнозина отъ византийскитѣ военачалници. Самъ Алекси поради силния вѣтъръ и бѣсния напоръ на „печенѣзитѣ“ (239₂₆) вече не можелъ да държи здраво императорското знаме, което по обичая лично носилъ, а при това единъ „скитѣ“ (239₂₇) успѣлъ да го досегне съ дългото си копие. Врѣдъ страшни опасности и преследванъ отъ неприятелитѣ императорътъ едва можалъ да стигне на следния день въ крепостта Голая, южно отъ Балкана. Единъ отъ пълководцитѣ, Георги Палеологъ, преследванъ отъ „печенѣзитѣ“ (240₂₆), смогналъ да се скрие въ едно блатисто и обрасло съ гора мѣсто, но „скититѣ“ (240₂₉) скоро го намѣрили и обкрѣжили. Той си пробилъ пѣтъ и избѣгалъ, постоянно преследванъ отъ „печенѣзитѣ“ (241₁₄). Когато вече блѣстящата византийска армия въ Паристрионъ била прѣсната и унищожена, явилъ се Татушь съ очакванитѣ кумани, но „скититѣ“, въ чиито рѣще паднала грамадна плячка, отказали да я раздѣлятъ съ притеклитѣ се на поканата имъ съюзници (242₁ сл.). На следната пролѣтъ отборниятъ византийски корпусъ на архонтопулитѣ билъ унищоженъ въ околноститѣ на Хариополъ отъ „скититѣ“. Следъ тая своя блѣскава победа „печенѣзитѣ“ (247₄) се запѣтили къмъ крепостта Апри. По нататъкъ византийската авторка разказва, какъ селджукскитъ предводителъ Чаха, възползуванъ отъ залисиитѣ на Империята въ описанитѣ борби съ „печенѣзитѣ“ (248₂), се затвърдилъ на малоозийското егейско крайбрѣжие и успѣлъ да си създаде собствена флота.

Отъ цѣлия тоя дългъ разказъ се вижда, че за Ана Комнина наименуванията „скити“ и „печенѣзи“ сж синоними и означаватъ сжщитѣ варвари, съ които Византия и въ Паристрионъ и въ Тракия имаше да води тежка борба. Само предвзетата мисълъ и фантазията на единъ влашки ученъ могатъ да превърнатъ Татуша, тѣхенъ „сънародникъ“ и началникъ (Anna 234₁₅), въ влахъ и войвода на нѣкакви румънски княжества изъ Подунавето.

Споменахме, че едно отъ главнитѣ основания на Йорга, за да приеме, че жителитѣ на Подунавето презъ даденото време били румъни, сж думитѣ на сжщата византийска авторка за „житото и просото“, които придошлото тамъ „скитско племе“ почнало да сѣе и които, споредъ дълбокомислената бележка на влашкия ученъ, били „характерни за румънитѣ“ („characteristiques pour les Roumains“). Увлеченъ отъ желанието да прави отъ всичко доказателства за тезата си и оплетенъ въ противоречията, които самъ съчинява, Йорга не е въ състояние да разбере, че въ случая той „доказва“ тъкмо обратното изъ това, което иска: Ана Комнина говори, че просо и жито сѣели не жителитѣ на Подунавето, които споредъ Йорга били румъни, а чуждото „скитско племе“, което се настанило тамъ и което, пакъ споредъ увѣрението, му нѣмало нищо общо съ тѣхъ.

Но не само това недоразумѣние изобличава всичката безогледность, която влашкиятъ ученъ въ интереситѣ на своята „синтеза“ си позволява. Ако въ случая има нѣщо наистина твърде „характерно“, то е дързостъта му да си служи съ доказателства отъ горния родъ. „Културата на житото и особено тая на просото“ въ миналото е била толкова „характерна“ за румънитѣ, колкото и за всички народи въ Срѣдна Европа и Азия. Счита ли Йорга, че тя е била неизвѣстна напр. на българитѣ или пъкъ на което и да било отъ скитнишкитѣ племена, настанени тогава въ дунавскитѣ и черноморски земи? На всѣки, който има дори и най-общи познания върху живота на степнитѣ народи изъ Азия, е известно, че и сега, покрай месото и млѣчнитѣ продукти, тѣхна най-главна храна е просото¹). Тѣй е било и въ миналото²). Кумани и печенѣзи

¹ Гл. напр. Buschan, *Illustr. Völkerkunde*. Stuttgart 1923. II 349.

² Peisker, *Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turkotataren und Germanen*. 1905. S. 15; Vámbéry, *Das Türkenvolk*. 1885, S. 210.

сж били два народа сродни по битъ и езикъ¹). И еврейскиятъ пѣтешественикъ Раби Петахия отъ Регенсбургъ, който презъ втората половина на XII в. миналъ презъ земята на куманитѣ въ днешна Южна Русия („страната Kedar“), разказва, че тѣ се хранѣли главно съ оризъ, просо и млѣко²). Знае ли Йорга за тая чѣрта отъ бити на куманитѣ и на сроднитѣ имъ печенѣзи?

Особено значение, както споменахме, дава Йорга на обстоятелството, че „кристализацитѣ“ въ Паристрионъ „не проявили веднага тенденции къмъ царството“. И тъй като това показвало, че тия кристализации не били дѣло на българитѣ, не оставало да се мисли друго, освенъ че тѣ били създадени отъ румъни. Влашкиятъ ученъ не съзнава, че врезъ тоя забележителенъ силлогизъмъ повторно се заплита въ собственитѣ си измислици. „Характерътъ на кристализацитѣ“ въ Подунавето може да значи само едно: че смутоветѣ тамъ презъ XI в. не сж били дѣло предимно на българитѣ. Въ тая констатация обаче нѣма нищо ново: отдавна се знае, че тѣ сж се длѣжали на печенѣзитѣ. Съдържа ли тя обаче освенъ това и указания, че не печенѣзи, а именно румъни сж били тия, които „не проявили никакви тенденции къмъ царството?“ Безъ да иска, Йорга прави невъзможенъ утвърдителния отговоръ на тоя въпросъ. На сжщата страница въ споменатата си статия той самъ говори че „тенденции къмъ царството манифестирали не само българитѣ“, но и „всички балканци (tous ceux des Balcans), даже и такива отъ друга националность, надъ които българската култура господствувала съ своитѣ традиции“ (Premières cristalis, 46). Между тия балканци той не еднажъ поставя и власитѣ отъ Полуострова. Но въ такъвъ случай се явява питането. — Защо презъ XI в. тия власи се задоволяватъ да си създадатъ само „войводства“, когато самъ Йорга на друго мѣсто доказва, че именно тѣ сж били, които едно столѣтие по-рано създаватъ царството на Самуила?—Може би защото въ срѣдата

¹ Гл. An. Comn. II 1425.

² Travels of Rabbi Petachia of Ratisbon. Transl. and publ. by A. Benish, London 1856. р. 4. За просото, като главна храна на куманитѣ и печенѣзитѣ, гл. сжщо Васильевскій ц. с. ноем. стр. 121; Успенскій, Образование Второго болг. царства, Одеса 1879, 82; Голубовскій, Печенѣги, Торки и Половцы до нашествіе татаръ. Кіевъ, 1881, стр. 220.

на XI в. традициите на това царство сред тях са били вече забравени и „власитѣ“ въ Подунавето имали предъ себе си едничко „образецъ“ на византийскитѣ погранични теми? Но граничната провинциална организация въ Византия продължава да съществува и въ XII в. Какъ ще обясни въ такъвъ случай Йорга друго едно отъ своите твърдения — че същитѣ балкански „власи“ презъ XII в. забравятъ и тоя свой „образецъ“, та вмѣсто „войводства“ създаватъ царството на Асѣневци въ Търново? Ако тенденции къмъ една или друга държавна форма са указание за народността и държавно-културната традиция, отъ които изхождатъ, то какъ ще съгласува Йорга съчиненитѣ отъ самия него „факти“, че едни и същи румъни създаватъ царство презъ X в., „войводства“ презъ XI-ия, а следъ това ново царство презъ XII в.?

Нека разгледаме и въпроса съ имената на известнитѣ ни паристрийски първенци, които, както изглежда, даватъ на Йорга главното основание, за да обяви тамошното население за румънско.

Името на дръстърския началникъ се явява у византийскитѣ извори въ формитѣ ὁ Τατού¹), Τατούς²), Τάτους³), Τατρός⁴). За да убѣди когото и да било въ правилността на твърдението си, че въ тия форми е скрито румънското Tatul, Йорга би трѣбвало на първо мѣсто да докаже, че това последното не би могло да бѣде предадено въ точна византийска транскрипция.

¹ An. Comn., I 242₁; ср. с. 222₂₆ и 234₁₅.

² Zonar., III 713₁₁.

³ Scyl., 719₁₂.

⁴ Attal., 205₁₆. Тая форма несъмнено е погрѣшна. Както на това обръща внимание и Vanescu, Byz. neugriech. Jahrbücher III (1922) S. 297, ρ въ нея стои вмѣсто ο. Въ Τατρός на Аталиата следователно е предадено съ същата акцентуация Τατούς, формата, която намираме у Зонара. Йорга, който знае за Татуша едничко отъ думитѣ на Ана Комнина (I, 222₂₆), пише неговото име Τατός, добавяйки, че „акцентуацията“ и „окончанието“ му били гръцки. Това не е вѣрно. Въ въпросния пасажъ на Ана Комнина е дадено генитивното τοῦ Τατοῦ. Йорга е помислил, че случаятъ е съ обикновено име отъ второто гръцко склонение на -ος и затова го предава въ nominativum'a Tatós. Ако той бѣ прелистил още нѣколко страници отъ съчинението на същата авторка, щѣше да види, че номинативната форма на това име е Τατού.

А тъкмо тукъ влашкиятъ професоръ би излъгалъ и себе си и другитѣ. Въпрѣки тѣй „обширнитѣ“ му знания по ономастиката и голѣмата му слабостъ къмъ нейнитѣ аргументи, нему навѣрно не е извѣстно, че това романско име въ найточна транскрипция се явява на едно мѣсто въ византийскитѣ текстове. Прискъ разказва, че въ посолството, изпратено отъ Западната империя при двора на Атила въ 448 г. се намиралъ и нѣкой си Татулъ (Τατοῦλος¹). Тоя примѣръ показва, най-малко, че ако интересуваниятъ ни заповѣдникъ на Дръстъръ наистина е билъ влахъ и носилъ романското име Татулъ, то за византийскитѣ автори, излагащи историята на Подунавето презъ XI в., не би представляло никакво затруднение да го назоватъ съ истинското му име и тѣ не биха предали това последното съ формитѣ Τατοῦ, Τατοῦς или Τάτους.

Коренътъ *tatse* срѣща и въ славянскитѣ езици²). Самъ Йорга счита *Татимера* (Τατίμερ, Theoph. Simos. 234₃₀, 235₆), единъ военачалникъ отъ времето на Маврикия, за славянинъ³). Славянско може да бѣде обаче името на дръстърския първенецъ сѣщо тѣй малко, колкото и влашко. Неговиятъ произходъ, а отъ тука и расовата принадлежностъ на Татуша трѣбва да се търсятъ въ съвсемъ друга посока. — Единъ отъ виднитѣ пълководци на Алексия Комнинъ е билъ великиятъ примикирий *Татикий* (Τατίκιος). Ана Комнина изрично бележи, че по произходъ той билъ „сарацинъ“⁴), наименуване, което у нея означава малоазийскитѣ турци. Единъ другъ „скитъ“, т. е. печенѣгъ, на име *Татранъ* (Τατράνης) се споменува като бѣглецъ при Алексия Комнинъ⁵). Единъ отъ министритѣ на Чингизъ Ханъ, запазилъ положението си и следъ смъртта му, се е наричалъ *Татакунъ*, по произходъ уйгуръ⁶). Остатъцитѣ отъ християнизираниитѣ кумани въ Кримъ се наричатъ и днесъ съ общото име *Таты* (Taty). Иречекъ, който предава това известие, добавя, че тѣ се споменуватъ още отъ бавареца Шилтбергеръ (1400 г.) подъ името *That*, на източно-турски

¹ Dindorf, I 301₃₃.

² Miklosich, Lexicon paläoslav. s. v.

³ Revue des études slaves, V (1925) p. 174; сѣщо и Jireček, Gesch. d. Serben I. 79.

⁴ Anna Comn. I 138₃ сл.

⁵ Id. 257₂₆.

⁶ Cahun, Introduction à l'hist. de l'Asie. Paris, 1896. p. 321.

езикъ — скитникъ, покорѣнь туземець¹). Въ куманския словарь коренътъ *tatse* явява при редица форми, чието значение е — вкусъ, приятность, сладость²). Освенъ тоя смисълъ, въ турско-татарскитѣ наречия сжщиятъ коренъ означава още и — здравъ, спокоенъ. миренъ, приятенъ³). Въ нѣкои отъ днешнитѣ тюркски наречия срещама даже и пълната форма, съ която името на Татуша — Тату (ó Татоó) е дадено у Ана Комнина⁴). *Tatu* въ джагатайския, киргизски и сагайски езици значи — миренъ, съгласенъ а освенъ това — съгласие, съединение, разбирателство, дружба⁵). Единъ окръгъ въ Китай, гдето презъ VII в. били настанени източно-турски (уйгурски) колонисти, получилъ новото име *Tatu-hufu*⁶).

Горнитѣ разяснения правятъ безспоренъ извода, че името на интересуващия ни дрѣстърски главатаръ е туранско и че съ измисленото отъ Йорга Татулъ то нѣма нищо общо. Следъ това, което вече знаемъ за събитията въ Дунавска България презъ даденото време, тоя изводъ добива и необходимото си историческо освѣтление. — Татушъ е произхождалъ отъ тия печенѣзи, които съ Кегена, а следъ това и съ Тираха (1048—1049 г.) бѣха минали Дунава и чиято маса чакъ до 1091 г. оставаше въ севернобългарскитѣ земи. Като поданници на Византия, граничари или обикновени обитатели на тия земи, тѣ и тукъ си оставали съ своитѣ племенни главатары, съ каквито ги представя единъ византийски авторъ още презъ X в.⁷) Такъвъ първенецъ, както изглежда, найвидниятъ измежду другитѣ, е билъ и Татушъ. Възстанието въ 1074 г. го издига на чело, може би, на всички печенѣзи изъ Подунавето и той заема въ Дрѣстъръ мѣстото на дотогавашнитѣ императорски стратежи, като запазва това си положение цѣло десетилѣтие и половина, до похода на Алексия Комнинъ.

¹ Jireček, Die Überreste, 9.

² Kuun, Cod. cumanicus p 284. tatig, tatigil, tatov, tatlar, tatmac, tatli; освѣнь тѣхъ — tatar, turca; tatar til — sermo sincerus.

³ Vámbéry, Etymologisches Wörterbuch d. Turkotatarischen Sprachen. Lpz. 1878. s v.

⁴ Ann. Comn. I 242₁.

⁵ Радловъ, Опытъ словаря тюркскихъ нарѣчій III. Спб. 1900 s. v.

⁶ Marquart, ц. с. 44.

⁷ Porphyrogen, De adm. imp., cap. 37, p. 164₃₉ сл.

Всички учени, които до сега специално или инцидентно сж разглеждали историята на дунавскитѣ земи презъ занимаващия ни периодъ, безрезервно сж приемали, че главната роль въ тѣхъ е била на печенѣзитѣ и че самиятъ Татушъ сжщо е билъ печенѣгъ.¹⁾ Печенежски началникъ изрично го нарича и византийскитѣ лѣтописецъ Зонара,²⁾ писалъ едва нѣколко десетилѣтия следъ събитията, въ които Татушъ е билъ замѣсенъ. Лишно доказателство най-сетне, че неговото име е туранско и че туранецъ е билъ самиятъ той, дава и известниятъ ни пасажъ отъ Ана Комнина, който Йорга тѣй несполучливо използува за румѣнската си теория. Разказваща за началницитѣ на дунавскитѣ градове, тя споменува на първо мѣсто за тоѣ τε Τατοῦ τοῦ καὶ Χαλῆ ὀνομαζομένου (I 222₂₆). До сега погрѣшно се е тълкувало, че тоя изразъ има предъ видъ две отдѣлни личности³⁾ Въ сжщностъ въ него се говори за едно лице —

¹ Engel, *Gesch. d. Nebenländer d. Ungarischen Reiches. Gesch. der Bulgaren in Moesien*. Halle, 1797, 385; Le Beau, *Histoire de Bas Empire* Paris 1775, t. 18 p. 51 разказващъ, че печенѣзитѣ разпореждали въ Подунавето, нарича Татуша „управитель“ (gouverneur) на Дръстъръ. Гл. освенъ това Васильевскій, ц. с. ноември, стр. 145, дек. 304; Раѣки, *Borba južnih slovena za državnu neodvisnost*. Rad. XXVII, стр. 129; Голубовскій, ц. с. 205; Tomashek, *Zur Kunde d. Naemus-Halbinsel* II (18) Wien, *Sitzungsber.* Bd. 99 (1882) S. 483; Макушевъ, рец. на Иречковата Бълг. история ЖМНПр. ч. 196 (1878) стр. 292; Chalandon, ц. с. 116 сл.; ср., Jean II Comn. et Manuel I Comnène. reg. p. 696; Brătianu, *Vicina*. Acad. Roumaine, *Bull. de la sect. hist.* X (1923) p. 127 сл. Само Кулаковскій, ц. с. Виз. врем. IV 330, се различава отъ тѣхъ: изглежда, че е склоненъ да признае не само Татуша, но и останалитѣ началници на дунавскитѣ градове за руси.

² III. 713₁₁. μετὰ τινος ἀρχηγοῦ Πατζινάκων, ὃς ἐκαλεῖτο Τατοῦς.

³ Гл. Васильевскій, ц. с. ноемв. 148, който при това смѣсва Вичина съ Видинъ, и Кулаковскій, ц. с. 321. Повлиянъ отъ тѣхъ и преди да бѣхъ отдѣлилъ специално внимание на въпроса, азъ сжщо отначало допускахъ, че Хали е отдѣлна личностъ (гл. Сждбинитѣ на срѣдновѣков. Дръстъръ, 164). Източникъ на заблуждението навѣрно е непълниятъ текстъ на Бонското издание, гдето е казано тоѣ τε Τατοῦ καὶ Χαλῆ ὀνομαζομένου (изпуснатъ е членътъ тоѣ предъ καὶ). Йорга, който въ случая е ималъ предъ себе си и изданието на Reifferscheid (*Prem. cristalis*. 42, бел.) е забелѣзалъ, че „le texte d'Anne Comnène parait faire de ce nom (Challs, M.) un surnom de Tatos, ce qui est inadmissible (Droits 28, note 1.). — Да ли не за това, че „прозвището“ Хали не прилѣга на единъ „румѣнски войвода“?

„Татушъ, нареченъ още и Хали“. Името Хали е несъмнено туранско: самъ Йорга го сближава съ турското Халилъ.¹⁾ Ако това последното е било прочее второ име или прозвище на дръстърския първенецъ, това вече само по себе си показва, че и неговото първо име също принадлежи на туранската ономастика и че въ туранския, респ. печенѣжски произходъ на Татуша не може да има никакво съмнение.²⁾

¹ Droits, 29.

² Разбира се, съ гореказаното не предрешаваме въпроса, какъ точно е звучало известното само въ гръцката си транскрипция име на занимаващия ни печенѣжски първенецъ. Ние приемаме само хипотетично, че то е било Татушъ, съ окончание *-ушъ*. Това мнение, изказано още отъ Васильевсий, ц. с. 148, е усвоено отъ Кулаковскій ц. с. 329 и Макушевъ, ц. с. 292, Chalandon, ц. с. 116 сл. и Rački 129, го наричатъ Tatos, несъмнено погрѣшно, тъй като съ гръцкото окончание *-os* това име не е засвидетелствувано у никой отъ византийскитѣ автори. Le Beau, 51, 62, го нарича просто Tat, което, разбира се, също не е вѣрно. За да приемемъ формата съ *-ушъ*, ние се основаваме на обстоятелството, че сж известни доста много турански имена съ това окончание. Т. напр. Руската лѣтопись въ 1055 г. споменува единъ кумански князь Блушъ (Ипат. спис. стр. 114; другъ единъ се явява тамъ презъ 1190 г. съ името Акушъ (стр. 152). Единъ отъ селджукскитѣ князе презъ XI в. се наричалъ Тутушъ (у An. Comn. I 205²⁵, 206²¹ сл. 218⁶ сл. — Τουτούσης, ср. Chalandon, id. 97 сл.). За другъ единъ селджукски емиръ Кутлумушъ (Κουτλουμούς, Κουτλουμούς, Κουτλουμούσης) разказватъ Scylitzes 732⁶ сл., Zonaras III 636¹² сл., Attal., 266¹⁴ (у Zinkeisen, Gesch. d. osm. Reiches I. 39—Kutulmisch). Разбира се, не е изключено предположението интересуващото ни име да е окончавало на *-усъ* (както приематъ Engel, ц. с. 385 сл. и Голубовскій, 205; срв. Коксусъ, кумански князь плѣнень отъ Влад. Мономаха. Рус. лѣт. Лавр. спис. изд. Археограф. комисс. стр. 242) или на *-узъ* (ср. куманскитѣ имена Белдузъ, Сантузъ въ Рус. лѣтоп. Ипат. сп. стр. 184 и 346). Може би най-правилна ще да е формата на *-у* — Тату, както дръстърскитѣ началникъ е нареченъ у Ана Комнина. Познати сж твърде много турански имена съ тоя суфиксъ: Челгу (Τζελγού) се е наричалъ единъ печенѣжски ханъ презъ XI в. (Anna Comn. I 227. сл.). Бату, както е извѣстно, е било името на единъ отъ внучитѣ на Чингизъ хана и владѣтель на Кипчакското ханство. Мангу, Гайкту и Байду сж се наричали други отъ Чингизъ-хановитѣ приемници презъ XIII в. (гл. D'Ohsson, Hist. générale des Mongols. Amsterdam 1852 II 250 сл., IV 82 сл.). Tomaschek въ първата часть на своето Zur Kunde d. Haemus Halbinsel, Wien Sitzungsber Bd. 99 (1882), стр. 463, употрѣблява формата Татушъ (Tatus), когато въ втората (Sitzungsber. Bd. 113, 1887 стр. 300) приема четенето Тату (Tatu).

Какъ стои въпросътъ съ имената на останалитѣ, споменати отъ Ана Комнина началници на дунавскитѣ градове?

Както видѣхме, името Σατζα (въ gen.; номинат. форма може би Σατζᾶς) Йорга сближава съ румънското Saktcha. Разбира се, че и въ тоя случай неговата „филология“ не се счита задължена да се съобразява съ каквито и да било норми, граници и възможности. Влашкиятъ ученъ напр. не иска да знае, че формата Исакча, отъ която произлиза неговото Saktcha и която днесъ въпрочемъ е име и на единъ градъ въ Добруджа на Дунава, е отъ турски произходъ.¹⁾ За него не представя никаква мъчнотия при това да превърне въ *кч* консонантата τς. При едно такова старание несъмнено всѣки би могълъ да докаже всичко, коетоби поискалъ. Тукъ разликата между наука и фантазия на първо мѣсто е въ чувството на мѣрка и въ съзнанието за предѣлъ на възможното и допустимото. Името Сача (Sáca) напримѣръ се срѣща и днесъ у сѣрбохърватитѣ.²⁾ Едва ли би се намѣрилъ обаче славянски ученъ, който възъ основа на тоя случай да провъзгласи за сѣрбинъ или въобще за славянинъ скитския началникъ въ Подунавето, макаръ той и да носи сжщото име. Несъмнено е, че то е сжщо туранско и че туранець-печенѣгъ, както Татуша, е билъ и самиятъ той. Името Саца, Сача или Сеча (Seča), както въ случая приема Tomashek³⁾, навѣрно се отнася къмъ тюркскитѣ ономастични форми съ суфѣкса -ᾶς (ᾶ), които не еднажъ срѣщаме у византийскитѣ автори особено презъ XI—XII в.⁴⁾ Що се отнася пѣкъ до корена на това име, куманскиятъ

¹ Споредъ преданието, отбелѣзано отъ Jireček, Cesty. 629, бел., градътъ получилъ името си отъ намиращия се тамъ гробъ на нѣкой мухамедански светець — Исакъ Баба тюрбеси. Брунъ, Черноморье, Одеса II 880 стр. 357 вѣрва, че тоя градъ трѣбвало да се разбира подъ името „Саикджи на Донь“, даденъ отъ Токтая въ владѣние на сина му Бегиль бегъ.

² Като hypocoristicum отъ Savka, Maretić, ц. с. Rad. LXXXI, стр. 141.

³ Zur Kunde II 21 (303). За Томашека Seča, сжщо както и Татушь, е rečenigischer Häuptling.

⁴ Ср. напр. имената на „савроматитѣ“ (кумани) Καρατζᾶς, Οὐτζᾶς, Ann. Comn. I 236¹⁴, сл.; на μζοβαρβαρος' а Μοναστρᾶς id. I 257¹⁹, II 235⁹ на селджукския князь Τζαχᾶς, id. I 248 и т. н.

речникъ и за него дава достатъчно паралели.¹⁾ И ако при интересуващата ни именна форма чрезъ -тѣ въ гръцката транскрипция е могла да бжде предадена нѣкоя двойна консонанта, паралелътъ който Йорга привежда въ своето „Сакча“ е съвършено излишенъ. Руската лѣтопись говори за единъ кумански князь, Сакзѣа, съвременикъ на Владимира Мономахъ.²⁾

Името на последния отъ тримата споменати у Ана Комнина първенци въ Подунавето — Σέσθλαβος, не се нуждае отъ никакви особени пояснения, за да се разбере, че е славянско. Самиятъ той е билъ или българинъ или пъкъ единъ отъ тия руси, които междуособицитѣ на удѣлнитѣ князе и жаждата за приключения бѣха прѣснали далеко задъ предѣлитѣ на руската земя и които не бѣха закъснѣли да се явятъ и въ българското Подунаве.³⁾ Желанието на Йорга да сближи въпросното име съ това на влашкия князь на Арджешъ, Seneslav⁴⁾, може да предизвика само усмивка, сѣщо тѣй, както и мнението му, че това последното, следъ като навѣрно се е увѣрилъ въ невъзможността да го представи за румънско — било „сръбско“.⁵⁾ И днесъ въ близката околностъ на София се намира село Сеславци, а въ по-правилната си форма, Всеславъ (Вьсєславъ). Името на придунавския първенецъ се среща не еднажъ изъ руската лѣтопись.⁶⁾

¹ Kuun, Cod. cum. p. 293 сл. sax, sonus; saxagan, draco; saz, lutum; sazac, stratum и др.

² Chronica Nestoris, ed. Miklosich. Vindobona 1860 стр. 153. Братътъ на прочутия печенѣжски ханъ Бонякъ се е наричалъ Таза. Id. 180.

³ Върху въпроса за руското население, което презъ XI и XII в. се явява въ Дунавска България и даннитѣ, които има за него, ние нарочно не се спираме тукъ. Надѣваме се въ недалечно време да се занимаемъ по-специално съ него. Достатъчно е да отбележимъ само, че той е засегнатъ отъ Василевскій, цит. ст., дек., прилож. II — Русскіе на Дунаѣ въ XI вѣкѣ, стр. 299 сл., а отчасти и отъ Кулаковскій. ц. ст. 327 сл.

⁴ Les premières cristallisations, 42.

⁵ Serbes, Bulgares et Roumains, 227: „un nom franchement serbe“!

⁶ Гл. напр. Chron. Nestoris p. 101—103, 108, 113. Между мнимитѣ румънски войводи на Паристрионъ Йорга поставя (Droits 28; Hist. des Roumains 37) и нѣкакъвъ Соломонъ, навѣрно поради библейското му име. Между първенцитѣ на Подунавето личностъ съ такова име нигде не се споменува. Навѣрно Йорга има предъ видъ тоя Соломонъ, който въ 1087 г. съюзенъ съ печенежския ханъ Челгу презъ дунава и Балкана нахлува съ 80 хилядна армия въ Тракия, гдето въ едно сражение билъ убитъ (Anna Comn. I 227, сл.) Още отъ Василевски е посочено (ц. с. ноември, 157 сл.), че тоя Соломонъ не е никой другъ, освенъ лишениятъ отъ престола и избѣгалъ при печенѣзитѣ унгарски

Следъ всичко казано ясно е, че отъ основанията, върху които почива грѣмкото откритие на Йорга за началото на „Организирания политически животъ на а румѣнската нация“, не остава нищо. Не „румѣнски държавни формации“, „войводства“ или други подобни измислици намираме въ Дунавска България презъ XI в., а една византийска погранична провинция (ἀκρῖτικὸν θέμα), която — когато не е управлявана отъ стратегъ (катепанъ) на цариградското правителство — се намира подъ властѣта на разбунтуванитѣ срещу последното печенѣжски и славянски главатарѣ. Твърдението на Йорга, че тѣхнитѣ имена били румѣнски и че тѣкмо по тази причина румѣнско е било тамошното население, румѣнски били и създаденитѣ отъ тѣхъ „държавни кристализации“, — това твърдение, разчитаще на лековѣрието или невежеството на известни читателски срѣди, доказва само невежеството на собвения си авторъ или пѣкъ желаня, които нѣматъ нищо общо съ каквато и да било наука.

VI

ФАКТИ И ИЗМИСЛИЦИ

Основата на всѣко историческо знание е знанието на историческитѣ факти. Безъ него е немислимо и никакво обобщение. До такова съзнание влашкиятъ професоръ, изглежда, че още не е успѣлъ да стигне. И за това той си позволява да философствува върху миналото на византийско-славянския Балканъ, безъ да има отчетлива представа и за най-обикновенитѣ факти и събития изъ това минало. Страницитѣ на разглежданитѣ негови работи гѣмжатъ отъ елементарни фактически грѣшки и твърдения, които изумяватъ съ невѣрността си. До тука ние не еднажъ имаме случая да се спираме надъ такива. Тѣ, обаче, далечъ не сж всичко. Съ еднакво лекомислие той разказва небивалици както по българската, тѣй и по византийската и сръбска история.

Йорга говори напр. за нѣкакъвъ Patricius, който презъ царуването на Маврикия началствувалъ военнитѣ операции срещу

заддунавскитѣ славяни. (Formes byz., 46). Истината е, че тогава не е съществувалъ никакъвъ византийски пълководецъ съ това име. Може би въ случая влашкиятъ ученъ има предъ видъ прочутия Прискъ? — Никакъвъ византийски военачалникъ съ името Вранасъ не е действувалъ срещу Самуила въ Тесалия, както Йорга на друго мѣсто твърди (Notes 77): въ битката при Сперхий Самуилъ е билъ нападнатъ и разбитъ отъ Никифора Уранъ¹). Йорга увѣрява, освенъ това, че никейскитѣ императори не разполагали нито съ кораби, нито съ моряци и че въ тѣхно време гръцката флота не съществувала. „Никейскитѣ императори нѣмало защо да строятъ кораби, за да ги изпращатъ да правятъ маневри изъ езерата на Мала Азия“ ; „цѣлата византийска морска традиция била загубена“ (Formes, 161). Историческитѣ извори и по тоя въпросъ сж на мнение съвсемъ различно отъ това на влашкия ученъ. Византийскитѣ лѣтописецъ Георги Акрополитъ, самъ виденъ дѣецъ въ Никейската империя, пише следното: „Императорътъ Иоанъ Ватаци, воюващъ срещу латинцитѣ по всѣкакъвъ начинъ, приготви триери (военни кораби) и ги постави около Хелеспонта, въ мѣстото наричано Олкосъ. Така той имъ създаде (на латинцитѣ) много безпокойства; отправяйки се къмъ западъ, той опустоши тѣхнитѣ владения, като рззори крепоститѣ Мадита, Галиполь и всички крайбрѣжия, подчинени на италиянитѣ“²). Нѣколко години покъсно тая никейска флота била разбита отъ латинцитѣ, като загубила 13 кораба³). Въпрѣки това морето далечъ не останало недостъпно за никейцитѣ: къмъ 1239 г. сжщиятъ Ив. Ватаци изпратилъ Мануила Ангелъ съ шесть кораба къмъ Тесалия срещу брата му, слѣпия Теодоръ Комнинъ Ангелъ⁴).

Излагащъ събитията презъ второто царуване на Юстиниана II Ринотметъ (705—711), Йорга говори следното: „Презъ тая епоха византийскитѣ галери минавали Черното море, за да доведатъ новата императрица и нейниятъ синъ Тиберий,

¹ Cedr. II 449¹⁷ сл. 475⁶, Νικήφορος ὁ Οὐρανός.

² Acropol. 369 Ὁ γοῦν βασιλεὺς Ἰωάννης παντοίως τοῖς Λατίνοις μαχόμενος τριήρεις τε κατεσκεύασε καὶ περὶ τὸν Ἑλλήσποντον ταύτας ἔστησεν ἐν τόπῳ, ὃς Ὀλκὸς ὀνομάζεται καὶ ἦν πολλὰ παρέχων αὐτοῖς πράγματα, κατὰ δύσιν ὀρμώμενος etc.

³ Id. 59²² сл.

⁴ Id. 61³³.

роденъ въ земята на варваритѣ, а следъ това — за да накажатъ узурпаторитѣ, които принудили самия Юстиниана да се установи въ Синопъ. Флотата се отправила прочее, може би по причина (à cause?!) на тая закъснѣла женидба, къмъ българскитѣ брѣгове. Армията обаче (?) се намирала тогава при Анхиало и именно тука била дадена битката, която се свършила съ поражението на византийцитѣ“ (Notes, 61). Въ тия нѣколко реда на влашкия професоръ е забъркана такава каша, каквато едва ли другъ стомахъ освенъ неговия е въ състояние да смели. Патриархъ Никифоръ разказва тия събития въ следния редъ. — Следъ като си възвърналъ престола и се почувствалъ сигуренъ на него, Юстинианъ изпратилъ да доведатъ отъ Хазария жена му Теодора и сина му Тиберия и ги коронясалъ въ Цариградъ. Следъ това той нарушилъ мира съ българитѣ и повелъ по суша и море голѣма войска, за да воюва съ тѣхъ. Когато стигналъ въ Анхиало и византийскитѣ войници се прѣснали изъ околната равнина, за да събиратъ фуражъ, българитѣ неочаквано ги нападнали, избили мнозина, други мнозина плѣнили, а самиятъ Юстинианъ следъ като три дена останалъ затворенъ въ града, на четвъртата нощъ се качилъ на единъ корабъ и съ цѣлата флота отплувалъ за Цариградъ. Едва година или две следъ това византийската флота била изпратена въ Херсонъ за да накаже тамошнитѣ неприятели на Юстиниана¹). Въ сѣщия редъ излага тия събития и теофанъ съ тая разлика само, че означава и годинитѣ, къмъ които тѣ се отнасятъ: Теодора и Тиберий били доведени отъ Хазария въ 705 г., походътъ срещу Българитѣ, въ който взела участие и византийската флота — въ 708, а експедицията срещу Херсонъ въ 710 г.²) Какъ е открилъ Йорга, че византийската флота се е отправила къмъ българскитѣ брѣгове „по причина на закъснѣлата женидба на Юстиниана“? И каква връзка е могла да има тая женидба на византийския императоръ за една хазарска княгиня съ неприятелството между българи и византийци ?

Разказътъ за руско-византийската война презъ 972 г. у Йорги е изложенъ по следния забележителенъ начинъ:

¹ Niceph. patr. 43₆ сл. 44₁₄ сл.

² Theoph. 275₂₆, 376₁₃, 377₂₂.

Иоанъ Цимисхи, разказва той, потеглилъ бърже на северъ, за да отблъсне руситѣ, които вече били завладѣли Пловдивъ. „Дунавътъ веднага билъ минатъ отъ византийскитѣ кораби, които одържали побѣда при Прѣславъ“ (Aussitôt le Danube fut traversé par les vaisseaux byzantins, qui vainquirent près de Preslav. Notes 74), когато пъкъ отъ друга страна императорскитѣ войски излѣзли победители въ всички сражения и принудили Светослава, обсаденъ въ Силистра, да се оттегли къмъ отечеството си. За по голѣми подробности по флотското сражение при Прѣславъ Йорга отпраща читателитѣ си къмъ лѣтописъта на Кедрина (I, 61 сл.). Въ действителностъ нищо за подобенъ бой нѣма не само на тая страница, но и въ цѣлитѣ два тома на тоя византийски лѣтописецъ и въ никое отъ съчиненията на авторитѣ, които описватъ въпроснитѣ събития. Когато Цимисхи потеглилъ къмъ Балкана, флотата наистина получила заповѣдъ да замине за Дунава¹), но нигде никакво известие нѣма за каквото и да било сблъскване между нея и руситѣ. Когато тя се явила предъ Дръстъръ, руситѣ изтеглили своитѣ еднодрѣвни лодки до стениитѣ на крепостъта и въ тая война, водена изключитално по сухо, на византийската флота се паднало, да поддържа само блокадата на крепостъта и да направи невъзможно продоволствието на неприятелитѣ²). Изумителното обаче въ гореприведенитѣ думи на влашкия историкъ не е това, че той заставя византийската флота да одържи надъ руситѣ победа, за която никой нищо не знае: границата на всичко допустимо надминава той, когато довежда византийската флота до Прѣславъ т. е. при подножието на самия Балканъ. Да се предположи, че влашкиятъ ученъ по недоразумение или незнание е смѣсилъ въ случая Прѣславъ, старата столица, лежещъ предъ единъ отъ проходитѣ на Източна Стара планина, съ Прѣславецъ, Малкия Прѣславъ (Μεκρά Περσθλάβα) на Дунава, е невъзможно. Руско-византийската война се води въ околноститѣ на Великия Прѣславъ (Μεγάλη Πραισθλάβα, Μεγάλη Περσθλάβα, Μεγάλη Πρισθλάβα на византийскитѣ автори) и около Дръстъръ. Презъ цѣлата тая война за Малкия Прѣславъ не се споменува въ тогавашнитѣ известия нито дума.

¹ Cedr. II 393₃; L. Diac. ed. Bonn. 129₁₄ сл.

² Cp. L. Diac. 144₅, 151₃; Cedr., II 402₂₀ сл.; Zonaras, ed. Bonn. III 531₅.

Какъ и по какви пѣтища Йорга е довелъ византийската флота до Прѣславъ?

Знанията, които влашкиятъ ученъ има по сръбската история, достойно съперничатъ съ тия по византийската. За него тя е „история на сръбскитѣ крале“ (Formes, 173), чийто родоначалникъ, Стефанъ Неманъ, се явявалъ отначало като „единъ простъ хайдушки капитанъ“ („un simple capitain de haidoucs“, Serbes, Bulg. et Roum. 216), а самитѣ тѣ — нѣщо като обикновени кондотиери; въ нея вижда той само „интригитѣ и престѣпленията на династията на Немановцитѣ, пораженията и горчевинитѣ на това сръбско кралство“ (Formes, 174). Колко малко му е известна обаче истинската история на сърбитѣ и какъвъ е неговиятъ наученъ методъ, се вижда отъ обстоятелството, че измежду всички нейни извори той едничко познава и най-охотно черпи сведенията си отъ тѣй наречената „Лѣтопись на дуклянския попъ“, макаръ самъ да нарича тая лѣтопись „единъ остатъкъ отъ народни пѣсни“, а нейния авторъ — „своеобразенъ компилаторъ на легенди“ („un résidu de chansons populaires“, „bizarre compilateur des légendes“, Formes, 81). Нужно е да се има предъ видъ всичко това, а и да се знае още, че всичкитѣ си останали сведения върху историческото минало на сърбитѣ Йорга дължи на повърхностното прочитане на първия томъ отъ Историята на Иречека, за да си обясни човѣкъ всичкитѣ безмислици и абсурди, които въ това отношение се срещатъ изъ страницитѣ на писанията му.

Той твърди напимѣръ (Formes, 139), че разширението на Сръбската държава къмъ Адриатическо море било последица на унгарския натискъ отъ северъ презъ XII в., когато въ сѣщностъ много добре е известно, че прибрѣжната областъ Зета става центъръ на сръбския държавенъ животъ още презъ първата половина на XI¹), а сръбски князе владѣятъ южно-далматинскитѣ области още презъ X в.²). — Споредъ Йорга (Formes, 84, 139) сръбскиятъ градъ Раса

¹ Ср. Cedr. II 526₁₀ сл., 607₈; Сесаум., 27₁₂; Anna Comn. I 57₆, 141₁₉, 202₁₇ 252₂₅, сл. Ср. Раѣки. Rad. XXV 224 сл., XXVII 116 сл.; Петровъ, Константинъ Бодинъ. Сборникъ Ламанскій, Спб. 1883 стр. 245 сл.; Jireček, Gesch. d. Serben I 231 сл.

² Porphyrogen., De adm. imp. 156₁₇; за Ив. Владимира, князь на Дукля, гл. Гилфердингъ, I 213 сл.; Дриновъ I 512, 516 сл.

(Рашка, *Rásc̃a y Const. Porphyrog. De adm.* 155₁) билъ крепость „отъ старъ каролингски производъ.“¹⁾ Това значи, че монархията на Карла Велики се е простирала до срѣдата на Балканския полуостровъ, абсурдъ, който и най-повърхностно запознатиятъ съ историята и географията на Балканитѣ не би казалъ. Не помалко невѣрно е твърдението на Йорга, че сръбскиятъ кралъ Стефанъ Урошъ II (Милутинъ) „установилъ столицата си въ Охридъ“ (Formes, 184): никога и на кой сръбски кралъ Охридъ не е билъ столица. За пълно непознаване на историята и географията на балканскитѣ земи свидетелствува и твърдението на влашкия ученъ, че къмъ 1100 г. „започнала ролята на сърбитѣ отъ долините на Тимокъ и Морава, които били отдѣлени отъ Дунава само чрезъ Голѣмия Български лѣсъ“ и нѣкои византийски или унгарски крепости (Notes, 80). Въ сжщностъ изъ областта на Морава се явяватъ сърбитѣ едва 70 години по-късно, при Стефана Неманъ, когато пъкъ въ долината на Тимокъ тѣ не само отъ 1100 г., но никога презъ сръднитѣ вѣкове не сж играли никаква „роль“ по простата причина, че сърби тамъ никога презъ тоя периодъ не е имало и че когато Тимошката областъ не е била владена отъ византийцитѣ, намирала се е въ предѣлитѣ на българската държава. Само еднажъ, къмъ 1288 г. се явяватъ сърбитѣ въ областта на Тимокъ, за да я напустнатъ веднага.²⁾ Въ земитѣ пъкъ на Долна Морава (Браничевско) тѣ се настаняватъ за пръвъ пътъ нѣколко години по-рано, следъ като отнели тия земи отъ двамата брата, князетѣ Дърманъ и Кудѣлинъ.³⁾ Що се отнася пъкъ до „Българския лѣсъ“, прочутата *Silva Bulgariae* на кръстоносцитѣ, той е отдѣлялъ не долините на Морава и Тимокъ отъ Дунава, както Йорга вѣрва, а е покривалъ Моравската

¹ Formes byz. 84: „cette citadelle de Ras, qui n’était il faut ajouter, elle-même qu’un bourg du système carolingien“; 139: „Ras bourg peut-être d’ancienne origine carolingienne et croite“.

² При похода на Милутина и Драгутина до Видинъ. Ср. грамотата на Милутина. Jireček, id. 335. Видѣхме, че Йорга нарича Видинската областъ „сръбска България“. Опровержението на тая измислица се съдържа въ сжщата грамота на Милутина, гдето за видинския князь Шишманъ се говори: „въ земли бльгарсѣѣ, живы въ градѣ бдинѣ подръже окрестные страны многы земли бльгарскыє“.

³ Гл. Никовъ, Къмъ историята на северозапад. бълг. земи СпБА XVI (1918) 54 сл. Jireček, *Gesch. d. Serb.* I 335.

долина, може би отъ устието ѝ, та чакъ до околноститѣ на София¹).

Не е вѣрно сѣщо тѣй, че сръбскиятъ кралъ Стефанъ Радославъ (1228—1234) „се държалъ като васалъ на епирския императоръ Мануила Дука Ангелъ“. (Notes 80). Може би Йорга е искалъ да каже, че до 1230 г., битката при Клокотница, Радославъ се е намиралъ подъ политическото влияние на своя тѣсть Теодоръ Ангелъ Комнинъ?²) Братъ му Мануилъ Ангелъ следъ клокотнишката катастрофа успѣлъ да задържи Солунъ и частъ отъ земитѣ на Епирското деспотство само поради роднинскитѣ си връзки съ Иванъ Асѣня II и благоволенieto на тоя последния³). Къмъ единъ такъвъ владетель Стефанъ Радославъ нито е чувствувалъ нужда, нито пъкъ е могълъ да се държи като васалъ.

Каква страшна бърканица отъ имена, събития и дати изъ историята на сърбитѣ и изобщо тая на балканскитѣ земи царува въ главата на влашкия професоръ, се вижда отъ цѣла редица други, явно лъжливи негови твърдения. Той говори напримѣръ, че Стефанъ Урошъ I „поддържалъ известни (?!) борби“ срещу българския царъ Иванъ Асѣня II (Serbes, Vulgares etc. 218), когато много добре е известно, че тоя сръбски кралъ (1243—1276 г.) е заелъ престола следъ като Иванъ Асѣнь (1218—1241) не е билъ вече между живитѣ. Йорга разказва на друго мѣсто за „зетя на унгарския кралъ, Урошъ“, който се мѣсилъ въ българскитѣ и сръбски работи (Notes, 89), а веднага следъ това говори за руския князь Ростислава Галички „свързанъ чрезъ бракъ съ Арпадската династия“ (id. 90), безъ да подозира, че въ случая се касае за едно и сѣщо лице⁴). — Следъ Душана той поставя като „новъ

¹ Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel, Prag. 1877. S. 86.

² Станојевић, Историја срп. народа, 3 изд. 1926. стр. 128; Jireček, id. 303.

³ Асгорол. 441.

⁴ Означенъ отъ Акрополита съ израза Ῥώσος Οὐρος, а отъ самия Теодоръ Ласкарисъ, въ едно отъ писмата му: ὁ τῶν Ῥώσων ἄρχων. N. Festa, Theod. Ducae Lascaris epistulae. Флоренция 1898. р. 280. Заблуждението още бѣ оправдано преди публикацията на Festa. Чудното е, че Йорга и сега, тридесетъ години следъ тая публикация, още не се е освободилъ отъ него. За идентичността на тия две лица бѣ се изказалъ още Палаузовъ въ статията си Ростиславъ Михайловичъ, русскій удѣльный князь на Дунаѣ. — ЖМНПр. ч. LXXI, отд. отпечатъкъ, стр. 31. Гл. по въпроса още рец. на Jireček върху книгата на Festa, Arch. f. Sl. Phil. XXI 623 сл.

сърбски кралъ Лазара отъ Прищина“; комуто „турцитѣ отнели Македония“ (Serbes, BuIg. etc. 219). Румънскиятъ ученъ не знае, 1. че Лазаръ никога не е носилъ титлата кралъ, а презъ цѣлия си животъ се е наричалъ князь¹), 2. че той не е билъ „отъ Прищина“²), 3. че титлата кралъ, която Йорга прикачва на Лазара, съвсемъ не значи „императоръ“, както той я обяснява, защото за означението на „императоръ“ сърбитѣ сж си служили съ българското „царъ“ и, най-сетне, 4. че Лазаръ никога не е владѣлъ Македония, тѣй като тя още преди неговото издигане имала отдѣленъ свой кралъ — Вълкашинъ, следъ чиято смъртъ при Чирменъ (1371) титлата и владѣнїята му били наследени отъ сина му Марко, преживѣлъ самия Лазаръ. Два реда, написани отъ влашкия ученъ, съдържатъ четири фактически грѣшки.

Но всички тия, засѣгащи историята на византийци и сърби, недомислици и абсурди, които Йорга тѣй щедро е разпилѣлъ по страницитѣ на своитѣ съчинения, сж нищо въ сравнение съ грамадата лъжливи представи, които той има дори и по най-елементарни факти и събития отъ българската история.

Тѣй напримѣръ той счита, че Нравота (Ἐνραβωτᾶς), първиятъ християнинъ измежду членовѣ на българския владѣлски домъ, билъ синъ на Крума (Notes, 69), когато никой до сега не се е съмнявалъ, че той е билъ синъ на Омортага, както изрично е означенъ и въ самитѣ исторически

¹ Ср. Jireček, Gesch. d. Serben II 115: „Bei alledem beließ Lazar die Königswürde dem Marko und Tvrtko und behielt den beschiedenen Titel eines Knez“. И въ бележката на сжщата страница: „Zar heisst Lazar nur in den Volkslieder und in den Büchern von Dilettanten“.

² Ср. Ил. Руварац, О кнезу Лазару, Нови Садъ, 1887, стр. 2 и 26. У Jireček'а, id. I 435 е казано: „geboren auf Burg Priljevac bei Novo Brdo“, а Прищина и Прилепацъ далечъ не е едно и сжщо.

извори¹). Той нарича, по-нататък, Бориса „втори наследник“ на Крума (Notes 17), когато безспорно се знае, че между тия двама български владѣтели е имало двама, респ. трима други²). — Той разказва освенъ това (Notes 72), че Петъръ, наследникътъ на Симеона, предприемалъ нѣкакво нападение въ Македония, една измислица, която навѣрно стои въ връзка съ твърдението му, че днешна Македония не се намирала „въ никаква връзка съ империята на Симеона“. Влашкиятъ ученъ не знае, че съ името Македония презъ епохата отъ VIII в. та до края на сръдновѣковието се е наричала днешната Тракия. Това е безусловно установено още преди 80 години отъ отличното изследване на Тафеля, останало неизвестно на Йорга и до сега³). Днешната Македония се е наричала Славиния (plur. Σκλαβινία), а следъ това — България⁴).

¹ Patrol. graeca, t. 126, col. 193 сл., гл. 30 и 31. Ср. Соколовъ, Изъ древней исторіи болгаръ. Спб. 1879, стр. 122; Златарски, Приемницитъ на Омортага. Псп. 54 (1896), стр. 758 сл., Ист. на бълг. държава I. 1. 332 сл., Известията за българитъ въ хрониката на Сим. Логотета и Метафраста. Мсб. 24 (1908), стр. 34, Jireček, Gesch. d. Bulgaren, 149.

² Омортагъ, Маламиръ, Пресиянъ. Докато нѣкои учени (Гильфердингъ, 52; Палаузовъ, Вѣкъ болг. царя Симеона, Спб. 1852, стр. 16, бел. 17 и Вугу, East. Emp. p. 369 сл. п. 4) считатъ Маламира и Пресиана за една и сѣща личностъ, Златарски (Приемн. на Омортага 770, Бълг. история, 336 и 447) е на мнение, че това сѣ две различни личности. Гротъ несъмнено грѣши, когато изключва Маламира изъ редицата български владѣтели (Моравія и Мадяры. Спб. 1881. стр. 230, бел. 1): той е засвидетелствуванъ като такъвъ отъ старобългарскитъ надписи, (1. Насърлийски надписъ. Изв. Русск. Арх. Инст. X. 191 №4; 2. Бланкенбурговъ, С. J. G. IV. 8691, Златарски, Мсб. XV. 140 сл., Изв. Русск. Арх. инст. X. 230, Никовъ, Сборн. Златарски, 196 сл.; 3. Шуменски, Škogrîl и Jireček въ Arch.-epigr. Mitt XIX 1896, стр. 242 сл.; Изв. Р. Арх. Инст. X, 233; Златарски, Изв. за бълг. 52, Ист. на бълг. държ. I. 1. 451 сл. Никовъ, 197 сл.). Което отъ горнитѣ мнения и да се приеме, Борисъ все ще е билъ трети или четвърти приемникъ на Крума.

³ Epistola critica ad Const. Porphyrogen. de prov. reg. byz. Tübingen, 1846. p. XV sq.

⁴ Theoph., 347₆, 364₉ сл., 430₂₁, 486₁₂; Съ наименованието България почва да се означава тя отъ XI в. Гл. Скабалановичъ, ц. с. 225 сл.

Невѣрно е по-нататъкъ твърдението му, че Борисъ II ималъ да усмирява сѣрбитѣ (*à combattre les Serbes, Notes, 76*). Сѣрбитѣ се бѣха освободили отъ българска власть цѣли 40 години преди възшествието на Петровия синъ¹). Презъ ефимерното си царуване Борисъ II не ималъ нито желание, нито възможность да води каквато и да била агресивна политика срещу сѣрбитѣ: руситѣ бѣха въ България. Сжщиятъ този Борисъ II не е билъ просто отзованъ въ Цариградъ отъ Цимисхия, както Йорга съчинява, а е билъ плѣненъ отъ Цимисхия въ Прѣславъ и отведенъ отъ него въ Цариградъ²).

Византийскиятъ лѣтописецъ Теофанъ разказва, както вече при другъ случай имахме възможность да споменемъ, че къмъ 773—774 г. Копронимъ съ войската си нахлулъ въ България и стигналъ до Варна. Тогава българитѣ изпратили известнитѣ ни *βοῦλᾶν καὶ Τζιγάτον* да искатъ миръ. Въ сключения писменъ договоръ дветѣ страни взаимно се задължавали да не се нападатъ. Наскоро следъ завръщането си въ Цариградъ, обаче, Копронимъ научилъ, че българскиятъ господаръ „изпраща 12-хилядна войска и боляри (*βοῦλάδας*), за да поплѣнятъ Берзития (*τὴν Βερζιτίαν*) и да отведатъ жителитѣ ѝ въ България“³). „Берзития“, върху това днесъ споръ нѣма, е днешната Централна Македония⁴). Славянското племе *Βερζῆται*, отъ което тя получила името си, участвовало въ обсадата на Солунъ презъ 676 г.⁵). Неговото име е запазено и до сега: бърсяци

¹ Porphyrog., *De admin. imp.*, ed. Bonn. 158₁₉ сл.

² L. Diac., 1361₆, 1582₃; Gedr., II 396₁₀, 4134 сл.; Zonar. III 529₆, 535₁₆ сл.

³ Theoph. 447₁₋₁₃. Ср. с. Cedr. II 17₁₀; L. Gramm., ed. Bonn 188₂₁.

⁴ Гильфердингъ, I 25; Дриновъ, I 28, 305 сл.; Niederle, *Manuel de l'antiquité slave* I. Paris, 1923 p. 106 сл.; Златарски I₁ 230. Šafarik, *Slov. Starožitnosti* (Sebrane spisy. II. Praha. 1863 ерр. 237), който погрѣшно идентифицира *Βερζῆται* и *Βελεγεζῆται*, счита, че Берзития е обхващала и Тесалия.

⁵ *Miracula S. Demetrii*, Patrol. gr. t. 116, col. 1326, § 158; AA. SS. Okt. IV p. 162 § 158.

се нарича населението на областта отъ Охридъ до Велесъ¹). Йорга има, обаче, забележителната способност да не проумѣва най-яснитѣ и прости нѣща или да схваща съ съвсемъ опако всичко, което чете. И за това той предава горнето известие на Теофана тъй: „когато следъ едно голѣмо нападение... императорътъ се спрѣлъ въ Варна, боляринътъ Воила (... неговъ другарь по византийско плѣнничество билъ Τζηράτος) навлиза въ славянска Македония, подчинена отсега нататкъ (?!) на ромеитѣ и окупира Берзития, територията на бошнацитѣ (des Bosniaques), споредъ Иречека“.²) Тѣй отъ двамата български посланници до византийския императоръ Йорга прави византийски плѣнници; отъ боляритѣ (βοιλάδες), които българскиятъ господарь изпратилъ на чело на войскитѣ си въ Берзития, Йорга създава една едничка личностъ — Воила, а македонскитѣ бърсяци той превръща въ бошнаци, жители на Босна! Ако Йорга поемѣше самъ отговорността за всички тия глупости или фалшификации, то все пакъ не би било тѣй непочтено. Възмутителното обаче е, че той иска да ги покрие съ авторитета на Иречека, къмъ чиято *Gesch. der Bulgaren* отпраща читателитѣ си, макаръ Иречекъ да не говори тамъ за никакъвъ Воила, никакъвъ Τζηράτος, за никакви „плѣнници“ и „бошнаци“ и макаръ чехскиятъ ученъ изрично да казва още, че бърсяцитѣ сж едно славянско племе въ Македония.³)

Следъ като бѣ поставилъ Плиска „на Тунджа“, Йорга поставя Прѣславъ на мѣстото на древния Маркианополъ (*Notes*, 72; *Formes*, 61), когато днесъ всѣки, даже повърхностно запознатиятъ съ историята на българитѣ, знае, че развалинитѣ

¹ Григоровичъ, ц. с. 166; Niederle, п. т. 106; Jireček, *Gesch. BuIg.* 119; Йорд. Ивановъ, *Българитѣ въ Македония*. София 1915, стр. XI; Златарски, I, 230. Доколкото ни е известно само Вугу, *Hist. of the Later Rom. empire* II 280 счита, че берзититѣ наредъ съ велегезититѣ живѣли въ Сев. Гърция.

² *Notes*, 65.

³ Jireček, ц. с., 119: „Der Bulgarenfürst Cerig sandte 774 12000 Mann nach Bersitia, um das dortige Volk nach Bulgarien zu verpflanzen. Noch jetzt wohnen in Makedonien Вързаци oder Върсјаци um Prilêp, Veles, Bitol herum und in der Landschaft von Tikveš“. Стр. 143: „... rüstete Cerig ein Corps von 12000 Mann aus, welches unter dem Befehle einiger Boliaren einen Raubzug in das freie Berziten (Brsjakenland) unternehmen sollte“.

на Маркианополъ лежатъ по-вече отъ 80ккм. източно отъ Прѣславъ.¹⁾ — Въ една своя работа Йорга пише, че Ив. Владимиръ, князь на Хълмъ, билъ плѣненъ отъ Симеона (*Serbes. Bulgares etc.*, 214). Това е два пѣти невѣрно. Преди всичко Ив. Владимиръ не е билъ князь на Хълмъ, а на Дукля (Зета)²⁾. Това сж две различни области на сръбското поморе³⁾. Следъ това Владимиръ не е могълъ да бжде плѣнникъ на Симеона, защото е живѣлъ почти сто години по-късно отъ последния. Не отъ Симеона, а отъ Самуила билъ плѣненъ сръбскиятъ князь.⁴⁾ — Печенѣзитѣ отстѣпватъ мѣстата си на куманитѣ въ дунавскитѣ земи не презъ X в., както Йорга вѣрва, (*Formes 101—102*), а едва презъ втората четвъртъ на XII.⁵⁾ — Бориль не е наследилъ Калояна, защото билъ най-възрастния измежду представителитѣ на българския царски домъ, както Йорга твърди; дръзка измислица е, че „тѣй било казано“ това у византийския лѣтописецъ Акрополитъ (*Notes, 87*). Известно е, че Калоянъ е падналъ жертва на заговоръ, единъ отъ главнитѣ участници въ който билъ и Бориль и именно на това престѣпление, а не на правото на най-възрастния е длѣжалъ Бориль трона си. Въ съответното мѣсто у

¹ Мнението, че Прѣславъ се е намиралъ при Маркианополъ е изказано преди 140 години отъ Енгеля, повторено е отъ Шафарика, а следъ това и отъ Иречека, въ неговата *Gesch. d. Bulg.* две години по-късно, обаче, въ руското издание на историята си, (Одесса, 1878, стр. 82 и 597) Иречекъ поправи грѣшката си, а подробно говори той за Прѣславъ и за Маркианополъ при Девня въ *Cesty*, 624 и 642. Въ какво собствено се състои 30-годишната „аналитична“ дейность на влашкия ученъ, когато нему е останало неизвестно всичко по историята и историч. география на балканскитѣ земи презъ последнитѣ 40 години?

² Гилфердингъ, I, 173, 213; Новаковић, ц. с. 186 сл.; Jireček, *Gesch. d. Serben* I 205.

³ Jireček, п. т. 115—118.

⁴ Iv. Crncić, *Popa Dukljanina letopis.* 1874 стр 41—42. cap. 36 Гилфердингъ, 213 сл., Новаковић 190 сл., Jireček, 205.

⁵ Гл. Porphyrog., *De adm.* 177₁₇ сл.; Cedr. 581₁₀ сл. Ср. приведенитѣ по-горе въ глава V у мене известия за събитията изъ Подунавето, а сжщо и споменатитѣ работи на Rački, Васильевскій, Gfröger и Chalandon. За последенъ пѣтъ се явяватъ като народъ печенѣзитѣ въ византийската историография въ 1123 г., когато при Верея тѣ биватъ разбити отъ Иоана Комнинъ. Гл. Cinnamus, ed. Bonn. 7₁₆; Nicetas, 19₁₉ сл. Ср. и Chalandon, *Jean Comnène et Man. Comnène.* Paris 1912, p. 48 сл.

Акрополита е казано само, че следъ узурпацията на Борила синътъ на стария Асѣнь, още малолѣтенъ, билъ отведенъ тайно при „скититѣ“,¹⁾ вѣроятно за да бѣде спасенъ отъ преследването на узурпатора. Далечно трѣбвало да бѣгатъ сжщо тѣй и нѣкои отъ останалитѣ членове на Асѣневското семейство — севастократорътъ Стрезъ, който намѣрилъ убѣжище въ Сърбия и Славъ, и двамата, сжщо като Борила, сестрини синове на Калояна.²⁾

Българскиятъ велможа Мицо (Μυτζής, умал. отъ Димитъръ) не е идентиченъ съ царь Смилеца (Σμίλτζος), както Йорга заблуждава читателитѣ си (Formes, 168). Смилецъ царувалъ въ България почти цѣло полустолѣтие (1292—1298) следъ времето, когато Мицо, зеть на Ив. Асѣня и претендентъ за българския престолъ, избѣгалъ отъ нея.³⁾ Това, което Йорга по-нататкъ сжщо тѣй не знае, е — че тоя Мицо е сжщиятъ български велможа, когото той на друго мѣсто нарича Μυτζὲς (Notes, 95), вѣроятно, за да сблужи името му съ това на Мирча влашки и го представи за влахъ.⁴⁾ — Родътъ на Тертеровци не е произхождалъ отъ Видинъ, както Йорга мисли: поне никой отъ историческитѣ извори не говори за това. Отъ Видинъ е произхождала последната българска династия на Шишмановцитѣ.⁵⁾ За основателя на Тертеровската династия се знае само, че е билъ единъ отъ виднитѣ търновски боляри.⁶⁾ — Никакъвъ български деспотъ Воиславъ не е билъ чичо или вуйчо на никой отъ Тертеровцитѣ (Formes, 168). Навѣрно Йорга въ случая има предъ видъ болярина Воисиль. Тоя последниятъ, обаче, е билъ братъ на Смилеца и за това смъртенъ врагъ на Тертеровци.⁷⁾ Никакъвъ Воиславъ сжщо тѣй не е билъ синъ на Срацимира

¹ Асρολ., ed. Heisenberg, 247.

² Гл. моята работа „Владѣтелитѣ на Просѣкъ“, СББАК. I. 45 сл., гдето е указано и на известията, които се съдържатъ въ изворитѣ.

³ Ср. Pachym., ed. Bonn. I 349₂ сл., II 266₁₂ сл. За тия две личности и събитията, въ които тѣ били замѣсени, гл. Никовъ, Българоунгарски отношения. СбАкН. XI 1919, 22 сл. 51 сл. и Татаробълг. отношения, Год. Соф. унив. XV—XVI (1919—1920), стр. 23 сл.

⁴ Срв. по-горе стр. 194.

⁵ Cantac. I 175₁₁ сл., 459₂ сл.; Ср. Jireček, Cesch. d. Bulg. 290, 298; Златарскій, Вопросъ о происхожденіи болг. царя Ив. Александра, Сборн. по славяновѣденію II 1906. отд. отпеч. стр. 15 сл.

⁶ Pachymer. I 447₃.

⁷ Id. II 446₁; Cantac. I 172₁₃ сл.

Видински, както твърди обърканият въ славянската рномастика влашки професоръ (Serbes, Vulgares etc. 227). Въ видинския владѣлски родъ е известенъ единъ Радославъ, но той е билъ не синъ, а братъ на Срацимира.¹⁾ — Българскиятъ царь Михаилъ Шишманъ е билъ синъ не на тоя Срацимиръ, както, основаващъ се на погрѣшното съобщение на Кантакузина, Йорга на сжщото мѣсто говори, а на Шишмана Видински.²⁾ Историята при това не знае за никакво сражение между него и византиецитѣ при Пловдивъ. Влашкиятъ историкъ говори за такова сражение (Serbes etc. 227), само защото не е разбралъ съответното мѣсто у Кантакузина, когото цитира.

Всички тия примѣри достатъчно ясно говорятъ, че Йорга не знае даже и най-елементарни факти изъ историята на балканскитѣ народи, а въ много случаи не е въ състояние да разбере дори това, което историческитѣ извори съобщаватъ или което други сж писали. Какъ трѣбва да се нарекатъ претенциознитѣ му опити да излага въ синтеза тая история?

VII ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Йорга вече е добилъ известността на човѣкъ, който повече пише, отколкото мисли, и който фабрикува съчиненията си побърже, отколкото другитѣ биха могли да ги четатъ. На тая негова графомания може би се дължи, че той пише по всичко, което му дойде на ума, и пише тѣй, както му падне на перото. Но ако съ тая негова слабостъ може да се обяснятъ много отъ куриозитетитѣ, които той трупа на книжния пазаръ, тя не обяснява и тенденциозността, отъ която сж вдъхновени разглежданитѣ му работи. Тукъ вече причинитѣ сж отъ съвсемъ другъ характеръ: и не само въ невежество трѣбва да се обвини влашкия ученъ, а и въ това, че е поставилъ своята наука въ услугитѣ на една грандоманска политика, съобразно съ чиито интереси той не се двоуми да изопачава историческитѣ факти. Именно по такъвъ пѣтъ сж създадени неговитѣ теории

¹ Гл. Дриновския синодикъ, у Златарски, п. т. 16.

² Гл. житието на Милутина у Данило, Животи кралѣва српских. Изд. Даничић 117з и 119₁₆; Григоровичъ, Путешествіе по Европ. Турціи, 2 изд. 1877, стр. 39. Jireček, Gesch. d. Bulg. 288; Златарски, п. т. 16 сл.

за „румънския Дунавъ“, за румънския континуитетъ въ Влашко, Мизия и Малка Скития, за „първитѣ румънски държавни кристализации“ въ Североизточна България. Отъ тамъ и всички нелепости, които той разказва за ръководещата роль на власитѣ въ историята на балканскитѣ земи и, специално, въ тая на българитѣ. Отъ тамъ най-сетне и неговото желание, по всѣки начинъ да понижи историческитѣ ценности въ миналото на балканскитѣ народи и да възвеличи надъ всѣка мѣрка ролята и постиженията на своитѣ прадѣди. Примѣри въ това отношение ние приведохме много, но тѣ далечъ не изчерпватъ всичко, което влашкиятъ ученъ въ това отношение си е позволилъ да съчини. Споменахме (гл. по-горе стр. 8), че той представя покръщението на българитѣ като една проста търгашеска сдѣлка. Йорга не може да не знае, че колебанието на Бориса между Римъ и Цариградъ настѣпва, собствено, следъ кръщението, т. е. следъ като българитѣ получили отъ Византия областта Загоре. Известно е, освенъ това, че решението на Бориса да християнизира своя народъ е било обусловено и отъ културни и национално-политически съображения. Знаещъ това, обикновениятъ читателъ ще се запита, защо е било нужно на влашкия професоръ да представя въ тѣй неблагоприятна свѣтлина мотивитѣ и обстоятелствата на българското покръстване? Отговорътъ е много простъ. — Кръщението е едничкото голѣмо събитие изъ българската история, което Йорга, при всичката си изобретателность, не е смогналъ да припише на своитѣ власи. Оставала му само едничката възможность — да се опита да го окарикутури; и той прибѣгналъ до нея.

Срещу това, разбира се, фактитѣ и събитията изъ румънското минало се явяватъ у него надуты и украсены до степень, която ги прави неузнаваемы. Влашкитѣ скитници-овчари изъ Източна Тракия напр., които императорътъ Андроникъ II заповѣдалъ насилствено да бждатъ преселены въ Мала Азия, защото се боялъ, че тѣ могатъ да услужватъ на татаритѣ, чието нашествие тогава се очаквало,¹⁾ сж обявены отъ Йорга за „вѣрни и храбри съюзници (auxiliaires) на Империята“... настанены за защита на столицата между Цариградъ и Виза! (Notes, 90).

¹ Pachym., II 1064 сл.

Очакващъ решителното сражение съ печенѣзитѣ въ 1091 г., Алекси Комнинъ разпоредилъ да се изпращатъ отъ всички страни подкрепления къмъ Източна Тракия. Кесарьтъ Никифоръ Мелисинъ получилъ заповѣдта, освѣнъ редовнитѣ войници, наемници и стратиоти, да събере изъ юго-западнитѣ области на Полуострова и колкото се може по-вече новобранци — било отъ българитѣ, било отъ номадитѣ-власи (ὁπόσοι τε ἐκ Βουλγάρων καὶ ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἶλοντο — Βλάχους τούτους ἢ κοινὴ καλεῖν οἶδε διάλεκτος. An. Comm. II 811). Това е едничкия случай, при който намираме власи и то насилствено рекрутирани¹) въ византийскитѣ армии. Въпрѣки това, обаче, и едничко отъ него, Йорга вади грандиозното заключение, че „при всички експедиции, предприети отъ императоритѣ изъ тия области (балкан. земи), тѣ (власитѣ), играели ролята на съюзници, за което били задължени чрезъ специални конвенции“ (Notes 82 сл.).

Титлата „Domini“, която измисленитѣ отъ Йорга мизийски власи давали на българскитѣ владѣтели, представляла споредъ него нѣщо, „което се прикачвало съ презрение томува, който разполага съ известень военень елементъ“ (Formes, 59). Сжщата тая титла, обаче, когато съ нея се явяватъ румънскитѣ князе на Влашко и Молдова следъ XIV—XV в., добива у Йорга съвсемъ различно съдържание: тукъ тя означавала една „национална концепция, равностойна на териториалната — модерна (!) база на западноевропейскитѣ държави“ (Serbes, Bulg. etc. 224). Влашкиятъ Dominus вече е „императоръ, самодържець“, който олицетворявалъ „римската политическа идея, достигнала, поради една непрекъснатата приемственостъ у народа, чакъ до недрата на една нова епоха“ (Id. 225). — Докато сръбскитѣ крале, твърди по-нататъкъ Йорга, „изразявали преклонението си предъ византийския императоръ“ съ това, че го цѣлували по устата и гърдитѣ, всички влашки и молдавски князе хранѣли „отвръщение къмъ хомажа“ и васалитета. На въпроса, отгде тая разлика, Йорга самъ си отговаря: защото между „стария империализъмъ на България“, „полуфеодализма на Сърбия“ и „пълния феодализъмъ“ на на Унгария и Полша, „румънскитѣ провинции се били организирали

¹ За насилствено събиране на мирно население въ византийскитѣ армии при случаи на нужда гл. моята работа „Войнишки земи“ СпБАк. XXVII (1923) стр. 85 сл.

подъ формата на модерна държава, която не търпѣла никакво посѣгателство върху правата си на абсолютенъ суверенитетъ, безъ който не могла да живѣе“ (Id. 226).

Колкото безвкусно, толкова фалшиво и смѣшно. Йорга навѣрно предполага читателитѣ му да не знаятъ, че откато въ Влашко и Молдава се създаватъ румънскитѣ княжества, тѣ и до най-ново време не се избавятъ отъ васалитета си било къмъ маджари и поляци, било къмъ турци, че единъ молдавски князь дори е билъ едновременно васалъ и на тритѣ тия съседни владѣтели,¹⁾ че турски васалъ въ най-пълна смисълъ на думата е трѣбвало да стане и прочутиятъ влашки войвода Мирчо²⁾ чието управление единъ отъ днешнитѣ румънски „учени“ при все това нарича едно отъ най-важнитѣ въ историята на румънската раса, а даже и въ всемирната история“!³⁾

Направлението, което Йорга застъпва не стои изолирано въ румънската историография. Още нѣколко имена на други, по-млади, но не и по-скрупулни отъ него се редятъ подъ „изследвания“ и „синтези“ отъ рода на тия, що разгледахме. И упоритостѣта, съ която тѣ разпространяватъ своитѣ възгледи изъ всевъзможни публикации и на най-различни езици, взаимнитѣ реклами, които си правятъ — всичко това не е нито случайно, нито пъкъ лишено отъ вътрешенъ смисълъ и основание. Това, което въодушевява днесъ румънскитѣ учени отъ школата на Йорга, не е само да измислятъ една история на своя народъ, който едничкъ измежду европейскитѣ народи, до самия край на сръдновѣковието нѣма своя история. Стремежѣтъ имъ да откриятъ влашко население въ земитѣ, които презъ миналото сж били и си оставатъ български, и да припишатъ нему авторството на много отъ голѣмитѣ събития въ българската история е вдъхновенъ отъ съвсемъ други и твърде реални желаня.

До преди десетилѣтие и половина центрѣтъ на румънскитѣ национални и политически домогвания бѣ на северъ. Румънитѣ претендираха за Трансилвания и голѣмата задача на влашката наука бѣ да обоснове историческитѣ права на румънитѣ върху тая областъ, да докаже, че Трансилвания е исконна румънска земя, люлка на влашката народност. Сега

¹ Петъръ-Аронъ, гл. ХéноpoI, Hist. des Roumains I 218.

² Id. 260 сл.

³ N. Comnène, La Dobrogea. Lausanne 1918. p. 35.

вече Трансилвания е частъ отъ широката румънска държава. И откърмената въ шовинизъмъ и угодничество на политиката румънска наука трѣбва да бжде използувана за нови завоевания.

Съ единъ цинизъмъ, ненадминатъ въ учената литература, Йорга подчъртава, че учениятъ споръ за Трансилвания „билъ приключенъ чрезъ жертвитѣ, дадени отъ румънитѣ въ една победоносна война и възприемането на едно ново право въ живота на държавитѣ“ (Le problème, 38). И тѣ, които правѣха всичко, за да опровергаватъ теорията на Рьослера, че власитѣ на северъ отъ Дунава сж пришълци отъ други земи, днесъ чрезъ перото на сжщия Йорга констатираатъ, че тая теория „още не е опровергана“ (id. 38) и че самитѣ тѣ могатъ вече да се заематъ съ нейното разработване и защита.

Възможността за завоевания на югъ отъ Дунава бѣ се открила за румънитѣ още въ 1912 г., когато българитѣ напрѣгаха всички сили въ борбитѣ срещу турцитѣ изъ Тракия. И сжщиятъ Йорга, който до преди 20 години признаваше, че земитѣ задъ Дунава сж български,¹⁾ че румънитѣ съ заемането на Северна Добруджа, която Берлинскитѣ конгресъ имъ даде, сж посегнали на чужда тѣмъ областъ,²⁾ сжщиятъ Йорга въ 1912 г. излѣзе (въ Notes d'un historien) пръвъ да обоснове политическитѣ аспирации, които свършиха съ румънския походъ въ 1913 г. и заграбването на Южна Добруджа.

Сега и тая българска земя е недостатъчна, за да осигури на Велика Румъния връзката съ морето. Добитото въ 1913 г. трѣбва прочее да бжде разширено още пò къмъ югъ: и въ главитѣ на румънскитѣ империалисти вече се навдигатъ блѣнове за Русе, Варна, за граници по върховетѣ на Балкана. Най-малко поне, владението на вече заграбената презъ 1913 г. Южна Добруджа трѣбва да бжде осигурено, да бжде представено предъ външния свѣтъ, че тя е вѣковна влашка земя. И румънската наука отново е на поста си. — Дунавска България е обявена за вѣковна люлка на румънската култура, за огнище на румънската държавостъ. Нейното минало —

¹ Gesch. d. rum. Volkes I. 271; Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe. Buc. 1899. p. 51, 54.

² Gesch. d. rum. Volkes I 346.

не само презъ епохата на Второто, но и на Първото българско царство, е частъ отъ румънската национална история, развиваща се непрекъснато тукъ, отъ времето на Траяна и Константина, та чакъ до момента, когато презъ XI в. печенѣзитѣ създаватъ тукъ „първитѣ румънски държавни кристализации“.

Изводътъ, къмъ който водятъ всички тия зле съчинени теории, е предварително набелѣзанъ. — Дунавътъ винаги е текълъ между румънски брѣгове и българитѣ никога не сж се интересували отъ земитѣ, лежещи по южния му брѣгъ. Какво търсятъ тѣ прочее въ тия земи сега? И не трѣбва ли да бждатъ благодарни, ако румънитѣ всемилостиво ги допуснатъ да останатъ въ областитѣ на югъ отъ Балкана, макаръ въ миналото тѣ сжщо тѣй да сж били влашки?

И надъ всичко това, Йорга не се стѣснява да вземе позата на проповѣдникъ и изобличателъ и да хвърля упрѣци къмъ „балканскитѣ държави, които говорѣли за принципа на народноститѣ“, но „не се колебаели предъ анексията на земи, безспорно обитавани отъ население отъ друга раса“, да обвинява и „балканскитѣ историци, които, съ редингота на единъ професоръ по нова етнография или националистиченъ апостолъ отъ XIX в., навличали суровитѣ воинствени фигури на единъ Крумъ, Симеонъ, Самуилъ, Калоянъ, Стефанъ Душанъ или Лазаръ и на цѣлата редица отъ царствени византийски фигури, даже и на турскитѣ султани (Serbes, Burgares etc. 208).

Известна е приказката за оногова, който, за да не бждѣлъ заловенъ, самъ викалъ да заловятъ крадеца. Вѣрва ли обаче Йорга, че една такава маневра, която може да бжде полезна на улицата, ще има успѣхъ и въ науката?

София, Септемврий. 1927.

Забелѣзани по-важни погрешки

Стр.	редѣ	напечатано	да се чете
7	21	1648 г.	1681 год.
9	4	стр. 78	стр. 71 и 78
45	5	Той съзнава	Но той съзнава
61	18	и по единѣ	като по единѣ
72	бел. 2	1807	1687
75	27	ed Jatrum	ad Jatrum
90	12	Тракийскитѣ земи	тамошнитѣ земи
96	14	останали непожтнати	въ сѣщата малка Скития останали непожтнати
99	27	разказва	обяснява
100	22	щѣль <i>и</i>	щѣль
100	23	признаятѣ	признаятѣ <i>и</i>
102	9	последния	тоя последния
142	12	<i>Sabir</i> или <i>Sabir</i>	<i>Sabir</i> или <i>Savir</i>
172	27	нарекоха държавата	нарекоха държавата
191	4	станала	станало
214	20	тя обаче освенѣ	тя освенѣ
218	бел. 3	навѣрно е	е
222	25	грѣшки и	грѣшки и отѣ
224	29	610 г.	710 г.